

1976 : 5

SOU

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2013

National Library
of Sweden

övergrip

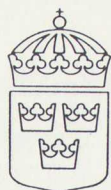
Förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser
om sedlighetsbrott avgivet av sexualbrottsutredningen

1976 : 5

SOU

Sexuella övergrepp

Förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser
om sedlighetsbrott avgivet av sexualbrottsutredningen

Statens offentliga utredningar

1976: 9

Justitiedepartementet

Sexuella övergrepp

Förslag till ny lydelse av
brottsbalkens bestämmelser
om sedlighetsbrott

Betänkande avgivet av
Sexualbrottsutredningen
Stockholm 1976

Innehåll

<i>Förkortningar</i>	9
<i>Författningsförslag</i>	11
<i>Sammanfattning</i>	17
<i>Summary</i>	21
 1 <i>Utredningsuppdraget och arbetets bedrivande</i>	25
1.1 Utredningens direktiv	25
1.2 Utredningens arbete	26
 2 <i>Sedlighetsbrotten i historiskt perspektiv</i>	27
2.1 Inledning	27
2.2 1734 års lag	28
2.3 1864 års SL. Den ursprungliga lydelsen	29
2.4 Ändringar i SL	31
2.4.1 Avkriminalisering	31
2.4.2 Utvidgning av kriminaliseringen	33
2.5 Brottsbalken	35
2.5.1 Inledning	35
2.5.2 Avkriminalisering i BrB	37
2.5.3 Utvidgning av kriminaliseringen i BrB	39
2.5.4 Ändring av straffskalor	40
 3 <i>Lagstiftningen utomlands – en översikt</i>	41
3.1 Inledning	41
3.2 Våldtäkt och liknande handlingar	42
3.3 Sexuellt umgänge med barn	43
3.4 Sexuellt umgänge med person i beroende ställning	44
3.5 Incest	45
3.6 Homosexuella handlingar	46
3.7 Sedlighetssårande handlingar	47
3.8 Koppleri	48
 4 <i>Allmänna överväganden</i>	51
 5 <i>Sexuellt tvång</i>	57
5.1 Inledning	57
5.2 Överväganden	58

6	<i>Andra sexuella övergrepp – straffbara oberoende av offrets ålder</i>	63
6.1	Inledning	63
6.2	Missbruk av beroende ställning	64
6.2.1	Bakgrund	64
6.2.2	Överväganden	65
6.3	Sexuellt umgänge med person i hjälplöst tillstånd	66
6.4	Sexuellt umgänge med psykiskt sjuka och utvecklingsstörda	66
6.5	Blottande och annat sedlighetssårande handlande riktat mot annan person	69
6.5.1	Bakgrund	69
6.5.2	Överväganden	71
7	<i>Sexuellt umgänge med barn och ungdom</i>	73
7.1	Inledning	73
7.2	Några bakgrundsfakta	74
7.2.1	Pubertetens inträde	74
7.2.2	Debutåldern	75
7.2.3	Födslar, aborter och könssjukdomar	77
7.2.4	Psykiska skadeverkningar	80
7.2.5	Attityder till tidiga sexualförbindelser m.m.	80
7.3	Uttalande av JO	83
7.4	Uttalanden av USSU	84
7.5	Överväganden	85
7.5.1	Behovet av en reform	85
7.5.2	Olika reformmöjligheter samt förslag till grundläggande bestämmelse	89
7.5.3	Förslag till kompletterande bestämmelser	93
8	<i>Behövs särskilda bestämmelser om homosexuellt umgänge?</i>	95
8.1	Bakgrund	95
8.2	Överväganden	98
9	<i>Behövs särskilda bestämmelser om incest?</i>	103
10	<i>Koppleri</i>	111
10.1	Inledning	111
10.2	Syftet med den nuvarande lagstifningen	111
10.3	Innebörden av den nuvarande lagstiftningen	113
10.4	Tillämpningen av koppleribestämmelsen	116
10.5	Behandlingen av frågan om prostitution och koppleri vid 1972 års riksdag	121
10.6	Överväganden	123
11	<i>Förförelse av ungdom</i>	129
12	<i>Specialmotivering</i>	133
	<i>Bilagor</i>	143
	<i>Bilaga 1</i> Statistiska uppgifter om sedlighetsbrotten	143

1 Inledning	143
2 De olika brottstyperna i polis- och domstolsstatistiken	145
3 Polisanmälningarnas regionala fördelning, uppkla- ringsprocent m.m.	153
4 Beslut att ej åtala för sedlighetsbrott	157
5 Domar i mål om sedlighetsbrott	158
 <i>Bilaga 2</i> Kriminell belastning m.m. hos personer dömda för sed- lighetsbrott	 167
 <i>Bilaga 3</i> Några kriminologiska synpunkter på sexualbrottslighe- ten av Knut Sveri	 179
1 Inledning	179
2 Våldtäkt	180
3 Sexuella övergrepp mot barn	187
4 Skadeverkningar av sexualbrott	191
 <i>Bilaga 4</i> Rättspsykiatriska synpunkter på sexualbrottslingarna av Yngve Holmstedt	 195
 <i>Bilaga 5</i> Utlåtande ang. homosexualitet av Bertil Hansson . .	 213
 <i>Bilaga 6</i> Yttrande angående incestparagrafen 6 kap. 5 § BrB av Carl-Henry Alström	 219

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
DsJu	Departementsserien justitiedepartementet
JO	Riksdagens ombudsmän
LU	Lagutskottet
MB	Missgärningsbalken
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
Rskr	Riksdagens skrivelse
SL	Strafflagen
SOU	Statens offentliga utredningar
SoU	Socialutskottet
SvJt	Svensk Juristtidning
USSU	Utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet (SOU 1974: 59)

Författningsförslag

Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrives att 6 kap. brottsbalken skall erhålla följande rubrik och lydelse.

Nuvarande lydelse

6 kap. Om sedlighetsbrott

1 §

Tvingar man kvinna till samlag genom våld å henne eller genom hot som innebär trängande fara, dömes för **våldtäkt** till fängelse, lägst två och högst tio år. Lika med våld anses att försätta kvinnan i vanmakt eller annat sådant tillstånd.

Är brottet med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller eljest att anse som mindre grovt, dömes för **våldförande** till fängelse i högst fyra år.

2 §

Den som, i annat fall än i 1 § sägs, förmår någon till samlag eller annat könsligt umgänge medelst olaga tvång eller genom grovt missbruk av dennes beroende ställning eller övar könsligt umgänge med någon under otillbörligt utnyttjande av att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är sinnessjuk eller sinnesslöv, dömes för **frihetskränkande otukt** till fängelse i högst fyra år.

Föreslagen lydelse

6 kap. Om sexuella övergrepp

1 §

Den som medelst olaga tvång förmår annan till **sexuellt umgänge**, dömes för **sexuellt tvång** till fängelse, lägst sex månader och högst fyra år.

Är brottet med hänsyn till den tvingades handlande före övergreppet eller eljest att anse som mindre grovt, dömes till böter eller fängelse i högst ett år.

2 §

Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för **våldtäkt** dömas till fängelse, lägst två och högst tio år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen genom våld, hot om våld eller på annat sätt visat synnerlig hänsynslöshet eller råhet.

3 §

Den som har **sexuellt umgänge** med annan under otillbörligt utnyttjande av att denne på grund av

Nuvarande lydelse

3 §

Har någon könsligt umgänge med barn under femton år, dömes för **otukt med barn** till fängelse i högst fyra år.

Om gärningsmannen förgripit sig särskilt hänsynslöst mot barnet eller brottet eljest är att anse som grovt, skall dömas till fängelse, lägst två och högst åtta år.

4 §¹

Har någon könsligt umgänge med annan av motsatt kön, som är under aderton år och som står under hans tillsyn vid skola, anstalt eller annan inrättning eller som eljest står under hans övervakning, vård eller lydnad, eller sker det under utnyttjande i annat fall av den underåriges beroende ställning, dömes för **otukt med ungdom** till fängelse i högst fyra år.

Detsamma skall gälla, om någon som fyllt aderton år har könsligt umgänge med annan av samma kön som ej fyllt aderton år eller ock, under omständigheter som angivas i första stycket, med annan av samma kön som är under tjugo år.

5 §²

Har någon samlag med eget barn eller dess avkomling, dömes för **otukt med avkomling** till fängelse i högst två år.

Den som har samlag med sitt helsyskon, dömes för **otukt med**

Föreslagen lydelse

psykisk sjukdom, utvecklingsstörning eller av annan orsak befinner sig i hjälplöst tillstånd, dömes för **sexuellt utnyttjande** till böter eller fängelse i högst två år.

4 §

Har någon sexuellt umgänge med barn under 14 år, dömes för **sexuellt umgänge med barn** till böter eller fängelse i högst två år. I ringa fall skall ej dömas till ansvar.

Vid bedömande huruvida ringa fall föreligger skall gärningsmannens och den underåriges ålder, utveckling och förhållande till varandra och det sexuella umgängets art särskilt beaktas.

5 §

Har någon sexuellt umgänge med eget barn, adoptivbarn, styvbarn eller annat barn, som står under hans vård, och har barnet ej fyllt 18 år, dömes för **sexuellt umgänge med barn i beroende ställning** till böter eller fängelse högst två år. I ringa fall skall ej dömas till ansvar.

Vid bedömande huruvida ringa fall föreligger skall beroendeförhållandets och det sexuella umgängets art särskilt beaktas.

6 §

Den som, utan att det kan anses som sexuellt umgänge, sexuellt berör barn under tio år, dömes för **sexuellt ofredande** till böter eller fängelse i högst ett år.

¹ Senaste lydelse 1969: 162.

² Senaste lydelse 1973: 648.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

syskon till fängelse i högst ett år.

Vad i denna paragraf sägs gäller ej den som förmåtts till gärningen medelst olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

6 §

Den som berör barn under femton år på sedlighetssårande sätt, dömes, om gärningen ej är belagd med straff enligt vad förut i detta kapitel är sagt, för **otuktigt beteende** till böter eller fängelse i högst ett år.

Detsamma skall gälla, om någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest genom ord eller handling som uppenbart sårar tukt och sedlighet uppträder anstötligt mot annan.

7 §¹

Om någon vanemässigt eller för att bereda sig vinning främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt eller om någon förleder den som är under tjugo år till sådant levnadssätt, dömes för **koppleri** till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, skall dömas till fängelse, lägst två och högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningsmannen främjat otuktigt levnadssätt i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan.

Om någon för att bereda sig särskild vinning främjar tillfällig könsförbindelse mellan andra, dömes för **främjande av otukt** till böter eller fängelse i högst sex månader.

8 §¹

Den som genom att utlova eller giva ersättning skaffar eller söker

7 §

Den som yrkesmässigt främjar eller otillbörligt utnyttjar att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot betalning, dömes för **koppleri** till fängelse i högst fyra år.

¹ Senaste lydelse 1969: 162.

Nuvarande lydelse

*skaffa sig tillfällig könsförbindelse med någon som är under aderton år eller, om han är av samma kön, under tjugo år, dömes för **förförelse av ungdom** till böter eller fängelse i högst sex månader.*

9 §

Ansvar som i detta kapitel är stadgat för gärning som begås mot någon under viss ålder skall ådömas även den som icke insåg men hade skälig anledning antaga att den andre ej uppnått sådan ålder.

10 §

För försök till våldtäkt, våldförande, otukt med barn eller otukt med ungdom dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

11 §

Våldtäkt eller våldförande eller försök till sådant brott, så ock frihetskränkande otukt må åtalas av åklagare allenast om målsägande angiver brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Sedan sex månader förflutit efter det brottet begicks må åklagare ej väcka åtal, med mindre angivelse skett före utgången av sagda tid eller laga förfall för angivelse visas hava förelegat eller ock åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Efter utgången av nämnda tid må ej heller målsägande väcka åtal för brottet, om ej laga förfall visas hava förelegat.

Föreslagen lydelse

8 §

Ansvar som i detta kapitel är stadgat för gärning som begås mot någon under viss ålder skall ådömas även den som icke insåg men hade skälig anledning antaga att den andre ej uppnått sådan ålder.

9 §

För försök till sådant sexuell tvång som ej är mindre grovt, våldtäkt, sexuellt umgänge med barn eller sexuellt umgänge med barn i beroende ställning dömes till ansvar enligt vad i 23 kap. stadgas.

10 §

Sexuellt tvång eller våldtäkt, sexuellt umgänge med barn, sexuellt umgänge med barn i beroende ställning eller försök till sådant brott, så ock sexuellt utnyttjande eller sexuellt ofredande må åtalas av åklagare allenast om målsägande angiver brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Sedan sex månader förflutit efter det sexuellt tvång eller våldtäkt eller försök till sådant brott eller sexuellt utnyttjande begicks må åklagare ej väcka åtal, med mindre angivelse skett före utgången av sagda tid eller laga förfall för angivelse visas hava förelegat eller ock åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. Efter utgången av nämnda tid må ej heller måls-

Nuvarande lydelse

Är vid otukt med barn eller otukt med ungdom eller vid försök till sådant brott ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den mot vilken gärningen förövats, må åtal ej väckas av åklagare, med mindre åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Föreslagen lydelse

ägande väcka åtal för brottet, om ej laga förfall visas hava förelegat.

Denna lag träder i kraft den

Sammanfattning

Sexualbrottsutredningen föreslår att brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott ändras. Förr präglades lagstiftningen av långtgående ambitioner att styra människors sexuella handlande. Straffbestämmelserna riktade sig mot människor som "övat synd" och hade till uppgift att värna om sedligheten. Bestämmelsernas syfte är nu i första hand att bestraffa sexuella övergrepp. En äldre tids synsätt har emellertid hittills påverkat lagen.

Sexualbrottsutredningen föreslår att bestämmelserna i större utsträckning än nu inriktas på övergreppssituationer, att terminologin moderniseras samt att straffskalorna mildras.

Termerna sedlighet, tukt och otukt föreslås utmönstrade ur lagtexten. Rubriken till 6 kap. BrB föreslås erhålla lydelsen "Om sexuella övergrepp".

Förslagen rörande gärningar som består i att någon tvingar sig till sexuellt umgänge med våld eller hot innebär närmast en teknisk översyn av de nuvarande bestämmelserna. Brotten indelas i tre svårhetsgrader. Normalbrottet för vilket föreslås beteckningen sexuellt tvång har en straffskala avpassad för de typer av övergrepp som är vanligast. En lindrigare straffskala föreslås för mindre allvarliga fall. En nyhet är att det skall bli möjligt att döma till böter. Den grövre brottstypen för vilken behålles benämningen våldtäkt är avpassad för fall då gärningsmannen visat synnerlig hänsynslöshet eller råhet.

En särskild brottstyp benämnd sexuellt utnyttjande föreslås för fall när någon otillbörligt utnyttjar att annan på grund av psykisk sjukdom, utvecklingsstörning eller av annan orsak befinner sig i hjälplöst tillstånd. Också denna bestämmelse har en motsvarighet i gällande rätt.

Kriminaliseringen av fall när någon förmår annan vuxen person till sexuellt umgänge genom grovt missbruk av dennes beroende ställning föreslås upphävd. Den har inte visat sig svara mot något behov av straffrättsliga ingripanden.

Likaså föreslås att bestämmelsen om blottande och annat sedlighets-sårande handlande upphäves. Slopandet av bestämmelsen innebär inte att ifrågavarande handlingar alltid blir straffria. Tvärtom torde de många gånger företas under sådana omständigheter att de blir att bedöma antingen som förgelseväckande beteende eller som ofredande.

Sexuellt umgänge med barn behandlas såsom ett centralt avsnitt i utredningen. Den nuvarande 15-årsgränsen tillkom 1864. Sedan dess har den genomsnittliga åldern för pubertetens inträde nedgått markant. Det förekommer att ungdomar debuterar sexuellt med samlag innan de fyllt 15 år utan att detta annat än i rena undantagsfall leder till polisutredning, åtal eller dom. De ingripanden som sker ter sig i många fall stötande. Det kategoriska förbudet mot sexuellt umgänge med den som ej fyllt 15 år motverkar en nyanserad syn på tidiga sexualförbindelser. Den nuvarande alltför stela gränsen harmonierar också mindre väl med möjligheterna för underåriga att ingå äktenskap efter tillstånd av länsstyrelsen samt med de riktlinjer som är avsedda att läggas till grund för sexual- och samlevnadsundervisningen i skolan.

Sexualbrottsutredningen anser det nödvändigt att 15-årsgränsen ändras. Utredningen har övervägt möjligheten att undvara en åldersgräns och i stället uttrycka den straffbara handlingen i övergreppstermer men funnit att detta inte praktiskt kan genomföras. I stället föreslår utredningen att den nuvarande åldersgränsen sänks till 14 år samt att det tillskapas möjlighet för domstol att ej döma till ansvar i ringa fall. Innebörden härav är att kriminaliseringen inte omfattar fall som bedöms som ringa. Polisutredning och åtal skall sålunda inte ske i dessa fall och skulle åtal likväl väckas skall domstolen ogilla åtalet. Den nya straffbestämmelsen föreslås erhålla beteckningen sexuellt umgänge med barn. Genom sänkningen av åldersgränsen undanröjes de mest uppenbara olägenheterna med den nuvarande kriminaliseringen. Förslaget tillgodoser därjämte kravet på en mer nyanserad straffbestämmelse än den nuvarande. Vid bedömande av om ringa fall föreligger skall gärningsmannens och den underåriges ålder, utveckling och förhållande till varandra och det sexuella umgängets art särskilt beaktas. Härmed avser utredningen att framhålla att fall då den underåriga befinner sig i närheten av åldersgränsen och partnern är tonåring normalt bör bedömas som ringa samt att det finns anledning att sträcka sig längre om det sexuella umgänget stannat vid någon form av petting eller ingått i ett mer varaktigt och känslomässigt grundat förhållande.

När den unge befinner sig i den vuxnes vård anser utredningen att gränsen för sexuellt umgänge bör gå vid 18 år. Även här bör emellertid finnas möjlighet att underlåta att döma till ansvar i ringa fall. Bestämmelsen föreslås erhålla beteckningen sexuellt umgänge med barn i beroende ställning. Begränsningen till vårdssituationer innebär en viss avkriminalisering av andra fall när en underårig intar en beroende ställning till en vuxen.

Sexualbrottsutredningens förslag innehåller också en straffbestämmelse, sexuellt ofredande, som tar sikte på fall när någon, utan att det kan anses som sexuellt umgänge, sexuellt berör barn under 10 år. Bestämmelsen har en motsvarighet i gällande rätt. Den nuvarande åldersgränsen går dock vid 15 år.

Samtliga brottstyper har utformats så att gärningsman och offer kan vara både man och kvinna. Bestämmelserna har också gjorts tillämpliga på både hetero- och homosexuella övergrepp.

Sexualbrottsutredningen har övervägt behovet av särskilda bestäm-

melser för homosexuellt umgänge. Sådana bestämmelser finns i den nu gällande lagen. Särregleringen grundas på uppfattningen att homosexuella handlingar medför större risker i psykiskt och socialt hänseende för unga människor än vad fallet är vid heterosexuellt umgänge. Utredningen har inte kunnat finna belägg för att vådorna av homosexuellt umgänge med ungdom är sådana att det finns anledning att behålla de nuvarande särbestämmelserna. Utredningen föreslår därför att dessa upphävs. Utredningen betonar också starkt angelägenheten av att de homosexuellas villkor förbättras samt att deras känsla av att vara avvikande och diskriminerade motverkas.

Utredningen föreslår att de nuvarande incestbestämmelserna som riktar sig mot sexuellt umgänge med avkomling och med helsyskon upphävs. Utredningen har funnit att de genetiska och etiska skäl som brukar åberopas till stöd för incestbestämmelserna inte har någon nämnvärd styrka. Förslaget innebär att sexuellt umgänge mellan anförvanter blir straffbart endast om någon av de övriga straffbestämmelserna är tillämplig. Det bör här framhållas att bestämmelsen om sexuellt umgänge med barn i beroende ställning ger ett straffskydd för barnet intill det fyllt 18 år.

Sexualbrottsutredningen har utgått från att det alltjämt skall vara förbjudet med bordeller och annat yrkesmässigt främjande av prostitution. I övrigt stadgar utredningens förslag till koppleribestämmelse straff för den som otillbörligen utnyttjar att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot betalning. I förhållande till gällande rätt innebär förslaget en viss inskränkning i straffansvaret.

Den genom BrB införda bestämmelsen om förförelse av ungdom, som riktar sig mot den som skaffar eller söker skaffa en tillfällig sexuell förbindelse mot betalning med en underårig, har i stort sett inte kommit till användning. Utredningen anser att den bör upphävas.

Summary

*English translation by Norman Bishop,
Head, Research and Development Unit,
National Correctional Administration*

The Committee on Sexual Offences recommends that the provisions of the Penal Code concerning crimes against morality should be amended. In the past, legislation on this matter was marked by far-reaching ambitions to guide human sexual activity. The penal provisions were directed against persons who "behaved sinfully" and were intended to protect morality. The purpose of the provisions now is primarily the punishment of various forms of sexual intrusion. The existing law has however been influenced by the considerations of the past.

The Committee on Sexual Offences recommends that the provisions should be directed to a greater extent than at present against situations of intrusion, that the terminology used should be modernized and that the scale of penalties should be made milder. Terms such as "morality", "propriety" and "carnal abuse" should be removed from the text of the law. The title of Chapter 6 of the Penal Code, it is proposed, should become "Of Crimes of Sexual Intrusion".

The recommendations concerning acts which involve a person obtaining sexual relations by violence or threat chiefly imply a technical revision of the existing provisions. The offence is divided into three degrees of seriousness. The ordinary offence, which it is suggested should be called "sexual coercion", has a penalty scale suited to those forms of intrusion which are commonest. A reduced penalty scale is proposed for less serious cases. An innovation here is that there would be a possibility to sentence to fines. Gross forms of the offence, for which the term "rape" is retained, are those where the perpetrator shows especial ruthlessness or brutality.

A special form of offence, called "sexual exploitation", is proposed for those cases where a person improperly exploits the fact that another, by reason of mental illness or mental retardation or some similar cause, is helpless. This provision also has an equivalent in the existing law.

The Committee recommends that it shall no longer be defined as a criminal offence for a person, by grossly taking advantage of another person's dependent situation, to prevail upon the latter to have sexual relations. Difficulties can be experienced over providing proof and, moreover, the present provision has not been shown to meet any need for the institution of proceedings under the criminal law.

The Committee also recommends the abolition of the provision on exposure and other similar acts which offend against morality. The abolition of this provision would not mean that all such behaviour would go unpunished. On the contrary, these acts are often undertaken under circumstances which would allow a sentence to be passed for disorderly conduct or molestation.

Sexual relations with children and young persons has been a question of central importance in the Committee's work. The present age limit of 15 years in the matter of sexual relations with children was fixed in 1864. Since then the average age for the onset of puberty has gone down markedly. It now is so that some young persons begin their sexual life with intercourse before they are 15 years old without this leading to police investigation, prosecution or sentence except in exceptional cases. The interventions which do take place seem often to be objectionable. Categorically to forbid sexual relations with those of less than 15 years obstructs a modulated view of early sexual ties. The current, far too rigid limit does not fit well with the possibilities that exist for those under age to marry with the consent of a county administrative authority nor with the principles which are the intended basis for sexual and marital education in schools.

The Committee on Sexual Offences finds it necessary to recommend that the 15 year age limit be changed. The Committee considered the possibility of doing away with an age limit altogether, defining punishable acts in "intrusion terms", but found that such a proposal could not be implemented practically. The Committee recommends therefore that the present age limit be reduced to 14 years and that it be possible for a court not to impose a penalty in minor cases. The import of this is that the definition of these forms of sexual relations as criminal shall not include minor cases. In such cases therefore no police investigation or prosecution is called for and should a prosecution be undertaken, the court will not approve it. The term proposed for this new penal provision is "sexual relations with a child". By lowering the age limit the more obvious disadvantages of the present definition of the offence are removed. In addition, the recommendation satisfies the demand for a more modulated provision than the present one. When assessing whether a particular case is minor, special consideration shall be paid to the age and state of development of both the perpetrator and the under-age child, the relationship between them and the nature of the sexual relations. The Committee urges in this connexion that where the under-age child is close to the age limit and the other partner is a 'teen-ager', the case should ordinarily be assessed as minor. There is reason to be even more lenient in the assessment where the sexual relations went no further than some form of "petting" or occurred within a more stable or emotionally-based relationship.

Where the young person is in the care of the adult concerned, the Committee considers that the age limit for sexual relations should be 18 years. But here too there should also be a possibility to refrain from imposing a penalty in minor cases. The term proposed for this provision is "sexual relations with a child having dependent status". Limiting

the provision to the situation where the child is in the care of the adult concerned implies a certain decriminalization of other cases where the under-age child has some other form of dependent status to an adult.

The Committee's recommendations also contain a proposed provision on sexual molestation intended to cover cases where a person, without it being possible to consider the act as one of having sexual relations, sexually touches a child under the age of 10 years. The provision has its equivalent in the existing law where however the age limit is 15 years.

All the various offences have been so defined that the provisions are applicable to male and female perpetrators and victims alike. The provisions are also suitable for application to both hetero- and homosexual forms of sexual intrusion.

The Committee on Sexual Offences has given consideration to the need for special provisions relating to homosexual relations. Such special provisions are to be found in existing law. They are based on the view that homosexual acts make for greater mental and social risks where young people are concerned than would be so with heterosexual relations. The Committee has not been able to find any verification for the view that the risks with homosexual relations with young persons are such as to warrant retaining the present special provisions. The Committee accordingly recommends their abolition. The Committee also strongly emphasizes the importance of improving the general situation of persons who are homosexual and of counteracting their feelings of being deviant and discriminated against.

The Committee recommends that the present provisions on incest, which are directed against sexual relations with offspring and siblings, be abolished. The Committee finds that the genetic and ethical reasons which are customarily cited in support of the incest provisions have no special weight. The proposal means that sexual relations between related persons would only be punishable if one of the other provisions were applicable. In this connexion it should be pointed out that the provision concerning sexual relations with a child having dependent status provides a protection under the criminal law for a child until it has attained the age of 18 years.

The Committee on Sexual Offences has taken the view that there should still be a prohibition on brothels and other forms of the professional furtherance of prostitution. For the rest, the Committee recommends, in a provision on procuring, punishment where a person improperly exploits another who has temporary sexual relations for payment. This recommendation involves a certain reduction in criminal liability compared with the provision in existing law.

A provision on the seduction of youth, which is directed against a person who obtains or tries to obtain a temporary sexual relationship with a minor against payment, was first introduced in the Penal Code of 1965. No great use has been made of the provision and the Committee has recommended its abolition.

1 Utredningsuppdraget och arbetets bedrivande

1.1 Utredningens direktiv

I direktiven för sexualbrottsutredningen anförde chefen för justitiedepartementet statsrådet Lennart Geijer – efter en kortfattad redogörelse för gällande rätt och vissa frågor som varit föremål för debatt – följande till ledning för utredningsarbetet:

Fördomar och tabuföreställningar har länge hämmat en naturlig och öppen syn på sexuallivet och dess yttringar. En radikal förändring i synsättet har emellertid inträtt under senare tid. Sexualfrågor diskuteras numera öppet såväl i den offentliga debatten som människor emellan.

Sexualundervisningen i skolorna får anses ha skapat en ökad och bättre insikt om sexuallivet. Härmed har följt en djupare förståelse för den betydelse som könsrelationerna i en vidare bemärkelse har för alla människor och för de problem som den enskilde kan ha att kämpa med i detta hänseende.

Den sakkunnige bör, mot bakgrunden av vad jag nu har sagt, ta ställning till vilken roll som bör tillkomma brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott. Brottsbalkens kapitel om sedlighetsbrott bör ses över i sin helhet. Det är självfallet att straffbestämmelserna bör rikta sig mot sexuella övergrepp och att i detta hänseende skyddet för underåriga måste vara en central fråga. Härvid kan emellertid olika gränsdragningar och detaljavvägningar behöva granskas. Särskilt de frågor som jag har nämnt i det föregående — om åldersgränserna vid homosexuellt könsumgänge, om incestbrotten och om strafflatituderna för koppleri — bör utredas närmare.

Bakom den straffrättsliga särregleringen vid homosexuella könsförbindelser ligger uppfattningen att homosexuella handlingar, framför allt när de berör unga människor, medför större risker för skador av psykisk och social natur än vad som är fallet vid heterosexuella handlingar. När det gäller frågan om det för homosexuella handlingar bör finnas andra regler än som gäller för heterosexuella, bör därför i första hand utredas om en sådan uppfattning har fog för sig. Med hänsyn till intresset av att inte utan starka sakliga skäl särbehandla de homosexuella bör enligt min mening särskilda åldersgränser vid homosexuella handlingar kunna övervägas endast om det kan ges belägg för att unga människor kan ta särskild skada av förbindelser av homosexuell art.

Flera skäl har anförts som grund för kriminaliseringen av incest. Sålunda har sexuella förbindelser mellan nära anförvanter ansetts i regel hindra en sund och naturlig sammanlevnad mellan medlemmarna i en familj eller annan krets av närstående. Vidare har åberopats att sådana förbindelser torde medföra särskild risk för att ogynnsamma arvsanslag förs över på avkomlingarna.

Senare tids bedömning av sexualhandlingar har i viss mån påverkat också

synen på incest. Det framstår inte som en självklarhet att de principer som ligger till grund för den nuvarande kriminaliseringen av incest måste upprätthållas fullt ut. Sålunda torde det vara en utbredd uppfattning att köns-
umgänge mellan halvsyskon inte alltid bör beivras.¹

Den sakkunnige bör överväga om det finns skäl att upprätthålla dessa principer i samtliga de fall som den nuvarande straffbestämmelsen omfattar eller om kriminaliseringen i några fall kan upphävas. En av de faktorer som inverkar på bedömningen av i vilken utsträckning incest bör vara straffbelagd är risken för ogynnsamma arvsbiologiska verkningar. Frågan i vilken utsträckning sådana risker finns vid olika fall av släktskap bör därför ägnas särskild uppmärksamhet. Av särskild betydelse är de arvsbiologiska faktorerna när det gäller att ta ställning till kriminaliseringens omfattning vid incest. Den sakkunnige bör vid utredningen av incestbrotten samråda med familjelags-sakkunniga (Ju 1970: 52), som undersöker möjligheterna att uppmjuka vissa av de hinder mot äktenskap som har sin grund i att kontrahenterna är släkt med varandra. Den sakkunnige bör också överväga i vad mån straffbestämmelserna om frihetskränkande otukt eller otukt med barn eller otukt med ungdom ger tillräckligt skydd mot icke önskvärda incesthandlingar.

För den händelse kriminaliseringen anses böra behållas bör undersökas i vad mån den särskilda åtalsregeln i 6 kap 11 § tredje stycket BrB bör utvidgas till att omfatta vissa fall av incest, t.ex. mellan syskon. I denna del bör den sakkunnige samråda med åtalsrättskommittén (Ju 1970: 63), som undersöker möjligheterna att i större utsträckning än f.n. underlåta åtal.

I fråga om 8 § (förförelse av ungdom) bör övervägas om det finns behov av att behålla kriminaliseringen eller om straffbestämmelsen i 7 § bereder tillräckligt straffskydd mot att unga dras in i prostitution.

1.2 Utredningens arbete

Under utredningens arbete har överläggningar hållits med olika myndigheter, organisationer och enskilda personer.

Från utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet (USSU) har inhämtats yttrande angående 15-årsgränsen vid brottet otukt med barn.

Vid överläggningar med det danska straffelovrådet har sexualbrottsutredningen tagit del av rådets synpunkter på straffrättsliga åldersgränser vid sexuella förhållanden, sedermera publicerade i Betänkning nr 747/1975.

Samråd har under hand ägt rum med åtalsrättskommittén (Ju 1970: 63).

Utredningen har med anledning av remiss yttrat sig över en inom justitiedepartementet upprättad promemoria angående "Förslag om sänkning av myndighetsåldern till 18 år m.m." (Ds Ju 1973: 11).

Inom utredningen har vissa experter – förutom att de deltagit i samtliga förekommande frågor – haft uppgifter av speciell karaktär. Resultatet av deras arbete redovisas i bilagor till betänkandet.

¹ Efter direktivens utfärdande har otukt mellan halvsyskon avkriminaliserats genom lagen 1973 (nr 648) om ändring i BrB.

2 Sedlighetsbrotten i historiskt perspektiv

2.1 Inledning

Begreppet sedlighetsbrott är inte entydigt. Uttrycket antyder att fråga är om handlingar som strider mot en viss moraluppfattning.

Inskränkningen till en sexuell sfär är inte självklar. Sålunda upptogs ursprungligen brottstyperna äventyrligt spel, fylleri och djurplågeri bland bestämmelserna om sedlighetsbrott i SL. Först genom 1948 års strafflagsreform överfördes dessa brott till kapitlet om brott mot allmän ordning. Erotens ursprungliga placering kan ledas tillbaka till ett förslag av Johan Gabriel Richert i en reservation till lagberedningens "Förslag till straffbalk" (1844). Till motivering i systematiskt hänseende anförde Richert:

"Man inskränker vanligtvis de så kallade sedlighetsbrotten till dem allena, som begås genom otukt eller skörlevnad; men sederna kränkas, förförelser åstadkommas, fördärv i vilja och böjelser grundlägges även genom andra laster, vilka därför, lika med de förra, påkalla lagstiftarens uppmärksamhet."

Med sedlighetsbrott brukar man emellertid numera avse endast handlingar som typiskt sett har anknytning till sexuallivet. Andra straffbara handlingar såsom misshandel eller mord kan, när de begås, i det enskilda fallet framstå som utslag av en sjukligt inriktad sexualdrift. Ur medicinsynpunkt kan det då vara fruktbart att analysera gärningsmannens handlande utifrån denna aspekt. I juridiskt-systematiskt hänseende spelar emellertid det eventuella sexuella momentet i dessa fall inte någon roll.

Sedlighetsbrott som term i strafflagstiftningen infördes först genom 1864 års SL, nämligen i rubriken till 18 kap. Alla otillåtna sexualhandlingar hänfördes emellertid inte dit. I enlighet med lagkommitténs "Förslag till Allmän Criminallag" (1832) upptogs sålunda i 18 kap. SL endast "de arter av otuktiga gärningar (delicta carnis) vilka ej, på den grund, att de tillika innefatta kränkning av särskilda privaträttigheter, blivit under andra kapitel hänfödda". Denna systematisering innebar att i andra kapitel inflöt brott som kan hänföras till sedlighetsbrott i vid bemärkelse. I BrB har uppfattningen att sedlighetsbrott utgör brott mot person påverkat brottstypernas placering i de olika kapitlen.

I det följande ges en bild av kriminaliseringens omfattning och för-

ändringar fr.o.m. 1734 års lag. Framställningen syftar inte till fullständighet.

2.2 1734 års lag

Straffbestämmelserna i 1734 års lag var uppdelade på en mängd kapitel i missgärningsbalken (MB) och inte systematiserade efter några konsekvent genomförda principer. Sedlighetsbrott återfinns på ett flertal olika ställen.

Lagen präglades av uppfattningen att könsumgänge endast är tillåtet inom äktenskapet. Allt utomäktenskapligt könsumgänge var straffbart. Var parterna ogifta straffades för lönskaläge eller lägersmål. Som särskilt kvalificerade fall av lönskaläge ansågs könsumgänge med kvinna "som dumbe är" eller när husbonde "lägrade" tjänstepiga, förmyndare den som stod under hans tillsyn, eller läromästare den som han under-visade.

Att en eller bägge var gifta var en försvårande omständighet. Straff inträdde då för horsbrott. Straff stadgades för enfalt hor, dvs. det fall att endast en var gift och för tvefalt hor dvs. könsumgänge mellan personer gifta var och en på sitt håll.

Det fanns bestämmelser om tvegifte. Om parterna ej "beblandat sig" med varandra bedömdes gärningen mildare. Straff inträdde redan om gift man eller kvinna trolovade sig med annan. I detta fall skärptes straffet om könsumgänge ägt rum.

I ett kapitel om kvinnofrid fanns åtskilliga sedlighetsbrott. Straff stadgades för den man som tager "kvinna med våld och emot hennes vilja främjar sin onda lusta". Jämställt härmed var hävdande av (dvs. könsumgänge med) avvita (dvs. sinnessjuk) kvinna och kvinna som ej fyllt 12 år. Våldtagen kvinna måste ge brottet tillkänna genast och kära därå inom viss tid. Vidare innehöll kapitlet straff för vissa enleveringsförfaranden. Ansvar stadgades sålunda för den som förde bort kvinna med våld. Allvarligast bedömdes brottet om det avsåg annan mans hustru eller trolovade. Straff drabbade även den som lockade eller bortförde kvinna från sin man eller dotter från sina föräldrar även om bortförandet inte skett mot kvinnans vilja.

Vidare fanns bestämmelser om koppleri och skörlevnad. Den straffades som höll "sådana hus och samkväm där otukt och lösaktighet drives" liksom de kvinnor "som i sådana hus låta sig till skörlevnad bruka".

Kriminaliseringen av incest var mycket långtgående. Sålunda bestraffades exempelvis sexuellt umgänge mellan kusiner. Vidare fanns bestämmelser som riktade sig mot tidelag medan homosexuella handlingar bestraffades utan stöd av lag.

Straffen var mycket drastiska. Dödsstraff var sålunda stadgat för tidelag, tvegifte, våldtäkt, hävdande av avvita kvinna och kvinna som ej fyllt 12 år, vissa enleveringsbrott, tvefalt hor och fjärde gången enfalt hor samt åtskilliga av incestbrotten.

Under upplysningstiden uppstod en reaktion mot den stränga straff-

lagstiftningen. Genom lag år 1779 upphävdes dödsstraffet för en lång rad brott, däribland vissa sedlighetsbrott. För incestbrotten kvarstod dock dödsstraffet fram till dess 1864 års SL trädde i kraft. Det bör dock framhållas att verkställande av dödsstraff många gånger undveks antingen genom att Konungen utnyttjade sin benådningsrätt eller genom att hovrätterna gjorde bruk av dem tillerkänd befogenhet att "leutera" straffen, dvs. att efter omständigheterna ådöma ett lindrigare straff än det av underrätterna i enlighet med lagens stadganden avkunnade dödsstraffet.¹

Det förtjänar även nämnas att vid sedlighetsbrott, liksom vid vissa andra brott, skulle ibland böter betalas till kyrkan.²

2.3 1864 års SL. Den ursprungliga lydelsen

Lagkommitténs och lagberedningens förslag (1832 resp. 1844), som i stort sett följdes vid genomförandet av 1864 års SL, innebar en mildring i synen på sedlighetsbrotten. Utvecklingen sedan dess kan med en viss generalisering sägas ha inneburit att allt flera handlingar avkriminaliserats och att straffsatserna för återstående brott efter hand mildrats.

I SL infördes ett särskilt kapitel om sedlighetsbrott. Först avhandlades de s.k. otuktsbrotten. Dessa inleddes med bestämmelser om incest. Straff stadgades för otukt mellan personer i rakt nedstigande led, mellan syskon, mellan ett syskon och det andra syskonets barn, mellan föräldrar och barns make, mellan styvföräldrar och styvbarn eller styvbarns avkomlingar samt mellan personer som var så besvägrade att de inte fick ingå äktenskap. Vidare upptogs bestämmelser om otukt med personer i vissa angivna beroendesituationer och med kvinna under 12 år och mellan 12 och 15 år. Straff stadgades vidare för otukt med avvita kvinna, för lönskaläge i visst fall, för otukt emot naturen³ och tidelag. Efter otuktsbrotten kom bestämmelser om koppleri och sårande av tukt och sedlighet. Kapitlet avslutades med brottstyperna äventyrligt spel, fylleri och djurplågeri från vilka bortses i det följande.

Som nämnts tidigare inflöt vissa brott som kan betecknas som sedlighetsbrott i andra kapitel i SL. I enlighet med lagkommitténs uppfattning hänfördes till sedlighetsbrotten endast sådana "otuktiga gärningar" som inte på grund av att de innefattat kränkning av "särskilda privaträttigheter", blivit hänfödda till andra kapitel. Våldtäktsbrotten ansågs i första hand straffbara för det våld som utövades och hänfördes till kapitlet om brott emot annans frihet. Detta kapitel innehöll även bestämmelser om enlevering av kvinna, med eller mot hennes vilja, om bortförandet skedde för att förmå henne till giftermål eller otukt. Ett särskilt kapitel "Om äktenskapsbrott" infördes. Straff stadgades för enkelt och dubbelt hor samt för olika former av tvegifte. Sistnämnda brott ansåg lagkommittén allvarigare eftersom då "kränkes äktenskapsbandet på ett svårare, mera överlagt och mot allmänna ordningen i högre grad stridande sätt, än genom horsbrott". Slutligen kan nämnas att i bedrägerikapitlet stadgades straff för bl.a. det fall att någon bedrog en kvinna till äktenskapsavtal och hävdade henne.

¹ SOU 1935: 68 s. 38 f.

² 53 kap. 5 § MB: "I alla lägersmål, evad det är hor eller lönskaläge, give mannen till kyrkan fyra daler, och kvinnan två daler."

³ Med detta uttryck kom uteslutande att avses homosexuell otukt.

Kriminaliseringen i 18 kap. SL hade som främsta syfte att värna om sedligheten. Man kan dock i lagkommitténs motiv skönja ett modernare synsätt där övergreppet utgör grunden för kriminaliseringen. Kommittén ansåg att "missbrukande" av kvinna som ej fyllt 12 år borde bedömas som våldtäkt och föreslog vidare införande av 15-årsgränsen "i anseende till de fördärliga följderna av sådan förbrytelse".⁴ Ifråga om incest med person i rakt nedstigande led anförde kommittén:

"Det är åt föräldrar, som Naturen och Staten anförtrott vården och uppfostran av uppväxande generationer. De fela i hög grad, om de, med kränkning av de heligaste plikter, missbruka sin föräldramakt, att för tillfredsställelandet av sina onda lustar, förstöra barnens fysiska och moraliska integritet."

SL innebar på många punkter en mildring i synen på sedlighetsbrotten. Ett av de viktigaste förslagen av lagkommittén var att könsumgänge mellan ogifta skulle vara straffritt. Lagberedningen anförde härom:

"Beredningen har, lika med Lagkommittén, ansett den otukt emellan ogifta personer, som i svenskt lagspråk kallas lönskaläge, icke egentligen kunna, ehuru i moraliskt avseende ganska lastbar, bliva föremål för bestraffning efter allmän brottmålslag; men på det även i sådan lag något band må finnas på den lättsinnighet och förförelse, som på detta sätt kränker allmän sedlighet, har Beredningen föreslagit en ny § (9), vari stadgas böter för den mansperson, som rätt kvinna med barn, men undandragit sig barnets underhåll och därigenom satt kvinnan i nödvändighet att med anklagelse mot honom offentliggöra sin egen vanära."

Lagkommitténs syn på sedlighetsbrottens förhållande till kyrkliga uppfattningar kommer tydligt till uttryck i motiveringen till bestämmelserna om incest. Kommittén anförde:

"Otukt emellan personer, för vilka skyldskap eller svägerlag, utgör ett ovillkorligt hinder mot äktenskap med varannan (blodskam), är väl, såsom en borgerlig ordning och goda seder synnerligen kränkande gärning, i hög grad straffbar, men kan dock ej, i avseende på bevekelsegrunderna eller brottets farlighet, ställas i bredd med vissa uppsåtliga gärningar, som äro riktade mot statens existens eller säkerhet och medborgares liv eller välfärd. Äldre lagstiftningar, som utgått från den åsikt, att lägersmål inom de närmare leder, vari äktenskap efter Mosaiska lagen är förbjudet, borde anses såsom brott emot Guds egen lag — — —, hava, på denna grund, i allmänhet belagt sådana brott med livsstraff. Då nu straffbarheten av dessa gärningar ej må av borgerliga lagstiftningen dömas endast efter graden av deras osedlighet, utan efter den skadliga inflytelse de, i jämförelse med andra brott, äga på samhällets väl, har ock Kommittén funnit nedsättning av de i lagen stadgade straff å ifrågavarande brott böra äga rum."

Även om SL innebar en liberalisering i förhållande till äldre rätt karaktäriserades dock lagen av långtgående ambitioner att styra människors sexuella beteende. Bestämmelserna speglar även en gången tids samhällsförhållanden ifråga om synen på äktenskap, könsroller och sexualitet.

Många av bestämmelserna kunde endast avse manliga gärningsmän och kvinnliga offer. Detta gällde om otukt mellan befattningshavare

⁴ Tidigare gällde en gräns vid 12 år. Var kvinnan äldre kunde dock dömas för lönskaläge.

och intagen vid anstalt, otukt med underårig, otukt med avvita person, lönskaläge och bedrägeri till könsumgänge genom äktenskapslöfte, som inte infriades. Vidare kunde våldtäkt och liknande brott endast begås av män. Bestämmelserna härom präglades även av uppfattningen om mannens obetingade rätt till könsumgänge med sin hustru. De var nämligen inte tillämpliga på övergrepp inom äktenskapet. Åsikten att mannen hade rätt till sin hustru och att hennes vilja inte respekterades kom än tydligare till uttryck i enleveringsbestämmelserna. Sålunda straffades t.o.m. den som med kvinnans vilja förde bort henne från sin man i uppsåt att förmå henne till otukt. Åtal kunde dock endast ske av den äkta mannen. Det förtjänar nämnas att denna bestämmelse liksom bestämmelsen om bedrägeri till könsumgänge upphävdes först i samband med BrB:s ikraftträdande.

Sammantaget ger bestämmelserna, med den starkt negativt värde-laddade beteckningen otukt för all utomäktenskaplig sexuell aktivitet, en bild av en negativ inställning till sexualdriften och dess yttringar med kvinnan som osjälvständigt objekt för mannens sexualdrift. I 1734 års lag hade denna i våldtäktsbestämmelsen t.o.m. betecknats som "ond lusta" och samma uttryck återfinns för övrigt i lagkommitténs motiv.

2.4 Ändringar i SL

2.4.1 Avkriminalisering

Efter hand uppträdde en reaktion mot att "till men för strafflagens allmänna auktoritet... tilldela den omöjliga uppgifter på det moraliska planet".⁵ I linje med denna uppfattning skedde en successiv avkriminalisering av sådana handlingar som företogs mellan vuxna människor av fri vilja eller på annat sätt utmärktes av att offer för kriminaliteten saknades. Sålunda upphävdes bestämmelsen om lönskaläge 1918.⁶ Vidare avkriminaliserades horsbrotten och vissa incestbrott 1937.⁷ Det gällde incest som förövades av ett syskon med ett annat syskons barn och könsumgänge mellan personer som var besvägrade genom enderas äktenskap med den andres syskon eller syskons avkomling eller med någon från vilkens syskon den andre härstammar. Vidare infördes en speciell bestämmelse, enligt vilken straffbarheten bortföll för den som förmåtts till handlingen genom grovt missbruk av beroende ställning och för den som ej fyllt 18 år vid könsumgänget. Denna regel gällde dock ej för otukt mellan syskon. Homosexuell otukt mellan vuxna människor och tidelag avkriminaliserades genom lag 1944.⁸ Slutligen kan nämnas att otukt mellan personer av vilka den ena varit gift med den andres släkting i rakt upp- eller nedstigande led avkriminaliserades 1947.⁹

De problem kring sambandet mellan moral och strafflagstiftning som vissa av de nämnda lagstiftningsåtgärderna involverade kan belysas med ett uttalande av departementschefen i propositionen¹⁰ om upphävande av horsbrotten.

⁵ SOU 1935: 68 s. 37.

⁶ Lagen 1918 (nr 459) om ändring i vissa delar av 14 och 18 kap. SL.

⁷ Lagen 1937 (nr 242) om ändring i vissa delar av SL.

⁸ Lagen 1944 (nr 167) om ändring i 18 och 25 kap. SL.

⁹ Lagen 1947 (nr 189) om ändrad lydelse av 18 kap. 2 § SL.

¹⁰ Prop. 1937: 187 s. 72.

”Enligt min mening är det väl ett samhälleligt intresse av största betydelse att troheten inom äktenskapet hålles i helgd. Emellertid torde detta intresse icke tillgodoses genom bibehållandet av straffbestämmelser, vilka enligt vad erfarenheten ger vid handen endast i enstaka fall bringas i tillämpning och då så gott som undantagslöst av enskild part, som drives av hämndlystnad eller av önskan att bereda sig obehöriga fördelar av ekonomisk natur eller med avseende å vårdnaden av barnen. Tvärtom synes en straffbestämmelse, som i sin praktiska tillämpning gestaltar sig på nu angivet sätt, snarare ägnad att motverka än att befördra det syfte som man genom kriminaliseringen vill uppnå liksom den naturligen ock, såsom varje annan straffbestämmelse vilken endast tillämpas i enstaka fall och som drabbar ojämnt och kanske också orättvist, kan leda till skada för strafflagens allmänna auktoritet. Det finnes även andra, och icke så få, handlingar, vilka framstå icke blott såsom omoraliska utan även såsom samhällsskadliga, men beträffande vilka samhället likväl funnit sig böra avstå från att straffa, antingen därför att straffet visat sig odugligt såsom medel att bekämpa handlingen i fråga eller därför att straffet visat sig vara förbundet med kriminalpolitiska eller andra olägenheter av betydande grad. På nu anförda skäl finner jag mig böra förorda att, ... straffet för äktenskapsbrott avskaffas.”

Vid var och en av de nämnda reformerna gjorde sig speciella synpunkter gällande. Vid reformeringen av bestämmelserna om incestbrott 1937, som förutom avkriminalisering innefattade väsentliga mildringar av straffskalorna för de kvarvarande incestbrotten, grundades ändringarna delvis på vad som framkommit vid en undersökning som utförts av överläkaren Torsten Sondén.¹¹ I propositionen¹² sammanfattades resultaten på följande sätt:

Av den utredning som de sakkunniga förebragt rörande blodskamsbrotten i Sverige framgår, att blodskamsförbrytelse enligt 1 §, dvs. otukt mellan personer i rätt upp- och nedstigande släktskap (i praktiken nästan alltid mellan fader och dotter) kan vara av högst olikartad beskaffenhet. I det övervägande antalet fall har brottet karaktären av ett sexuellt övergrepp mot en minderårig, psykisk defekt eller eljest skyddslös kvinna, och den brottsliga förbindelsen har kommit till stånd därigenom att fadern genom våld, hot eller ekonomiskt tvång eller genom bruk av sin maktställning som husfader förmått henne till otukt och sedan, ofta under utnyttjande av det över henne vilande straffhotet, tvingat henne att fortsätta förbindelsen. Denna har därför i regel för dottern inneburit ett långvarigt och svårt lidande. Ibland har brottet, ehuru det riktar sig mot en kvinna i nu angivna skyddslösa läge, dock allenast karaktären av en tillfällig förloppning. I andra mera sparsamt förekommande fall åter är det fråga om en fullt frivillig förbindelse mellan en far och hans vuxna fullmyndiga dotter.

¹¹ SOU 1935: 68 s. 45 ff.

¹² Prop. 1937: 187 s. 76.

¹³ Se motion 1933II: 1, 1LU 1933: 15, SOU 1935: 68, prop. 1937: 187, 1LU 1937: 45, SOU 1941: 3, SOU 1941: 32, motion 1943II: 130, 1LU 1943: 32, Rskr 1943: 205, prop. 1944: 13, 1LU 1944: 12, Rskr 1944: 102.

Undersökningen gav vidare vid handen att förhållandena vid otukt mellan styvfader och styvdotter nära motsvarade vad som förekom vid otukt mellan fader och dotter dock att frivilligt ingångna förbindelser var något vanligare.

Avkriminaliseringen av homosexuella handlingar föregicks av ett långvarigt utredande¹³ och en debatt med ofta starkt känslomässigt färgade inslag. Föreställningen att homosexuella vanor och homosexuell prostitution skulle sprida sig bland befolkningen spelade en stor roll.

Uppfattningen att homosexuella erfarenheter i puberteten kunde leda till manifest homosexualitet var vedertagen och ledde till den särslagstiftning som alltså gäller ifråga om homosexuella handlingar. Medicinalstyrelsen ansåg sålunda att "hänsynen till vårt lands bestånd" krävde att "den normalskapta ungdomen" inte förleddes till homosexualitet. Det fanns också olika uppfattningar om formen för ingripanden mot dem som företagit otillåtna homosexuella handlingar med ungdomar. Åtskilliga medicinska instanser förordade omhändertagande på sjuksjukhus på obestämd tid. Mest extremt uttalade sig medicinalstyrelsen 1935¹⁴ då man hävdade att ett rättsligt förfarande alltid borde leda till sinnesundersökning som i samtliga fall skulle leda till att den åtalade förklarades fri från ansvar på grund av psykisk abnormitet och med hänsyn till recidivrisken vara i behov av vård på sinnessjukhus. Den enda rationella åtgärden var därför enligt styrelsen ett omedelbart omhändertagande på sinnessjukhus utan föregående åtal. Den reform som sedermera genomfördes medförde emellertid inte att homosexuella lagöverträdare kom att särbehandlas med avseende å påföljden.

En viss anknytning till de redovisade ändringarna av SL hade upphävandet av den s.k. preventivlagen. Denna hade införts 1910.¹⁵ Stadgandet riktade sig mot vissa förfaranden med föremål avsedda "för otuktigt bruk eller till att förebygga följder av könsumgänge". Dit räknades såväl preventivmedel som medel för avbrytande av havandeskap. Praktiskt taget all upplysning om och utbudande till försäljning av preventivmedel var straffbar. Lagrådet hade vid sin granskning av förslaget ansett att "en från varje otuktigt syfte fri framställning rörande lämpligheten av att preventivmedel under vissa omständigheter användes, icke böra på grund av vådan för den allmänna sedligheten drabbas av förbud".¹⁶

Departementschefen ansåg emellertid att även en sådan framställning "huru fri från omoraliska motiv den än må vara, kan vara i hög grad ägnad att förvilla de sedliga begreppen på det sexuella området".¹⁷ Preventivmedlens användning betecknades i propositionen som "ett smygande gift, som kan moraliskt och fysiskt fördärva en hel nation".¹⁸ Med det fysiska fördärvet avsågs "folkökningens minskande eller avstannande".¹⁹ Stadgandet blev föremål för kraftig kritik. Det upphävdes efter utredning av tillkallade sakkunniga (SOU 1934: 50) och av befolkningskommissionen (SOU 1936: 51) samt ersattes med en förordning (1938: 567) om handel med preventivmedel och en förordning (1938: 569) med vissa bestämmelser angående fosterfödrivande medel.

2.4.2 Utvidgning av kriminaliseringen

Jämsides med avkriminaliseringen skedde en viss utvidgning av det straffbara området. Medan avkriminaliseringen i huvudsak avsåg handlingar som företogs mellan vuxna människor av fri vilja gällde utvidgningarna för det mesta handlingar som bedömdes som övergrepp. Ett undantag utgör den ovan berörda s.k. preventivlagen.

På förslag av den s.k. reglementeringskommittén, vars uppgift i första hand var att föreslå åtgärder för att motverka spridningen av könssjuk-

¹⁴ SOU 1935: 68 s. 78 ff.

¹⁵ Lagen 1910 (nr 51) om ändrad lydelse av 18 kap. 13 § SL.

¹⁶ Prop. 1910: 223 s. 24. A.st.

¹⁷ Prop. 1910: 223 s. 4.

¹⁸ Stjernberg, Nils: Kommentar till strafflagen kap. 17-18, 2 uppl. Uppsala 1930 s. 141.

domar, ändrades koppleribestämmelserna 1918.²⁰ Det straffbara området utvidgades för att det skulle bli praktiskt möjligt att ingripa mot s.k. sutenörer och mot de former som den mer organiserade prostitutionen hade antagit. Kommittén ansåg att främjande av otukt mellan andra lätt antog en vanemässig karaktär och ledde till att många personer fördes "in på avvägar". Det var viktigt att "bereda den enskilde ett nödigt värn mot förledande till otukt med annan ävensom att mot exploatering skydda dem, som bliva föremål för en dylik verksamhet". Det fanns inget "för den allmänna sedlighetskänslan mera upprörande än den hanteringen, som i ockrande på andras sedeslöshet söker en förvärvskälla".²¹

Vid olika tillfällen riktades kritik mot 15-årsgränsen för sexuellt umgänge. En höjning av åldersgränsen ifrågasattes.²² En sådan reform avvisades emellertid med motiveringen att man därmed riskerade gripa om fall, där man ej kunde upprätthålla den presumption om förförelse som till väsentlig del utgjorde grunden för straffet. En utvidgning av kriminaliseringen ansågs dock nödvändig med hänsyn till ändrade sociala förhållanden. Det påpekades att kvinnorna lämnade föräldrahemmet tidigare än förr för att på egen hand skaffa sig försörjning. Det skedde ofta närmast efter 15-årsåldern då de kunde vara kroppsligt utvecklade utan att ha vunnit motsvarande psykiska mognad eller självständighet. Det fanns därför risk för att de blev sexuellt utnyttjade, vilket kunde få djupt olyckliga verkningar bl.a. i form av graviditeter. Det straffbara området utvidgades 1937²³ på så sätt att kvinnor, men ej män, i åldersgruppen mellan 15 och 18 år gavs ett relativt straffskydd. Straffansvaret drabbade den som förmådde kvinna till otukt genom grovt missbruk av överordnad ställning. Samtidigt avvisades tanken att alternativt stadga ansvar för den som förmådde kvinna till otukt "genom grovt missbruk av en på ålder och erfarenhet grundad överlägsenhet". En sådan bestämmelse ansågs alltför vag och obestämd till sin innebörd.

Annan kritik mot bestämmelserna om sedlighetsbrott gällde att pojkar inte erhöll tillräckligt straffskydd. Vid heterosexuella förbindelser gällde 15-årsgränsen endast underåriga kvinnor. På förslag av de sakkunniga för utredning av partiella reformer på strafflagstiftningens område²⁴ utsträcktes straffskyddet genom nyssnämnda lagändring 1937 till att avse även pojkar. Till motivering anförde de sakkunniga att "det ej alltför sällan förekommer att sådana (underåriga pojkar) av äldre kvinnor lockas till otukt" samt att "även beträffande gossar äro nackdelarna av alltför tidiga sexuella upplevelser så avsevärda, att ett bestämt behov av straffskydd för dem i angivna hänseende måste anses föreligga".

En viss anknytning till nu berörda fråga hade kritiken mot utformningen av stadgandet mot homosexuella handlingar. Här gällde visserligen ett straffskydd när handlingar riktades mot unga pojkar men straffskalan ansågs inte tillräckligt sträng. Den var gemensam för alla slags handlingar och således inte som vid heterosexuella relationer avpassad efter handlingens karaktär av övergrepp. Vid avkriminaliseringen av homosexualitet mellan vuxna människor infördes en kriminalisering av homosexuella handlingar i speciella situationer. En av dessa var

²⁰ Lagen 1918 (nr 459) om ändring i vissa delar av 14 och 18 kap. SL.

²¹ Bihang till riksdagens protokoll 1918. 2 saml. 2 avd. 4 bandet s. 215 ff

²² SOU 1935: 68, Prop. 1937: 187 s. 82 f.

²³ Lagen 1937 (nr 242) om ändring i vissa delar av SL.

²⁴ SOU 1935: 68.

handlingar riktade mot barn under 15 år, vilken erhöll en strängare straffskala än andra fall.

2.5 Brottsbalken

2.5.1 Inledning

Brottsbalken innehåller bestämmelser "Om sedlighetsbrott" i 6 kap. grundade på straffrättskommitténs förslag (SOU 1953: 14).

Bestämmelserna om våldtäkt och våldförande (1 §) samt frihetskränkande otukt (2 §) riktar sig mot den som tilltvingar sig sexuellt umgänge genom olika former av våld, hot eller missbruk av beroende ställning eller den som har sexuellt umgänge med annan under otillbörligt utnyttjande av att denne befinner sig i hjälplöst tillstånd eller är sinnessjuk eller sinnesslöv.

Bestämmelserna om otukt med barn (3 §) och otukt med ungdom (4 §) stadgar straff för sexuellt umgänge med underåriga. För otukt med barn straffas den som har sexuellt umgänge med barn som ej fyllt 15 år. Stadgandet riktar sig mot både heterosexuella och homosexuella handlingar. I bestämmelsen om otukt med ungdom skiljes mellan dessa bägge typer av handlingar. Ungdom mellan 15 och 18 år har ett straffskydd mot heterosexuellt umgänge i vissa fall där den underåriga intar en beroende ställning i förhållande till gärningsmannen. För homosexuellt umgänge stadgas straff om det äger rum med den som ej fyllt 18 år förutsatt dock att gärningsmannen själv uppnått denna ålder. Ungdom mellan 18 och 20 år ges vidare ett straffskydd mot homosexuellt umgänge i beroendeförhållanden som är utformat på samma sätt som motsvarande skydd vid heterosexuella relationer.

Incest är straffbelagt genom bestämmelserna om otukt med avkomling och otukt med helsyskon (5 §).

Blottande och annat sedlighetssårande handlande riktat mot annan person är straffbelagt som otuktigt beteende (6 §).

Brotten koppleri och främjande av otukt (7 §) samt förförelse av ungdom (8 §) har till syfte att motverka prostitution. För koppleri straffas den som vanemässigt eller i vinningssyfte främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt samt den som förleder person under 20 år till sådant levnadssätt. Främjande av otukt riktar sig mot personer som främjar en tillfällig könsförbindelse för att bereda sig särskild vinning. För förförelse av ungdom slutligen straffas den som skaffar eller söker skaffa sig tillfällig könsförbindelse med någon som är under 18 år, eller, om det är fråga om en homosexuell förbindelse, 20 år.

Brottsbalken innebar för sedlighetsbrottens del förändringar på åtskilliga punkter. Ändringarna låg i allt väsentligt i linje med den utveckling som ägt rum under SL:s tid.

I BrB betraktas sedlighetsbrotten såsom brott mot person, alltså förövade av en person, brottslingen, mot en annan person, offret. Huvudsyftet med beivrandet av sedlighetsbrott är enligt straffrättskommittén att "bereda straffrättsligt skydd för barn och ungdom mot

sexuella kränkningar samt att i övrigt värna individens integritet i sexuellt hänseende". I enlighet med denna uppfattning överfördes våldtäkt och liknande övergrepp från frihets- och fridsbrotten till sedlighetsbrotten. Brottet sårande av tukt och sedlighet hänfördes till brotten mot allmän ordning. Endast om sedlighetssårande handling är riktad mot annan person är den att bedöma som otuktigt beteende.

Helt konsekvent har grundtankarna inte genomförts. Ifråga om koppleribrott framhöll straffrättskommittén att främjande av sexuellt umgänge mellan andra egentligen inte innefattade något brott mot person utan närmast utgjorde ett brott mot allmän ordning och anständighet medan andra koppleribrott såsom sutenörskap närmast var att uppfatta som brott mot person. Med hänsyn till att de inbördes något olika gärningstyperna ansågs kunna sammanföras i en gemensam straffbestämmelse om koppleri och då denna bestämmelse till väsentlig del avsågs bereda skydd för enskild person mot demoralisering och förförelse upptogs bestämmelsen bland sedlighetsbrotten.

Incestbrottet, som i BrB är utformat med tanke på fall av frivilliga förbindelser som annars skulle varit straffria, passar inte heller så väl in i systematiken. Straffrättskommittén hade därför föreslagit att detta brott skulle placeras i kapitlet om brott mot familj. Under departementsbehandlingen överfördes emellertid brottet utan närmare motivering till sedlighetsbrotten.

Även vid vissa andra brott kan det vara missvisande att karaktärisera den brottsliga handlingen som övergrepp. Allt heterosexuellt umgänge med barn under 15 år och allt homosexuellt umgänge med barn under 18 år är straffbart, således även när den underårige deltagit fullt frivilligt i umgänget. Övergreppet kan därför i det enskilda fallet framstå som en fiktion.

Uttrycket otukt användes inte i brottsbeskrivningarna i BrB. Straffrättskommittén framhöll att otukt hade en mycket obestämd betydelse i allmänt språkbruk samt att uttrycket på grund av den negativa värdering som låg i det inte passade in en objektiv brottsbeskrivning. Värderingen borde enligt kommittén i stället komma till uttryck i brottsbeteckningarna. Som termer för det sexuella umgänget används istället orden samlag och könsligt umgänge och i lagförarbetena har innebörden av dessa uttryck blivit utförligt belyst. Helt konsekvent har emellertid de angivna grundtankarna inte genomförts. För att ansvar för koppleri skall inträda krävs att annan persons otuktiga levnadssätt främjas eller utnyttjas. I detta sammanhang bör även nämnas att det negativt laddade uttrycket "sedlighetssårande beröring" används i brottsbeskrivningen för brottet otuktigt beteende.

I SL gjordes i åtskilliga lagrum skillnad mellan könen på så sätt att straffbara handlingar endast kunde begås av män mot kvinnor. Dessa skillnader har praktiskt taget eliminerats i BrB. De särskilda enleveringsbestämmelserna har upphävts. Vissa enleveringsförfaranden är naturligtvis fortfarande straffbara, dock endast i den mån de faller under de mer allmänt hållna bestämmelserna om människorov, olaga frihetsberövande, försättande i nödläge eller olaga tvång (4 kap. 1–4 §§). Den särskilda bestämmelsen om bedrägeri till könsumgänge genom falskt

äktenskapslöfte har helt upphävts. I kapitlet om sedlighetsbrott görs endast i 1 § skillnad mellan könen. Våldtäkt kan endast begås av man mot kvinna. Om en kvinna skulle begå ett motsvarande brott mot en man skall hennes förfarande i stället bedömas som frihetskränkande otukt, som har en lindrigare straffskala än våldtäkt.

BrB gör inte skillnad på övergrepp i och utom äktenskapet. Detta var en viktig principiell nyhet. Förslaget ansågs utgöra en konsekvens av principen att det tillkommer varje människa att själv avgöra om hon skall acceptera sexuellt umgänge. Det gav emellertid upphov till en livlig debatt under lagstiftningsarbetet och riksdagens kamrar fattade t.o.m. olika beslut beträffande motiveringen till reformen.²⁵

BrB innebar även vissa förändringar beträffande behandlingen av gärningar av homosexuell natur. I SL hade heterosexuella och homosexuella handlingar behandlats i skilda straffstadganden. Straffrättskommittén ansåg emellertid inte att det med hänsyn till syftet med beivrandet av sedlighetsbrotten eller ur kriminologisk synpunkt fanns anledning att skilja mellan heterosexuella och homosexuella handlingar vid den lagtekniska utformningen av de skilda brottstyperna. Bestämmelserna har därför i regel utformats så att de omfattar båda typerna av handlingar. Det har dock gjorts vissa avsteg från denna princip. Såsom våldtäkt bestraffas endast fall då en man tvingar en kvinna till samlag. Inte heller incestbestämmelsen omfattar annat än heterosexuella handlingar. Det viktigaste undantaget rör emellertid handlingar som riktar sig mot ungdom. Här bibehölls de tidigare gällande skilda åldersgränserna för heterosexuella och homosexuella handlingar. Särbehandlingen grundas på uppfattningen att homosexuella handlingar ofta innebär större risker för skador av psykisk och social natur än vad som är fallet vid heterosexuella handlingar mot ungdom i samma ålder. Sammanfattningsvis kan sägas att BrB för de homosexuella handlingarnas vidkommande inte inneburit någon större förändring ifråga om vilka handlingar som är straffbara. Den lagtekniska sammankopplingen med heterosexuella handlingar har haft till följd att mer varierade straffskalor står till buds vid straffmätningen.

2.5.2 Avkriminalisering i BrB

Den successiva avkriminalisering som ägde rum under SL:s tid av handlingar som företages av fri vilja mellan människor har i viss mån fullföljts genom BrB. Tidigare har nämnts att enleveringsbestämmelserna och stadgandet om bedragande av kvinna till otukt genom avgivande av falskt äktenskapslöfte upphävdes. Enlevering var ju straffbart även i vissa fall då bortförandet av kvinnan skedde med hennes vilja. Vidare kan nämnas att SL uppställde ett kategoriskt förbud mot otukt med sinnessjuk eller sinnesslö kvinna. Motsvarande förbud gällde även i homosexuella relationer. I BrB krävs för straffansvar att könsumgänget ägt rum under *otillbörligt utnyttjande* av att den andre är sinnessjuk eller sinnesslö.

Även incestbrotten avkriminaliserades i en del fall. Straffrättskommittén hade föreslagit att kretsen av anförvanter mellan vilka samlag

²⁵ 1LU 1962: 42 s. 44, 46 och 196 ff. samt 1962: 43, Rskr 1962: 390.

skulle vara straffbart skulle vara densamma som i SL. Kommittén fann incest straffbar främst för "intresset av att kunna ingripa mot förhållanden som förhindra ett sunt familjeliv eller som eljest enligt allmän uppfattning äro grovt stötande". Kommittén betonade emellertid även att incest "som i stor utsträckning ingås mellan intellektuellt och moraliskt undermåliga personer, torde medföra särskild risk för att ogynnsamma arvsanlag överföres på avkomlingarna". Departementschefen fann det inte erforderligt att kriminalisera sexuella förbindelser mellan personer av vilka den ena är gift med den andres släkting i rakt upp- eller nedstigande led och på lagrådets initiativ upphävdes även straffbarheten för den som hade samlag med person i rakt uppstigande led. I BrB begränsades sålunda kriminaliseringen till den som hade samlag med eget barn eller dess avkomling och till den som hade samlag med sitt syskon. Straffbarheten gäller inte den som förmåtts till handlingen medelst olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt. Incestbestämmelsen har ändrats efter BrB:s ikraftträdande. Efter prövning av de arvsbiologiska riskerna genomfördes på förslag av familjelagssakkunniga möjlighet för halvsyskon att ingå äktenskap efter dispens. I samband därmed upphävdes kriminaliseringen av samlag mellan halvsyskon.²⁶

En viss avkriminalisering ägde rum genom sänkning av åldersgränsen från 21 till 20 år vid brotten otukt med ungdom, koppleri och förförelse av ungdom.²⁷ Denna lagändring var emellertid en följd av att myndighetsåldern sänktes till 20 år och grundade sig inte på några speciella överväganden om sedlighetsbrotten.

I linje med avkriminaliseringarna låg införandet av den särskilda åtalsregeln, enligt vilken åklagaren vid otukt med barn eller otukt med ungdom eller försök till sådant brott endast får väcka åtal om det är påkallat ur allmän synpunkt i de fall då det är ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den mot vilken gärningen förövats. Till motivering av regeln anförde straffrättskommittén att dessa fall ofta utgjorde pubertetsföreteelser där initiativet inte sällan utgick från den yngre samt att straffrättsligt ingripande i dessa fall ofta var opåkallat och ibland skadligt.

Av intresse i detta sammanhang är också brottstypen sårande av tukt och sedlighet som upptogs i kapitlet om brott mot allmän ordning. Bestämmelsen riktade sig mot dels den som sårade tukt och sedlighet genom framställning i skrift eller bild eller genom att saluhålla, förevisa eller annorledes sprida skrift eller bild, dels den som på allmän plats eller eljest offentligen i ord eller handling sårade tukt och sedlighet.

Efter utredning (SOU 1969: 38) upphävdes denna brottstyp och ersattes med en straffbestämmelse om "otillåtet förfarande med pornografisk bild".²⁸ Brottet riktar sig mot den som förevisar pornografisk bild på eller vid allmän plats på sätt som är ägnat att väcka allmän anstöt eller den som tillställer annan pornografisk bild utan beställning. Till grund för lagändringen låg uppfattningen att den enskilde själv i vidast möjliga omfattning borde få bestämma vilka framställningar han skulle ta del av. En följd av lagändringen blev att pornografiska föreställningar på sexklubbar och varietéer inte längre bestraffades.

På förslag av den s.k. brottskommissionen (Ds Ju 1973: 5) har seder-

²⁶ Lagen 1973 (nr 648) om ändring i BrB.

²⁷ Lagen 1969 (nr 162) om ändring i BrB.

²⁸ Lagen 1970 (nr 225) om ändring i BrB.

mera införts krav på tillstånd av polismyndighet för anordnande av pornografisk föreställning. Syftet var att myndigheterna skulle ges bättre möjlighet att kontrollera den pornografiska verksamheten. Hänsyn skulle kunna tas till sökandens person, tillställningens art, lokalens lämplighet ur hälso- och brandsynpunkt m.m. Vidare infördes förbud mot förråande sexuella eller sadistiska beteenden samt förbud för person under 18 år att medverka i pornografisk föreställning. Kommissionen betonade dock att det inte fanns något belägg för att föreställningarna på svenska sexklubbar i form av samlagsshower, lesbiska shower m.m. innehöll sådana inslag som kunde betecknas som förråande eller sadistiska.

2.5.3 Utvidgning av kriminaliseringen i BrB

Genom BrB skedde även en utvidgning av kriminaliseringen på vissa punkter. Som en sådan utvidgning kan man anse att ansvaret för våldtäkt utsträcktes till att gälla även övergrepp som ägde rum i äkten-skapet.

I SL krävdes för ansvar för brott mot underåriga att gärningsmannen begått brottet uppsåtligt. Detta krav ledde ofta till att bevissvårigheter uppstod. Särskilt svåra blev avgörandena i de fall verklig insikt om åldern ej var styrkt och fråga uppkom om eventuellt uppsåt skulle läggas gärningsmannen till last. Det ansågs att domstolarna för att nå ett materiellt tillfredsställande resultat ibland dömde till ansvar med en något pressad tolkning av uppsåtsbegreppet. För att uppnå en rimligare bedömning av dessa fall infördes på förslag av straffrättskommittén den ur principiell synpunkt viktiga utvidgningen av kriminaliseringen att ansvar skulle inträda även i fall då gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning antaga att den andre inte uppnått tillräcklig ålder. Både lagrådet och departementschefen framhöll att bestämmelsen borde tillämpas restriktivt.

På förslag av straffrättskommittén utvidgades möjligheterna att in-skrida mot exhibitionister. Blottande inför en enda person är sålunda straffbart om det sker på sätt som är ägnat att väcka anstöt. Enligt SL hade det krävts att det uppstod "allmän förargelse" eller "fara för andras förförelse". Som skäl för utvidgningen angavs att exhibitionister ibland visat sig i andra situationer kunna begå andra och svårare sexualbrott som våldtäkt eller förgripelser mot barn och att möjlighet borde finnas att "underkasta dem den kriminalpolitiska behandling vartill förhållandena kunna föranleda".

En annan betydelsefull utvidgning av kriminaliseringen var införandet av bestämmelsen förförelse av ungdom, som helt saknade motsvarighet i SL. Stadgandet är avsett att utgöra ett skydd mot att ungdom dras in i heterosexuell eller homosexuell prostitution. Det riktar sig mot kunder till unga prostituerade och ansvar inträder för den som genom att utlova eller att giva ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfällig könsförbindelse med någon som är under 18 år eller, om han är av samma kön, under 20 år.

I detta sammanhang bör även nämnas att vissa andra ändringar

mera hade karaktär av justering av det straffbara området än verklig utvidgning av straffansvaret. Detta gäller om ansvaret för missbruk av beroende ställning och koppleri.

2.5.4 *Ändring av straffskalor*

BrB innebar även ändringar av straffsatserna för de olika brotten. Förändringarna innebar i flertalet fall mildringar.

Beträffande våldtäkt ändrades både förutsättningarna för ansvarets inträde och straffsatserna. Betydelsen av förändringarna är svårbedömbär. BrB innebar dock en mildring såtillvida som det även i fall när kraftigt våld utövas ges möjlighet att döma till korta fängelsestraff när detta är motiverat av hänsyn till bl.a. kvinnans förhållande till mannen.

Vid otukt med barn slopades det särskilda brottet otukt med kvinna som ej fyllt 12 år, vilket hade en mycket sträng straffskala i SL. Vidare upphävdes, liksom vid åtskilliga andra brott, straffskärpningarna vid s.k. objektiva överskott. I stället delades brottet upp på två svårhetsgrader där ansvar för grovt brott inträder i bl.a. de fall gärningsmannen förgripit sig särskilt hänsynslöst mot barnet. Samtidigt sänktes straffminimum för normalfallen till fängelse en månad. Vid brott mot 15-årsgränsen var straffminimum i SL fängelse sex månader.

För incestbrotten innebar BrB i de fall kriminaliseringen kvarstod kraftiga mildringar av straffskalorna. Dessa är dock avpassade efter s.k. okvalificerad incest, dvs. frivilligt könsumgänge mellan vuxna släktingar. Har tvång förekommit eller är andra parten underårig skall även straffskalorna för andra brott beaktas.

För koppleribrottets del innebar BrB att möjlighet tillskapades att döma för grovt brott med en strängare straffskala än tidigare i de fall gärningsmannen främjat otuktigt levnadssätt i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan.

Slutligen kan erinras om att den ovan nämnda lagtekniska sammankopplingen av heterosexuella och homosexuella handlingar på gemensamma straffstadganden för de homosexuella gärningarnas vidkommande innebar möjlighet att vid dessa typer av övergrepp döma till strängare straff.

3 Lagstiftningen utomlands — en översikt

3.1 Inledning

Redogörelser för utländsk straffrätt blir lätt missvisande. En riktig förståelse av ett samhälles inställning till en företeelse som bestraffas kräver kännedom om även andra förhållanden än straffbestämmelsen och dess tolkning. Man bör veta något om allmänhetens benägenhet att anmäla lagöverträdelser till polisen, polisens sätt att sköta utredningar, åklagarens möjlighet till och benägenhet att underlåta åtal, domstolens val av påföljd samt verkställighetsorganens handhavande av påföljden. Härtill kommer att varje lands strafflagstiftning är en produkt av landets historia och sociala och ekonomiska förhållanden. Vad särskilt angår sexualbrotten har religiösa och etiska föreställningar spelat stor roll för utformningen av kriminaliseringen. Kunskap om sådana faktorer är en nödvändig förutsättning för förståelsen av de olika ländernas strafflagar.

Framställningen är översiktlig. Den syftar endast till att ge en summarisk bild av hur kriminaliseringen utformats för vissa gärningar utomlands. Härvid bör observeras att skillnader kan föreligga mellan olika länder även om ordalydelsen i straffbestämmelserna till synes är likvärdiga. De ofta starkt värdeladdade uttryck som användes i lagarna tolkas på olika sätt.

I utländska lagar finns ofta straffbestämmelser som aldrig funnits i Sverige eller upphävts här. Exempel härpå är bestämmelser om frivilligt heterosexuellt umgänge mellan vuxna människor utanför äktenskapet under olika betingelser. En del delstater i USA har t.o.m. straffbelagt vissa former av sexuellt umgänge mellan makar. Sådana straffbestämmelser är av intresse för att belysa hur synen på sexualbrott varierar mellan olika länder. Redogörelsen inskränker sig emellertid till straffbelagda handlingar som bedömts vara av intresse med hänsyn till sexualbrottsutredningens uppdrag. Rättsordningarna uppvisar skillnader inte bara ifråga om kriminaliseringens omfattning utan också ifråga om den stränghet med vilken olika gärningar bestraffas. Detta kommer till uttryck i bl.a. straffskalorna, som för likvärdiga handlingar varierar kraftigt mellan olika länder. Straffskalorna vid de olika brottstyperna har emellertid lämnats utanför den följande framställningen.

Redogörelsen bygger i stor utsträckning på den mycket ingående framställningen i Gerhard Simsons och Friedrich Geerds bok "Strafta-ten gegen die Person und Sittlichkeitsdelikten in rechtvergleichender

Sicht" (München 1969). Lagändringar som genomförts efter bokens utgivning har endast beaktats beträffande vissa europeiska länder däribland de nordiska.

Ändringar i lagstiftningen om sexualbrott kan förväntas bli genomförda i fler länder än Sverige. Inom Europarådet finns en särskild kommitté som ägnar sig åt "Crime problems". Denna har i sin tur tillsatt en "Sub-committee on decriminalisation". Underutskottet skall försöka arbeta fram ett utkast till resolution om avkriminalisering. Arbetet gäller dock även andra områden inom straffrätten än sexualbrotten.

3.2 Våldtäkt och liknande handlingar

Våldtäkt och andra fall när någon förmår annan till könsumgänge mot dennes vilja betraktas i alla rättsordningar som ett grovt brott. Straffansvaret avgränsas dock inte på samma sätt i alla länder.

Enligt de flesta rättsordningar kan en våldtäktsgärning endast begås av en man mot en kvinna. I vissa länder är emellertid brottsbeskrivningen utformad på sådant sätt att ordalydelsen inte utesluter en kvinna som gärningsman och en man som offer (Frankrike, Italien, Norge, Polen, Rumänien och Turkiet).

I nästan alla länder förutsättes för våldtäktsansvar att kontrahenterna inte är gifta med varandra. Ett undantag från denna regel utgör Danmark.

I de flesta länder krävs för våldtäkt att samlag ägt rum. I vissa länder behövs inte detta utan det räcker att offret tvingats till annat sexuellt umgänge. Då samlag krävs finns det oftast bestämmelser som fångar upp andra fall av könsumgänge.

Våld eller hot om våld brukar vara det tvångsmedel som skall ha förelegat för att ansvar skall inträda. Våldets beskaffenhet brukar oftast inte preciseras. I vissa rättsordningar utsägs dock att det måste röra sig om kroppsligt våld (Grekland, Österrike, Portugal och Sovjetunionen). Hot som tvångsmedel regleras däremot i allmänhet mer utförligt för att ansvaret inte skall bli alltför obestämt. Ett exempel härpå är Danmark där det föreskrivs att tvånget hos kvinnan skall framkalla "frygt för hendes eller hendes närmestes liv, helbred eller velfærd". I andra lagar används andra uttryck. Det förtjänar också nämnas att vissa rättsordningar jämställer list och bedrägeri med våld och tvång som medel att förmå annan till könsumgänge (Belgien, Polen och Portugal). I andra länder där dessa gärningar kriminaliseras behandlas de i systematiskt hänseende skilda från våldtäkt.

En del länder jämställer uttryckligen könsumgänge med underåriga eller psykiskt sjuka med våldtäkt (Argentina, Belgien, Brasilien, Grönland, Italien, Kuba, Österrike, Rumänien, Spanien och Turkiet). I vissa rättsordningar går man ett steg längre och inbegriper under våldtäkt även könsumgänge med personer i beroende ställning (Belgien, Frankrike, Italien och Turkiet).

Sexuellt utnyttjande av kvinna som befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd hänförs i vissa länder till våldtäkt. Andra rättsord-

ningar förutsätter i likhet med den svenska att gärningsmannen själv försatt offret i det hjälplösa tillståndet. I de länder där ifrågavarande övergrepp i systematiskt hänseende behandlas skilda från våldtäkt jämföras de ofta med könsumgänge med psykiskt sjuka eller utvecklingsstörda.

Straffskalorna ger oftast möjlighet att döma till långvariga frihetsstraff. Därjämte inträder enligt många rättsordningar straffskärpningar när offret tillfogats svår kroppsskada eller avlidit (Argentina, Belgien, Bulgarien, Västtyskland, Japan, Jugoslavien, Holland, Norge, Österrike, Rumänien, Schweiz, Sovjetunionen, Tjeckoslovakien och Turkiet). Andra grunder för strängare straff kan vara att offret blivit smittat av könssjukdom (Norge, Portugal, Rumänien och Turkiet) eller blivit gravid (Rumänien). Försvårande kan det också vara om flera personer varit inblandade (Argentina, Brasilien, Bulgarien, Frankrike, Kuba, Rumänien, Sovjetunionen och Ungern) om gärningen förövats mot barn (Belgien, Bulgarien, Frankrike, Portugal, Rumänien, Sovjetunionen och Tjeckoslovakien) eller om gärningsmannen visat grymhet (Schweiz). Sällsynt är att lagen anger omständigheter som är förmildrande. I Turkiet gäller dock att brottet bedöms mildare om det riktats mot prostituerad.

3.3 Sexuellt umgänge med barn

I straffbestämmelser för könsumgänge med barn avgränsas nästan alltid det straffbara området genom en föreskrift om att barnet skall vara under viss ålder. Ett undantag från denna regel utgör rättsordningen i Sovjetunionen där puberteten bestämmer gränsen för straffansvaret. Detta torde hänga samman med att stadgandet där skall gälla för folkgrupper med mycket skilda etniska förhållanden. I andra länder påverkar tidpunkten för puberteten valet av åldersgräns.

Vissa rättsordningar jämför som tidigare nämnts könsumgänge med barn under viss ålder med våldtäkt. Vanligare är dock att de bägge gärningstyperna behandlas åtskilda.

Straffskyddet brukar omfatta bägge könen. Utmärkande för bestämmelserna är att barnets egen inställning till könsumgänget inte tillmäts någon betydelse. I vissa rättsordningar finns emellertid en övre åldersgräns för brott mot äldre ungdom. Här kan den unges roll i vissa fall beaktas. En förutsättning för ansvar kan exempelvis vara att den unge förförts till könsumgänget (Danmark, Grönland, Island) eller att könsumgänget ägt rum under utnyttjande av den underåriges moraliska omognad (Östtyskland). När det finns ett beroendeförhållande mellan den vuxne och barnet föreligger en speciell problematik som kommer att belysas närmare nedan.

Åtskilliga länder har endast en fast åldersgräns som då brukar variera mellan 12 och 16 år. I Spanien går gränsen vid 12 år, i Västtyskland, Jugoslavien, Östtyskland, Rumänien och Ungern vid 14 år, i Polen, Tjeckoslovakien och Turkiet vid 15 år och i Grekland och Schweiz vid 16 år.

När mer än en åldersgräns finns är straffet ofta strängare vid brott mot den yngre åldersgruppen. I Danmark är detta den enda skillnaden vid brott mot de bestämmelser som gäller vid könsumgänge med person under 12 resp. 15 år.¹ I Norge där lagen innehåller åldersgränser vid 14 och 16 år gäller därjämte vid brott mot den yngre kategorin en strängare straffskala om könsumgänget är samlag. En motsvarande konstruktion med förbud mot allt sexuellt umgänge med en yngre åldersgrupp och mot endast samlag för en äldre grupp finns i andra länder (England och Portugal). I Finland gäller en åldersgräns vid 14 år och en vid 16 år. För att brott mot 16-årsgränsen skall föreligga förut-sättes att gärningsmannen själv fyllt 16 år.

För sexuellt umgänge med en äldre åldersgrupp kan också gälla andra begränsningar i ansvaret. I Västtyskland krävs sålunda i visst fall att den underårige måste vara oförvitlig. I vissa länder går man längre och kräver att den underåriga flickan skall vara "orörd" (Portugal, Turkiet).

Liksom vid våldtäkt gäller i många länder att strängare straff inträder om gärningen får allvarligare följder såsom kroppsskada, dödsfall, graviditet eller könssjukdom.

En viktig fråga är vilken insikt gärningsmannen skall ha beträffande den underåriges ålder. De flesta lagar innehåller inga särskilda föreskrifter härom utan saken får avgöras efter allmänna straffrättsliga principer. I Danmark och Schweiz finns emellertid motsvarigheter till den svenska regeln att ansvar inträder inte bara i fall då gärningsmannen känt till att barnet inte var tillräckligt gammalt utan också då han haft skälig anledning antaga att så var fallet. En liknande regel finns också i Holland. I Norge och Italien går man ett steg längre och stadgar att villfarelse beträffande den underåriges ålder inte utesluter straffansvar.

Slutligen kan nämnas att i Norge och Finland finns en motsvarighet till den svenska regeln att åtal inte skall äga rum i de fall det är ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den underårige. Bestämmelserna går emellertid längre. De öppnar möjlighet för domstol att i förekommande fall gå under straffminimum eller underlåta att döma till påföljd.

3.4 Sexuellt umgänge med person i beroende ställning

Sexuellt umgänge med person i beroende ställning är i en eller annan form kriminaliserat i alla länder. Ibland utgör beroendeförhållandet en straffskärpande omständighet vid andra sexualbrott. Oftast sker emellertid kriminaliseringen i särskilda bestämmelser.

Beroendeförhållandet kan vara av skiftande karaktär och beskrivas mer eller mindre utförligt i straffstadgandena. Ibland kan det anges helt allmänt som i den svenska bestämmelsen om frihetskränkande otukt där det straffbara handlandet betecknas som "grovt missbruk av annans beroende ställning". Så är förhållandet i Polen där ansvar också stadgas för utnyttjande av en kritisk situation.

När beroendeförhållandet preciseras kan man urskilja olika katego-

¹ I Danmark föreligger ett förslag från straffelovrådet att den övre åldersgränsen skall sänkas från 15 till 14 år. (Betänkning nr 747/1975.)

rier av kriminaliserade situationer. En grupp av fall är när personerna står i en familjerättslig relation till varandra. Den beroende kan vara barn, styvbarn, adoptivbarn eller fosterbarn. Oftast förutsätts för ansvar att den beroende är underårig.

En annan grupp av fall består av personer som övar tillsyn över andra utan att det föreligger en familjerelation mellan dem. Hit räknas lärare, präster och föreståndare av olika slag. Även i dessa relationer begränsas kriminaliseringen ofta genom en föreskrift att den beroende måste vara under viss ålder.

En tredje grupp av regler skyddar personer som intagits på anstalter av olika slag mot övergrepp från anställda vid anstalten. Ofta preciseras typen av anstalt såsom i den danska straffbestämmelsen där det talas om "fängsel, forsorgshjem, børne- eller ungdomshjem, hospital for sindslidende, ändssvageinstitution eller lignende institution". Denna typ av regler brukar inte innehålla åldersgränser. Slutligen finns en grupp regler där beroendet är av ekonomisk natur eller har sin grund i ett anställningsförhållande. En sådan bestämmelse finns bl.a. i Danmark där den straffas "som ved groft misbrug av en kvindes tjenstlige eller økonomiske afhængighed skaffer sig samleje udenfor ægteskab med hende". Regeln gäller till skydd för kvinnor under 21 år. Ibland är regeln ännu mindre preciserad och inte heller begränsad genom en åldersbestämmelse. När beroendeförhållandet preciseras begränsas straffansvaret på olika sätt i olika lagar. Ibland stadgas ett absolut förbud mot sexuellt umgänge. I andra lagar krävs att beroendeförhållandet faktiskt otillbörligen utnyttjats för att få till stånd det sexuella umgänget.

3.5 Incest

Medan alla länder har förbud för nära släktingar att ingå äktenskap med varandra är den straffrättsliga regleringen av incest mindre enhetlig. Ett stort antal stater saknar straffbestämmelser för sexuellt umgänge i sådana fall då kvalificerande omständigheter såsom tvång, psykisk sjukdom, underårighet eller auktoritetsmissbruk inte föreligger (Frankrike, Belgien, Holland, Portugal, Turkiet, Argentina, Brasilien och vissa andra sydamerikanska stater). Detta har sin grund i straffrättsliga reformsträvanden i samband med franska revolutionen. Incest betraktades principiellt som icke straffvärt. I franska Code penal och andra rättsordningar som påverkats av denna lag upptogs därför ingen bestämmelse om incest.

I vissa länder är incest straffbelagd endast under förutsättning att den väcker offentlig förargelse (Italien, Uruguay och Venezuela). I andra stater har incest varit straffritt men kriminaliseringen återinförts (Spanien). I England var bestraffning av incest ända fram till 1908 en angelägenhet endast för den kyrkliga rättsordningen.

I vissa länder betraktas incest som sedlighetsbrott. Andra rättsordningar behandlar brottstypen som en gärning riktad mot äktenskapet och familjen.

De länder som betraktar incest som principiellt straffbar går olika

långt vid kriminaliseringen. I första hand bestraffas könsumgänge med släktingar i rakt upp- eller nedstigande led. Flertalet länder stadgar straff för båda kontrahenterna (Bulgarien, Chile, Västtyskland, Grekland, Grönland, Island, Italien, Jugoslavien, Kuba, Österrike, Polen, Rumänien, Schweiz, Tjeckoslovakien, Ungern och England). I allmänhet är straffet hårdare för den äldre släktingen. Ofta finns det särskilda regler som medför att straffrihet inträder för den yngre i vissa situationer. Straffansvaret bortfaller exempelvis vid förförelse eller om den unge inte uppnått viss ålder. I Finland, Danmark och Norge kan liksom i Sverige endast den äldre släktingen straffas.

De länder som stadgar straff för frivilligt sexuellt umgänge mellan släktingar i rakt upp- eller nedstigande led har i allmänhet också en straffbestämmelse mot incest mellan hel- och halvsyskon. Oftast är straffskalan mildare och i många länder föreskrivs (ex. Norge) eller ges möjlighet till (ex. Danmark) straffrihet för ungdom under viss ålder.

I vissa länder ges straffbestämmelser för könsumgänge mellan avlägsnare släktingar och mellan personer som är besvägrade med varandra. Dessa bestämmelser lämnas här åsido.

Vid okvalificerad incest är oftast endast samlag straffbelagt. Om annat sexuellt umgänge är kriminaliserat kan detta anses som ett lindrigare brott (så Danmark).

3.6 Homosexuella handlingar

Det är numera sällsynt att europeiska strafflagar stadgar straff för frivilligt homosexuellt umgänge mellan vuxna människor. Avkriminaliseringen av sådana förbindelser skedde först i franska Code penal och de rättsordningar som influerades av denna lag. Därefter har straffbarheten under 1900-talet upphävts i ett stort antal länder. Senast har det skett i Västtyskland och Finland (1970), Österrike (1971) och Norge (1972). Tendensen till avkriminalisering är inte helt enhetlig. I Sovjetunionen avskaffades straffbarheten efter oktoberrevolutionen men återinfördes 1934. Också i Spanien har straffet för okvalificerade homosexuella handlingar återinförts. Detta skedde 1970 efter en period av straffrihet på i det närmaste 150 år. I USA har man i flertalet delstater behållit straffbarheten.

Ibland har avkriminaliseringen tillgått så att man begränsat åklagarens möjligheter att väcka åtal på sådant sätt att åtal i praktiken inte alls eller ytterst sällan väckts (ex. Norge före den definitiva avkriminaliseringen 1972). I vissa länder har kriminaliseringen bibehållits i situationer där det ansetts vara ett offentligt intresse att inskrida. Det är svårt att bedöma räckvidden av sådana bestämmelser utan närmare kännedom om hur de praktiskt tillämpas. I Tjeckoslovakien är sålunda en homosexuell handling straffbar om det genom denna väckes offentlig förargelse och i Ungern inträder ansvar om någon bedriver homosexuell otukt på ett för andra anstötligt sätt. I Frankrike bestraffas en homosexuell handling om den sårar den allmänna skamkänslan.

Att straffbarheten upphävts för frivilliga homosexuella handlingar

mellan vuxna människor har i regel inte betytt att samma bestämmelser kommit att gälla för homo- och heterosexuella handlingar. Man har visserligen syftat till att ge straffrättsliga bestämmelser för likartade situationer såsom fall av våld, hot, utnyttjande av beroende ställning och könsumgänge med barn och ungdom. Det kriminaliserade området och straffskalorna har dock många gånger varit olika. Särskilt betydelsefull har skillnaden varit ifråga om gärningar som riktat sig mot barn och ungdom. Här har, i likhet med vad som gäller i Sverige, många länder haft högre åldersgräns för homosexuella handlingar. Skillnaden har motiverats med att homosexuella gärningar mot ungdom varit ägnade att medföra större skadeverkningar än motsvarande heterosexuella handlingar. Ofta har dock straffbarheten begränsats genom en föreskrift om att gärningsmannen måste vara myndig eller i vart fall ha uppnått viss ålder eller genom att möjlighet givits till straffbortfall om parterna varit jämgamla. Kritik har under senare tid riktats mot den olika behandlingen av homosexuella och heterosexuella handlingar, vilket sammanhänger med att den medicinska sakkunskapen numera anser att den sexuella driftens inriktning fastlägges tidigt i en människas liv. Bl.a. med hänsyn till detta förhållande har de skilda åldersgränserna upphävts och hetero- och homosexuellt umgänge med barn och ungdom likställts i straffrättsligt hänseende i Holland (1969) och Norge (1972). I Danmark föreligger ett förslag om en gemensam åldersgräns vid 14 år. I åtskilliga länder har dock sedan avsevärd tid hetero- och homosexuella handlingar med ungdom bestraffats enligt samma bestämmelser utan att homosexualitet särskilt nämnts (ex. Belgien, Italien, Polen, Portugal och Turkiet).

3.7 Sedlighetssårande handlingar

Straffbestämmelser som tar sikte på handlingar som sårar den sexuella anständighetskänslan omfattar ofta olika handlingstyper. Hit räknas handlingar som är direkt riktade mot enskilda personer men också handlingar som företas inför en obestämd allmänhet. I många strafflagar hänförs, liksom i Sverige på SL:s tid, spridande av pornografiska framställningar till denna brottstyp.

I flertalet länder uppfattas ifrågavarande gärningar som sedlighetsbrott och gärningsbeskrivningen innehåller då ofta uttryck såsom "otuktig handling" eller liknande. För ansvar krävs att gärningen har sexuell inriktning. I andra länder, främst romanska, uppfattas brottstypen mer som ett brott mot allmänheten och brottsbeskrivningen kan då omfatta även handlingar som inte har direkt sexuell anknytning. Exempel härpå är offentlig urinerings.

Vissa strafflagar förutsätter för ansvar att gärningen företas offentligt. En del uppställer därutöver den begränsningen att handlingen åstadkommit offentlig förargelse. I detta krav brukar ligga att någon faktiskt blivit förargad och givit uttryck åt detta.

De rättsordningar som kräver att handlingen skall företas offentligen har ofta ett särdelikt som tar sikte på handlingar som är riktade mot

annan person. Gärningen kan också uppfattas som en form av ärekränkning.

I Norge är en otuktig handling straffbar antingen om den företas offentligen eller inför någon som inte samtyckt därtill. I Danmark straffas den som "ved uterligt forhold krænker blufærdigheden eller giver offentlig forargelse".

Som ett specialfall av ifrågavarande gärningar upptar många strafflagar, i likhet med vad som gäller enligt BrB, handlingar som företas med eller inför underåriga (ex. Norge). Andra lagar behandlar denna gärningstyp enligt särskilda stadganden.

Som en särskild variant av sedlighetssårande handling finns i en del strafflagar en bestämmelse som straffbelägger att någon offentligen inbjuder eller uppmanar annan till könsumgänge.

3.8 Koppleri

Koppleri räknas i de flesta rättsordningar som ett sexualbrott. Straffstadgandena riktar sig företrädesvis mot främjande eller utnyttjande av prostituerads verksamhet. Tidigare var det vanligt att det straffbara främjandet avsåg otukt mellan andra och att under detta uttryck föll varje utomäktenskapligt könsumgänge. Utvecklingen har emellertid gått mot att inskränka tillämpningsområdet på denna punkt. En vanlig begränsning är att främjandet skall avse otukt som någon driver yrkesmässigt. Det finns dock i åtskilliga länder kvar bestämmelser som i särskilda fall stadgar ansvar för främjande av otukt utan att denna kan betecknas som prostitution.

Främjande kan som brottsrekvisit ges en mycket vidsträckt tolkning och de lagar som uppställer detta krav kompletterar i regel koppleri-bestämmelsen med andra rekvisit för att begränsa ansvaret. Det förutsätts sålunda att handlandet skett exempelvis i vinningssyfte, av egen nytta eller vanemässigt. Även dessa rekvisit kan emellertid tolkas extensivt. För att förhindra att enbart uthyrande av rum till prostituerade skulle drabbas av koppleriansvar fick sålunda ett särskilt tillägg göras i tyska strafflagen 1927. Till liknande resultat har andra rättsordningar kommit i den praktiska rättstillämpningen. Man har inskränkt ansvaret till sådana fall då vederbörande erhållit en oproportionerligt stor fördel.

I Danmark har man valt att inte generellt straffbelägga främjande utan i stället precisera ett antal främjande åtgärder som straffbara under närmare angivna omständigheter. Hit hör förledande, hållande av bordell, uppträdande som mellanman och uthyrning av rum i hotell eller gästgiveri. Endast ifråga om handlingar som riktar sig mot ungdom är den främjande verksamheten beskriven i mer allmänna ordalag. Även i andra länder förekommer det att vissa främjande åtgärder särskilt anges i lagtexten.

I romanska länder begränsades ursprungligen inte straffansvaret genom föreskrift om att de främjande åtgärderna skulle ske i visst syfte eller vanemässigt. I stället inriktades lagstiftningen på att skydda vissa personkategorier. Handlande som innebar främjande av att barn eller

ungdom övade otukt i vid bemärkelse bestraffades. Härigenom blev gränsen till de allmänna bestämmelserna om sexuellt umgänge med barn och ungdom flytande. Emellertid har det funnits en tendens att även i dessa länder utvidga straffansvaret till skydd för andra personer. Sådana utvidgningar har skett i Frankrike 1946 i samband med bordelldriftens avskaffande och i Belgien 1948. Om sålunda i nyssnämnda länder åldersgränser använts för att avgränsa straffansvaret har i andra länder handlingar som riktats mot underåriga kvalificerats genom att de hänförs till en grövre brottstyp.

En grupp straffstadganden gör koppleriansvaret beroende av om det föreligger en särskild relation mellan vederbörande personer. Ett beroendeförhållande gör främjandet av otukt straffvärt. Koppleribestämelsen kan rikta sig mot förälder, äkta make eller lärare eller helt allmänt beskriva relationen som ett beroendeförhållande. Ansvar brukar inte begränsas till skydd för personer under viss ålder. Inte heller brukar det krävas att gärningen sker i visst syfte.

Många länder har koppleribestämmelser som riktar sig mot personer som på ett mer överlagt sätt förmår andra till könsumgänge. Påverkan kan beskrivas i termer som "förledande" och "förförelse". Också hot och våldsanvändning kan i vissa fall grunda koppleriansvar. I en del rättsordningar kan straffansvaret avgränsas genom bestämmelser av nu nämnd art. I andra kvalificeras fallen som allvarligare former av koppleri.

Många länder har utformat de allmänna bestämmelserna om koppleri så att de täcker även sutenörskap. Andra har särskilda stadganden för denna företeelse. En form av sutenörskap består i att helt eller delvis låta sig underhållas av en eller flera prostituerade. Ett sådant förfarande är exempelvis uttryckligen straffbart i Danmark. Det straffbara förfarandet kan också beskrivas som ett utnyttjande av en prostituerads verksamhet. Vanligen brukar inte krävas att förfarandet skall vara vane-mässigt. I rekvisitet utnyttjande kan läggas in ett krav på att handlandet skall framstå som otilbörligt. I vissa länder utsträcker straffansvaret mycket långt. I Frankrike stadgas sålunda förbud mot att leva tillsammans med en prostituerad och i Danmark straffas den man som trots polisens varning delar bostad med en prostituerad. Den danska bestämmelsen har dock i ett nyligen framlagt betänkande föreslagits bli upphävd.²

Slutligen bör påpekas att lagstiftningen om koppleri i ett visst land bör ses mot bakgrund av landets lagstiftning rörande prostitution.

² Betänkning 1973 nr 678.

4 Allmänna överväganden

Familjemönstret i vårt land har varit patriarkaliskt. Mannen var familjens försörjare och överhuvud. Kvinnan arbetade i hemmet och var i ekonomiskt hänseende beroende av mannen. Inom den jordbrukande befolkningen följdes hävdvunna vanor vid arbetsfördelningen. I sina tilldelade funktioner ägde den gifta kvinnan hög status. För att systemet skulle fungera krävdes att samhället slog vakt om familjestabiliteten. Detta skedde bl.a. genom restriktiva skilsmässoregler. Synsättet att kvinnans roll var att som gift sköta om hemmet avspeglade sig också i den ogifta kvinnans ställning. Hon var på intet sätt jämställd med en ogift man. Sedan lång tid tillbaka har utvecklingen gått mot jämlikhet mellan könen. Genom olika lagstiftningsåtgärder har kvinnan i formellt hänseende successivt jämställts med mannen i samhällslivet och i äktenskapet. Det har varit svårare att åstadkomma reella förändringar av könens rollfördelning. Kvinnorna har alltjämt en lägre andel bland de förvärvsarbetande än männen och de rekryteras till yrken som är sämre betalda. Även om kvinnan har heltidsarbete får hon ofta sköta det mesta av hemarbetet. Förändringarna har emellertid varit så stora att de i väsentlig mån har inverkat på förutsättningarna för samvaron mellan man och kvinna. Möjligheterna att bryta upp från en gemenskap man inte trivs med är större än tidigare. Samlevnad mellan könen har därför i betydligt större omfattning än förr karaktär av en gemenskap mellan likar. Dessa förändringar har självfallet påverkat den sexuella samvaron mellan könen.

Utvecklingen har sedan rätt lång tid tillbaka gått mot en större öppenhet inom sexuallivets område. Under de allra senaste åren har förändringarna skett snabbt. Förr dominerade uppfattningen att sexualiteten endast hörde hemma i ett blivande eller bestående äktenskap. En del gick längre och hävdade att det enda syftet med äkenskapligt sexuellt umgänge fick vara barnalstring. Samtidigt var det en utbredd uppfattning att kvinnan till skillnad från mannen saknade sexuell drift. Det ansågs vara hennes plikt att i äktenskapet underkasta sig sexuellt umgänge. Skillnaden i synen på kvinnlig och manlig sexualitet gav motiveringen till en dubbelmoral. Yttringar av manlig sexuell drift kunde ursäktas genom en hänvisning till mannens natur. Kvinnans sexuella "snedsprång" var däremot oförlåtliga. Sexuellt umgänge med en prostituerad kunde accepteras för mannen samtidigt som de prostituerade omfattades och för övrigt alltjämt omfattas av djupt förakt.

För inte så länge sedan uppfattades sexualiteten som något ociviliserat och ovärdigt. Sexuallivet kom därmed att omgärdas med hemlighetsmakeri. Tabuföreställningar, ångest och skuld känslor präglade många människors inställning. Vanföreställningar i sexuella frågor var utbredda. Få kunde skydda sig mot oönskade graviditeter och könssjukdomar. I äktenskapet slets många kvinnor ut i förtid genom täta graviditeter. Illegala aborter åstadkom stora skador. De kvinnor som drabbades av graviditet utanför äktenskapet blev ofta utsatta för ett obarmhärtigt fördömande. Det sociala trycket i kombination med materiell nöd kunde i extrema fall leda till mord på nyfödda. Det icke önskade barnet, oäktingen, bar ett stigma som kunde betyda livslång själslig invalidisering.

Successivt har förhållandena förbättrats. Nöden har avhjälpits och ett välfärdssamhälle har byggts upp. Ett av målen har varit att endast önskade barn skulle sättas till världen. Detta har varit en av drivkrafterna till sexualupplysning, utvecklandet av nya preventivmedel och rådgivning därom samt reformer inom abortlagstiftningen.

Samtidigt har forskningsresultat inom olika områden hjälpt till att öka förståelsen för sexualiteten och dess yttringar. I detta sammanhang kan endast några få resultat nämnas. Freuds insatser ledde sålunda till att sexualiteten i större utsträckning än tidigare kom att ses som en integrerad del av personligheten och inte som en vild, "främmande" drift. Kinsey med medarbetare avslöjade det enorma gapet mellan officiellt dikterad moral och faktiskt handlande. Masters & Johnsons experimentella undersökningar klarade bl.a. de fysiologiska mekanismerna bakom kvinnlig orgasm.

Den ökade öppenheten och kunskapen om sexualitet har lett till att människors inställning idag kännetecknas av större avspändhet och saklighet. Insikt har vunnits om att sexualdriften är av vital betydelse för både mannen och kvinnan under hela livet, låt vara att den tar sig olika uttryck i olika åldrar och präglar människor på olika sätt. Nya preventivmetoder har möjliggjort sexuella upplevelser utan ängslan för graviditet. Sexualitetens positiva sidor, dess betydelse för upplevelser av gemenskap och lust, framhålls allt oftare. Sexuellt umgänge företas idag i större utsträckning än förr mellan människor som upplever sig som likar med känslomässig gemenskap.¹

Den ökade öppenheten och kunskapen om sexualitet har också lett till en minskad benägenhet att fördöma människor på grund av deras sexuella handlingar. Människors relationer och bedömningen av dem i moraliskt hänseende ses i ett vidare perspektiv. Som ett uttryck för denna ändrade inställning kan man se den tämligen enhälliga kritik som riktats mot åtskilliga regler i giftermålsbalken därför att de förutsatte att domstol skulle bedöma om den ene eller andre maken hade skuld till att äktenskapet misslyckats. Regler av detta slag har därför utmönstrats ur lagen. Utvecklingen har också lett till en ökad förståelse för att människor kan ha svåra sexuella problem. Även toleransen mot sexuellt avvikande har blivit större.

Den utveckling som nu antytts kan väl sägas ha varit övervägande positiv. Den har emellertid inte lett till att de samhällsproblem som

¹ Jfr redogörelsen i SOU 1974: 59 s. 41 för Giese, H. & Schmidt, G.: Studentensexualität. Eine Umfrage an 12 Westdeutsche Universitäten. Hamburg 1968.

hänger samman med sexualiteten och dess yttringar undanröjts. Det stora antalet aborter och prostitutionen utgör exempel på sådana allvarliga problem. Inte heller är människors inställning till sexualiteten enhetlig och problemfri. Det finns betydande åsikts- och attitydskillnader mellan generationerna och mellan olika grupper i samhället. Förändringarna har därigenom skapat problem. Många människor står främmande för öppenheten kring sexuallivet. En del upplever att den ställer krav som de inte kan leva upp till. I en del fall har reaktionen mot äldre synsätt lett till överdrifter. Inslag i den allmänna debatten har vittnat om en övertro på sexuell utlevelse som medel för personlig lycka. Hos vissa människor är en till synes starkt frigjord inställning tecken på en inre kluvenhet i förhållande till det sexuella.

Öppenheten har även inneburit att pornografin med dess ensidiga inriktning på människors sexuella relationer och ofta djupt reaktionära syn på mannens och kvinnans roller kommit att tolereras i större omfattning än tidigare.

Ett särskilt problem skapas av invandringen. Människor med annan kulturell bakgrund utsätts ofta för en veritabel chock när de finner vilka värderingar, attityder, normer och beteenden som är förhärskande här. Invandrarbarn hamnar ofta i en svår konflikt mellan föräldrarnas och kamraternas uppfattningar.

Även om förändringarna skapat vissa problem måste en fortsatt utveckling i linje med den som ägt rum anses som önskvärd. Det finns anledning antaga att sexualundervisningen i skolan kan bidra till detta. Ambitionen är här att ge en bred information i sexual- och samlevnadsfrågor och att få lärostoffet belyst ur fysiologiska, sociala, psykologiska och etiska aspekter. Utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet (USSU)² betonar starkt att undervisningen skall vara saklig och att den på ett allsidigt sätt skall belysa de delar av lärostoffet om vilka olika värderingar föreligger. Det framhålls vidare att undervisningen bör präglas av respekt för olika värderingar i sexual- och samlevnadsfrågor. Sålunda uttalas att skolan bör befrämja tolerans både mot dem som har en restriktiv och mot dem som har en mindre restriktiv uppfattning i sexuella frågor samt att skolan inte bör dekretera någon generell moralregel ifråga om åldern för ungdomars sexualdebut. I en del frågor prioriterar läroplanen dock vissa värderingar. USSU hävdar sålunda att skolans uppslutning kring "demokratins princip om tolerans" har vissa konsekvenser för sexual- och samlevnadsundervisningen. En av dessa är att man inte bör moraliskt klandra människor, vilkas sexualdrift är fixerad i en annan riktning än den vanligaste. Vidare sägs att skolan skall söka belysa de faktorer som ligger bakom många människors motvilja inför tanken på sexuell aktivitet hos handikappade, psykiskt sjuka, utvecklingsstörda, intagna på vårdanstalter och hos gamla människor.

Utvecklingen har även påverkat lagstiftningen om sedlighetsbrott. Som framgått av det historiska avsnittet präglades lagstiftningen förr av långtgående ambitioner att styra människors sexuella handlande. Straffbestämmelserna riktade sig mot människor som "övat synd" och hade till syfte att värna om sedligheten. Efter hand har straffet för sexuella

² SOU 1974: 59.

handlingar som företagits av fri vilja mellan vuxna människor upphävts. Bestämmelsernas syfte är nu i första hand att värna om människors integritet genom bestraffning av sexuella övergrepp. Utvecklingen är emellertid inte konsekvent fullföljd i BrB. En äldre tids synsätt på reglernas funktion har påverkat omfattningen av det straffbara området och terminologin.

Upphävandet av straffbestämmelser innebar i många fall inte att de normer som legat till grund för dessa övergavs. När horsbrotten avskaffades betygades i propositionen att det var "ett samhälleligt intresse av största betydelse att troheten i äktenskapet hålles i helgd". Vid upphävandet av straffet för homosexuella handlingar mellan vuxna människor framhöll departementschefen att han hade "full insikt om nödvändigheten att söka motverka spridningen av homosexuella vanor". Uttalanden som de angivna är vanliga.

Den successiva reformeringen av lagstiftningen om sedlighetsbrott får i stället till stor del ses mot bakgrund av en ökad insikt om svårigheter att styra människors sexuella handlande med straffstadganden. Bestämmelserna omfattade i stor utsträckning fall där det inte fanns något offer i egentlig mening för kriminaliteten. Ingen hade då intresse av att anmäla saken för polisen och det blev beroende av tillfälligheter om straff inträdde. Inskridandena kom därigenom att upplevas som nyckfulla och orättfärdiga. De skadade förtroendet för rättsväsendet. Det blev därför angeläget att begränsa bestämmelserna till övergreppssituationer oberoende av vilken sexualetik man i övrigt anslöt sig till.

Samtidigt som värnandet om sedlighet skjutits i bakgrunden har andra delvis nya skäl åberopats för sådana återstående straffbestämmelser som är svåra att motivera ifrån utgångspunkten att syftet skall vara att skydda mot sexuella övergrepp. Särbestämmelserna för homosexuella handlingar har grundats på uppfattningen att sådana medför större risker för skador av psykisk och social natur än vad som är fallet vid heterosexuella handlingar. Incestbestämmelserna har motiverats med att sexuella förbindelser mellan nära anhöriga förhindrar en sund och naturlig sammanlevnad mellan familjemedlemmarna samt medför risk för ogynnsamma arvsbiologiska verkningar. Lagstiftningen mot koppleri riktar sig inte bara mot otillbörligt utnyttjande av prostituerad utan omfattar också främjande av prostitution i sådana fall där övergrepp mot den prostituerade inte föreligger. Därigenom fyller bestämmelsen bl.a. den funktionen att bordell drift förhindras.

En översyn av lagen bör ske med beaktande av de förändringar i tänkesätt och uppfattningar som ägt rum i samhället och ansluta till den utveckling som pågått sedan lång tid tillbaka. Detta innebär att straffbestämmelserna i större utsträckning än nu bör inriktas på övergreppssituationer. Översynen kommer därför att innehålla en kritisk granskning av de argument som framförs för straffbeläggande av andra handlingar än övergrepp. En översyn med denna inriktning ligger i linje med strävandena att begränsa straffrättens betydelse som medel för social kontroll och koncentrera de rättsvärdande myndigheternas insatser på allvarlig brottslighet.

Med den syn på sexualbrotten som utredningen företräder är det inte

självklart att bestämmelserna därom bör behållas som en särskild kategori brott. Det ger nämligen intryck av att det finns en speciell sexuell integritet som är väsensskild från annan integritet. Med hänsyn till att utredningens uppdrag endast avser en översyn av lagstiftningen om sexualbrott har utredningen emellertid inte anledning att pröva om den nuvarande ordningen bör frångås. Utredningens förslag innebär därför att bestämmelserna om sexualbrott alltjämt är samlade i ett särskilt kapitel i BrB. Vid en mer omfattande revision av BrB kan det däremot visa sig möjligt och lämpligt att slopa sexualbrotten som särskild brottskategori.

Inom kriminalpolitiken strävar man numera efter att minska tillämpningen av långa frihetsstraff och att i större utsträckning än tidigare använda böter som påföljd.³ Dessa strävanden bör beaktas vid utformningen av straffskalorna för de skilda brotstyperna.

Vikt bör fästas vid terminologin. Lagen bör inte innehålla ord eller uttryck som är moraliserande eller som hänvisar till ett annat normsystem än lagens. Rubriken till 6 kap. BrB har nu lydelsen "Om sedlighetsbrott". Ordet sedlighet återfinns även i brottsbeskrivningen för otuktigt beteende. Det stadgas straff för den som berör barn under 15 år på sedlighetssårande sätt. Termens sedlighet antyder att fråga är om handlingar som strider mot en viss moraluppfattning på sexuallivets område. Uttrycket sedlighetssårande beröring hänvisar uppenbarligen till ett annat normsystem än lagens. Detsamma gäller om begreppen tukt och otukt. De nämnda termerna är dessutom främmande för nutida språkbruk. De bör därför utmönstras ur lagen.

³ Se exempelvis Brottsförebyggande rådet. Rapport 1975: 3 s. 15 f. och 85 f.

5 Sexuellt tvång

5.1 Inledning

Att tvinga annan till könsumgänge med användning av våld eller hot anses i alla rättsordningar vara ett grovt brott. I BrB regleras sådana övergrepp genom bestämmelserna om våldtäkt, våldförande och frihetskränkande otukt (6 kap. 1 och 2 §§).

Våldtäkt är det allvarligaste brottet. Det avser fall när en man tvingar en kvinna till samlag genom våld å henne eller genom hot som innebär trängande fara. Lika med våld anses att försätta kvinnan i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Straffet är fängelse i lägst två och högst tio år. Är brottet med hänsyn till kvinnans förhållande till mannen eller eljest att anse som mindre grovt rubriceras det i stället som våldförande. Straffet för detta brott är fängelse i minst en månad och högst fyra år. Frihetskränkande otukt omfattar olika gärningstyper däribland det fallet att någon, utan att gärningen är att bedöma som våldtäkt eller våldförande, förmår annan till könsligt umgänge medelst olaga tvång. Under paragrafens tillämpningsområde faller homosexuella övergrepp och övergrepp av kvinna mot man. Också övergrepp av man mot kvinna är att anse som frihetskränkande otukt i de fall det utövade tvånget inte är så allvarligt som enligt våldtäktsbestämmelsen men dock är att anse som olaga tvång. Detsamma gäller om det könsliga umgänget inte varit samlag.

Våldtäkt och våldförande men inte frihetskränkande otukt är straffbelagt om endast försök till brott föreligger. För samtliga brottstyper gäller speciella åtalsregler. Åtal får väckas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal. Angivelsen måste ske inom sex månader från brottet. Åklagare skall dock alltid väcka åtal om det är påkallat ur allmän synpunkt.

Statistiken över våldtäkter visar en viss stegring. Det rör sig dock på det hela taget om ett ringa antal brott. Antalet polisanmälningar, som i början av 1950-talet i allmänhet uppgick till omkring 350 per år, steg markant i slutet på 1950-talet och början på 1960-talet. Under åren 1965–1974 har antalet anmälningar varierat mellan 565 och 692 utan att visa bestämd tendens till minskning eller ökning.¹ Även antalet dömda för våldtäkt har ökat.² I genomsnitt dömdes under senare hälften av 1940-talet 25 och under första hälften av 1950-talet 30 personer per år. Under åren 1965–1972 har antalet dömda varierat mellan 66 och

¹ Jfr bilaga 1, figur 1 s. 145.

² Jfr bilaga 1, tabell 3 s. 146 och figur 2 s. 148.

115 per år. Antalet dömda för frihetskränkande otukt har åren 1965–1972 varierat mellan 15 och 27 per år. En stor del härav får antagas ha avsett personer som gjort sig skyldiga till annat slags frihetskränkande otukt än olaga tvång till könsligt umgänge. Sexualbrottsutredningen har närmare studerat akterna i de mål där någon 1971 dömdes för frihetskränkande otukt i tingsrätt, hovrätt eller högsta domstolen. 32 sådana personer förekom, av vilka 24 dömdes för olaga tvång till sexuellt umgänge. I ett av fallen rörde det sig om ett homosexuellt övergrepp mot en vuxen person.

I något eller några enstaka fall per år underlåtes åtal på den grund att gärningsmannen uppenbarligen begått våldtäkt under inflytande av själslig abnormitet och sluten psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för utvecklingsstörda kommer till stånd utan lagföring. Under åren 1965–1971 meddelades i genomsnitt 5 beslut per år att ej åtala för våldtäkt med stöd av lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. I mer än hälften av dessa fall hade barnavårdsnämnden föreslagit att den underårige skulle intagas i ungdomsvårdsskola eller beredas samhällsvård i annan form. I 25 % av fallen hade nämnden föreslagit att den unge skulle ställas under övervakning.

Våldtäkt och våldförande bedöms som ett allvarligt brott av domstolarna. Av gärningsmännen erhöll 65 % påföljderna fängelse, ungdomsfängelse eller internering under åren 1965–1971, 17 % ådömdes villkorlig dom eller skyddstillsyn, 11 % överlämnades till sluten psykiatrisk vård eller till vård i specialsjukhus för utvecklingsstörda. Av dem som dömdes till fängelse bestämdes längden av fängelsestraffet för 23 % av gärningsmännen till högst 6 månader, för 55 % till högst ett år och för 76 % till högst två år.

Av bilaga 2 framgår att personer som begår våldtäkt i allmänhet har en hög kriminell belastning samt att de mycket ofta återfaller i brott. Övrig brottslighet utgöres dock endast till en mindre del av sexualbrott och andra brott mot person. Vanligast är förmögenhetsbrott.

Utredningens expert professor Knut Sveri har i bilaga 3 analyserat våldtäktsbrottsligheten ur kriminologisk synvinkel.

En framställning om psykiskt avvikande lagöverträdare ges i bilaga 4 av utredningens expert t.f. professorn Yngve Holmstedt.

5.2 Överväganden

Att tvinga annan till sexuellt umgänge med våld eller hot innebär en svår personlig kränkning som är nedsättande för dennes människovärde. Därför ingår kravet på sexuell frihet som ett viktigt moment i strävanden att upprätthålla grundläggande principer för människors frihet och jämlikhet. Utan att tillhöra de allra vanligaste brottstyperna utgör nämnda sexuella övergrepp en betydelsefull kategori straffbelagda handlingar. De som drabbas av övergreppen erhåller inte sällan svåra fysiska eller psykiska skador. Traditionellt har dessa gärningar såväl i Sverige som i andra länder utgjort en särskild kategori brott. I avsnittet "Allmänna överväganden" har utredningen förordat att särskilda straff-

bestämmelser om sexualbrott skall behållas i 6 kap. BrB samt att dessa i större utsträckning än nu skall inriktas på övergreppssituationer. Det ter sig naturligt att sexuella övergrepp under utövande av våld eller hot ges en central ställning i det omarbetade kapitlet.

Det kunde emellertid tänkas lämpligt att vissa sexuella övergrepp föll utanför tillämpningsområdet för sexualbrotten. I samband med BrB:s genomförande fördes en omfattande debatt om lämpligheten av förslaget att göra bestämmelserna om våldtäkt och frihetskränkande otukt tillämpliga på övergrepp i äktenskapet och riksdagens kamrar fattade t.o.m. olika beslut i fråga om motiveringen till reformen.³ Tillskyndarna ansåg den vara en konsekvens av principen att det tillkommer varje människa att själv avgöra om hon skall acceptera sexuellt umgänge. Invändningarna mot reformen var i huvudsak följande. Det hävdades att vid brottsrubriceringen borde beaktas att övergrepp i äktenskap och äktenskapsliknande förhållanden hade en annan karaktär än om de riktades mot utomstående och att våldtäktsbegreppet skulle urlakas om reformen genomfördes. Det gjordes gällande att reglerna skulle komma att användas i trakasseringssyfte, medföra omfattande polisutredningar och svårbedömda bevisfrågor. Vidare skulle en beskylld om våldtäkt kunna få ödesdigra konsekvenser i ett äktenskap. I vart fall skulle den inte lösa makarnas problem. Också det faktum att de föreslagna bestämmelserna innebar en utvidgning av då gällande abortindikationer anfördes som skäl mot reformen. Kritiken, som även departementschefen och första lagutskottet ansåg ha visst fog för sig, bemöttes med att i stort sett samma invändningar kunde riktas mot den ordning kritikerna förordade. Hustrun eller den sammanboende kvinnan skulle polisanmäla samma faktiska övergrepp från mannens sida. Endast den rättsliga rubriceringen av övergreppet skulle bli en annan. Det ansågs därför inte att invändningarna hade en sådan tyngd att det fanns anledning att frångå den principiella målsättning som låg till grund för reformen. Det betonades också att om våldet eller hotet inte var av särskilt grov art gärningen borde vara att bedöma som våldförande.

Läget är detsamma idag. Alltjämt talar principen att det tillkommer varje människa att själv avgöra om hon skall acceptera sexuellt umgänge för att bestämmelserna om sexualbrott skall vara tillämpliga på övergrepp i äktenskapet och i äktenskapsliknande samlevnad. Skulle dessa övergrepp undantas från bestämmelsernas tillämpningsområde skulle detta endast få till konsekvens att de i stället bedömdes som olaga tvång ev. i kombination med misshandel. Enligt sexualbrottsutredningens uppfattning är en sådan ordning inte förenad med några fördelar. Härtill kommer att de farhågor som uttalades i samband med BrB:s genomförande inte visat sig befogade. En del anmälningar om våldtäkt i äktenskap och äktenskapsliknande samlevnad förekommer men rättegångar är sällsynta. Problem i samband med dessa anmälningar och rättegångar skiljer sig inte från dem som är förknippade med många andra brott. Inte heller de praktiska erfarenheterna talar sålunda för en omprövning av reformen. Enligt sexualbrottsutredningens uppfattning bör man inte nu undantaga övergrepp i äktenskap eller äktenskapsliknande samlevnad från bestämmelsernas tillämpningsområde.

³ 1LU 1962: 42 s. 44, 46 och 196 ff. samt 1962: 43, Rskr 1962: 390.

Även de situationer där kvinnan tillåtit vissa närmanden från mannens sida kunde tänkas undantagna från tillämpningsområdet för bestämmelserna om sexuella övergrepp. I en dansk undersökning⁴ om attityder till straffbeläggande av olika sexuella handlingar fick ett antal personer som ansågs representativa för yngre och medelålders män i Köpenhamn besvara om de ansåg vissa angivna handlingar för kriminella. En av frågorna avsåg en man som våldtagit en kvinna som först tillåtit närgången petting. Endast 17 % av männen och 9 % av kvinnorna ansåg att våldtäkt i en sådan situation borde vara straffbar. Svaren tyder på att flertalet människor upplever kvinnan som medansvarig för den uppkomna situationen och att hon därför själv får ta konsekvenserna av att hennes handlande lett till ett övergrepp. Det är emellertid otänkbart att i vissa situationer ge mannen rätt till att med misshandel eller hot tvinga en kvinna till ett sexuellt umgänge som han vet att hon motsätter sig. Det är visserligen sant att det i enskilda fall kan föreligga betydande svårigheter att avgöra om mannen brukat tvång, om kvinnan verkligen motsatt sig det sexuella umgänget eller om mannen insett detta. Föreligger tveksamhet på någon av dessa punkter bör mannen givetvis inte dömas. Om det emellertid är fullt klarlagt att mannen förgått sig mot kvinnan bör han kunna fällas till ansvar även om kvinnan dessförinnan tillåtit vissa närmanden. Det skulle i och för sig vara tänkbart att föra dessa fall utanför tillämpningsområdet för sexuella övergrepp och i stället tillämpa bestämmelsen om olaga tvång ev. i kombination med misshandel. Sexualbrottsutredningen kan emellertid inte finna att några fördelar skulle vara förknippade med en sådan ordning. I stället bör de bestämmelser som ges för sexuella övergrepp utformas med beaktande av dessa falls särart.

I brottsbeskrivningen för olaga tvång (4 kap. 4 § BrB) anges vilka tvångsmedel som enligt gällande rätt medför straffansvar när en person förmår en annan att göra, tåla eller underlåta något. Sexualbrottsutredningen anser det naturligt att liksom i gällande rätt anknyta till denna bestämmelse och föreslår därför att ansvar stadgas för sexualbrott om olaga tvång används för att förmå annan till sexuellt umgänge.

Av bestämmelsen om olaga tvång framgår sålunda vilka de påtryckningsmedel är som enligt gällande rätt och förslaget medför ansvar för sexualbrott. Det är misshandel eller annat våld eller hot om brottslig gärning. Också hot att åtala eller angiva annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande är straffbara påtryckningsmedel. Här gäller dock den begränsningen att tvånget måste framstå som otillbörligt.

Kritik kan emellertid på flera punkter riktas mot den nuvarande regleringen. En översyn av bestämmelserna bör syfta till att göra dessa enklare och bättre avpassade efter de typer av övergrepp som är vanligast förekommande. En viss mildring i synen på sexuella övergrepp är också önskvärd. Särskilt i jämförelse med de påföljder som utdöms för allvarlig misshandel framstår straffet för våldtäkt många gånger som omotiverat strängt.

Traditionellt har vissa sexuella övergrepp behandlats som allvarligare brott med hänsyn till *arten* av det våld som förekommit. I SL uppställades ett krav på s.k. absolut våld och enligt gällande rätt krävs att s.k.

⁴ Kutchinsky, Berl: Pornografi och sexualförbrytelser, Uppsala 1972 s. 122.

råntvång utövats av gärningsmannen. Detta sätt att bestämma tillämpningsområdet för de allvarligaste brotten är enligt sexualbrottsutredningens uppfattning mindre lämpligt. Även om kraftigt tvång utövats kan det finnas faktorer som talar för att gärningen i det enskilda fallet bör bedömas relativt milt. I gällande rätt har detta lett till att inte alla fall då råntvång förekommit skall bedömas enligt den strängare straffskalan. Särbehandlingen av fallen med råntvång framstår därför som i viss mån förfelad. Härtill kommer att en bestämmelse om visst kvalificerat tvång inte täcker hela det straffbara området utan måste kompletteras med ytterligare bestämmelser. Därmed förlorar distinktionen till stor del sin praktiska betydelse.

Sexualbrottsutredningen anser att bestämmelserna om olaga tvång till sexuellt umgänge efter mönster av åtskilliga andra bestämmelser i BrB bör delas upp på tre svårhetsgrader. Normalbrottet bör få beteckningen sexuellt tvång och utformas med tanke på att passa för de situationer som i praktiken är vanligast förekommande. För lindrigare fall bör finnas en särskild straffskala, enligt vilken det bör vara möjligt att bestämma påföljden till ett kort fängelsestraff eller böter. Någon särskild brottsbeteckning på dessa fall torde ej vara erforderlig. Den grövre brottstypen bör benämnas våldtäkt. I lagtexten bör vidare ges vissa anvisningar till ledning för bedömningen av brottets svårhetsgrad. Dessa faktorer bör utgöra exempel på omständigheter som skall beaktas. Exemplifieringen bör inte syfta till att vara uttömmande och de faktorer som nämns bör inte binda domstolen. Avgörandet till vilken svårhetsgrad ett brott i det enskilda fallet är att hänföra bör fattas under hänsynstagande till samtliga föreliggande omständigheter. Sexualbrottsutredningen tror att det är möjligt att med en sådan uppdelning av övergreppen beakta de ytterst skiftande förhållanden som kan föreligga.

De speciella åtalsregler som idag gäller vid våldtäkt, våldförande och frihetskränkande otukt vilar på uppfattningen att en rättegång i många fall innebär ett svårt lidande för brottsoffret (i praktiken en kvinna) samt att hennes önskan att slippa en rättegång normalt bör respekteras.

Många våldtäkter anmäls över huvud ej för polisen. När anmälan sker händer det ofta att den återtas eller att kvinnan vägrar att lämna medgivande till att åtal väckes. Det är endast i sällsynta fall som det finns anledning att tro att åtalsreglerna missbrukas exempelvis i utpressningssyfte. I flertalet fall bottnar kvinnans agerande säkerligen i olust inför polisutredningen och en kommande rättegång. Andra faktorer kan också tänkas spela in. Parterna har kanske försonats eller har det rent av aldrig inträffat ett övergrepp.

Sexualbrottsutredningen anser att de nuvarande åtalsreglerna bör behållas. Även fortsättningsvis bör sålunda kvinnans önskemål att ej föra saken till rättegång respekteras. Endast när åtal är påkallat ur allmän synpunkt såsom när det rör sig om en farlig gärningsman finns det anledning att driva en rättegång mot kvinnans vilja. Regeln om åtalspreskription gör att kvinnan inte kan hålla frågan om åtal öppen under lång tid.

I detta sammanhang vill sexualbrottsutredningen framhålla att en kvinna som anmäler ett sexuellt övergrepp kan vara i akut behov av

hjälp. Det bör finnas möjlighet för henne att få tala med exempelvis en psykiater eller kurator. Polisen bör kunna anvisa sådan hjälp. Möjligen finns det behov av att utbilda särskilda rutiner för samverkan så att polisen omedelbart kan skicka kvinnan till rätt instans eller person. Det får inte vara så att den enda medicinska sakkunskap som samhället ställer till förfogande vid anmälningar om våldtäkt har till uppgift att genom besiktning av kvinnan säkra bevis för en kommande rättegång.

De nämnda önskemålen kan göra sig gällande även vid andra typer av sexualbrott t.ex. vid sexuella övergrepp mot barn. Det innebär inte någon principiell nyhet att polisen på detta sätt ger allmänheten anvisning till andra myndigheter och vårdorgan. Vad saken gäller är endast att tillse att man i praktiken beaktar de särskilda komplikationer som kan uppstå till följd av sexuella övergrepp.

6 Andra sexuella övergrepp — straffbara oberoende av offrets ålder

6.1 Inledning

Bestämmelsen om frihetskränkande otukt stadgar straff för den som förmår någon till könsligt umgänge genom grovt missbruk av dennes beroende ställning eller den som övar könsligt umgänge med någon under otillbörligt utnyttjande av att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd eller är sinnessjuk eller sinnesslö. Liksom det i föregående avsnitt behandlade fallet av frihetskränkande otukt bestående i olaga tvång till könsligt umgänge är straffbarheten inte begränsad till handlingar riktade mot personer under viss ålder. Detsamma gäller om sådant otuktigt beteende som består i att någon blottar sig för annan på sätt som är ägnat att väcka anstöt eller eljest genom ord eller handling som uppenbart sårar tukt och sedlighet uppträder anstötligt mot annan (6 § 2 st.).

Ifrågavarande former av frihetskränkande otukt är sällsynta. Antalet polisanmälningar är visserligen okänt eftersom dessa inte registreras som en särskild kategori i polisstatistiken. Det är emellertid få personer som varje år döms för frihetskränkande otukt. Åren 1965–1972 varierade antalet mellan 15 och 27. Det avser då fall där brottet frihetskränkande otukt var huvudbrott i den mening detta uttryck har i kriminalstatistiken.¹ Hur antalet dömda fördelar sig på olika gärningstyper av frihetskränkande otukt framgår inte av statistiken. En stor del får dock antagas ha begått sådan frihetskränkande otukt som utan att kriterierna för våldtäkt eller våldförande är uppfyllda består i att förmå annan till könsligt umgänge medelst olaga tvång. Denna typ av övergrepp har behandlats i föregående avsnitt. En inte obetydlig del av de dömda kan antagas ha övat könsligt umgänge med annan under otillbörligt utnyttjande av att denne varit sinnessjuk eller sinnesslö. Det kan nämnas att för motsvarande brott enligt SL dömdes 1960–1964 i genomsnitt 13 personer per år.

Sexualbrottsutredningen har närmare studerat akterna i de mål där någon 1971 dömdes för frihetskränkande otukt i tingsrätt, hovrätt eller högsta domstolen utan att han samtidigt dömdes för våldtäkt. Sammanlagt 32 sådana personer förekom. 24 personer dömdes för olaga tvång till könsligt umgänge. De återstående åtta personerna hade övat könsligt umgänge med annan under otillbörligt utnyttjande av att denne befann sig i hjälplöst tillstånd. Fyra personer dömdes i samma mål. Åklagaren

¹ Definition, se s. 146.

påstod att de otillbörligt utnyttjat en sinnessjuk flicka. Tingsrätten ansåg emellertid att flickans psykiska sjukdom inte kunde betecknas som sinnessjukdom men att hon p.g.a. sjukdomen befann sig i hjälplöst tillstånd. Fallen berörs ytterligare nedan.

Otuktigt beteende är den brottstyp av sedlighetsbrotten som oftast anmäls för polisen. Antalet anmälningar som visade en topp i mitten av 1960-talet med cirka 2 000 per år har under början på 1970-talet hållit sig omkring 1 500 per år. Det går inte att avgöra hur antalet anmälningar fördelar sig mellan sedlighetssårande beröring (6 § 1 st.) och de slags sedlighetssårande handlingar som är av intresse i detta sammanhang (6 § 2 st.). Efter 1965 görs en uppdelning i statistiken mellan blottande och annat otuktigt beteende. Det visar sig att sistnämnda handlingstyp minskat mest.

Vid juridiska institutionen i Lund har publicerats en uppsats² i vilken redovisas en undersökning av polisanmälda fall av otuktigt beteende 1.1.1965–30.6.1972 i Ängelholms polisdistrikt. Av totalt 69 anmälningar avsåg 55 blottande, 4 sedlighetssårande beröring av barn under 15 år och 10 annat sedlighetssårande beteende.

Antalet dömda för otuktigt beteende har inte något år efter BrB:s ikraftträdande överstigit 300. Brottet bedöms relativt mildt av domstol.³ Mellan 70 och 75 % erhåller böter som påföljd. Av återstoden erhåller majoriteten villkorlig dom eller skyddstillsyn. Frihetsberövande i form av fängelse, ungdomsfängelse eller internering ådöms sällan. Ett fåtal personer överlämnas till sluten psykiatrisk vård eller vård på specialsjukhus för utvecklingsstörda.

Av statistiken framgår inte vad slags otuktigt beteende de dömda gjort sig skyldiga till. Majoriteten av fall kan dock antagas ha avsett blottande. Av den undersökning som redovisas i bilaga 2 framgår att sammanlagt 204 personer dömdes för otuktigt beteende 1971. I 17 fall fanns det angivet att gärningen avsåg brott mot 6 § 1 st. dvs. sedlighetssårande beröring av underårig och i 102 fall att den avsåg brott mot 6 § 2 st. Återstående 87 fall var ospecificerade.

Personer som döms för otuktigt beteende har oftare än personer som begått andra typer av sedlighetsbrott gjort sig skyldiga till sedlighetsbrott vid annat tillfälle.⁴ Det visar sig att sedlighetsbrottet då nästan alltid avsett ett eller flera ytterligare fall av otuktigt beteende.

6.2 Missbruk av beroende ställning

6.2.1 Bakgrund

Bestämmelsen om straff för den som förmår annan till könsligt umgänge genom grovt missbruk av dennes beroende ställning är relativt ny. Den infördes först i homosexuella relationer i samband med att straffet för frivilligt homosexuellt umgänge mellan vuxna människor upphävdes 1944.⁵ På förslag av straffrättskommittén utsträcktes straffansvaret i BrB till heterosexuella relationer. I BrB stadgas även straff för fall av missbruk av beroende ställning när handlingen riktas mot ungdom

² Pettersson, Sune: Otuktigt beteende. Tillämpade studier i straffrätt.

³ Jfr s. 161.

⁴ Se bilaga 2 s. 172 ff.

⁵ Lagen 1944 (nr 167) om ändring i 18 och 25 kap. SL.

(6 kap. 4 §). I detta avsnitt behandlas emellertid inte denna bestämmelse.

Polisanmälan eller domstolssak om att någon förmåtts till könsumgänge genom grovt missbruk av beroende ställning förekommer ytterst sällan om ens någonsin. I förarbetena till bestämmelsen hänvisades inte heller till att praktiska erfarenheter visat behov av bestämmelsen. Det kan i detta sammanhang nämnas att den 1937⁶ införda bestämmelsen om straff för den som förmådde kvinna som ej fyllt 18 år till otukt genom grovt missbruk av överordnad ställning endast tillämpades vid sammanlagt fem tillfällen under åren 1938–1964.

Av förarbetena⁷ till bestämmelsen framgår att den är avsedd att tillämpas exempelvis när en arbetsgivare eller arbetsledare missbrukar sin ställning för att förmå en anställd till sexuellt umgänge. Hot om avsked anges som exempel på sådant missbruk. Straffrättskommittén uttalade vidare att den beroende ställningen kan ha sin grund i ekonomiska mellanhavanden eller i ett anställnings- eller lydnadsförhållande men också att den kan vara av annat slag, såsom en narkomans beroende av den som tillhandahåller honom narkotika. Kravet på att missbruket skall vara grovt innebär enligt kommittén att den mot vilken gärningen förövas skall stå under ett tryck som är av allvarlig betydelse för honom. Utanför tillämpningsområdet sägs dock falla löfte om ekonomisk hjälp även om det lämnas i en för mottagaren kritisk situation.

6.2.2 Överväganden

Omständigheterna vid sexuellt umgänge i beroendeförhållanden kan vara mycket olika. Det behöver ingalunda vara så att den som intar den beroende ställningen utnyttjas. Han eller hon kanske gärna deltar i umgänge av känslomässiga eller av andra skäl. Situationen kan vara sådan att båda parterna får eller räknar med att få någon form av utbyte. Vem som utnyttjar vem är då utsiktslöst att bringa klarhet i. Vad som är utnyttjande är också i hög grad en fråga om personlig upplevelse. Arbetsgivaren som har sexuellt umgänge med en anställd kan uppleva umgänget som resultat av sin egen oemotståndlighet medan den anställda upplever samma umgänge som en nödtvungen eftergift för att inte komma i onåd. En bedömning i efterhand vid domstol kan därför vara ytterst vansklig och risken för misstag är uppenbar.

De bevisvärigheter som kan uppkomma i mål om sexuellt umgänge i beroendesituationer utgör enligt utredningens uppfattning en tungt vägande invändning mot att behålla den nuvarande straffbestämmelsen. Den har för övrigt under den relativt korta tid som den varit gällande inte visat sig svara mot ett faktiskt behov av straffrättsliga ingripanden. Sexualbrottsutredningen har därför inte funnit anledning att föreslå någon motsvarighet till bestämmelsen i det nya kapitlet om sexuella övergrepp.

⁶ Lagen 1937 (nr 242) om ändring i vissa delar av SL.

⁷ Prop. 1944: 13 s. 48 f. och SOU 1953: 14 s. 240.

6.3 Sexuellt umgänge med person i hjälplöst tillstånd

Otukt med kvinna som "befanns i yrsel, sömn eller vanmakt, så att hon saknade bruket av fri vilja eller var ur stånd att sig värja" var straffbelagt enligt 15 kap. 15 § SL. I BrB gäller straffet för frihetskränkande otukt den som "övar könsligt umgänge med någon under otillbörligt utnyttjande av att denne befinner sig i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd". Med hjälplöst tillstånd avses enligt straffrättskommittén sådana fall där den angripne p.g.a. sjukdom eller kroppsskada är oförmögen att bjuda motstånd eller ej förmår uppfatta gärningens innebörd.

Vid den genomgång som utredningen gjort av akterna i de mål där någon 1971 dömdes för frihetskränkande otukt visade det sig att inte mindre än 8 personer hade ansetts skyldiga till att otillbörligt ha utnyttjat att annan befunnit sig i hjälplöst tillstånd. 4 personer dömdes i samma mål. Handlingen riktade sig mot en psykiskt sjuk kvinna. I två mål rörde det sig om berusningsfall. I det ena hade en 13-årig flicka druckit stora mängder sprit och var medvetslös. I det andra fallet upptäckte två män en kraftigt berusad kvinna på gatan, förde henne avsides och utförde vissa sexuella handlingar. Ett riktigt samlag kunde dock inte styrkas ha ägt rum. Det sista fallet gällde sexuella närmanden mot en sovande kvinna.

Enligt sexualbrottsutredningens uppfattning är det att betrakta som ett allvarligt övergrepp när någon utnyttjar att annan befinner sig i hjälplöst tillstånd för ett sexuellt umgänge som denne motsätter sig eller som denne på grund av sitt tillstånd inte uppfattar innebörden av. Det finns behov av att kunna inskrida straffrättsligt i sådana fall. Ingen annan lämplig straffbestämmelse finns att tillgå. En motsvarighet till den nu gällande bestämmelsen bör därför upptagas i det nya kapitlet om sexuella övergrepp. Brottet bör betecknas som sexuellt utnyttjande.

6.4 Sexuellt umgänge med psykiskt sjuka och utvecklingsstörda

I SL stadgades ett absolut förbud mot otukt med kvinna som var sinnessjuk eller sinnesslö. I BrB omfattar straffskyddet även män. Samtidigt har bestämmelsens tillämpningsområde inskränkts såtillvida att det numera krävs att det könsliga umgänget övas under *otillbörligt utnyttjande* av att den andre är sinnessjuk eller sinnesslö.

Bestämmelsen saknar inte praktisk betydelse. Under åren 1960–1964 dömdes i genomsnitt 13 personer per år för brott mot motsvarande stadgande i SL. Antalet dömda enligt BrB framgår inte av statistiken. Det är dock sannolikt att antalet blivit färre. År 1971 dömdes sålunda ingen. I ett mål förelåg dock övergrepp mot en psykiskt sjuk kvinna till bedömande. Förhållandena var följande. Fyra män i åldern 19–24 år i bil såg i en mindre stad en 21-årig kvinna sitta på en bänk. De visste att hon var intagen på mentalsjukhus. Kvinnan följde frivilligt med i

bilen. Hon fördes till en barack som låstes. Hon kläddes av och männen hade samlag med henne i tur och ordning. Under hela händelseförloppet var kvinnan fullständigt passiv. Enligt läkare var hon mycket kontakthämmad med nedsatt reaktionsförmåga i ovanliga situationer. Hon var också hämmad i sina känslouttryck såsom förmågan att uttrycka rädsla, fruktan och skräck. Tingsrätten ansåg inte att kvinnan var sinnessjuk på sätt som avses i 6 kap. 2 § BrB men att hon p.g.a. sjukdomen befann sig i hjälplöst tillstånd. Vidare ansågs männen otillbörligen ha utnyttjat detta. De dömdes därför för frihetskränkande otukt. I samma mål dömdes de för en liknande gärning mot en annan kvinna som var intagen på samma sjukhus.

Termerna sinnessjuk och sinnesslö är föråldrade. I det följande används i stället de inte helt synonyma termerna psykiskt sjuk och psykiskt utvecklingsstörd.

Inställningen till sexualitet hos psykiskt sjuka och utvecklingsstörda har förändrats under senare år. Särskilt markant gäller detta beträffande de utvecklingsstörda. Det bör påpekas att psykiskt utvecklingsstörda utgör en mycket heterogen grupp människor. Gemensamt för dem är begåvningsstörningen. Skillnader i störningens art och andra individuella olikheter gör emellertid att deras behov av hjälp och stöd varierar kraftigt. Många utvecklingsstörda har sådana behov endast i vissa situationer och under kort tid. Andra måste under praktiskt taget hela sitt liv vistas på någon form av institution. Samhällets strävan är numera att så långt möjligt skapa en normal miljö för de utvecklingsstörda.⁸ Detta innebär bl.a. att de bör få bo och arbeta under så normala förhållanden som möjligt samt att de bör få känna respekt för sitt människovärde och uppleva gemenskap med andra människor däribland dem som tillhör det andra könet. Inom omsorgsverksamheten strävar man efter att minska antalet intagna vid vårdhem och specialsjukhus. Man frångår enkönade institutioner och försöker ge utvecklingsstörda hjälp till gemenskap i vid mening samt möjlighet att eventuellt bo samman med en partner. Den ömsesidiga påverkan som sker i sådana relationer har ofta en mycket positiv effekt. Denna strävan efter normalisering av de psykiskt utvecklingsstördas tillvaro har, liksom förändringarna i inställningen till sexualitet över huvud i samhället, medfört att yttringar av utvecklingsstördas sexualdrift kommit att accepteras på ett helt annat sätt än tidigare. En strävan är att tillerkänna utvecklingsstörda rätt till sexualliv på samma villkor som gäller för andra människor.⁹

Vad nu sagts om förändringar i synen på sexualitet hos utvecklingsstörda torde också gälla dem som lider av allvarlig psykisk sjukdom av kronisk karaktär.

Även om man bland anhöriga, i omsorgsverksamheten och inom vården av psykiskt sjuka ser mer positivt än tidigare på yttringar av utvecklingsstördas och psykiskt sjukas sexualdrift innebär detta inte att det skulle saknas behov av en särskild straffbestämmelse till skydd mot sexuella övergrepp.

Många svårt utvecklingsstörda eller psykiskt sjuka kan p.g.a. sitt handikapp eller sin sjukdom inte värja sin integritet. Det erfordras en

⁸ Se ex. Grunewald, Karl: Omsorger om psykiskt utvecklingsstörda. 6 uppl. Utg. av Svenska föreningen för psykisk hälsovård. Stockholm 1973.

⁹ Samlevnads- och sexualfrågor hos psykiskt utvecklingsstörda. Skrift utgiven av Svenska föreningen för psykisk hälsovård i samarbete med socialstyrelsen under redaktion av Gregor Katz. Vällingby 1970.

straffbestämmelse som kan tillämpas på sådant sexuellt umgänge som framstår som integritetskränkande.

Också andra skäl kan anföras för en straffbestämmelse. Många utvecklingsstörda och psykiskt sjuka intar p.g.a. sitt handikapp resp. sjukdom en beroende ställning i förhållande till andra. Sexualbrottsutredningens förslag innehåller, på skäl som anförts i det föregående, ingen bestämmelse som straffbelägger att någon utnyttjar annans beroende ställning för sexuellt umgänge. Inte heller innehåller gällande BrB eller förslaget, i motsats till vissa andra länders strafflagar, någon bestämmelse som generellt förbjuder sexuellt umgänge mellan anställda och intagna vid olika former av antalter och andra inrättningar. Med hänsyn härtill får det anses föreligga behov av straffbestämmelse som ger möjlighet till ingripanden i vissa fall när psykiskt sjuka eller utvecklingsstörda vid sexuellt umgänge intar en beroende ställning.

Det torde vidare vara ostridigt att vissa utvecklingsstörda på grund av sitt handikapp och sin personlighet i övrigt även i andra sammanhang löper risk att utnyttjas sexuellt. Enligt 35 § lagen (1967: 940) angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda (omsorgslagen) kan sålunda tvångsintagning i vårdhem eller specialistsjukhus bl.a. ske om vården är oundgängligen påkallad med hänsyn till utvecklingsstörningens grad och vederbörande till följd av utvecklingsstörningens grad och vederbörande till följd av utvecklingsstörningen är ur stånd att skydda sig själv mot att bli sexuellt utnyttjad. Bakgrunden till denna bestämmelse bör belysas något. I betänkandet "Omsorger om psykiskt utvecklingshämmande" (SOU 1966: 9), som låg till grund för ifrågavarande lagstiftning, anfördes att utvecklingshämmande ofta var lättleda och därför lättare än andra kunde utnyttjas av samvetslösa personer. Det borde därför enligt utredningen vara möjligt att oberoende av samtycke bereda den utvecklingshämmande skydd genom vård i vårdhem eller specialistsjukhus i de fall vederbörande förde ett "sedeslöst" liv. Härmed avsågs prostitution och annan sexuell lösaktighet. Denna indikation för tvångsintagning blev föremål för viss kritik under remissbehandlingen av förslaget. Det förelåg emellertid inga delade meningar om att det i vissa fall av sexuell vidlyftighet hos psykiskt utvecklingsstörda kunde föreligga ett behov av omhändertagande till skydd för den utvecklingsstörde. Detta behov ansågs dock täckt genom att man begagnade sig av indikationen "saknar förmåga att taga vård om sig". Departementschefen ansåg emellertid att denna indikation inte borde ges annat innehåll än i lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall. Med uttrycket avsågs att den sjuke inte förmådde sörja för sin rent personliga omvårdnad ifråga om föda, kläder, hygien o.dyl. Däremot anslöt sig departementschefen till annan kritik av utredningens förslag vilken gick ut på att indikationen "för ett sedeslöst liv" antydde ett moraliskt klander och lade en skuldbörda på den utvecklingsstörde. Departementschefen ansåg därför att möjligheten till omhändertagande borde avse utvecklingsstörda som inte kunde skydda sig själva mot att bli sexuellt utnyttjade samt underströk att bestämmelsen skulle tolkas restriktivt.

Den grupp utvecklingsstörda som på detta sätt löper risk att utnyttjas sexuellt är inte stor och regeln om tvångsomhändertagande tillämpas

sällan. När förutsättningarna för ett omhändertagande utan medgivande föreligger behöver det inte finnas någon bestämd person som står för utnyttjandet. Om så är fallet kan det dock finnas anledning att ingripa med stöd av en straffbestämmelse.

Sexualbrottsutredningen anser således att det alltså finns behov av en särskild bestämmelse i kapitlet om sexualbrott till skydd för psykiskt sjuka och psykiskt utvecklingsstörda.

En lämplig avgränsning av bestämmelsens tillämpningsområde kan uppnås om brottsbeskrivningen tar sikte på att det straffbara beteendet innebär ett utnyttjande av annans bristande förmåga att hävda sin integritet. Ifrågavarande fall kan då på ett naturligt sätt sammanföras med de fall som avhandlats i närmast föregående avsnitt. I lagtexten kan detta uttryckas så att straff för sexuellt utnyttjande drabbar den som har sexuellt umgänge med annan under otillbörligt utnyttjande av att denne på grund av psykisk sjukdom, utvecklingsstörning eller av annan orsak befinner sig i hjälplöst tillstånd.

Genom sammanföringen med andra fall av hjälplösa tillstånd vinnas två fördelar. Psykisk sjukdom och utvecklingsstörning särbehandlas inte och det markeras att det måste röra sig om allvarliga fall av störningar. Det skulle vara möjligt att gå ett steg längre och underlåta att nämna psykisk sjukdom och utvecklingsstörning som exempel på när hjälplöst tillstånd kan föreligga. Genom att uttrycket hjälplöst tillstånd kommer att få en delvis annan innebörd än i gällande rätt har emellertid detta inte ansetts tillrådligt.

Bedömningen av huruvida ett otillbörligt utnyttjande föreligger måste givetvis äga rum mot bakgrund av de förändringar som ägt rum i inställningen till sexualitet hos psykiskt sjuka och utvecklingsstörda. Straffbestämmelsen bör reserveras för fall av klara övergrepp. En sådan tolkning ligger för övrigt i linje med den bedömning högsta domstolen gjorde i rättsfallet NJA 1967 s. 380.

I terminologiskt hänseende märkes att orden sinnessjuk och sinnesslö utmönstras ur lagen. Därmed tillgodoses önskemål som uttalats i en rad olika sammanhang.¹⁰

6.5 Blottande och annat sedlighetssårande handlande riktat mot annan person

6.5.1 Bakgrund

I SL upptogs bland sedlighetsbrotten förfaranden med sedlighetssårande framställningar i skrift och bild. Även andra handlingar som sårade tukt och sedlighet bestraffades enligt samma paragraf. En förutsättning var dock att det uppstod "allmän förargelse" eller "fara för andras förförelse". För att sistnämnda krav skulle anses uppfyllt krävdes enligt straffrättskommittén att handlingen "riktats mot personer som äga en relativt svag motståndskraft mot de frestelser som gärningen innebär, dvs. i främsta rummet barn". I syfte att vinna en klarare avgränsning av det straffbara området omarbetades sistnämnda bestämmelse. I stället

¹⁰ SOU 1966: 9 s. 49 f., prop. 1967: 142 s. 103 samt riksdagsberättelsen 1972 s. 86.

straffas enligt BrB den som berör barn under 15 år på sedlighetssårande sätt (6 § 1 st.). Denna bestämmelse behandlas av sexualbrottsutredningen i avsnittet om sexuellt umgänge med barn.¹¹

Det alternativa kravet att handlingen skulle ha väckt allmän förargelse hade enligt straffrättskommittén försvårat "möjligheten att inskrida mot personer med onormala böjelser och underkasta dem den kriminalpolitiska behandling vartill förhållandena kunna föranleda". Ett särskilt skäl att öka möjligheterna till inskridanden mot exhibitionister var enligt kommittén att de ibland visat sig under andra situationer kunna begå andra och svårare sexualbrott såsom våldtäkt eller förgripelser mot barn. Övervägandena ledde till att kriminaliseringen utökades för att det skulle bli möjligt att inskrida mot blottande inför en enda person. Det krävs dock att blottandet skall ha skett på sätt som är ägnat att väcka anstöt.

Som otuktigt beteende anses också att någon genom ord eller handling som uppenbart sårar tukt och sedlighet uppträder anstötligt mot annan. I det till lagrådet remitterade förslaget fanns inte denna variant med. För att vinna en klar avgränsning av lagrummets tillämplighet hade otuktigt beteende begränsats till att omfatta blottande och sedlighetssårande beröring av underårig. Departementschefen framhöll att övriga fall av angrepp med sexuell inriktning mot enskild person, såsom sedlighetssårande beröring av vuxen person, oanständiga åtbördor och yttranden täcktes i främsta rummet av bestämmelsen om ofredande. Lagrådet ansåg emellertid att det låg närmare till hands att låta typiskt sedlighetssårande kränkningar såsom obscena uttalanden och gester falla under bestämmelsen om otuktigt beteende. Lagrådet ville dock begränsa straffansvaret till "uppenbart" tukt och sedlighetssårande handlingar. Lagrummet kom att utformas i enlighet med vad lagrådet förordat. Den valda formuleringen innebär att inte alla angrepp med sexuell inriktning skall anses som otuktigt beteende. Under förarbetena till bestämmelsen om ofredande betonades paragrafens betydelse för att värna om kvinnofriden på allmänna platser. Antastande av kvinna i syfte att uppnå sexuell förbindelse borde enligt departementschefen kunna bedömas som ofredande. Beckman m.fl.¹² anger som exempel på paragrafens tillämpningsområde att hindra en kvinna att komma fram, att ta henne under armen för att förmå henne att följa med samt att antasta henne med klappar eller liknande smekningar.

Principen att sedlighetsbrott skall avse övergrepp har i BrB medfört att brottet otuktigt beteende inskränkts till att omfatta fall då sedlighets-sårande handling är riktad mot annan person. Andra fall av sedlighets-sårande beteende straffades tidigare enligt 16 kap. 11 § BrB som sårande av tukt och sedlighet. Denna bestämmelse var uppdelad på två stycken. Första stycket tog sikte på sedlighetssårande framställningar i skrift eller bild. Enligt andra stycket straffades den som offentligen i ord eller handling sårade tukt och sedlighet. Bestämmelsen skulle exempelvis tillämpas om någon inbjöd till könsumgänge på ett för omgivningen störande och anstötligt sätt eller om två personer i en park hade könsumgänge som kunde iakttas av förbipasserande. Genom lag 1970¹³ upphävdes emellertid bestämmelsen och ersattes av ett stadgande om

¹¹ S. 93.

¹² Beckman m.fl.:
Brottsbalken jämte för-
klaringar. Band I,
1 uppl. s. 153.

¹³ Lagen 1970 (nr 225)
om ändring i BrB.

otillåtet förfarande med pornografisk bild. Departementschefen¹⁴ anslöt sig därvid till uppfattningen hos vissa remissinstanser som ansåg att den enskilde åtnjöt tillräckligt skydd genom bestämmelsen om otuktigt beteende samt framhöll att vissa av de gärningar som bedömdes som sårande av tukt och sedlighet i stället skulle bestraffas som förargelseväckande beteende.

6.5.2 Överväganden

Med hänsyn till vad som uttalades om exhibitionister under förarbetena till BrB har sexualbrottsutredningen försökt att bilda sig en uppfattning om i vilken utsträckning de kan anses farliga. Först bör emellertid påpekas att gärningsbeskrivningen blottande tar sikte på ett yttre handlande medan med exhibitionist brukar avses en person som är tvångsmässigt fixerad vid blottande som ett slags sexuell rit. En hel del personer som döms för blottande får antagas inte tillhöra exhibitionisterna i nu nämnd bemärkelse.

Det är oomstritt att exhibitionisterna är helt ofarliga i flertalet fall. Det typiska är att blottandet sker på distans och att tillfredsställelse uppnås genom skrämeeffekten som uppkommer hos en främmande person.¹⁵ Det finns dock exempel på att exhibitionister tilltalar och närmar sig sitt offer samt att sådana personer ibland kan utvecklas till farliga våldsmän.

Sexualbrottsutredningen har undersökt den kriminella belastningen hos personer dömda för sexualbrott 1971 av tingsrätt, hovrätt eller högsta domstolen (Bilaga 2). Det allmänna resultatet av undersökningen är att det beträffande samtliga sexualbrott utom incest är vanligt att förövarna tidigare begått brott liksom att de återfaller i brottslighet av mer eller mindre allvarlig beskaffenhet. Av allt att döma fanns det emellertid inte bland dem som dömdes för våldtäkt eller våldförande (87 personer) någon som tidigare dömts för exhibitionism och inte heller bland dem som dömdes för otuktigt beteende (204 personer) någon exhibitionist som därefter dömts för våldtäkt.¹⁶ Det kan antagas att flertalet av dem som dömdes för otuktigt beteende hade gjort sig skyldiga till blottande.¹⁷ I detta sammanhang bör erinras om att de allra flesta som döms för otuktigt beteende idag erhåller böter som påföljd, i många fall utan att någon form av personutredning förekommer. Relativt ofta misstänks sådan psykisk särart att det förordnas om läkarundersökning enligt lagen om personundersökning i brottmål. I de allra flesta fallen konstateras dock att vederbörande inte har sådan psykisk läggning att det är motiverat med rättslig särbedömning.

Av dem som dömdes för otuktigt beteende 1971 var det endast fyra som blev föremål för rättspsykiatrisk undersökning och endast tre överlämnades till sluten psykiatrisk vård. Av de sistnämnda hade en gjort sig skyldig till sedlighetssårande beröring av underårig och saknar således intresse i detta sammanhang. En hade redan vid ett tidigare tillfälle överlämnats till sluten psykiatrisk vård efter att ha gjort sig skyldig till bland annat försök till våldtäkt och grov misshandel. Den

¹⁴ Prop. 1970: 125 s. 70.

¹⁵ Se närmare bilaga 4.

¹⁶ Se bilaga 2 s. 174.

¹⁷ Jfr ovan s. 64.

siste utskrevs på försök efter tre dagar men har sedermera återintagits vid fem olika tillfällen.

Även detta material ger således vid handen att exhibitionister ytterst sällan visar sig farliga. Det är ohållbart att åberopa dessa få fall som skäl för att inskrida med straff mot blottaren i gemen. I princip bör inte heller överväganden om vilka handlingar som skall bestraffas grundas på antaganden att gärningsmännen kan begå brott av annat och allvarligare slag.

Enligt sexualbrottsutredningens uppfattning finns det inte längre anledning att behålla blottande som särskild brottstyp i BrB. Handlings sättet som sådant är oskadligt. Den numera tämligen avspända inställningen till nakenhet och den ökade kunskapen om exhibitionisternas ofarlighet har säkerligen också medverkat till att många människor idag uppfattar blottande som en tämligen harmlös företeelse. Slopandet av blottande som brottstyp innebär inte att förfarandet alltid blir straffritt. Tvärtom torde blottande många gånger företas på sådant sätt och i sådant sammanhang att det blir att anse som förargelseväckande beteende (16 kap. 16 § BrB), som dock har en lindrigare straffskala än otuktigt beteende. I en del fall företas blottandet så att det får anses hänsynslöst mot den mot vilken det riktas. Exempel härpå kan vara att blottaren närmar sig, förföljer eller spärrar vägen för offret eller att handlandet eljest sker under sådana omständigheter att det är ägnat att skrämma offret. Förfarandet blir då att bedöma som ofredande (4 kap. 7 § BrB). Det fåtal personer som i annat sammanhang kan tänkas begå allvarligare sexualbrott torde ingå i denna grupp som gör sig skyldig till ofredande. Möjligheten kvarstår därför att närmare undersöka och vidtaga åtgärder mot denna grupp människor. Vad som i detta sammanhang bör iakttagas utvecklas närmare av utredningens expert t.f. professorn Yngve Holmstedt i bilaga 4.

Straffskalan för ofredande är inte så sträng att det i praktiken längre blir möjligt att häkta eller anhålla den misstänkte. Olägenheterna härav har emellertid sexualbrottsutredningen bedömt som små. Det kan nämnas att möjlighet att anhålla och häkta inte heller föreligger för andra typer av ofredande som får bedömas som väl så allvarliga brott som blottande. Exempel härpå är fönstertittning och telefonterror.

Vad sedan angår annat sedlighetssårande handlande än blottande var det endast straffrättssystematiska synpunkter från lagrådet som föranledde att sådant handlande i samband med BrB:s införande kom att anses som otuktigt beteende. Departementschefen hade först föreslagit att bestämmelsen om ofredande skulle tillämpas.

Någon anledning att nu behålla dessa fall som en brottstyp bland sexualbrotten finns inte.

Sexualbrottsutredningens förslag innebär sålunda att bestämmelsen om blottande och annat sedlighetssårande handlande upphävs utan att ersättas av annan bestämmelse.¹⁸

¹⁸ Jfr Nelson, Alvar: Sedlighetsbrotten s. 258 f. Ingår i Israel, Joachim (red.): Sexologi. 1970.

7 Sexuellt umgänge med barn och ungdom

7.1 Inledning

I detta avsnitt avhandlas frågan om straffbart sexuellt umgänge med barn och ungdom. Tonvikten har lagts på heterosexuella relationer. I vad mån det erfordras särskilda straffbestämmelser för homosexuellt umgänge tas upp till behandling i kap. 8.

De nu gällande straffbestämmelserna har utformats som ett skydd för vissa åldersgrupper. Ifråga om heterosexuella handlingar innebär bestämmelserna följande. De som ej fyllt 15 år erhåller skydd genom bestämmelserna otukt med barn (3 §) och otuktigt beteende (6 § 1 st.). Det förstnämnda stadgandet innehåller ett förbud mot könsligt umgänge med den underårige. Det sistnämnda straffbelägger sedlighets-sårande beröring. Åldersgruppen mellan 15 och 18 år erhåller ett kompletterande skydd genom bestämmelsen om otukt med ungdom (4 §). Detta stadgande straffbelägger heterosexuellt umgänge med den underårige i fall då denne står under gärningsmannens tillsyn vid skola, anstalt eller annan inrättning eller eljest under hans övervakning, vård eller lydnad. Bestämmelsen tar också sikte på fall då gärningsmannen i andra situationer utnyttjar den underåriges beroende ställning. Åldersgruppen mellan 15 och 18 år skyddas även genom bestämmelsen om förförelse av ungdom (8 §). Denna bestämmelse har emellertid med hänsyn till sin bakgrund och sitt syfte brutits ut till behandling särskilt i kap 11.

För otukt med barn och otukt med ungdom ges samma straffskala, fängelse lägst en månad och högst fyra år. För otukt med barn ges dessutom en strängare straffskala när brottet är att anse som grovt. Minimistraffet är här fängelse två år och maximistraffet åtta år. Vid bedömande huruvida grovt brott föreligger skall bl.a. beaktas om gärningsmannen förgripit sig särskilt hänsynslöst mot barnet. För otuktigt beteende ges en straffskala med böter eller fängelse i högst ett år.

Straffbestämmelserna kompletteras genom ytterligare stadganden i 6 kap. BrB. Ansvar för gärning som begås mot någon under viss ålder skall sålunda ådömas även den som icke insåg men hade skälig anledning antaga att den andre ej uppnått sådan ålder (9 §). Vidare är brotten otukt med barn och otukt med ungdom straffbara även på försöksstadiet (10 §). För otukt med barn och otukt med ungdom eller försök till sådant brott ges slutligen en särskild åtalsbestämmelse (11 § 3 st.).

Är skillnaden i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den underåriga ringa må åtal ej väckas av åklagare med mindre åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt.

Kriminalstatistiken beträffande otukt med barn som ej fyllt 15 år visar en anmärkningsvärd utveckling. Efter en kraftig ökning av antalet polisanmälningar och antalet dömda under senare hälften av 1950-talet vilken kulminerade kring 1960 har det skett en kontinuerlig minskning som fortsatt in på 1970-talet. Under de sista åren från vilka det finns tillgänglig statistik har antalet dömda understigit 100 per år. Som framgår av avsnittet statistiska uppgifter om sedlighetsbrott hänförde sig förändringarna kring 1960 till brott riktade mot flickor i åldern 12–14 år.¹

Endast ett fåtal personer döms årligen för heterosexuell otukt med ungdom (4 § 1 st.). Oftast torde det röra sig om incestförbindelser eller förhållanden mellan styvfader och styvdotter. Det kan nämnas att under åren 1938–1964 var det endast fem personer som dömdes för att ha förmått kvinna i åldern 15–17 år till otukt genom grovt missbruk av överordnad ställning. Vid sexualbrottsutredningens genomgång av dem som dömdes 1971 för sedlighetsbrott visade det sig att endast två personer dömdes för heterosexuell otukt med ungdom. I bägge fallen var det styvfäder som dömdes.

Påföljderna för dem som döms för otukt med barn varierar kraftigt.² Detta hänger samman med att brottet rymmer företeelser av högst skiftande beskaffenhet. Barnets ålder varierar från ett fåtal år upp t.o.m. 14 år. Den sexuella handlingen kan bestå i samlag eller smekningar av olika slag. Partnern kan vara jämnårig eller vuxen. Det kan röra sig om en tillfällig förbindelse med en vuxen men också om en långvarig incestförbindelse. Det sexuella umgänget kan vara frivilligt från barnets sida. Det kan också vara genomfört med mer eller mindre tvång.

Kriminologiska synpunkter på otuktsbrottsligheten lämnas av professor Knut Sveri i bilaga 3. Upplysningar om psykiskt abnorma lagöverträdare lämnas av t.f. professorn Yngve Holmstedt i bilaga 4.

7.2 Några bakgrundsfakta

7.2.1 Pubertetens inträde

Könsmognadens inträde varierar starkt mellan olika individer. Mellan könen föreligger den skillnaden att pojkar genomsnittligt mognar senare.

Under puberteten inträffar en mängd hormonellt betingade förändringar. Kroppen växer till i längd och antar den vuxnes proportioner. Könsorgan och armhålor behåras. Flickor får menstruation. Pojkar får skägg och kommer i målbrottet. Penis och pung ökar i storlek.

Hos flickor utvecklas bröst och behåring av könsorgan under en treårsperiod. Flickan är då vanligen 8–14 år. Första menstruation inträffar normalt mellan fyllda 10 och 16 1/2 år. Genomsnittsåldern är 13 år.

¹ Jfr bilaga 1 s. 147 ff.

² Jfr s. 161 och 176.

Hos pojkar utvecklas testiklar och behåring av könsorgan under en 4-årsperiod. Utvecklingen avslutas vanligen mellan det pojken är 14 och 18 år. Penis tillväxer under en 2-årsperiod, normalt mellan 13 1/2 och 17 års ålder.

Av betydande intresse i detta sammanhang är att puberteten idag inträffar tidigare än förr. På hundra år har sålunda den genomsnittliga åldern för första menstruation sjunkit från omkring 16 till 13 år.³

7.2.2 Debutåldern

Det finns ett par moderna svenska sociologiska undersökningar som ger upplysningar om tidpunkten för den sexuella debuten.

En av undersökningarna här verkstälts av professor Hans Zetterberg på uppdrag av USSU (SOU 1969: 2). Den genomfördes 1967 och omfattade cirka 2 000 personer i åldern 18–60 år, vilka lottats inom mantalslängderna för de kommuner som utgör SIFO:s basurval.

I undersökningen fördelade sig åldern för första samlag på sätt framgår av tabell 7.1:

Tabell 7.1 Ålder för första samlag enligt Zetterbergs undersökning.^a

Under 13 år	1 %
14–15 år	8 %
16–17 år	30 %
18–19 år	32 %
20–26 år	27 %
27 år eller äldre	2 %

^a SOU 1969: 2 s. 33.

Medianåldern för samlagsdebuten var 17 år och 7 månader. I den yngre generationen (18–30 år) var medianåldern 16,6 år för männen och 17,2 år för kvinnorna. Av särskilt intresse är hur många som uppgivit att de debuterat sexuellt före 15 års ålder. Bland den yngre generationens män, som fyllde 15 år mellan början av 1950-talet och början av 1960-talet, gällde detta om 6 % av de intervjuade och bland kvinnorna i samma ålder om 2 %.

Undersökningen gav vidare vid handen att debutåldern var i sjunkande.⁴ Mellan åren 1920 och 1950 nedgick sålunda den genomsnittliga debutåldern med ett år. Nedgången svarade sålunda mot förändringen under samma tid av tidpunkten för könsmognadens inträde.⁵ Skillnaden mellan männen och kvinnorna ifråga om debutåldern tenderade att minska i den yngre generationen. Av intresse är vidare utredningens konstaterande att de som väl debuterat sexuellt i allmänhet fortsätter med sexuell aktivitet. En överväldigande majoritet av de tillfrågade hade sålunda haft sitt andra samlag inom fem veckor från det första.⁶ Detta innebär emellertid inte att de därmed kan sägas ha etablerat ett regelbundet sexualliv. Andra undersökningar utvisar att en stor del av de allra yngsta debutanterna dröjer med fortsatta samlag.⁷ Enligt brottsbalken är inte bara samlag utan även petting (smekning av könsorgan)

³ Sakuppgifterna i de tre sista styckena har hämtats från SOU 1974: 59 s. 49 f. och s. 651 ff.

⁴ S. 35.

⁵ Jfr SOU 1974: 59 s. 51 f.

⁶ SOU 1969: 2 s. 36 f.

⁷ Jfr SOU 1974: 59 s. 295 f.

straffbar om den sker med person som är under 15 år. Zetterbergs undersökning ger få upplysningar om ungdomars pettingaktivitet. Det finns dock angivet att 23 % av dem inom den yngre generationen som inte hade samlagserfarenhet uppgivit att de ägnade sig åt petting i stället för samlag. Vidare svarade 19 % av de oerfarna inom den yngre generationen att de idkat petting den senaste månaden.

En annan undersökning genomfördes 1966 och 1967 vid socialmedicinska institutionen vid Stockholms universitet.⁸ Undersökningen omfattade ett slumpmässigt urval av stockholmsungdomar (ca 1 500) i åldern 16–25 år. Den kumulativa förekomsten av samlag framgår av följande tabell 7.2.

Tabell 7.2 Kumulativ samlagserfarenhet i åldern 11–22 år i Stockholm 1966/67 (16–25-åringar). I %.^a

Alder	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Män	1	2	5	12	26	41	54	68	74	85	89	93
Kvinnor	—	—	1	5	12	24	42	62	72	82	87	91

^a Eliasson a.a. s. 26.

Av männen hade sålunda 12 % och av kvinnorna 5 % haft samlag innan de fyllt 15 år. I Eliassons avhandling lämnas också vissa uppgifter om ungdomars pettingaktivitet. Enligt den beräknade kumulativa förekomsten härav hade män smekt en kvinnas könsorgan vid en tidpunkt ungefär ett år innan de haft samlag medan kvinnor haft samlag cirka ett halvår efter att de låtit en man smeka deras könsorgan första gången. I samtliga åldersgrupper var det färre kvinnor som smekt en mans könsorgan än som haft samlag. Eliasson fann vidare att kvinnornas debutålder för samlag troligen var i sjunkande. Sålunda uppgav 15 % av kvinnorna i åldersgruppen 16–20 år att de haft samlag innan de fyllt 16 år. Motsvarande siffra i åldersgruppen 21–25 år var 8 %. En liknande nedgång kunde icke konstateras bland männen. Här var siffrorna för de båda ålderskategorierna 27 resp. 26 %. Eliasson kunde vidare konstatera ett klart samband mellan åldern för första kyss och åldern för första samlag samt att den yngre åldersgruppen kvinnor hade markant lägre ålder för den första kyssen än den äldre.

I det s.k. örebroprojektet, som innefattar ett flertal undersökningar av ungdomars attityder och beteenden, redovisas siffror som bekräftar att debutåldern är i sjunkande. Av tillfrågade 15-åriga flickor (årskurs 8) 1970 uppgav 22 % att de hade haft samlag (jfr s. 81 f.). Enligt de bägge tidigare nämnda undersökningarna var andelen som debuterat i samma ålder betydligt lägre.

Av undersökningarna framgår att en inte obetydlig del av ungdomen idag debuterar sexuellt innan de fyllt 15 år samt att de ägnat sig åt petting före det första samlaget. Uppgifterna bekräftas av personer med erfarenhet av sexual- och preventivmedelsrådgivning åt ungdom.

⁸ Undersökningsresultaten finns redovisade och analyserade bl.a. av Joachim Israel i boken "Sexologi" (Stockholm 1970) och av Rosmari Eliasson i avhandlingen "Könsdifferenser i sexuellt beteende och attityder till sexuallivet" (Lund 1971).

Tabell 7.3 Levande födda barn efter moderns ålder 1956–1973.^a

Moderns ålder	1956–1960	1961–1965	1966–1970	1969	1970	1971	1972	1973
<i>Antal</i>								
10–14 år	13	17	17	15	18	31	21	21
15–19 år	9 215	13 179	11 802	9 545	9 162	9 252	8 922	8 184
20–24 år	29 067	35 388	40 708	38 192	38 912	39 716	37 736	35 611
25–29 år	30 823	32 929	36 058	35 539	38 098	41 527	42 286	42 327
30–34 år	21 180	19 706	17 227	16 275	16 383	16 774	16 706	17 275
35–39 år	11 570	9 717	7 292	6 277	6 027	5 769	5 344	5 180
40–44 år	3 395	2 907	1 882	1 669	1 446	1 338	1 198	989
45–49 år	255	188	129	110	103	75	60	76
Samtliga	105 518	114 031	115 115	107 622	110 150 ^b	114 484 ^c	112 273	109 663
<i>På 1 000 kvinnor i resp. ålder</i>								
10–14 år	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
15–19 år	36,7	42,8	41,9	34,9	33,9	34,5	33,5	31,1
20–24 år	132,5	136,9	127,2	117,3	120,3	125,8	124,1	121,6
25–29 år	136,9	148,9	137,3	129,0	129,4	132,8	130,3	128,5
30–34 år	85,5	87,6	77,1	71,7	70,0	69,9	67,5	66,6
35–39 år	42,3	39,3	32,2	28,2	27,4	26,4	24,4	23,4
40–44 år	12,9	10,7	7,6	6,9	6,1	5,7	5,2	4,4
45–49 år	1,0	0,7	0,5	0,4	0,4	0,3	0,2	0,3
Samtliga ^d	71,2	74,5	73,8	68,8	69,8	72,1	70,6	68,9

^a Statistisk årsbok 1974.^b Inkl. en moder som fyllt 50 år.^c Uppgift om moderns ålder saknas för ett barn fött 1971, inkl. en moder som fyllt 50 år.^d Fruktsamheten räknad på kvinnor i åldrarna 15–44 år.

Tabell 7.4 Antal födda 1973 efter moderns ålder i åldersgruppen 15–19 år.

Moderns ålder	15	16	17	18	19
Antal födda	132	528	1 455	2 387	3 682

7.2.3 Födslar, aborter och könssjukdomar

Ungdomens sexuella aktivitet avspeglar sig i statistiken över födslar, aborter och könssjukdomar. Samtidigt ger denna statistik ett mått på de viktigaste skadeverkningarna av sådana förbindelser.

Tabell 7.3 visar antalet levande födda barn efter moderns ålder 1956–1973.

1973 fördelade sig de födda i åldersgruppen 15–19 år på sätt framgår av tabell 7.4.

Av diagram 7.1¹ framgår antalet verkställda aborter 1968–1974 fördelade efter kvinnans ålder.

Av diagrammet framgår att antalet aborter under denna tid i det närmaste tredubblats. Tonåringarnas procentuella andel har dock hållit sig i stort sett oförändrad.

¹ Källa: Gunnar af Geijerstam, Legala aborter och preventiv födelsekontroll 1968–72, Läkartidningen 1973, s. 2766 samt socialstyrelsens preliminära statistik.

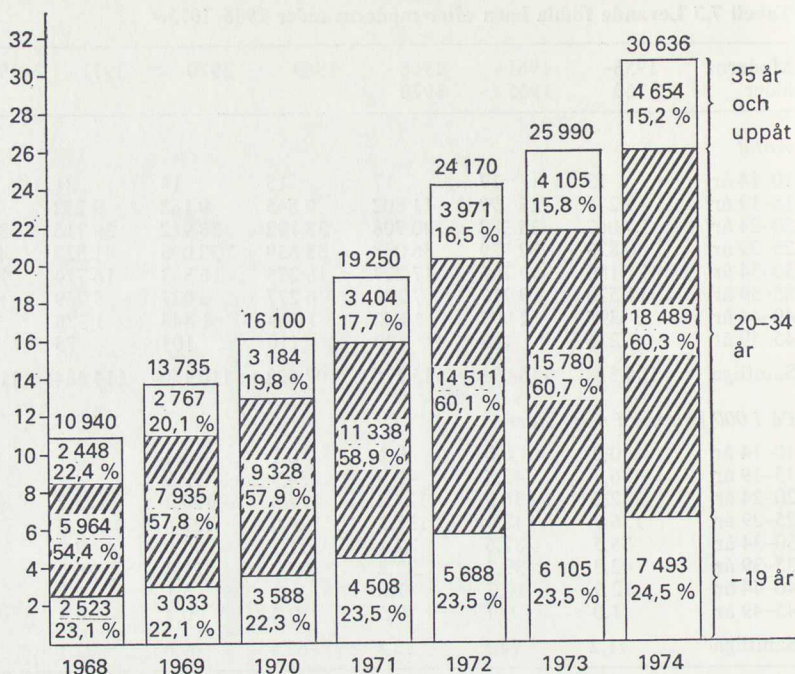

Diagram 7.1 Verkställda aborter 1968—1974 efter kvinnans ålder.

Av det totala antalet aborter har cirka 1 % verkställts på kvinnor under 15 år. De absoluta talen framgår av tabell 7.5.

Tabell 7.5 Aborter verkställda på kvinnor under 15 år 1968—1974.^a

År	Antal verkställda aborter
1968	107
1969	131
1970	163
1971	223
1972	270
1973	242
1974	309

^a Källa: SOS (Sveriges Offentliga Statistik), Allmän hälso- och sjukvård samt socialstyrelsens preliminära statistik.

Det förtjänar nämnas att en del av de kvinnor som redovisas som 15-åriga i statistiken haft det befruktande samlaget som 14-åringar. Att kvinnan är under 15 år vid konceptionen utgjorde särskild abortindikation tills den nya abortlagen trädde i kraft 1.1.1975. I praktiken hänfördes dock sådana fall även till andra indikationer. Antalet fall där den särskilda abortindikationen tillämpades framgår av tabell 7.6.

Tabell 7.6 Aborter verkställda p.g.a. indikationen yngre än 15 år vid konceptionen. 1968–1974.

År	Indikationen: yngre än 15 år vid konceptionen tillämpad
1968	127
1969	152
1970	227
1971	270
1972	291
1973	293
1974	345

Antalet anmälda fall av gonorré under åren 1950–1974 framgår av tabell 7.7.

Tabell 7.7 Rapporterade fall av gonorré 1950–1974.

Rapporterade fall						Fall per 100 000 invånare av medelfolkmängden						
Ålder, år					Summa	Ålder, år					Summa	
0-9	10-14	15-19	20-24	25-		0-9	10-14	15-19	20-24	25-		
1950	22	13	1 631	3 312	5 234	10 212	..	3	390	714	116	146
1955	8	37	2 458	4 402	6 947	13 852	..	7	548	1 022	149	191
1958	6	100	2 988	4 174	5 770	13 038	..	16	590	950	122	176
1959	9	100	4 389	4 881	6 042	15 421	..	16	814	1 086	127	207
1960	17	150	5 758	6 023	6 525	18 473	..	24	1 002	1 309	137	247
1961	12	219	6 656	6 297	6 528	19 712	..	37	1 092	1 332	136	262
1962	10	193	7 599	7 177	6 611	21 590	..	34	1 186	1 425	137	285
1963	9	198	7 665	7 308	5 957	21 137	..	36	1 193	1 366	123	277
1964	17	229	8 306	7 949	6 435	22 936	..	42	1 310	1 387	132	298
1965	12	191	7 717	9 094	7 086	24 100	..	36	1 248	1 479	144	310
1967	9	161	7 085	10 357	8 362	25 974	..	30	1 222	1 561	167	329
1968	8	142	8 088	11 964	10 012	30 214	..	27	1 432	1 797	199	380
1969	7	110	7 842	14 635	11 826	34 420	..	21	1 414	2 200	231	430
1970	6	133	9 226	16 311	13 209	38 885	..	25	1 668	2 465	256	484
1971	11	157	8 957	15 223	13 804	38 152	..	30	1 630	2 359	265	471
1972	9	111	7 039	12 119	12 220	31 498	..	21	1 291	1 955	232	388
1973 ^a	6	76	5 573	9 916	10 855	26 426						
1974 ^a						24 035						

Källa: Sammanställning från Statens bakteriologiska laboratorium.

^a Preliminära uppgifter.

Som framgår av tabellen ökade det totala antalet anmälda fall av gonorré kraftigt t.o.m. år 1970. Därefter inträdde en markant nedgång. Tonåringarna har sålunda inte sedan 1950-talet uppvisat så låga siffror som de senaste åren.

Övriga könssjukdomar har så ringa utbredning att en redovisning i detta sammanhang inte ter sig motiverad.

7.2.4 *Psykiska skadeverkningar¹*

Det hävdas ofta att tidiga sexuella förbindelser kan medföra allvarliga psykiska skadeverkningar. Den reella kunskapen härom är emellertid ringa. Någon större vetenskaplig undersökning som kartlagt eventuella skadeverkningar på ett tillfredsställande sätt föreligger veterligen inte. De viktigaste kunskapskällorna utgöres av barnpsykiatrisk och barnpsykologisk expertis.

Omständigheterna vid barns sexuella upplevelser varierar starkt. Barnet kan vara endast ett fåtal år. Det kan också befinna sig i puberteten. Den sexuella handlingen kan vara samlag eller inskränka sig till smekningar. Partnern kan vara jämnårig eller vuxen. Det kan röra sig om en tillfällig kontakt med någon okänd eller en långvarig incestförbindelse. Barnet kan ha deltagit frivilligt, kanske tagit initiativet. Det sexuella umgänget kan också vara genomfört med tvång.

Förekomsten av psykiska skadeverkningar torde i hög grad vara beroende av de närmare omständigheterna vid det sexuella umgänget. Härvid kan i detta sammanhang umgänge som framkallats genom olaga tvång lämnas åsido. Sådant förfarande är straffbart oberoende av åldern hos den angripne.

Sådana uttryck av normal barnsexualitet som sexuella lekar med jämnåriga kan i och för sig inte antagas ha någon skadlig inverkan i psykiskt hänseende. Detsamma gäller om petting och samlag med jämnåriga när puberteten inträtt. Detta hindrar emellertid inte att psykiska skadeverkningar kan uppkomma i form av skuld känslor när barnets handlande strider mot tabuföreställningar som det förvärvat under uppväxten. Omgivningens omedelbara reaktion är av stor betydelse. Präglas tidiga sexuella förbindelser av ångest och skuld känslor finns risk för framtida störningar i sexualfunktionen.

Tillfälliga sexuella kontakter mellan barn och vuxna passerar ofta barnet förbi utan några synbara negativa konsekvenser i psykiskt hänseende. De allvarligaste skadorna erhålles också här om saken vållar uppståndelse vid upptäckt.

Vid mera långvariga förbindelser kommer parternas relationer i andra hänseenden än det rent sexuella in i bilden på ett mer avgörande sätt. Särskilt gäller detta om incest där bl.a. de ofta starka känslomässiga bindningarna mellan parterna och sammanblandningen av familjerollerna kan medverka till allvarliga psykiska återverkningar för barnet.

När en ung flicka annars har en förbindelse med en äldre man kan en psykologisk faktor vara att hon i denne funnit en fadersbild. Det kan då finnas risk för en fördröjning av mognadsprocesserna hos flickan.

7.2.5 *Attityder till tidiga sexualförbindelser m.m.*

En överväldigande majoritet av svenska folket accepterar enligt Zetterbergs undersökning föräktenskapliga förbindelser. Det förutsätts dock i allmänhet, särskilt av kvinnorna, att det sexuella umgänget äger rum mellan par i en fast relation. Var femte tillfrågad ville inte specificera

¹ Jfr bilaga 3 s. 191 ff.

en viss ålder då sexuella förbindelser skulle få inledas. Övriga gav svar vars median var 18 år 8 månader för män och 18 år 5 månader för kvinnor.

Vuxnas attityder till tidiga sexualförbindelser speglas även i deras uppfattning om vad skolans sexualundervisning bör innehålla i etiskt hänseende. I Zetterbergs undersökning ansåg i det närmaste 70 % av dem som befann sig i åldersgruppen 24–60 år att skolan borde rekommendera avhållsamhet under uppväxtåren. Praktiskt taget alla övriga ville att skolan skulle lära ut alla uppfattningar men inte rekommendera någon utan låta eleverna själva ta ställning. Det visar sig emellertid att många föräldrar som i princip ställer sig avvisande till att ungdomar har sexuellt umgänge reagerar föga när de får reda på att deras egna barn har det.

USSU har även genomfört elevenkäter på grundskolans högstadium och i gymnasiet. Av största intresse i detta sammanhang är enkäten i grundskolan.¹⁰ Eleverna var 16 år. De tillfrågades bl.a. om sina egna normer för sexuellt umgänge mellan ungdomar i deras egen ålder och vilka normer de trodde skola, föräldrar och kamrater hade. Det visade sig att 65 % av de tillfrågade ansåg att man borde ha stadigt sällskap. Endast 12 % tyckte att det räckte att man träffades mer tillfälligt. 6 % ansåg att det absolut inte fick förekomma. En majoritet (55 %) trodde att skolan ville att man själv skulle bilda sig en uppfattning och handla därefter. Endast 28 % tillskrev sina föräldrar denna uppfattning. Många trodde att föräldrarna var helt negativa (32 %) eller att de uppställde stadigt sällskap som krav (20 %). Slutligen fanns en svag tendens att tillskriva sina kamrater en friare inställning än den man själv hade.

I örebroprojektet har undersökts vilka attityder tonåringar har till vissa normbrytande beteenden. De tillfrågades också om vilken uppfattning de trodde kamrater och föräldrar hade. Intressantast i detta sammanhang är uppgifterna som lämnades av elever i årskurs 8. De var i genomsnitt 15 år. Det visade sig att de beteenden som de tog mest avstånd ifrån var snatteri och haschrökning. De trodde också att föräldrarna ställde sig mest avvisande till dessa beteenden. Relativt många tillskrev sina föräldrar tillåtande attityder ifråga om samlag med pojkvän resp. flickvän. Tonåringarnas egna attityder till sexualitet sammanfattas på följande sätt:¹¹

Attityden till sexualitet har blivit väsentligen liberalare. Halva årskursen i 8:an tycker att sexuella relationer i deras ålder är "okay" och 22 % av flickorna anger också en sexuell debut. I väsentligen mindre grad än vad som gäller alkoholkonsumtion, skolk etc. anger man samlag som något "tufft" utan majoriteten av tonåringarna tycks ha en mera naturlig syn på sexualiteten.

Den liberalare synen på sexualitet är utspridd i årskursen och inte knuten till något allmänt missanpassningsmönster. För inte så många år sedan sågs en tidig sexualdebut som ett relativt allvarligt symptom på utagerande hos tonårsflickor och speciella lagrum hotade i bakgrunden. Att denna syn måste revideras belyses klart i materialet. Visserligen är det så att sexuell erfarenhet är något vanligare bland de flickor som befinner sig i opposition mot vuxen världen (de högaccepterande i fråga om normbrott), men den är också relativt

¹⁰ SOU 1969: 8.

¹¹ Henricsson, Marta: Tonåringar och normer. SÖ-rapport FoU nr 4 1973 s. 106.

omfattande bland flickor som visar ett mera neurotiskt mönster, bland mera självsäkra flickor med en god och öppen anpassning och i en klart välanpassad flickgrupp.

Det framgår sålunda att tidig sexuell debut har en varierande bakgrund.¹² De missanpassade tonåringarna som befinner sig i konflikt med föräldrar och samhälle utgör endast en del av de tidiga debutanterna. Det är emellertid inte säkert att det sexuella umgänget ens hos dessa tonåringar har karaktär av trots, desperation eller självdestruktion. Det kan innebära ett sökande efter en gemenskap.¹³ När tidig sexualdebut och stark promiskuitet förekommer i kombination med annan asocialitet kan inte heller det sexuella beteendet ses som orsak till de asociala dragen utan som en av flera verkningar av en ofördelaktig uppväxtmiljö.¹⁴

De angivna undersökningarna har redovisat allmänna attityder till tidiga sexualförbindelser. Man kan emellertid starkt ogilla handlingar utan att för den skull vilja att samhället skall ingripa straffrättsligt mot dem. I Danmark har undersökts i vad mån människor uppfattar olika sexualhandlingar som kriminella.¹⁵ De tillfrågade anses utgöra ett representativt urval av den yngre och medelålders delen av Köpenhamns befolkning. Resultatet av undersökningen i denna del framgår av tabell 7.8.

De handlingar som är av störst intresse i detta sammanhang är de som betecknas som antastande av 4-årig flicka, petting med 16-årig dotter och samlag efter samtycke med 14-årig flicka. De exakta frågeformuleringarna var i dessa fall följande:

1. En främmande man tar med en 4-årig flicka ned i en källare och vidrör henne mellan benen. Bör detta enligt er åsikt betraktas som en kriminell handling?

2. En man smeker sexuellt sin 16-åriga dotter, som dock inte protesterar. Bör detta enligt er åsikt betraktas som en kriminell handling?

3. En 28-årig man har samlag med en 14-årig flicka. De är förälskade i varandra. Bör detta enligt er åsikt betraktas som en kriminell handling?

Figur 7.1 visar procenttalen för män och kvinnor i olika åldersgrupper som ansåg sistnämnda handling brottslig.

Tabell 7.8 Kutchinskys undersökning av sexualbrott. Procenttal män och kvinnor vilka betecknade den beskrivna handlingen som "kriminell". Efter allvarlighetsgrad.

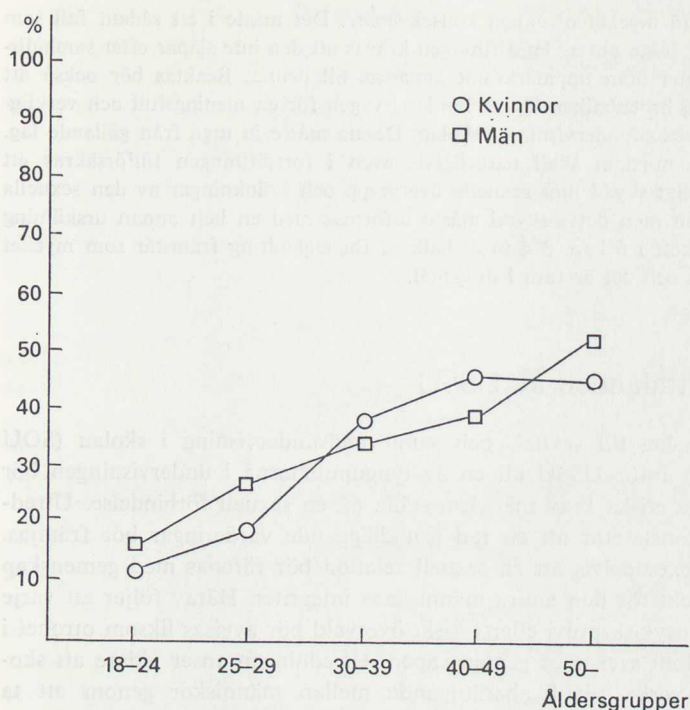
Kort beskrivning	"En kriminell handling: ja"		
	Män	Kvinnor	Totalt
Antastande av 4-årig flicka	92 %	93 %	93 %
Petting med 16-årig dotter	68	68	68
Tittande genom brevlådan	60	47	53
Blottande inför en kvinna i en park	57	48	52
Obscena telefonpåringningar hos en kvinna	49	30	40
Vidröra en kvinnas bröst i en spårvagn	46	32	39
Samlag efter samtycke med 14-årig flicka	33	31	32
Väldtäkt efter samtycke till petting	17	9	12
Antal	(198)	(200)	(398)

¹² Jfr Crafoord, Karin: Symptom eller ålders- typiskt beteende. En studie av 15-åriga flickor. Lic.-avh. Stencil 1972 s. 79, 181 och 183 f. samt Sexualiteten under ungdomsåren. Socialmedicinsk tidskrift 1975 s. 130.

¹³ SOU 1974: 59 s. 363 f.

¹⁴ A.a.s. 73.

¹⁵ Kutchinsky, Berl: Pornografi och sexualförbrytelser. Uppsala 1972.

Figur 7.1 Kutchinskys undersökning av sexualbrott. Procenttal män och kvinnor efter ålder vilka betecknade det som brottsligt att en 28-årig man hade samlag med en 14-årig flicka med hennes samtycke.

7.3 Uttalande av JO

1974-07-04 meddelade JO Bertil Wennergren ett beslut, som överlämnats till sexualbrottsutredningen. Beslutet var föranlett av en förfrågan om inte läkare som förskrev preventivmedel åt flickor som ej fyllt 15 år gjorde sig skyldiga till straffbar medhjälp till brott. JO fann att om initiativet kom från flickan, som inte själv inlät sig på något brottsligt genom att ha sexuellt umgänge, kunde syftet med läkarens bistånd inte rimligen anses vara att främja hennes partners gärningar utan att bereda henne skydd mot oönskade graviditeter. JO fann därför att förskrivning av preventivmedel till flickor under 15 år inte var oförenligt med straffbudet i 6 kap. 3 § BrB. Efter att ha redogjort för resultaten av sociologiska undersökningar (se avsnitt 7.2.2) om åldern för den sexuella debuten uttalade JO följande:

Straffbudet i 6 kap. 3 § brottsbalken har till syfte att bereda straffrättsligt skydd för barn och ungdom mot sexuella kränkningar och att värna de ungas sexuella integritet. Det har om straffbudet uttalats att det bygger på en presumtion om förförelse av den minderåriga. Denna presumtion kan ha tett sig naturlig i äldre tid men är det inte idag så som ungdomens sexualliv nu tecknar sig. Det är tydligt att det generella straffbudet mot könsligt umgänge med barn under femton år i våra dagar rimmar illa med verkligheten och ungdomens rättsuppfattning. När tydlig lag saklöst överträds i den utsträckning som måste antas vara fallet, kan härav följa en uppluckring av rättsmedvetandet och ett undergrävande av tilltron till rättsordningen hos de unga

som kan få mycket olyckliga konsekvenser. Det måste i ett sådant fall som det här är fråga om av lagstiftningen krävas att den inte släpar efter samhällsutvecklingen utan uppmärksam anpassas till denna. Beaktas bör också att 6 kap. 3 § brottsbalken lägger hinder i vägen för en meningsfull och verklig-hetsnära sexualundervisning i skolan. Denna måste ju utgå från gällande lag. Barn och ungdom skall naturligtvis även i fortsättningen tillförsäkras ett straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp och kränkningar av den sexuella integriteten men detta skydd måste utformas med en helt annan urskillning än som skett i 6 kap. 3 § brottsbalken. En lagändring framstår som mycket angelägen och det är fara i dröjsmål.

7.4 Uttalanden av USSU

I sitt förslag till sexual- och samlevnadsundervisning i skolan (SOU 1974: 59) anför USSU att en av tyngdpunkterna i undervisningen bör vara vilka etiska krav man kan ställa på en sexuell förbindelse. Utredningen konstaterar att en rad grundläggande värderingar bör främjas. Hit hör exempelvis att en sexuell relation bör förenas med gemenskap och respekt för den andra människans integritet. Härav följer att varje form av psykisk press eller fysiskt övervåld bör avvisas liksom otrohet i bemärkelsen svek mot gemenskapen. Utredningen anser vidare att skolan bör verka för likaberättigande mellan människor genom att ta avstånd från dubbelmoral och fördomsfulla könsroller. Undervisningen bör också främja tolerans i betydelsen respekt för andras normer för sexuell leverne i den mån dessa inte strider mot de grundläggande värderingar som skolan skall verka för.

USSU framhåller att mycket tidiga sexuella förbindelser kan ha negativa konsekvenser. Det finns risk för att förhållandena präglas av slitningar, oförmåga till inlevelse och därmed bristande möjligheter att visa hänsyn och ta ansvar. De unga kan hamna i en rad kortvariga och opersonliga förhållanden som kanske skapar en verklighetsfrämmande negativ uppfattning om vad samlivet mellan man och kvinna kan ge. Risker finns också att de unga inte äger tillräcklig erfarenhet och omdömesförmåga för att hindra önskad graviditet eller gonorré-smitta.

USSU anser att allför tidiga sexuella förbindelser bör motverkas genom en undervisning om de normer som enligt grundläggande värderingar bör gälla för sexuella förbindelser samt genom att skolan pekar på de negativa konsekvenser som kan vara förknippade med en tidig debut. USSU avvisar därmed tanken att skolan skall verka för sexuell avhållsamhet under uppväxtåren.

USSU konstaterar att det i den allmänna debatten krävts att undervisningen skall ge stor plats åt ett inskräpande av femtonårsgränsen i 6 kap. 3 § BrB samt anför (s. 299 f.):

Givetvis bör en klar information om denna lagparagraf ges, men man bör då enligt USSU:s mening framhålla att straffbarhetsgränsen långtifrån är den mest väsentliga synpunkt som kan läggas på tidigt sexuell samliv. De överväganden som refererats tidigare i detta avsnitt betyder mer för unga män-

niskors handlande. Det myckna talet om den lagliga femtonårsgränsen har dessutom lett till att en del både manliga och kvinnliga tonåringar låter sitt tänkande om dessa frågor dirigeras av den primitiva föreställningen att "en flicka är lovlig när hon har fyllt femton år". Just i belysning av en sådan reaktion framstår önskvärdheten av en annorlunda upplagd undervisning särskilt tydligt. — —

Liknande överväganden kan anföras beträffande önskemålet att skolan skall ange en åldersgräns nedanför vilken sexualumgänge i varje fall bör betecknas som icke tillåtligt. Varje sådan åldersangivelse innebär en olycklig förenkling av frågeställningarna, en förflyttning av uppmärksamheten från väsentliga och tungt vägande synpunkter till en ytlig och mekanisk synpunkt. En annan effekt blir att eleverna oundvikligen drar slutsatsen att ovanför den preciserade åldern inga vägande skäl kan anföras mot ett tidigt sexuellt samliv.

Sexualbrottsutredningen har inhämtat USSU:s uppfattning om den nuvarande kriminaliseringen.

I yttrande 1972-04-17 anförde USSU:s majoritet att den ansåg det riktigt att ta bort fixeringen i 6 kap. 3 § BrB vid en bestämd åldersgräns. "Att kriminalisera samlag med en individ under en viss ålder och förklara samma handling för icke kriminell om den äger rum med en individ över denna ålder upplevs nu som stötande för rättsmedvetandet och som oförenligt med en nyanserad psykologisk syn på tidiga sexualupplevelser." Skyddet för underåriga borde utformas som kriminalisering "av allt slags exploatering av någons ungdom och oförstånd" varvid lagen borde vara tillämplig på även andra områden än det sexuella. En av USSU:s ledamöter ansåg att 15-årsgränsen borde bibehållas emedan andelen sexuellt aktiva flickor under 15 år ökar, vilket innebär en ökad frestelse för vuxna och äldre män att söka sexuellt utnyttja dem. Också en av utredningens experter ville behålla 15-årsgränsen. Han gjorde gällande att skolledare inte så sällan befann sig i den situationen att män sökte sexuellt utnyttja flickor och pojkar på mellanstadiet och uppehöll sig utanför skolan för att söka kontakt med dem. I den situationen behövdes stödet av en handfast och lätt-tolkad lag. "Exploatering" skulle bli alltför subtilt och inte fungera.

7.5 Överväganden

7.5.1 Behovet av en reform

Åldersgränsen vid 15 år tillkom genom 1864 års SL. Ursprungligen gällde den endast för sexuellt umgänge med flickor. 1937¹⁰ utvidgades straffansvaret så att även pojkar skyddades. Under förarbetena till 1937 års ändringar av lagstiftningen om sedlighetsbrott och vid tillkomsten av BrB uttalades att åldersgränsen till stor del grundades på en presumtion om förförelse. När en underårig deltagit i sexuellt umgänge kunde man enligt denna presumtion utgå ifrån att han blivit förförd därtill. Med denna verklighetssyn fyller bestämmelsen otukt med barn en funktion som är väl förenlig med vad man under förarbetena till BrB

¹⁰ Lagen 1937 (nr 242) om ändring i vissa delar av SL.

uppfattade som ett huvudsyfte med bestämmelserna om sedlighetsbrott nämligen att skydda barn och ungdom mot sexuella kränkningar.

Med den kunskap som idag finns om ungdomens sexualliv framstår emellertid den presumtion om förförelse som ligger till grund för 15-årsgränsen som uppenbart oriktig.

Puberteten inträffar idag tidigare än förr. För cirka hundra år sedan då 15-årsgränsen infördes var den genomsnittliga åldern för första menstruation 16 år. För närvarande är den 13 år. Den sexuella debuten sker idag vid tidigare ålder än förr. Nedgången synes ha skett snabbare under de allra senaste åren. Åtminstone tycks detta gälla beträffande flickorna. En inte obetydlig del av dem som idag fyller 15 år har erfarenhet av samlag. Ännu fler har varit med om att smeka annans könsorgan eller att på motsvarande sätt bli smekt av annan, vilket också utgör straffbara handlingar. Idag vet vi att en tidig sexuell debut inte behöver vara utslag av en asocial läggning eller av ungdomstrots. Tidiga debuter förekommer även bland ungdom med goda relationer till hem, skola och kamrater.

Mycket tidiga sexuella förbindelser är förknippade med risker. Många ungdomar har inte mognad att ta ansvar och hänsyn i en sexuell relation, varken känslomässigt gentemot partnern eller praktiskt till skydd mot könssjukdomar och graviditeter. Gonorréfrekvensen har emellertid visat en markant minskning under de allra senaste åren. Antalet aborter har däremot ökat. En tredubbling har ägt rum sedan 1968. Ökningen har varit likformig i olika åldersgrupper. De allra yngsta utgör sålunda idag ungefär samma andel av det totala antalet kvinnor som tidigare. Det sagda får inte undanskymma det faktum att det endast är en mycket liten del av de tidigt debuterande som drabbas av komplikationer i form av könssjukdomar och graviditeter. Många ungdomar är dessutom beredda att ta ansvar. Som ett uttryck härför kan man se de återkommande rapporterna från bl.a. kuratorer och gynekologer om att ungdom söker sig till dem för att få råd och hjälp med att bemästra graviditetsrisken. Det är ingalunda ovanligt att de som vill ha upplysning om eller förskrivning av preventivmedel är under 15 år.

De mycket tidiga sexuella debuterna avsätter inte några större spår i kriminalstatistiken. De få polisanmälningarna och domarna avseende otukt med barn tyder på att benägenheten att vilja inskrida med straff är låg. Detta antagande stödes av Berl Kutchinskys undersökningar från Danmark, som också har en gräns vid 15 år för sexuellt umgänge. Det befanns att endast en tredjedel av Köpenhamns befolkning vill bestraffa en 28-årig man som hade samlag med en 14-årig flicka samt att benägenheten att vilja straffa var mindre i yngre åldersgrupper än i äldre.

Det är ytterst sällan en kvinna döms för otukt med barn. Det händer för övrigt nästan aldrig att farhågor uttalas över att pojkar har tidiga sexuella upplevelser. Omsorgen gäller flickorna.

Notabelt är inte endast det ringa antalet polisanmälningar och domar avseende otukt med barn utan också att en kraftig minskning ägt rum sedan början av 1960-talet då de rättsliga förfarandena uppnådde en topp. Minskningen fram till BrB:s ikraftträdande 1.1.1965 går i huvudsak att hänföra till en minskning av brott riktade mot barn i åldern

12-14 år. För tiden därefter lämnas i statistiken inte uppgifter så att en motsvarande uppdelning i ålderskategorier är möjlig. Det kan finnas flera orsaker till minskningen. Allmänhetens benägenhet att anmäla ifrågavarande brott för polisen har säkerligen minskat. Likaså kan polisens attityd ha ändrats så att man är mindre benägen att anse att misstanke om brott föreligger. En annan faktor som kan ha spelat in i begränsad omfattning är att föräldrar i dag kanske känner till mindre om sina barns förehavanden än i början av 1960-talet. Anmärkningsvärt är hur få anmälningar som de undersökta åren 1968 och 1969 föll på Stockholm, Göteborg och Malmö.¹⁷

Vanligast torde vara att sexuellt umgänge i unga år äger rum mellan jämnåriga. Enligt gällande lag är det inte meningen att dessa fall skall bli föremål för domstolsprövning. Är det ringa skillnad i ålder och utveckling mellan parterna skall åtal endast äga rum om det är påkallat ur allmän synpunkt. Det finns ingen statistik beträffande tillämpningen av denna regel. Det är emellertid sällsynt med polisanmälningar av fall där regeln kan vinna tillämpning. När en sådan polisanmälan görs måste polisutredning ske för att åklagaren skall ha underlag för sitt ställnings-tagande i åtalsfrågan. Åtalsregeln garanterar att många fall som inte är värda att ingripa mot inte blir föremål för domstolsprövning. Detta innebär emellertid inte att de fall där åtal inte väckes är fria från komplikationer. Polisutredningen som måste genomföras kan säkerligen upplevas som besvärande för ungdomarna. Om dessa inte utan vidare är beredda att upphöra med sin förbindelse uppstår problem. Frågan kan då uppkomma om ingripanden för att förhindra fortsatt brottslig verksamhet. Det har inträffat fall då den underåriga flickan fött barn och hon och hennes pojkvän velat bo tillsammans. Föräldrarna till flickan har upplåtit rum i sin lägenhet för detta ändamål. Det har då ställts anspråk på att ungdomarna skulle flytta isär samtidigt som föräldrarna blivit föremål för polisutredning såsom misstänkta för medhjälp till otukt med barn.

Då och då förekommer fall av åtal mot män som haft sexuellt umgänge med flickor i åldern 13-14 år. Ofta är det rena tillfälligheter som gör att saken kommer till polisens kännedom. En graviditet kan ha tillstött. Upptäckten av den sexuella förbindelsen kan vara en biprodukt av en polisutredning i annat ärende. Flickornas föräldrar kan ha ingripit. Det har förekommit fall då mannen och den underåriga flickan i brottmålet uppträtt inför domstol tillsammans med ett gemensamt barn och deklarerat att de vill bilda familj och leva samman i fortsättningen. Sådana mål ges ofta stor publicitet i massmedia.

Det kategoriska förbudet mot sexuellt umgänge med den som är under 15 år harmonierar mindre väl med möjligheterna för underåriga att ingå äktenskap. Enligt 2 kap. 1 § giftermålsbalken får den som är under 18 år ej ingå äktenskap utan länsstyrelsens tillstånd. Lagen innehåller ingen nedre gräns för tillståndsgivningen. Ifråga om utländsk medborgare som vill ingå äktenskap i Sverige gäller enligt 1 kap. 1 § lagen (1904: 26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap att hans rätt därtill skall prövas enligt lagen i den stat där han är medborgare. Utländska rättsordningars be-

¹⁷ Se bilaga 1, tabell 7 s. 154.

stämmelser om äktenskapsålder skall sålunda respekteras. Härifrån har dock det undantaget gjorts att den som är under 15 år enligt 1 kap. 3 § 1. samma lag ej får ingå äktenskap utan länsstyrelsens tillstånd. Vid behandlingen i riksdagen av detta stadgande hävdades i en motion (1973: 2101) att det skulle strida mot bestämmelsen om otukt med barn att lämna tillstånd för den som ej fyllt 15 år att ingå äktenskap. I sitt av riksdagen godkända utlåtande anmärkte emellertid lagutskottet (LU 1973: 42) att det tidigare inträffat att länsstyrelse lämnat sådant tillstånd med stöd av 2 kap. 1 § giftermålsbalken samt att bestämmelsen om otukt med barn ej kunde anses lägga hinder i vägen härför. Sedan äktenskap väl ingåtts får straffbestämmelsen anses satt ur spel.

Enligt sexualbrottsutredningens uppfattning är det nödvändigt att 15-årsgränsen för sexuellt umgänge ändras. Ungdomens tidigare mognad och sexualvanor har ändrat förutsättningarna för straffrättsliga ingripanden. Det kategoriska förbudet mot sexuellt umgänge med den som ej fyllt 15 år motverkar en nyanserad syn på tidiga sexualupplevelser. På goda grunder kan man utgå från att den nuvarande straffbestämmelsen saknar förankring hos stora delar av allmänheten. Det är stötande att lagen överträdes i den utsträckning som sker utan att ingripanden äger rum eller ens är avsedda att äga rum. Såsom JO anfört skadar en sådan ordning på sikt förtroendet för rättsväsendet. Härtill kommer att också de ingripanden som sker i många fall ter sig stötande. Det gäller såväl fall där åtal underlåtes som fall vilka går till domstol. Den nuvarande bestämmelsen harmonierar också mindre väl med möjligheterna för underåriga att ingå äktenskap efter tillstånd av länsstyrelsen samt med de riktlinjer som USSU föreslagit skall ligga till grund för sexual- och samlevnadsundervisningen i skolan.

Ibland uttalas farhågor för att ungdomens sexualliv skulle ändras radikalt om 15-årsgränsen justerades. Det görs gällande att föräldrar, skolledare och andra som har hand om barns fostran behöver stöd av bestämmelsen för att hindra barn från alltför tidiga sexualupplevelser. Det hävdas också att 15-årsgränsen utgör ett stöd för underåriga. Genom att hänvisa till den kan de få sin önskan om att ej ha sexuellt umgänge respekterad. Av dessa skäl avvisas tanken på en ändring av 15-årsgränsen.

Sexualbrottsutredningen vill inte bestrida att en ändring av 15-årsgränsen kan inverka på människors handlande i viss utsträckning. Farhågorna härför bör emellertid inte överdrivas. Det finns andra och mer betydelsefulla faktorer som påverkar människors handlande på sexuallivets område. Den nuvarande bestämmelsen hindrar inte att en stor del av ungdomen skaffar sig sexuell erfarenhet före 15 års ålder. Samtidigt får det antagas vara ytterst få ungdomar som påbörjar ett sexuellt förhållande på grund av att de nyss fyllt 15 år. Att av angivna skäl behålla 15-årsgränsen skulle vara att tilldela den omöjliga uppgifter på det moraliska planet. Det kan inte antagas att ens de som vill behålla 15-årsgränsen är beredda att ingripa med polisutredningar och åtal mot tonårssexualitet. I princip bör straffrättsliga bestämmelser reserveras för beteenden mot vilka man är beredd att ingripa med straffrättsliga åtgärder.

7.5.2 Olika reformmöjligheter samt förslag till grundläggande bestämmelse

I avsnittet Allmänna överväganden har sexualbrottsutredningen utvecklat att syftet med lagstiftningen om sexualbrott bör vara att inskrida mot sexuella övergrepp. Denna synpunkt bör vara vägledande vid utformningen av framtida bestämmelser om sexuellt umgänge med barn och ungdom. Den ligger även i linje med JO:s uttalande att bestämmelserna bör utformas med betydligt större urskillning än vad som är fallet för närvarande samt med USSU:s uppfattning att kriminaliseringen bör riktas mot exploatering av någons ungdom och oförstånd.¹⁸

Mot bakgrund av den angivna principiella utgångspunkten för en reform har sexualbrottsutredningen övervägt möjligheterna att i lagtexten beskriva den straffbara handlingen i övergreppstermer. Det går att på detta sätt täcka en rad övergreppssituationer i vilka det av olika skäl inte är lämpligt med kriminalisering om handlingen riktas mot en vuxen. Straffbarheten kan sålunda bringas att omfatta alla slags hot och användande av muta för att förmå barn till sexuellt umgänge. Vidare kan utnyttjande av beroende ställning och förförelse av barn till sexuellt umgänge kriminaliseras.

Förförelse är ett vagt begrepp och därmed svårt att tillämpa i det praktiska rättslivet. Det har tidigare föreslagits (SOU 1935: 68) att en bestämmelse efter mönster av dansk rätt skulle införas enligt vilken den straffades som förmådde en kvinna som ej fyllt 18 år till otukt genom "grovt missbruk av en på ålder och erfarenhet grundad överlägsenhet". Det föreslagna stadgandet tog sikte på viss slags förförelse. Förslaget blev emellertid föremål för kritik och dåvarande justitieministern anslöt sig till kritikerna. Det ansågs att brottsbeskrivningen var svävande till sin innebörd och kunde vålla svårigheter i rättstillämpningen. Bestämelsen ansågs vidare kunna ge upphov till bevissvårigheter, obefogade åtal samt utpressningsförsök. Den kom därför aldrig att införlivas i SL. Skall man i lagtext precisera vad förförelse innebär går det knappast att undvika sådana svävande formuleringar som det nämnda förslaget innehöll. Det blir därmed inte heller möjligt att undgå de olägenheter som föranledde att förslaget avvisades.

En möjlighet är att generellt stadga straffansvar för den som förmår barn till sexuellt umgänge. En sådan kriminalisering skulle inkludera alla de tidigare berörda övergreppssituationerna. Även här torde dock betydande tolkningssvårigheter kunna uppkomma. Gemensamt för de berörda övergreppssituationerna är att sättet för tillkomsten av det sexuella umgänget blir helt avgörande för om handlingen är straffbar. Om initiativet till det sexuella umgänget kommer från barnet eller om den vuxnes agerande eljest inte passar in på lagens beskrivning av övergreppet blir förfarandet straffritt. Denna konsekvens är inte acceptabel. Det inträffar i praktiken fall då mycket unga flickor innan de ens kommit i puberteten själva tar initiativet till mer eller mindre avancerat sexuellt umgänge med vuxna män. Det bör krävas att vuxna avhåller sig från sådant umgänge.

Det är inte heller lämpligt att i straffbestämmelsen knyta an till

¹⁸ Se även Nelson, Alvar: Sedlighetsbrotten s. 257 f. Ingår i Israel, J. (red.): Sexologi. 1970.

pubertetens inträde. Det finns inte några lätt iakttagbara kroppsliga förändringar som kan utgöra en naturlig gräns för kriminaliseringen. Denna får i så fall bygga på en helhetsbedömning av vederbörandes utveckling. I realiteten skulle detta innebära att man överlät till domstolen att avgöra om ett barn har den mognad i fysiskt, psykiskt och socialt hänseende som krävs för sexuellt umgänge. Detta är emellertid en omöjlig uppgift både för domstolen och för de personer eller organ från vilka domstolen skulle inhämta sakkunnigutlåtande. För en person som står i begrepp att ha sexuellt umgänge med en ung pojke eller flicka skulle det inte heller gå att avgöra om den tilltänkta handlingen var straffbar.

När det sedan gäller förslaget av USSU att kriminaliseringen skall riktas mot exploatering av någons ungdom och oförstånd anser sexualbrottsutredningen att formuleringen tar sikte på något väsentligt i sammanhanget. Allvarliga invändningar kan emellertid riktas mot att låta straffbarheten bli beroende av tolkningen av en sådan bestämmelse. Menar man allvar med formuleringen måste det innebära att man erkänner möjligheten av att en mycket ung flicka som har sexuellt umgänge med en äldre man inte behöver ha detta av oförstånd och att den äldres agerande inte heller behöver innebära en exploatering. I varje särskilt fall får det undersökas om oförstånd och exploatering föreligger. Sådana avgöranden torde emellertid i många fall vålla oöverstigliga svårigheter. Anser man däremot att äldre män alltid exploaterar unga flickors ungdom och oförstånd när de har sexuellt umgänge med dem blir formuleringen missvisande.

Sexualbrottsutredningen har sålunda funnit att en beskrivning av den straffbara handlingen i övergreppstermer praktiskt inte kan genomföras. Inte heller kan straffbarheten knytas an till den unges fysiska och psykiska utveckling.

Sexualbrottsutredningen föreslår därför i stället att den nuvarande åldersgränsen sänks till 14 år samt att det tillskapas möjlighet för domstol att vid ringa fall av överträdelse av åldersgränsen underlåta att döma till ansvar. Lagen bör vidare innehålla vissa riktlinjer för bedömningen av om ringa fall föreligger. Genom sänkningen av åldersgränsen undanröjs de mest uppenbara olägenheterna med den nuvarande kriminaliseringen. Det blir inte straffbart att ha sexuellt umgänge med den som fyllt 14 år. På denna punkt blir lagen otvetydig. Förslaget att i ringa fall ej döma till ansvar tillgodoser därjämte kravet på en mer nyanserad straffbestämmelse än den nuvarande.

I förhållande till den nuvarande lagen enligt vilken åklagaren ej skall väcka talan i fall då det är ringa skillnad i ålder och utveckling mellan parterna innebär förslaget flera fördelar. För närvarande måste i princip en fullständig förundersökning genomföras innan åklagaren fattar beslut i åtalsfrågan. Enligt förslaget bör i många fall ärendet kunna avskrivas på ett tidigare stadium under konstaterande att brott ej förövats. Fördelen ligger inte enbart i en förkortning av proceduren. För den misstänkte innebär det en klar förbättring att åklagaren finner att han ej misstänks för brott jämfört med att åklagaren konstaterar att brott förövats men att åtal av någon anledning ej väckes. Motsvarande gäller

på domstolssidan. Finner domstolen att ringa fall föreligger skall enligt förslaget åtalet ogillas. Idag måste domstolen fälla till ansvar även om den anser att åklagaren aldrig borde ha väckt åtal. En målsägande behöver inte finna sig i åklagarens beslut att ej åtala. Han kan själv väcka åtal. Idag måste domstolen i sådana fall alltid döma till ansvar. Enligt förslaget skall åtalet ogillas om ringa fall föreligger. Genom att de ringa fallen ej anses utgöra brott vinnns också andra fördelar. Vid fortsatt sexuellt umgänge mellan ungdomar behöver ingen som nu ingripa för att förhindra brottslig verksamhet. Den nuvarande åtalsregeln är inte tillämplig på "medhjälpande" vuxna. Föräldrar till underåriga har kunnat råka i svårigheter. Vidare har läkare eller andra som lämnat råd eller hjälp åt underåriga i preventivmedelsfrågor känt osäkerhet om de handlat brottsligt och av denna anledning ibland vägrat medverka till sådan rådgivning. Genom att ringa fall av sexuellt umgänge med barn ej är straffbart är heller inte medhjälp därtill straffbart. Därigenom löses de nuvarande problemen med medhjälpare. JO har visserligen uttalat att redan enligt gällande rätt förskrivning av preventivmedel till underåriga inte är oförenlig med straffbudet i 6 kap. 3 § BrB. Genom förslaget klarlägges emellertid än tydligare att straffbestämmelsen inte skall behöva influera på frågan i vad mån ungdomar skall ha hjälp i frågor rörande preventivmedel. De föreslagna bestämmelserna kommer inte i konflikt med möjligheterna för underåriga att ingå äktenskap efter tillstånd av länsstyrelsen och bör inte heller lägga hinder i vägen för en nyanserad sexualundervisning.

Enligt förslaget skall gärningsmannens och den underåriges ålder, utveckling och förhållande till varandra och det sexuella umgängets art särskilt beaktas vid bedömningen huruvida ringa fall föreligger. Härmed avser utredningen att framhålla att fall då den underårige befinner sig i närheten av åldersgränsen och partnern är tonåring normalt bör bedömas som ringa samt att det finns anledning att sträcka sig längre om det sexuella umgänget stannat vid någon form av petting eller om detta ingår i ett mer varaktigt och känslomässigt grundat förhållande. I sistnämnda hänseende lämnas härigenom utrymme för att ta hänsyn till invandrares sexualvanor och traditioner ifråga om familjebildning. Fortfarande skulle dock varje form av sexuellt umgänge med barn upp till cirka 12 år vara straffbar åtminstone för den som inte befinner sig i närheten av straffmyndighetsåldern 15 år.

En nödvändig följd av nyanseringen av straffansvaret är att utredningen i vissa mål blir mer komplicerad och besvärande för den underårige än vad som skulle ha varit fallet med en mer schematisk regel. Skall man beakta vad som hänt måste detta givetvis bli föremål för utredning. Sexualbrottsutredningen anser emellertid att förslaget fått en sådan utformning att de ökade olägenheterna måste bedömas som små. För sexuellt umgänge med barn upp till cirka 12 år innebär förslaget ingen ändring i förhållande till gällande rätt och utredningen i sådana mål kan därför bedrivas som hittills. Vid sexuellt umgänge med lite äldre barn innebär som redan nämnts förslaget att ärenden i en del fall kan avskrivas på ett tidigt stadium under konstaterande att brott ej föreligger. I jämförelse med gällande rätt då åklagaren fattar beslut i

åtalsfrågan på grundval av en fullständig förundersökning medför förslaget i dessa fall en förkortning av handläggningen och därmed en förbättring. Utredningen kan endast blir mer komplicerad när det är osäkert om det sexuella umgänget skall anses som ringa. De faktorer som det främst skall fästas vikt vid nämligen parternas ålder, utveckling och förhållande till varandra samt det sexuella umgängets art är emellertid sådana att de i flertalet fall redan idag utreds ordentligt. Vidlyftiga förhör vid domstol med den underårige för att utröna dennes sexuella erfarenhet skall inte få förekomma. Inte heller skall intresset normalt behöva knytas till den underåriges medverkan vid etableringen av en sexuell förbindelse. I undantagsfall kan det dock te sig motiverat att bedöma fall då den underårige befinner sig alldeles i närheten av åldersgränsen som ringa då han eller hon agerat initiativkraftigt och i realiteten förfört den äldre till det sexuella umgänget. Detta får då utredas. Det bör emellertid framhållas att faktorer som de nämnda redan idag kan inverka på påföljdsbedömningen. Detta hindrar inte att förhör med den underårige normalt sköts på ett odramatiskt och skonsamt sätt i de fall inställelse inför domstol anses erforderlig. Så bör det även kunna gå till om sexualbrottsutredningens förslag genomföres.

Sexualbrottsutredningen har inte funnit anledning att i brottsbeskrivningen skilja mellan olika former av sexuell umgänge. Liksom i övriga föreslagna bestämmelser avses att uttrycket sexuell umgänge skall ha samma innebörd som uttrycket könsligt umgänge i den nuvarande lagen.

För otukt med barn skall idag dömas till fängelse, lägst en månad och högst fyra år. Är brottet grovt utgör fängelsestraffet lägst två och högst åtta år. Sexualbrottsutredningens förslag innebär en väsentlig mildring av straffskalan. För sexuell umgänge med barn skall det dömas till böter eller fängelse i högst två år. I gällande rätt är straffskalan utformad med tanke på att passa för fall då gärningen också innefattar olaga tvång. Enligt förslaget skall emellertid dessa fall bedömas som sexuell tvång eller våldtäkt. Offrets ringa ålder blir en omständighet som skall beaktas vid bestämmandet av straff för dessa brott. Straffskalan för sexuell umgänge med barn behöver därför inte utformas med tanke på fall där barnet förmåtts till det sexuella umgänget genom olaga tvång. Andra gärningar som idag ofta bedöms som grova med långa fängelsestraff som följd är incestbrott och andra fall där den underårige intar en beroende ställning till den vuxne. Det visar sig att domstolarnas straffutmätning i dessa fall är mycket ojämn. Ibland tar domstolen endast fasta på beroendeförhållandet och anser att detta bör medföra att brottet skall anses som grovt. I andra fall beaktar domstolen hur samlevnaden faktiskt har gestaltat sig och ser milt på gärningen. För tillsynes likvärdiga handlingar kan fleråriga frihetsstraff likaväl som straff på några månader eller icke frihetsberövande påföljder utdömas. Den nuvarande lagen ger inte domstolen tillräcklig vägledning och rättesnören i form av prejudikat saknas. Den undersökning som sexualbrottsutredningen låtit verkställa visar att förövare av fader-dotter-incest nästan aldrig återfaller i sexualbrott eller andra brott. Härigenom skiljer de sig markant från förövare av andra sexualbrott. Straffbestämelsen fyller en funktion genom att den ger möjlighet att inskrida och

bryta ett incestförhållande. Därjämte kan det finnas anledning att vidta åtgärder av annan art. Det kan vara nödvändigt att omhänderta barnet för samhällsvård för kortare eller längre tid. Det kan visa sig ändamålsenligt med psykoterapeutiska insatser i familjen. Däremot är det av intet värde att döma till långa fängelsestraff. En straffskala med fängelse i två år som maximum får anses tillräcklig. Härigenom begränsas också utrymmet för variationer i straffutmätningen högst väsentligt.

Liksom hittills har sexualbrottsutredningen ansett det erforderligt att sexuellt umgänge med barn är straffbart på försöksstadiet. En bestämmelse härom upptas i 9 §.

Idag gäller ansvaret för gärning som begås mot någon under viss ålder inte bara den som insåg utan också den som hade skälig anledning antaga att den andre inte uppnått sådan ålder. Sexualbrottsutredningen anser att denna bestämmelse bör gälla också i fortsättningen samt att kravet på oaktsamhet som hittills bör ställas högt. Bestämmelsen upptas i 8 § i förslaget. Den kommer att få mindre betydelse än nu. Många gånger får omständigheterna antagas vara sådana att gärningen bedöms som ett ringa fall av sexuellt umgänge med barn och att den därmed blir straffri. Det är endast i andra fall som den vuxne kan dömas. Han skall emellertid då inte kunna freda sig från ansvar genom att påstå att han inte insåg att barnet var underårigt om han varit grovt oaktsam i detta hänseende.

Enligt samstämmig uppfattning kan uppståndelse i samband med upptäckten av en sexuell förbindelse mellan en vuxen och ett barn vålla barnet psykiska skador. Föräldrar med insikt härom kan vilja tona ner händelsen genom att undvika ett rättsligt förfarande. Dessa föräldrars önskemål bör normalt respekteras. Sexualbrottsutredningen föreslår därför att sexuellt umgänge med barn får åtalas av åklagare endast om målsäganden, dvs. barnets vårdnadshavare i egenskap av ställföreträdare för barnet (20 kap. 14 § rättegångsbalken), angiver brottet till åtal.¹⁹ Undantag bör göras för det fall åtal är påkallat ur allmän synpunkt. Detta kan vara fallet när det rör sig om en farlig person som det annars inte finns möjlighet att vidtaga åtgärder mot eller när det gäller en incestförbindelse. Någon uttrycklig bestämmelse för sistnämnda fall torde inte påkallas av att den misstänkte själv är vårdnadshavare. Åklagaren har likväl möjlighet att väcka åtal om han finner detta vara påkallat ur allmän synpunkt på samma sätt som t.ex. vid misshandel av barn på enskild plats (3 kap. 11 § BrB).

7.5.3 Förslag till kompletterande bestämmelser

Den föreslagna bestämmelsen om sexuellt umgänge med barn bör kompletteras med ytterligare bestämmelser. Enligt gällande rätt straffas inte endast den som har könsligt umgänge med barn under 15 år utan också den som berör barn under 15 år på sedlighetssårande sätt (6 § 1 st.).²⁰ Sexualbrottsutredningen anser att en viss motsvarighet till bestämmelsen om sedlighetssårande beröring bör finnas i framtiden. Det händer inte så sällan att vuxna män tar kontakt med unga flickor, ofta inte mer än 5–7 år gamla, och berör deras könsorgan så flyktigt att det inte är att anse som sexuellt umgänge. Ibland rör det sig om ett till-

¹⁹ Samma ståndpunkt har man intagit i Finland genom lagen 1971 (nr 16) om ändring av 20 och 25 kap. strafflagen. Se vidare lagutskottets betänkande nr 11 med anledning av propositionen 1970 nr 52.

²⁰ Angående gränsdragningen mellan de bägge begreppen se s. 133.

fälligt handlande, ibland om ett upprepat beteende från i övrigt ofarliga personer. I sällsynta fall rör det sig om personer som kan begå allvarliga övergrepp. Det måste finnas möjligheter att inskrida mot ifrågavarande beteenden. Berl Kutchinskys undersökning från Danmark tyder också på att allmänhetens inställning här är enhetlig och fördömande.²¹ Sexualbrottsutredningens förslag innehåller en bestämmelse med brottsrubriceringen sexuellt ofredande enligt vilken den straffas som sexuellt berör barn under tio år. Äldre barn får anses erhålla ett tillräckligt straffrättsligt skydd genom bestämmelserna om sexuellt umgänge med barn, försök till sådant brott och ofredande (4 kap. 7 § BrB). Straffskalan för sexuellt ofredande är densamma som idag gäller för motsvarande handlingar, böter eller fängelse i högst ett år.

Bestämmelsen om sexuellt umgänge med barn bör kompletteras med en bestämmelse som ger ett visst skydd för åldersgruppen närmast över 14 år. För närvarande skyddas denna åldersgrupp genom bestämmelsen otukt med ungdom. Den straffas som har könsligt umgänge med någon som är under 18 år och som står under hans tillsyn vid skola, anstalt eller annan inrättning eller som eljest står under hans övervakning, vård eller lydnad eller om det könsliga umgänget i annat fall äger rum under utnyttjande av den underåriges beroende ställning. Endast ett fåtal personer döms årligen för detta brott. Viktigast är incestfallen och då styvförälder har sexuellt umgänge med styvbarn. I dessa fall finns det alltså behov av ett straffrättsligt skydd. Behovet accentueras om utredningens förslag att upphäva brottet otukt med avkomling genomförs. I andra situationer fyller lagen knappast någon funktion. Det kan i detta sammanhang nämnas att den 1937 införda bestämmelsen (18 kap. 8 a § SL) om straff för den som förmådde kvinna som ej fyllt 18 år till otukt genom grovt missbruk av överordnad ställning – som vid införandet ansågs ge unga kvinnor ett väsentligt utökat skydd mot sexuella övergrepp – under åren fram till BrB:s ikraftträdande endast föranledde fällande dom vid sammanlagt fem tillfällen.

Den nuvarande lagen utgår från att det i de beskrivna situationerna såsom när en lärare har sexuellt umgänge med en elev eller en övervakare med en övervakad alltid är så att den underåriges beroende ställning utnyttjas. Så behöver naturligtvis inte vara fallet. Grunden kan vara ett ömsesidigt känslomässigt engagemang. I framtiden bör inte kriminaliseringen utformas lika kategoriskt och vidsträckt som i den nuvarande lagen. En tillfredsställande ordning bör kunna erhållas om straffbestämmelsen riktas mot den som har sexuellt umgänge med eget barn, adoptivbarn, styvbarn eller annat barn som står under hans vård om barnet ej fyllt 18 år. En sådan bestämmelse bör kompletteras med ett stadgande om strafffrihet i ringa fall. Vid bedömande av om ringa fall föreligger bör beroendeförhållandets och det sexuella umgängets art särskilt beaktas. Brottet bör benämnas sexuellt umgänge med barn i beroende ställning. Straffskalan bör vara densamma som vid sexuellt umgänge med barn.

Även vid brotten sexuellt ofredande och sexuellt umgänge med barn i beroende ställning bör gälla att åklagare får väcka åtal endast om målsäganden angivit brottet till åtal eller åtal är påkallat ur allmän synpunkt.

²¹ Jfr ovan s. 82.

8 Behövs särskilda bestämmelser om homosexuellt umgänge?

8.1 Bakgrund

De bestämmelser som sexualbrottsutredningen föreslagit till skydd för heterosexuella övergrepp mot barn, nämligen sexuellt umgänge med barn, sexuellt umgänge med barn i beroende ställning och sexuellt ofredande, har givits en sådan utformning att de även är tillämpliga på homosexuellt umgänge. Frågan är om det därutöver finns behov av ytterligare bestämmelser som tar sikte på homosexuella handlingar. Sådana särbestämmelser finns i den nu gällande lagen. I stället för 15-årsgränsen vid heterosexuella handlingar gäller en 18-årsgräns för homosexuella handlingar för det fall gärningsmannen själv är över 18 år och för åldersgruppen 18–19 år gäller ett straffskydd som är utformat på samma sätt som för åldersgruppen 15–17 år vid heterosexuellt umgänge. Den nuvarande lagen fick i allt väsentligt sin utformning vid lagstiftningen 1944 då homosexuellt umgänge mellan vuxna avkriminaliserades. BrB innebar i huvudsak en teknisk översyn av bestämmelserna.¹ Efter BrB:s ikraftträdande genomfördes som en följdändring till att myndighetsåldern sänktes från 21 till 20 år motsvarande sänkning av åldern för det relativa straffskyddet i homosexuella relationer.²

Bakom särregleringen av homosexuella handlingar ligger uppfattningen att sådana handlingar medför större risker i psykiskt och socialt hänseende för unga människor än vad som är fallet vid heterosexuellt umgänge. Främst har det varit den s.k. förförelseteorin³ som influerat på ställningstagandena. Enligt denna teori, som tidigare hade talrika förespråkare inom medicinsk sakkunskap, kan homosexuella upplevelser i puberteten leda till en permanent homosexuell läggning hos den unge.

Av kriminalstatistiken framgår inte hur många ärenden hos polis och domstol som skulle bortfalla om särbestämmelserna om homosexuellt umgänge slopades. I den nuvarande statistiken görs en uppdelning mellan homosexuell otukt riktad mot barn under resp. över 15 år. Polis-anmälda brott mot de yngre barnen har efter BrB:s ikraftträdande 1965 varierat mellan 189 och 82 och mot de äldre barnen mellan 136 och 10 per år. Av Knut Sveris i bilaga 3 (s. 190) lämnade redogörelse framgår att år 1970 de sammanlagt 146 polisanmälda fallen av homosexuell otukt med barn som ej fyllt 15 år riktade sig mot sammanlagt 84 pojkar, varav cirka hälften var 13 eller 14 år och återstoden i åldrarna 5–11 år.

¹ Jfr ovan s. 37.

² Lagen 1969 (nr 162) om ändring i BrB.

³ Jfr nedan s. 100.

Uppklaringsprocenten är i allmänhet hög. Antalet personer dömda för brott mot barn under 15 år har inte något år överstigit 25 och för brott mot äldre barn i allmänhet understigit 10 och som högst varit 17. De nämnda siffrorna inkluderar ej antalet personer överlämnade till sluten psykiatrisk vård. Antalet sådana personer har inte något år överstigit 10. Antalet fall av homosexuell otukt mot barn över 15 år hos polis och domstol har minskat sedan BrB trätt i kraft.

Sett över en längre tidsperiod kan man inte finna några speciella tendenser till ökning eller minskning av det totala antalet ingripanden mot homosexuell otukt. Antalet dömda personer har varierat rätt kraftigt med toppar i början av 1940- och 1950-talen. Statistiken är emellertid en dålig mätare på det faktiska antalet begångna lagöverträdelser. Helt missvisande är siffrorna beträffande brott mot barn över 15 år. Delvis återspeglar statistiken det intresse polisen vid olika tidpunkter anser sig bära visa för homosexuell aktivitet. Det har dock säkerligen inträffat förändringar som påverkat polisens möjligheter att upptäcka eventuella lagöverträdelser. Sålunda torde homosexuella kontakter i betydligt större utsträckning än förr knytas på klubbar av olika slag och inte i lika hög grad på gatan.

Omständigheterna i sådana ärenden om homosexuell otukt med person över 15 år som blir föremål för domstolsbehandling varierar starkt. Vid genomgången av mål rörande sedlighetsbrott avdömda 1971 visade det sig att fem personer dömts för sådan homosexuell otukt. I ett fall utspelades händelserna vid en festplats. En pojke hade blivit föremål för sexuella närmanden av en 34-årig man. Han och en kamrat bad därefter mannen att följa med dem ut i ett skogsparti. I anslutning till sexuellt umgänge med kamraten blev mannen slagen i huvudet med en ölflaska och berövad innehållet i sin plånbok. Mannen polisanmälde övergreppet vilket ledde till att han själv, liksom en av pojkarna, blev åtalad och dömd. I ett annat mål gällde det sexuellt umgänge med en 16-årig pojke. Han hade i 14-årsåldern upptäckt att han var homosexuell och därefter haft ett antal homosexuella förbindelser. En av männen kunde inte acceptera att pojken ville bryta förbindelsen med honom. Han förföljde och hotade pojken. På en restaurang kastade mannen en ölsejdel i huvudet på en person som han uppfattade som en rival. Detta polisanmälades och han dömdes senare för olaga hot, misshandel och otukt med ungdom. I ett annat mål rörde det sig om en man som onanerat åt två pojkar, åt den ene vid ett och åt den andre vid fem tillfällen. Han hade tidigare dömts för homosexuell otukt vid ett tillfälle och för förmögenhetsbrott vid ett otal tillfällen. Han hade varit föremål för sluten psykiatrisk vård. I det aktuella målet dömdes han förutom för otukt med ungdom för en rad förmögenhetsbrott till internering. Ett mål rörde en 60-årig tidigare ostraffad man. Han brukade få besök av ett antal pojkar med vilka han onanerade. Saken upptäcktes och polisanmälades av en hemvårdarinna. I det sista fallet blev en 15-årig pojke hembjuden till en 40-årig arbetskamrat. Efter spritförtäring företogs vissa sexuella handlingar. Polisanmälan skedde sedan pojken berättat om händelsen för en släkting.

Frågan om den straffrättsliga regleringen av homosexuella handlingar

var föremål för behandling av riksdagen 1971. I en motion (1971: 648) yrkades att åldersgränsen för homosexuellt umgänge borde nedsättas till 15 år. Som skäl för yrkandet anfördes i huvudsak att underåriga utnyttjade homosexuella kontakter med vuxna i utpressningssyfte. Vid utskottsbehandlingen i riksdagen inhämtades yttranden från ett antal instanser. Av dem som uttalade sig i sak över motionsyrkandet var det endast advokatsamfundet som avstyrkte bifall. Samfundet hänvisade till att några nya erfarenheter inte vunnits under den tid BrB varit i kraft samt att de skäl som låg till grund för lagstiftningen 1944 alltjämt gällde. Av övriga instanser betonade läkarsällskapet att det var önskvärt att minska de homosexuellas känsla av att vara avvikande och därmed inte accepterade av samhället. Riksåklagaren gjorde gällande att förståelsen för olika sexuella minoriteter var större än tidigare samt att det idag inte förelåg tillräckliga skäl för en särreglering av homosexuella handlingar. Socialstyrelsen framhöll att de skilda åldersgränserna måste ses som en oberättigad diskriminering av de homosexuella. Riksförbundet för sexuell upplysning (RFSU) framhöll att de erfarenheter förbundet samlat bestyrkte att det varken från medicinsk, psykiatrisk eller social synpunkt fanns skäl att upprätthålla de skilda åldersgränserna. Förekomsten av dessa hade enligt förbundet bevarat ogundade förhållanden för homosexuell förförelse och en onödig särbehandling av de homosexuella. Riksförbundet för sexuellt likaberättigande (RFSL) framhöll att den nuvarande lagen innebar en sådan onödig diskriminering som stred mot FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna. Justitieutskottet (JuU 1971: 19) delade motionärens uppfattning att den nuvarande lagstiftningen innebär vissa risker att homosexuella kontakter utnyttjas i utpressningssyfte. Även andra skäl kunde enligt utskottet anföras mot en särreglering av homosexuella handlingar. Utskottet var emellertid inte berett att på föreliggande material i alla delar ställa sig bakom vad som i detta hänseende uttalats under remissbehandlingen. Det var emellertid enligt utskottet tydligt att vissa av de värderingar som legat bakom straffbestämmelserna om homosexuell otukt nu torde få bedömas annorlunda än vid lagstiftningens tillkomst.

Sexualbrottsutredningen har sammanträffat med representanter för RFSL. De framhöll då att förbundet eftersträvar en reformering av den sociala, civilrättsliga, skatterättsliga och straffrättsliga lagstiftningen på åtskilliga punkter. Målet är att hetero- och homosexuella relationer skall behandlas lika i rättsliga sammanhang. Förbundet har ingen bestämd uppfattning om hur skyddet för barn och ungdom mot sexuella övergrepp bör utformas i framtiden. Däremot har förbundet det bestämda kravet att hetero- och homosexuella handlingar likställs i straffrättsligt hänseende. Den nu gällande särlagstiftningen är diskriminerande och upplevs så av de homosexuella. Det finns enligt förbundets erfarenhet många homosexuella som har svårt att acceptera sin läggning. Det är förbundets uppfattning att många skulle uppleva sin homosexualitet som mindre avvikande om särlagstiftningen upphävdes.

8.2 Överväganden

Homosexualitet är inget enhetligt begrepp. En viktig distinktion är den mellan homosexuella handlingar och en homosexuell inriktning av sexualdriften. Personer med homosexuell inriktning behöver inte företa homosexuella handlingar. Å andra sidan kan sådana handlingar företas av personer som saknar homosexuell inriktning. I beskrivningar av och debatten kring homosexualitet vållas ofta oklarhet av att dessa begrepp inte hålles isär.

Fäster man sig vid handlandet kan sexualitet beskrivas i en glidande skala där människor med enbart heterosexuell erfarenhet eller homosexuell erfarenhet utgör ytterpunkter men där också mellanformer förekommer.⁴ Tas utgångspunkten däremot i inriktningen av sexualdriften är homosexualitetens natur och uppkomst avgörande. I psykiatriska arbeten synes det vara vanligt att i sistnämnda mening uppfatta heterosexualitet och homosexualitet som artskilda och att inte i strid häremot också röra sig med en grupp som betecknas som bisexuella.⁵

Personer med homosexuell inriktning utgör givetvis ingen enhetlig grupp människor. Precis som hos heterosexuella varierar sexualdriften i styrka liksom viljan och förmågan att förena sexualiteten med känslomässigt engagemang. Precis som bland heterosexuella finns en grupp med sexuellt intresse för barn och ungdom. Det anses numera att denna grupp är rätt liten.

Säkra uppgifter om antalet personer med erfarenhet av homosexuella handlingar och personer med homosexuell driftinställning finns inte. I Kinseyrapporterna hade ungefär hälften av männen och en fjärdedel av kvinnorna erfarenhet av homosexuella handlingar eller känt fysisk dragning till person av samma kön. När det gäller antalet personer med en homosexuell driftinställning anges frekvensen oftast till 4–5 % bland män och något färre bland kvinnor. Siffrornas representativitet är emellertid osäker och utländska forskningsresultat lär inte utan vidare kunna överföras på svenska förhållanden. Det står emellertid klart att de homosexuella utgör ett rätt stort antal människor. Deras förhållanden, människors inställning till dem och lagstiftningen beträffande dem är viktiga sociala frågor.

Kunskapen om homosexuellas levnadsvillkor är liten. Deras situation har dock säkerligen förbättrats under senare år. Inställningen till homosexualitet är inte lika kompakt fördömande som för endast några decennier sedan. Som ett utslag härav kan man se uttalandet av riksdagens lagutskott i samband med reformeringen av giftermålsbalken 1973 att samlevnad mellan två parter av samma kön är en från samhällets sida fullt acceptabel samlevnadsform (LU 1973: 20 s. 116).⁶ Det är emellertid ställt utom allt tvivel att många homosexuella har det svårt i dagens samhälle. Det innebär en avsevärd påfrestning för en ung människa att upptäcka att hon är homosexuell. Många har svårt att acceptera sin läggning och berätta om den för sina anhöriga. Sexuell kontakt och samlevnad mellan personer av samma kön är svår att etablera och betraktas inte som en naturlig sak. Homosexuella känner sig ofta hänvisade till ett mer eller mindre utpräglat hemlighetsmakeri kring sina

⁴ En sådan indelning med en sjugradig skattningsskala använde Kinsey med medarbetare.

⁵ Se ex. Betänkning nr 747 København 1975. Bilaga 8. Hertoft, Preben: Om begrebet bisexualitet.

⁶ Se även lagutskottets betänkande LU 1975: 8.

relationer och till en vänkrets som i extrem utsträckning består av likasinnade. Homosexuell samlevnad är förenad med avsevärt större komplikationer än vad som är fallet vid heterosexuella relationer.⁷

Varje särlagstiftning om homosexuella handlingar i straffrättsligt hänseende bidrar till att försvåra de homosexuellas situation. De heterosexuella som har en fördömande inställning till homosexualitet ser i särlagstiftningen – oavsett motivet för denna – en bekräftelse på att deras inställning är riktig. De homosexuella uppfattar å andra sidan lagstiftningen som diskriminerande. Den unge homosexuelle som just upptäckt sin läggning kan inte som sina heterosexuellt inriktade jämnåriga leva i enlighet med sin driftinställning utan att partnern och eventuellt han själv gör sig skyldig till brottsligt handlande. Vetskapen härom förstärker känslan av att vara avvikande och tillhöra en icke accepterad grupp människor. Lagstiftningen försvårar därmed de homosexuellas anpassning till sin läggning och till samhället i stort. Även vuxna homosexuella som accepterat sin driftinriktning och inte har en tanke på att företaga otillåtna homosexuella handlingar torde ofta uppfatta särlagstiftningen som ett slags prickning.

Olägenheterna med en särlagstiftning för homosexuella handlingar är delvis beroende av i vilken omfattning den tillämpas. I den allmänna debatten före BrB:s ikraftträdande uttalades farhågor att bestämmelserna skulle komma att användas för att förfölja och trakassera de homosexuella. Dessa farhågor har inte besannats. Ingripanden har endast skett i ett fåtal fall per år. Dessutom har de ofta föranletts av utredningar av annan kriminalitet i jämförelse med vilken den homosexuella aktiviteten framstår som en bisak. Den nuvarande tillämpningen av särbestämmelsen ter sig därför närmast som godtycklig.

Ett argument som alltid framförts mot kriminalisering av homosexuella handlingar med lite äldre ungdomar är att dessa ibland utnyttjar det faktum att den homosexuelle handlat brottsligt för utpressning, som kan pågå under lång tid. Det är emellertid svårt att bilda sig en uppfattning om i vilken utsträckning sådan utpressning förekommer i praktiken. Det är ovanligt med polisanmälningar. De representanter för RFSL som utredningen träffat uppgav också att de inte kände till några fall av utpressning. Det är också svårt att veta vilken betydelse kriminaliseringen har för utpressningen. Det kan tänkas att de sociala konsekvenser som avslöjandet av en homosexuell förbindelse med en ungdom kan innebära är tillräckliga för att skapa en utpressningssituation. I den mån kriminaliseringen har någon betydelse undanröjs denna emellertid till stor del om straffbarheten begränsas till situationer i vilka det är straffbart med heterosexuellt umgänge.

Bakom den nuvarande särlagstiftningen ligger uppfattningen att homosexuella erfarenheter i unga år medför större risker i psykiskt och socialt hänseende än vad som är fallet vid heterosexuella förbindelser. Kunskapen om eventuella skadeverkningar i psykiskt hänseende av tidiga sexualförbindelser är begränsad. Vad som nämnts i denna fråga i avsnitt 7.2.4 har närmast tagit sikte på heterosexuella relationer. Det finns emellertid inte belägg för att de problem som möter vid tidiga homosexuella upplevelser ter sig i något väsentligt hänseende annorlunda.

⁷ Jfr Hagelthorn, Christina: En socialpsykologisk undersökning av homosexuella människors livssituation. Psykisk hälsa. 1975 s. 241 ff., motionerna 1975: 1286 och 1294, socialutskottets betänkande SoU 1975/76: 19 samt De homosexuella och kyrkan (red. Holsten Fagerberg) Stockholm 1974.

Av förarbetena till lagstiftningen år 1944 då homosexuellt umgänge mellan vuxna avkriminaliserades och ersattes av bestämmelser med i stort sett samma innehåll som de nu gällande framgår att det var en speciell fara som man främst lagstiftade mot. Man trodde att homosexuella erfarenheter i puberteten kunde resultera i en varaktig homosexuell driftinställning i vart fall om det homosexuella umgänget initierats av en vuxen. Denna uppfattning om homosexualitetens uppkomst brukar benämnas förförelseteorin. Kriminaliseringen av homosexuella förbindelser hade till syfte att hindra unga människor från att bli homosexuella. Bakom låg givetvis uppfattningen att det inte var bra att bli homosexuell, vilket kunde böttna i en fördömande eller föraktfull inställning till homosexualitet men också i insikten om de svårigheter i psykiskt och socialt hänseende som var förknippade med en homosexuell läggning.

Mot bakgrund av den roll som förförelseteorin spelat för utformningen av den nuvarande särlagstiftningen har sexualbrottsutredningens expert bitr. överläkaren Bertil Hansson gjort en genomgång av den vetenskapliga litteraturen beträffande orsakerna till homosexuellt beteende hos människan. Resultatet av genomgången finns redovisat i bilaga 5. Efter en redogörelse för olika teorier anför Hansson följande.

”Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att säkra kunskaper om orsakerna till homosexuellt beteende hos människa saknas. Argument kan framföras för att genetiska faktorer, psykologiska faktorer och eventuellt neuroendokrina faktorer kan vara av betydelse. Det kan hända, att det krävs ett sammanträffande av flera faktorer, för att manifest homosexualitet skall uppstå...

Allmänt kan dock sägas, att de faktorer, som kan vara av betydelse i detta fall måste inverka mycket tidigt – i konceptionsögonblicket, då det gäller de genetiska faktorerna, under fosterstadiet, då det gäller de hormonella faktorerna, eller under de första barnaåren, då det gäller de psykologiska faktorerna. I de åldrar, då hittillsvarande lagstiftning ger skydd mot homosexuella men ej mot heterosexuella handlingar, är alltså enligt samstämmig uppfattning den sexuella inriktningen redan fastställd och omöjlig att påverka i varje fall enbart genom homosexuella kontakter.”

* Den s.k. Speijer-rapporten, som utgivits i svensk översättning i stencil av RFSL.

⁹ Den danska utredningen, som sexualbrottsutredningen haft tillgång till, finns såvitt bekant inte i tryck. Den finns omnämnd i Betänkning nr 747/1975 s. 26 f.

¹⁰ Till samma resultat har enligt bl.a. Speijer-rapporten en engelsk kommitté kommit, nämligen Wolfenden report: Report of the Committee on Homosexual Offences and Prostitution. HMSO, ¹¹ Betänkning nr 747/1975.

Det kan nämnas att liknande genomgångar har gjorts i anslutning till lagstiftningsärenden i Holland⁸ och Danmark.⁹ Dessa genomgångar har utmynnat i motsvarande slutsatser.¹⁰ I Holland ledde utredningsarbetet till att homosexuella handlingar likställdes med heterosexuella i straffrättsligt hänseende. I Danmark resulterade det i ett förslag inför folkettingen om en gemensam åldersgräns vid 14 år för heterosexuella och homosexuella handlingar. Det kunde emellertid inte behandlas på grund av nyval. Sedermera har det danska straffelovrådet yttrat sig i frågan och också rekommenderat en gemensam åldersgräns vid 14 år.¹¹

Till bilden hör att det sannolikt är rätt vanligt med homosexuella handlingar mellan jämnåriga ända upp i puberteten utan att detta är uttryck för en homosexuell läggning och utan att det leder till ett homosexuellt beteende i vuxna år. Det torde heller inte vara ovanligt med homosexuella närmanden mot ungdomar från vuxna utan att detta annat än i rena undantagsfall leder till sexuell kontakt. Dessa förhållanden

finns belysta i en dansk intervjuundersökning från 1963-64 av 400 18-19-åriga pojkar.¹² En överväldigande majoritet hade onanerat och ungefär hälften hade lärt sig det av kamrater. 42 % hade onanerat tillsammans med en kamrat och 9 % hade deltagit i ömsesidig onani. 13 % hade upplevt homosexuella närmanden i form av muntliga inviter eller mer eller mindre intima beröringar innan de fyllt 15 år. Efter denna ålder hade hela 49 % upplevt sådana närmanden, en tredjedel vid 15 års ålder, knappt hälften i åldern 16-17 år och resten som äldre. 2/3 hade varit omedelbart avvisande. Några hade reagerat aggressivt. Knappt en tredjedel hade inlåtit sig i samtal med vederbörande, tagit emot en cigarrett eller öl e.dyl. men i övrigt varit avvisande. Endast sju ungdomar hade erfarenhet av homosexuella förhållanden. Fyra av dem hade aldrig haft något heterosexuellt förhållande medan de övriga tre hade haft rätt talrika sådana samt debuterat tidigt. De homosexuella erfarenheterna hos dem kunde ses som utslag av en i övrigt rätt livlig sexuell aktivitet. De angivna talen anses utgöra minimisiffror. Någon motsvarande svensk undersökning finns inte.

Det bör också nämnas att det visat sig praktiskt taget omöjligt att ändra ett manifest homosexuellt beteende. Varken heterosexuella erfarenheter, psykologiskt inriktade behandlingsmetoder eller hormonbehandlingar har givit nämnvärda resultat.

Andra skäl som återopats för en särlagstiftning beträffande homosexuella handlingar hänger samman med överväganden beträffande den homosexuella prostitutionen. Argumenteringen brukar föras på ungefär följande sätt. En straffbestämmelse avhåller vuxna homosexuella från att ta sexuella kontakter med ungdomar och ger polisen större möjligheter att ingripa. De ungdomar som rekryteras till prostitutionen och som själva kanske oftast har en heterosexuell driftinställning, glider in i en parasiterande asocial livsföring. Tillgången till lättförtjänta pengar och fritid gör att de saknar motivation att arbeta eller utbilda sig. När de sedan blir äldre och kanske saknar attraktionskraft för äldre homosexuella är risken stor att de övergår till kriminell verksamhet.

Under 1950-talet och även tidigare uppfattades den homosexuella prostitutionen med unga pojkar i våra större städer som ett allvarligt socialt problem.¹³ Kontakterna togs på gatan och de inblandade pojkarna var inte helt få. Numera synes gatuprostitutionen inte vara lika omfattande. Enligt vad sexualbrottsutredningen erfarit upplevs inte aktivitet från homosexuella som ett problem från polisens sida. Det kan tänkas att den homosexuella prostitutionen tagit andra former men troligare är att det skett en reell minskning. Genom att homosexualitet blivit mer accepterat är det i vart fall inte längre lika svårt för homosexuella att skaffa sig kontakter på annat sätt än genom att anlita prostituerade pojkar.

Det är inte uteslutet att en sänkning av åldersgränsen ifråga om homosexuellt umgänge kan medföra en viss ökning av antalet homosexuella kontakter med pojkar. Farhågorna härför får emellertid inte överdrivas. Det visar sig som redan nämnts att kontaktförsök sällan leder till sexuell umgänge och det är endast i sällsynta fall som risk föreligger att den unge pojken blir prostituerad.

¹² Hertoft, Preben: *Undersøgelser over unge mænds seksuelle adfærd, viden og holdning*, København 1968, s. 111 ff., 239 ff., 259 ff.
¹³ Jfr Ackemark, Lars Erik: *Pojkprostitutionen i Stockholm*, Sociala Meddelanden 1954 s. 678.

Homosexuell prostitution med unga pojkar bör självfallet motarbetas. Barnavårdslagen ger här möjligheter till olika former av ingripanden. Det bidrar till bekämpningen av prostitutionen som ett absolut förbud mot homosexuellt umgänge med underåriga får är ytterst begränsat och har den nackdelen att det även drabbar sexuella relationer av annat slag.

Den homosexuella prostitutionen är för övrigt förenad med olägenheter av samma karaktär som den heterosexuella. Genom sin större omfattning utgör emellertid den heterosexuella prostitutionen ett betydligt större samhällsproblem. Det är därför inte hållbart att motivera straffrättsliga särbestämmelser om homosexuellt umgänge med barn och ungdom under hänvisning till vådorna av homosexuell prostitution.

Enligt sexualbrottsutredningens uppfattning är det angeläget att de homosexuellas villkor förbättras. Kunskapen om och förståelsen för homosexualitet bör ökas bland allmänheten. Homosexuella kontakter bör kunna knytas och samlevnad etableras på ett mer öppet och naturligt sätt än vad som nu är möjligt. De homosexuellas känsla av att vara avvikande och diskriminerade bör motverkas. En särlagstiftning för homosexuella handlingar med barn och ungdom försvårar dessa strävanden. Det bör därför krävas mycket starka skäl för att en sådan särlagstiftning skall bibehållas i framtiden. Detta har också betonats i direktiven till sexualbrottsutredningen. Utredningen har inte kunnat finna att skäl för särbehandling föreligger och föreslår därför att i framtiden samma straffrättsliga bestämmelser skall gälla för homosexuellt och heterosexuellt umgänge med barn och ungdom. I kap. 7 har föreslagits bestämmelser som motiverats utifrån de förhållanden som föreligger vid heterosexuella relationer. Homosexuella förbindelser med barn och ungdom har inte sådan karaktär att det finns anledning att ompröva vad som där föreslagits.

9 Behövs särskilda bestämmelser om incest?

De bestämmelser som sexualbrottsutredningen föreslagit i det föregående, nämligen om sexuellt tvång, våldtäkt, sexuellt utnyttjande, sexuellt umgänge med barn, sexuellt umgänge med barn i beroende ställning och sexuellt ofredande är även tillämpliga vid släktskap mellan gärningsmannen och offret. Frågan är om det finns behov av ytterligare bestämmelser som tar sikte på sexuellt umgänge mellan anförvanter. I den nu gällande lagen finns sådana bestämmelser.

I 6 kap. 5 § BrB stadgas straff för otukt med avkomling och otukt med syskon. I förbindelser mellan släktingar i rakt nedstigande led är det sålunda endast den äldre som straffas. Efter lagändring 1973¹ är straffansvaret för otukt med syskon inskränkt till att gälla förbindelser mellan helsyskon. En förutsättning för straffansvar är att det föreligger biologiskt släktskap. Adoptivförhållanden faller utanför bestämmelsernas tillämpningsområde. Endast sexuellt umgänge i form av samlag bestraffas. Homosexuella relationer är sålunda inte kriminaliserade. Straffansvaret gäller inte för den som förmåtts till gärningen medelst olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt. Straffet för otukt med avkomling är fängelse lägst en månad och högst två år. Straffskalan för otukt med syskon är fängelse, lägst en månad och högst ett år.

Straffbestämmelserna om otukt med avkomling och otukt med syskon är tillämpliga på frivilliga sexuella förbindelser mellan vuxna människor. De är därmed inte förenliga med den målsättning sexualbrottsutredningen angivit för en reformering av lagen, nämligen att kriminaliseringen skall inriktas på övergreppssituationer. De nuvarande bestämmelserna bör därför behållas endast om starka skäl av annat slag motiverar deras existens.

Få företeelser behandlas så olika i straffrättsligt hänseende som incest. I vissa länder betraktas incest som ett ytterst allvarligt brott. I andra är förfarandet straffritt om inte kvalificerande omständigheter som tvång, psykisk sjukdom, underårighet eller auktoritetsmissbruk föreligger. Sistnämnda ståndpunkt intar Frankrike sedan början av 1800-talet och en rad rättsordningar som influerats av lagstiftningen där. I England var bestraffning av incest ända fram till 1908 en angelägenhet endast för den kyrkliga rättsordningen.

I Sverige utgör den nuvarande lagstiftningen resultatet av en lång historisk utveckling. Sedan synen på incest efter reformationen skärpts väsentligt under inflytande av mosaisk lag inflöt sedermera ytterst

¹ Lagen 1973 (nr 648) om ändring i BrB.

stränga bestämmelser i 1734 års lag.² I överensstämmelse med mosaisk lag stadgades dödsstraff för otukt i rakt upp- eller nedstigande led, för otukt i rakt upp- eller nedstigande svågerlag, för otukt mellan syskon samt för otukt mellan ett syskon och ett annat syskons avkomling. Därutöver var incest straffbelagt i ytterligare ett antal släktled. Dödsstraffet i angivna situationer upphävdes först genom 1864 års strafflag. Dessförinnan hade dock detta straff sedan rätt lång tid tillbaka upphört att tillämpas i praktiken. Antingen beviljades nåd eller också nedsattes straffet av hovrätt.

Strafflagen innebar en distansering från den mosaiska rättens inflytande.³ Fortfarande behölls dock straffet i samtliga släktled i vilka incest tidigare varit belagt med dödsstraff, och därutöver i några förbindelser i vilka det förelåg förbud att ingå äktenskap. Den mildare synen på incest kom till uttryck i straffskalorna. Dock var otukt med person i rakt nedstigande led alltså ett ytterst svårt brott med sträng straffskala.

Kriminaliseringen av incest var däremot i stort sett oförändrad fram till 1937. Lagändringen då grundades på ett utredningsförslag av tillkallade sakkunniga för utredning av partiella reformer på strafflagstiftningens område. Det ansågs nödvändigt med en viss avkriminalisering. I inga andra länder (utom Finland) bestraffades incest i så avlägsna släktled som i Sverige. Straffet borttogs sålunda för otukt förövad mellan ett syskon och ett annat syskons avkomling samt mellan personer som var besvägrade genom enderas äktenskap med den andres syskon eller syskons avkomling eller med någon från vilkens syskon den andre härstammade. För återstående brottstyper ansågs det nödvändigt med strafflindringar och med en nansering med hänsyn till vad som framkommit genom en av överläkaren Torsten Sondén verkställd undersökning. Undersökningsresultaten redovisas i propositionen på följande sätt:

”Av den utredning som de sakkunniga förebragt rörande blodskamsbrotten i Sverige framgår, att blodskamsförbrytelse enligt 1 §, dvs. otukt mellan personer i rätt upp- och nedstigande släktskap (i praktiken nästan alltid mellan fader och dotter) kan vara av högst olikartad beskaffenhet. I det övervägande antalet fall har brottet karaktären av ett sexuellt övergrepp mot en minderårig, psykiskt defekt eller eljest skyddslös kvinna, och den brottsliga förbindelsen har kommit till stånd därigenom att fadern genom våld, hot eller ekonomiskt tvång eller genom bruk av sin maktställning som husfader förmått henne till otukt och sedan, ofta under utnyttjande av det över henne vilande straffhotet, tvingat henne att försätta förbindelsen. Denna har därför i regel för dottern inneburit ett långvarigt och svårt lidande. Ibland har brottet, ehuru det riktar sig mot en kvinna i nu angivna skyddslösa läge, dock alltså karaktären av en tillfällig förlöpnings. I andra mera sparsamt förekommande fall åter är det fråga om en fullt frivillig förbindelse mellan en far och hans vuxna fullmyndiga dotter.”

Det visade sig också att omständigheterna vid otukt mellan styvfader och styvdatter var rätt lika dem som förekom vid otukt mellan fader och dotter. Frivilliga förbindelser var emellertid vanligare.

² Almquist, Jan Eric: Straffet för incest i Sverige under reformationstiden SvJt 1961 s. 31.

³ Jfr s. 30.

Resultaten av undersökningen motiverade att straffet för avkomlingen respektive styvbarnet eller dess avkomling bortföll om barnet ej fyllt 18 år vid otukten eller om det förmåtts till handlingen genom grovt missbruk av beroende ställning. För den äldre släktingen tillskapades två straffskalor. Straff enligt den strängare skalan inträdde om otukten övats med den som ej fyllt 15 år eller om denne varit sinnessjuk eller sinnesslök eller förmåtts till otukten genom grovt missbruk av beroende ställning.

Sedan otukt mellan personer av vilka den ena varit gift med den andres släkting i rakt upp- eller nedstigande led avkriminaliserats 1947 kvarstod straffbestämmelserna om incest oförändrade fram till BrB:s ikraftträdande. I BrB gjordes den i systematiskt hänseende viktiga ändringen att incestbestämmelsen utformades med tanke på frivilliga förbindelser mellan vuxna. Fall då den ena parten är underårig eller tvingas till det sexuella umgänget skall bedömas enligt de bestämmelser som gäller oberoende av släktskap. Härigenom markeras att det allvarligaste momentet vid exempelvis incest med underårig inte är släktskapet utan att handlingen riktats mot ett barn.

BrB innebar också en viss avkriminalisering. Straffrättskommittén hade visserligen föreslagit att kretsen av anförvanter, mellan vilka sexuellt umgänge skulle vara förbjudet, skulle vara oförändrad. Departementschefen fann emellertid att det inte var erforderligt att kriminalisera sexuella förbindelser mellan personer av vilka den ene är gift med den andres släkting i rakt upp- eller nedstigande led. På lagrådets initiativ bortogs också straffet för den yngre anförvanten vid incest mellan personer i rakt nedstigande släktskap. I BrB begränsades sålunda straffbarheten till samlag med eget barn eller dess avkomling samt till samlag med syskon. Straff inträder dock inte för den som förmåtts till handlingen medelst olaga tvång eller på annat otillbörligt sätt.

Den senast genomförda ändringen av incestbestämmelserna skedde 1973. Då infördes möjlighet för halvsyskon att ingå äktenskap efter dispens. I samband därmed avkriminaliserades samlag mellan halvsyskon.

Mål om incest förekommer sällan vid våra domstolar. Det exakta antalet är emellertid svårt att ange.⁴ På SL:s tid redovisades i domstolsstatistiken inte de som straffriförklarades. Härtill kommer att de uppgifter som lämnades avsåg summan av olika brottstyper av vilka en del numera inte hänförs till incestbrotten.

Den redovisning som utredningens expert professor Carl-Henry Alström lämnar i bilaga 6 ger en bättre bild av de olika brottstypernas förekomst än domstolsstatistiken.

Många mål om incest avser brott riktade mot underåriga. Enligt BrB skall dessa fall bedömas som otukt med barn eller otukt med ungdom. Incestparagrafen är avsedd för fall när dessa bestämmelser inte är tillämpliga. Domstolsstatistiken efter BrB:s ikraftträdande visar också en markant nedgång i antalet avdömda incestbrott. Det är endast enstaka personer som varje år döms för otukt med avkomling eller otukt med syskon.

För att skaffa en uppfattning om dessa mål har Alström granskat

⁴ Jfr s. 151 och 168.

alla domstolsakter i de fall då någon i kriminalregistret antecknats som dömd för otukt med avkomling eller syskon under åren 1965—1974. Det visade sig att domstol ofta återopade incestbestämmelsen när gärningen även utgjorde otukt med barn eller otukt med ungdom. Det visade sig också att domstolsstatistikens siffror inte helt överensstämmer med aktuppgifterna.

Alström redovisar även åldern hos avkomlingarna vid tidpunkten för inledandet av incestförbindelsen. Det visade sig att under den aktuella 10-årsperioden hade endast tre fäder dömts för sexuellt umgänge med dotter som vid inledandet av förbindelsen fyllt 18 år. Av Alströms redogörelse framgår också hur många av de dömda som hade gjort sig skyldiga till otukt med helsyskon, vilket numera, sedan sexuellt umgänge med halvsyskon avkriminaliserats, är den för sexualbrottsutredningen intressanta siffran.

Det står helt klart att det endast är ett fåtal fall som berörs, om bestämmelserna om otukt med avkomling och otukt med syskon upphäves.

Bibehållandet av straff för incest i BrB motiverades dels med etiska skäl, dels med arvsbiologiska skäl. Straffrättskommittén fann incest straffbar främst för "intresset av att kunna ingripa mot förhållanden som förhindra ett sunt familjeliv eller som eljest enligt allmän uppfattning äro grovt stötande". Kommittén betonade emellertid också att incest "som i stor utsträckning ingås mellan intellektuellt och moraliskt undermåliga personer, torde medföra särskild risk för att ogynnsamma arvsanlag överföras på avkomlingarna". Departementschefen nöjde sig med att uttala att incestbrottet "torde bära bibehållas såsom en särskild brottstyp för att giva uttryck åt samhällets ogillande av förfarandet även när det sker fullt frivilligt mellan vuxna rättskapabla personer".

Det genetiska argumentet mot incest bygger på förhållandet att vissa sjukdomar endast uppträder då sjukdomsanlaget ärves från både fadern och modern samt att risken för sådant sammanträffande är större vid släktskap mellan föräldrarna.

Ett barn ärver hälften av sina anlag (gener) från sin far och hälften från sin mor. Föräldrarna i sin tur har erhållit hälften av sina anlag från vardera av sina föräldrar. Antalet gemensamma gener hos barn och deras far- och morföräldrar är därför $1/4$. Vidare har helsyskon, halvsyskon och kusiner i genomsnitt $1/2$, $1/4$ resp. $1/8$ av sina gener gemensamma.

Utgående från dessa andelstal kan man säga att den risk som generellt sett föreligger vid barnalstring mellan kusiner fördubblas när fråga är om halvsyskon och fyrdubblas när det gäller helsyskon eller förbindelser mellan föräldrar och barn.

Det sagda är emellertid ett helt teoretiskt resonemang. Det är inte underbyggt med empiriska undersökningar och säger ingenting om den faktiska risken att det föds sjuka barn.

Enligt Alström finns det inga tillförlitliga undersökningar av barn vars föräldrar är syskon eller släktingar i rakt nedstigande led. I de små serier av incestbarn som finns redovisade finner man en förhöjning av frekvensen missfall, dödfödda och allvarligt sjuka. Enligt Alström

kan emellertid detta inte utan vidare tillskrivas genetiska faktorer. Mödrarna står under en oerhört stark psykisk press och åtskilliga av dem försöker med olika medel framkalla missfall, vilket i en del fall leder till fosterskador. Till bilden hör att i alla material finns helt "normala" barn.

Vissa data finns tillgängliga ifråga om kusinäkterskap. Undersökningar om sjukdomstillstånd hos barn avlade i kusinäkterskap anses ha gett varierande resultat. Man har dock kunnat konstatera en förhöjd sjuklighet och dödlighet. Statistiskt signifikanta skillnader har endast kunnat observeras i stora serier och har då varit små. Totalt sett bedöms risken för allvarliga genetiska sjukdomar vara liten.

Som nämnts fördubblas den risk som föreligger vid barnalstring mellan kusiner när halvsyskon får barn och den fördubblas när fråga är om förbindelser mellan helsyskon och mellan föräldrar och barn. Om den risk som man kunnat konstatera bland barn till kusiner är liten och endast obetydligt större än bland barn till icke släktingar måste slutsatsen bli att den ej heller efter en fördubbling eller fördubbling är särskilt stor.

Antalet barn vilkas föräldrar är syskon eller släktingar i rakt nedstigande led är idag ytterst få. Av de registrerade fallen fader-dotterincest 1965—1974 var det sålunda endast tre som resulterade i graviditet. Om antalet sådana barn ökade skulle sjukdomsfrekvensen helt visst inom denna grupp barn vara större än bland övriga barn. Det är emellertid inte säkert att detta på sikt skulle medföra en ökning av sjukdomsfrekvensen inom befolkningen som helhet. Hade släktskapsförbindelserna inte ägt rum måste det antagas att släktingarna hade ingått förbindelser med andra människor och därmed spritt sjukdomsanlagen till en vidare krets människor. Förhållandet är att den överväldigande majoriteten av dem som får barn med ärftliga sjukdomar inte är släkt.

När det genetiska argumentet framföres som skäl för att motarbeta incestförbindelser torde det emellertid inte vara riskerna i arvsbiologiskt hänseende för befolkningen i sin helhet man tänker på. Motsvarande gäller numera på äktenskapsrättens område ifråga om möjligheterna att ingå äktenskap. Tidigare fanns i svensk rätt ett antal medicinska äktenskapshinder som motiverades utifrån arvshygieniska aspekter. Tanken var att man genom att inskränka fortplantningen för människor med ärftliga sjukdomar skulle på sikt kunna mer eller mindre utrotaanlagen till dessa sjukdomar bland befolkningen. Denna tanke har emellertid övergivits, vilket hänger samman med att det är omöjligt att nå alla dem som har latent sjukdomsanlag. I samband med senaste reformeringen av giftermålsbalkens bestämmelser om äktenskapshinder framhöll såväl familjelagssakkunniga som föredragande statsrådet att det enda genetiska argumentet som hade bärkraft var att det i det konkreta fallet kunde föreligga en särskild stor risk att avkomman skulle drabbas av sjukdom.⁵

Motsvarande bör gälla ifråga om bedömningen av de genetiska riskerna vid incest. Endast om dessa risker bedöms som otillbörligt stora för avkomlingarna bör det kunna komma ifråga att av genetiska skäl

⁵ SOU 1972: 41 s. 134 och prop. 1973: 32 s. 97 f.

behålla förbudet mot samlag mellan syskon och mellan föräldrar och dess avkomlingar. Av den föregående framställningen framgår att riskerna för barnen ökar i sådana förbindelser men att de dock håller sig på en relativt låg nivå.

De straffrättsliga bestämmelserna måste emellertid också harmoniera med samhällets attityder när fråga är om genetiska risker vid förbindelser mellan människor som inte är släkt. Det händer att bägge föräldrarna har latent sjukdomsanlag till en allvarlig ärftlig sjukdom utan att vara släkt och att detta visar sig genom att de får ett sjukt barn. I detta fall förbjuder inte samhället fortsatta sexuella förbindelser mellan föräldrarna och inte heller förbjuder man dem att skaffa fler barn. Fler-talet humangenetiker torde anse det vara fel att ens råda föräldrarna. Man upplyser dem om hur stor risken är att de ånyo skall få ett sjukt barn och överlåter till dem att själva bestämma om de vill skaffa sig något.

Om föräldrarna i det angivna exemplet vill skaffa ett nytt barn är risken för att det skall erhålla sjukdomen en på fyra. Detta är en betydligt större risk än som generellt föreligger i förbindelser mellan syskon och mellan föräldrar och barn. Ett straffrättsligt förbud mot incest är därför svårt att försvara under hänvisning till de genetiska riskerna.

Härtill kommer att det straffrättsliga förbudet mot incest även drabbar relationer där graviditetsrisken är utesluten p.g.a. sterilitet. Det har inträffat fall när vuxna syskon dömts för incest och tvingats leva isär trots att de inte kunnat få barn. Det kan i detta sammanhang heller inte bortses från möjligheterna att utesluta graviditetsrisken genom användning av preventivmedel.

För att det genetiska argumentet skall ha någon bärkraft förutsätts emellertid också att människors beteende påverkas av att straffbestäm-melsen upphävs så att incestuösa förbindelser i framtiden kommer att ingå i betydligt större utsträckning än vad som nu är fallet, samt att dessa resulterar i graviditeter och föds-lar. Under alla förhållanden måste man emellertid räkna med en hög frekvens av aborter vid graviditeter i incestförbindelser. Sexualbrottsutredningen betvivlar dock att det kommer att ske en ökning av antalet incestförhållanden.

Motvilja mot incest finns i alla kulturer. Det tycks vara så att upp-växtnmiljön i en familj är ägnad att motverka uppkomsten av incest så att förbindelser av detta slag sällan förekommer. Enligt Alström talar allt för att spärren mot incest är av djupgående psykologisk natur. Det genetiska argumentet mot incest betecknar han som en efterrationali-sering. De rättsliga inskridandena mot incest vilka sker på mycket olika sätt i olika rättsordningar saknar av allt att döma betydelse i detta sammanhang. Även om man slopar straffet för frivilliga förbindelser mellan vuxna syskon och mellan föräldrar och deras vuxna barn kvar-står ett förbud att ingå äktenskap i dessa relationer. En rad andra länder har tidigare intagit en liknande ståndpunkt.

Sexualbrottsutredningen finner att det genetiska argumentet mot incest inte har sådan bärkraft att det kan motivera ett fortsatt straffrättsligt förbud mot samlag mellan syskon och mellan föräldrar och barn.

Kvar står då att granska de andra skäl som brukar anföras mot

incest. Lagkommittén (1832) fann på sin tid att incest var straffbar "såsom en borgerlig ordning och goda seder synnerligen kränkande gärning". De sakkunniga för utredning av partiella reformer på strafflagstiftningens område ansåg att denna synpunkt hade varit dominerande vid utformningen av bestämmelserna i den svenska strafflagen. De vittgående förbuden mot sexuellt umgänge i svägerskapsförhållanden måste ses mot bakgrund härav. Samma argument framfördes av straffrättskommittén. Incestbestämmelsen motiverades av intresset att kunna ingripa mot förhållanden som är grovt stötande.

Det brukar också anföras att incest förhindrar ett sunt familjeliv. Familjerollerna hålls inte isär och relationerna kompliceras genom rivalitet och skuldkänslor. Det påstås även att förövare av incest oftast är "intellektuellt och moraliskt undermåliga".

Det kan knappast bestridas att många människor uppfattar incest som grovt stötande och att incestrelationer ofta har en negativ inverkan i familjen. Däremot torde påståendena att förövare av incest skulle — i andra hänseenden än att de gjort sig skyldiga till incest — på ett negativt sätt skilja sig från den övriga befolkningen i stort sett sakna täckning. Detta visar sig exempelvis genom undersökningar av den kriminella belastningen hos personer som dömts för incest. Av bilaga 2 framgår att i jämförelse med personer som dömts för andra sexualbrott har förövarna av incest en klart lägre kriminell belastning. Resultaten stödes av Alströms i bilaga 6 redovisade undersökning.

Att vissa sexuella relationer uppfattas som stötande är inte idag ett bärkraftigt argument för kriminalisering. Många andra beteenden uppfattas som stötande utan att för den skull vara straffbelagda. Det är sålunda svårt att inse varför just heterosexuella handlingar i form av samlag mellan nära släktingar skall drabbas av straff. Samma argument kan framföras mot homosexuella relationer och sexuella handlingar i form av exempelvis petting.

De argument som framföres mot sexuellt umgänge mellan släktingar borde också gälla adoptivförhållanden. Här gäller emellertid inget förbud mot sexuella relationer. Tvärtom har man i föräldrabalken tillgodosett det behov som kan tänkas finnas för en adoptant och ett adoptivbarn att legalisera en förbindelse i form av äktenskap. I 4 kap. 4 § föräldrabalken stadgas sålunda att såvitt angår adoptivbarnets förhållande till adoptanten och dennes släktingar upphör all verkan av adoption om adoptanten ingår äktenskap med adoptivbarnet. Vidare kan erinras om att förbudet för syskon att ingå äktenskap endast tar sikte på biologiskt släktskap. Ingenting hindrar sålunda att ett adoptivbarn gifter sig med ett biologiskt barn till adoptanten. Den nämnda bestämmelsen i föräldrabalken tillkom så sent som 1970 vid en lagstiftning som hade till syfte att så långt som möjligt likställa adoptivbarn med biologiska barn i familjerättsligt hänseende.⁹ Bestämmelsen innebar ingen förändring i sak i förhållande till vad som hade gällt tidigare. I det promemoriaförslag som låg till grund för reformen gjordes gällande att förbudet mot äktenskap vid släktskap i rakt nedstigande led väsentligen var betingat av arvsbiologiska skäl som saknade motsvarighet vid adoptivförhållanden. Det hänvisades också till att frågan om äktenskapshindren

⁹ Prop. 1970: 186, 1LU 1970: 81, Rskr 1970: 470.

var föremål för prövning av familjelagssakkunniga, som emellertid sedermera fann de berörda redan gällande bestämmelserna ändamålsenliga.⁷ I inget av dessa lagstiftningsärenden var det någon som framförde uppfattningen att sexuella relationer i adoptionsförhållanden kunde förhindra ett sunt familjeliv och komplicera relationerna genom att familjerollerna inte hölls isär. Man fann ej heller tanken på sådant sexuellt umgänge stötande.

Vad angår de negativa verkningarna inom familjen av en incestförbindelse torde för övrigt dessa i hög grad kunna tillskrivas redan förefintliga känslomässiga bindningar som i och för sig inte behöver taga sig uttryck i sexuella handlingar. Motsvarande problem finns i familjer där incest inte förekommer.

Härtill kommer att straffrättsliga ingripanden inte är ägnade att lösa problem i en familj. Härför krävs åtgärder av helt annat slag.

Sexualbrottsutredningen föreslår att bestämmelserna om otukt med avkomling och otukt med syskon upphäves. Förslaget innebär att sexuellt umgänge mellan släktingar blir straffritt såvida inte någon av bestämmelserna om sexuellt övergrepp (6 kap. 1—6 §§) är tillämplig på förhållandet.

⁷ SOU 1972: 41 s. 139.

10 Koppleri

10.1 Inledning

Bestämmelsen om koppleri i 6 kap. 7 § BrB omfattar följande tre gärningstyper:

1. att vanemässigt eller för att bereda sig vinning främja annans otuktiga levnadssätt,
2. att vanemässigt eller för att bereda sig vinning utnyttja annans otuktiga levnadssätt samt
3. att förleda den som är under 20 år till otuktigt levnadssätt.

För koppleri kan dömas till fängelse lägst en månad och högst fyra år. Det finns en särskild straffskala för grovt brott. Den upptar fängelse i lägst två och högst sex år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen främjat otuktigt levnadssätt i större omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan.

I bestämmelsernas tredje stycke återfinns brottstypen främjande av otukt. Den straffas som främjar en tillfällig könsförbindelse mellan andra för att skaffa sig särskild vinning. För främjande av otukt kan dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

10.2 Syftet med den nuvarande lagstiftningen

Den nuvarande koppleribestämmelsen erhöll sin lydelse med BrB. Därefter har endast den ändringen vidtagits att åldersgränsen sänkts från 21 till 20 år vid förledande av underårig till otuktigt levnadssätt. Ändringen vidtogs i samband med motsvarande sänkning av myndighetsåldern.

BrB innebar vissa ändringar i förhållande till vad som gällde tidigare. Dessa kan dock i stort sett betecknas som förskjutningar av det kriminaliserade området. I väsentliga delar utformades koppleribestämmelsen redan genom lagstiftning 1918¹ på förslag av den s.k. reglementeringskommittén vars huvuduppgift var att föreslå åtgärder mot spridning av könssjukdomar.

Reglementeringskommittén föreslog en koppleribestämmelse som skulle möjliggöra ingripanden mot de former som den organiserade prostitutionen antagit. Kommittén beskrev läget på följande sätt:

¹ Lagen 1918 (nr 459) om ändring i vissa delar av 14 och 18 kap. SL.

"Medan ett bordellväsende i inskränkt mening eller den form av koppleri, som består däri, att en person uti en av honom innehavd lägenhet låter för sådant ändamål anställda kvinnor mot till honom utgående betalning bruka sig till skörlevnad, icke vunnit något nämnvärt insteg i vårt land, hava åter andra, från dylikt bordellväsende mer eller mindre avvikande former av ifrågavarande hantering i stor utsträckning kommit till användning i våra största städer. Ett sätt för hanterings utövande, som tidigare torde hava varit det vanligast förekommande, är sålunda, att en person i en av honom innehavd lägenhet upplåter rum åt prostituerade kvinnor med begivande för dessa, vilka dessutom å stället ofta åtnjuta även kost och andra förmåner, att använda de av dem bebodda rummen för yrkesmässigt bedrivande av otukt, och därvid för upplåtelsen med tillhörande förmåner betingar sig en oberoende av kvinnornas dagsinkomst utgående, oskäligt hög avgift, som vanligen uttages för varje dag. Dylika ställen, å vilka ofta finnes ett gemensamt större rum, där de besökande männen först sammanträffa med de inneboende kvinnorna, benämnas gemenligen flickställen. En annan form av bordellväsende i mera vidsträckt bemärkelse är den rörelse, som i stor omfattning bedrivs å s.k. partihotell och som består däri, att en person inreder ett hus eller del därav till hotell eller rum för resande samt förser huset eller våningen med skylt, som utmärker denna dess egenskap, men i själva verket uteslutande eller till väsentlig del använder lokalen till uthyrande av rum åt s.k. nattpartier, vardera bestående av en man och en kvinna, som under en natt eller oftast blott för en eller annan timme eller ännu kortare stunder uppehålla sig å hotellet i uppenbar avsikt att därstädes bereda sig tillfälle att med varandra öva otukt. I annat sammanhang har ock tidigare omnämnts den förtäckta prostitution av nära nog bordellliknande beskaffenhet, som understundom förekommer i vissa yrkesgrupper, där kvinnlig betjäning användes till gästers uppspassning eller kunders betjäning."

Ifråga om grunden för ingripanden mot koppleriförfaranden anförde reglementeringskommittén i huvudsak följande. Främjande av otukt mellan andra antog lätt en vanemässig karaktär och ledde till att många personer fördes "in på avvägar". Det var viktigt att "bereda den enskilde ett nödigt värn mot förledande till otukt med annan och att skydda den som förleddes mot att exploateras". Koppleriförfaranden var även ägnade att befordra promiskuitet ifråga om könsförbindelser. Könssjukdomar spriddes framför allt genom tillfälliga könsförbindelser. Det var därför tydligt att ett motverkande av koppleriförfaranden hade en alldeles särskild betydelse för att hindra dessa sjukdomars utbredning. Även ur samhällsmoralens synpunkt var det angeläget att motverka koppleri. "Av alla med osedligheten förknippade företeelser är ingen för den allmänna sedlighetskänslan mera upprörande än den hantering, som i ockrande på andras sedeslöshet söker en förvärvskälla."

Bestämmelsen hade också till syfte att straffbelägga sådan verksamhet som utövades av sutenörer. Innebörden och förekomsten av denna verksamhet beskrivs i en redogörelse "Om sutenörsväsendet", vilken intogs som bilaga till reglementeringskommitténs betänkande. Det karaktäristiska för en sutenör skulle vara att han praktiskt taget uteslutande levde av pengar, som han erhöll av en prostituerad kvinna med vilken han "stod i förbindelse" och att han på olika sätt sökte främja den

prostituerades verksamhet. Sutenörernas samhällsfarlighet ansågs bero på att de prostituerade till stor del rekryterades genom dem. Vidare ansågs det att sutenörerna tvingade de prostituerade att utöva sitt yrke så intensivt som möjligt samt att de var ett av de svåraste hindren för de prostituerade återanpassning i samhället. Slutligen hävdades att sutenörerna ofta gjorde sig skyldiga till andra brott såsom överfall, stöld och utpressning samt att de spred könssjukdomar.

De olika funktionerna hos koppleribestämmelsen i SL framhölls också av straffrättskommittén i dess förslag till brottsbalk. Kommittén uttalade sålunda att främjande av sexuellt umgänge mellan andra egentligen inte innefattade något brott mot person utan närmast utgjorde ett brott mot allmän ordning och anständighet medan andra koppleribrott såsom sutenörskap närmast var att uppfatta som ett brott mot person. Då det ansågs att de olika gärningstyperna kunde sammanföras till en gemensam straffbestämmelse och då denna till väsentlig del avsåg att bereda skydd för enskild person mot "demoralisering och förförelse" upptogs bestämmelsen bland sedlighetsbrotten.

De nämnda funktionerna hos koppleribestämmelsen att förhindra organiserad prostitution och att bestraffa övergrepp mot prostituerade från sutenörer är inte de enda synpunkter som spelat in vid utformningen av straffansvaret. I motiven till bestämmelserna kan man spåra en allmän motvilja mot tillfälliga sexuella förbindelser. Främjande av sådana förbindelser ansågs straffbart även i sådana fall då det inte var fråga om prostitution. En annan synpunkt som spelat in hänger samman med de svårigheter som ofta föreligger att styrka att koppleri har ägt rum. Koppleribestämmelsen har därför utformats så att det skall bli möjligt att inskrida.

De bägge sist nämnda synpunkterna har verkat i samma riktning och medfört att begreppet koppleri fått en vidsträckt innebörd i BrB. Det omfattar långt fler handlingstyper än organiserande av prostitution och övergrepp mot prostituerade.

10.3 Innebörden av den nuvarande lagstiftningen

För att koppleri skall föreligga krävs att någons *otuktiga levnadssätt* främjas eller utnyttjas eller att underårig förledes till sådant levnadssätt. Innebörden av uttrycket otuktigt levnadssätt är inte helt klar. Straffrättskommittén ansåg att därmed åsyftades "vanemässiga utomäktenskapliga förbindelser av tillfällig natur, i främsta rummet den mer eller mindre yrkesmässiga kvinnliga eller manliga prostitutionen". Kommittén tillade att den som främjade en stadigvarande fri förbindelse mellan två personer därför inte kunde anses ha gjort sig skyldig till koppleri. Det är emellertid tydligt att även andra än prostituerade kan uppfylla kravet på att föra ett otuktigt levnadssätt.

I en hovrättsdom har ansetts att medverkan i offentliga samlag på sexklubbar i och för sig inte kan anses som otuktigt levnadssätt. Detta ställningstagande får anses bekräftat sedan polismyndighet numera efter ändringar i allmänna ordningsstadgan kan lämna tillstånd till sådan

offentlig tillställning. Den inskränkning som gäller enligt stadgan är att person under 18 år ej får medverka samt att vid den pornografiska föreställningen ej får förekomma förråande eller sadistiska beteenden.²

Koppleriansvar inträder för den som *vanemässigt* främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt. Gärningsmannen behöver sålunda inte erhålla något ekonomiskt utbyte. Kravet på vanemässighet innebar enligt straffrättskommittén att gärningsmannen vid flera tillfällen med en viss regelbundenhet måste ha främjat eller utnyttjat annans otuktiga levnadssätt. Det skulle emellertid inte vara nödvändigt att flera särskilda handlingar var föremål för domstolens "omedelbara" bedömning. Det skulle vara tillräckligt att en viss handling framstod som "utslag av en objektivt sett, vanemässig verksamhet". Straffrättskommittén hävdade att kravet på vanemässighet i vissa situationer innebar en utvidgning av straffansvaret och därmed underlättade möjligheterna att inskrida mot sutenörer.

Ansvar inträder vidare för den som *för egen vinning* främjar eller utnyttjar annans otuktiga levnadssätt. Främjandet eller utnyttjandet behöver endast ske vid ett enda tillfälle. I fråga om utnyttjande innebar brottsbalken en utvidgning av straffansvaret. Enligt SL krävdes ett stadigvarande utnyttjande för egen vinning.

Innebörden av vinningsrekvisitetet är inte helt klar. Reglementeringskommittén ansåg att det låg en fara i att låta det få en alltför stor räckvidd. Kommittén föreslog därför att främjande av otukt mellan andra skulle bli straffbart om det ägde rum för att bereda gärningsmannen särskild vinning. Departementschefen ansåg emellertid att detta innefattade en så väsentlig inskränkning i straffbudets räckvidd att syftet med bestämmelsen äventyrades. I propositionen betonades att främjandet borde vara straffbart så snart gärningsmannen tagit eller betingat sig något vederlag oberoende av vederlagets storlek. Det framhölls också att den av kommittén föreslagna formuleringen skulle i många fall vålla hart när oöverstigliga bevissvårigheter. Kravet på att vinningen skulle vara särskild ströks därför ur lagtexten. Det får antagas att vinningsrekvisitetet i BrB skall uppfattas på samma sätt som i SL och att därför gärningsmannens vinning inte behöver framstå som oskäligen. Denna uppfattning stödes av att kravet på vinning vid koppleri inte gärna kan betyda samma sak som särskild vinning vid främjande av otukt i samma paragrafs tredje stycke.

Kravet på främjande gavs i SL en rätt vidsträckt innebörd.³ I förslaget till brottsbalk angav straffrättskommittén som exempel på främjande åtgärder att hålla bordell, att lämna anvisning på adresser till prostituerade samt psykisk påverkan på annan varigenom denne avslutar sig för ett otuktigt levnadssätt. Kommittén anförde vidare:

"För straffbarhet kräves icke nödvändigtvis bevisning om att gärningsmannens främjande åtgärd i det särskilda fallet lett till att en tillfällig könsförbindelse mellan andra kommit till stånd. Om övriga brottsrekvisit äro uppfyllda, är det tillräckligt att gärningsmannen genom sin handling skapat möjlighet eller underlättat för annan att öva otukt i tillfälliga förbindelser. Det måste emellertid krävas att gärningsmannen verksamt bidragit till att annan hemfallit åt eller fortsatt ett otuktigt levnadssätt. Han skall med andra ord genom sin

² Lagstiftningen tillkom på förslag av den s.k. brottskommissionen (DS Ju 1973: 5). Angående förarbetena i överigt se prop. 1973: 115, JuU 1973: 26, rskr 1973: 258. Jfr motionen 1975: 1109 och JuU 1975/76: 2.

³ Stjernberg, Nils: Kommentar till strafflagen kap. 17—18. 2 uppl. Uppsala 1930 s. 94 ff.

handling ha berett annan en möjlighet till otuktigt levnadssätt som är beaktansvärt gynnsammare än de tillfällen därtill som föreligga vid vanliga levnadsförhållanden. En hyresvärd som uthyr en bostad åt en prostituerad kvinna blir således icke enbart på denna grund straffbar enligt förevarande stadgande.”

Den som vanemässigt eller för att bereda sig vinning utnyttjar annans otuktiga levnadssätt har gjort sig skyldig till koppleri. I SL gavs uttrycket utnyttjande en vidsträckt tolkning. Det ansågs att i begreppet inte kunde läggas något annat än att ”på ett eller annat sätt bereda sig fördelar”.⁴

Straffrättskommittén ansåg att det i utnyttjande låg ett krav på vinning. Kommittén uppställde heller inte något krav på vinning vid sidan av kravet på utnyttjande. Enligt kommittén var rekvisitet utnyttjande uppfyllt när någon ”förskaffar sig fördelar utan vederlag eller mot ett vederlag som står i missförhållande till vad han å sin sida presterat”. Avsikten var att komma tillrätta med sutenörernas verksamhet. Ett utnyttjande kunde dock föreligga i vissa andra fall som innebär att ”någon ekonomiskt ockrar eller eljest profiterar på annans otuktiga levnadssätt”. Kommittén ansåg vidare att brottslighet i regel inte utslöts av att ”underhållsskyldighet består mellan parterna, såsom mellan äkta makar eller mellan föräldrar och barn”. I dessa fall borde dock enligt kommittén gälla att det otuktiga levnadssättet var ett av gärningsmannen eftersträvat medel att vinna de fördelar det var fråga om. Kommittén ansåg det inte erforderligt att genom tillägg av ordet otillbörligen eller på annat sätt utmärka denna begränsning.

När nu vinningsrekvisitet tagits upp som ett särskilt moment i brottsbeskrivningen kommer frågan om tolkningen av uttrycket utnyttja i ett annat läge. Det får antagas att den ekonomiska aspekten är uttömmande reglerad genom utformningen av vinningsrekvisitet. Enligt den ovan gjorda tolkningen härav behöver det inte föreligga något missförhållande mellan prestation och vederlag för att kravet på vinning skall vara uppfyllt. Är denna tolkning riktig synes straffbarhet kunna föreligga i långt fler fall än vad straffrättskommittén åsyftat.

För koppleri kan slutligen den dömas som förleder person under 20 år till otuktigt levnadssätt. Här gäller inget krav på vinning eller vane-mässighet. Straffrättskommittén ville med bestämmelsen bereda ökade möjligheter att ingripa mot sutenörer och prostituerade, manliga eller kvinnliga, som förleder underåriga till prostitution. Förledande ansåg kommittén inte föreligga vid ”en påverkan av helt tillfällig art, såsom att någon vid ett enstaka tillfälle uppmanar eller föranleder annan till konsumgänge”. Enligt Stjernberg avsågs med motsvarande uttryck i SL ”varje form av åstadkommen psykisk påverkan å annan, varigenom man orsakat att vederbörande beslutat sig för verksamheten ifråga”.⁵

Den som främjar tillfällig könsförbindelse mellan andra för att bereda sig särskild vinning gör sig skyldig till främjande av otukt. Till skillnad från vad som gäller ifråga om koppleri behöver främjandet inte avse någons otuktiga levnadssätt. Det räcker att det är fråga om en tillfällig sexuell förbindelse. Kravet på särskild vinning innebar enligt straffrättskommittén att gärningsmannen måste ha tagit eller betingat sig ett oskäligt vederlag.

⁴ Stjernberg a.a. s. 112.

⁵ A.a. s. 93.

10.4 Tillämpningen av koppleribestämmelsen

Polisanmälningar och domar avseende koppleri förekommer i ett förhållandevis litet antal fall per år och nästan uteslutande i Stockholm, Göteborg eller Malmö. Antalet polisanmälningar under 1950-talet och fram till BrB:s ikraftträdande 1965 var i allmänhet fler än 100 per år och som mest 143. Under åren 1965—1973 varierade antalet mellan 44 och 65. 1974 var antalet 199. Antalet dömda personer var under de nämnda åren före BrB:s ikraftträdande vanligen fler än 20 och som mest 37. Antalet dömda under åren därefter t.o.m. 1972 har endast två år överstigit 20. Två år har färre än 10 dömts.

Under åren 1965—1971 erhöll cirka 30 % av gärningsmännen vid koppleri villkorlig dom eller skyddstillsyn som påföljd. Några enstaka personer överlämnades till vård medan återstoden dömdes till fängelse, ungdomsfängelse eller internering, vanligen fängelse. Frihetsstraffets längd varierade rätt kraftigt. Det är emellertid endast ett begränsat antal personer som kan antagas ha blivit dömda för grovt koppleri där minimistraffet är fängelse i två år.⁶

Den dolda brottsligheten är mycket hög. Förändringarna av antalet polisanmälningar och dömda kan inte antagas vara uttryck för faktiska förändringar av brottsligheten. Antalet ingripanden är i hög grad beroende av polisens aktivitet. Av en undersökning av det totala antalet polisanmälda koppleribrott i Sverige 1970⁷ visade det sig att i det närmaste hälften av de sammanlagt 40 anmälningarna härrörde från polisspaning eller utgjorde biprodukt av polisutredningar i andra ärenden. 15 av anmälningarna kom från målsäganden dvs. en prostituerad kvinna.

Genom att den dolda brottsligheten är mycket hög och genom att många polisanmälningar emanerar från polisens egen aktivitet kan man inte räkna med att polisanmälningarna eller domarna beträffande koppleri är representativa för den totala brottsligheten. De ger däremot en anvisning om förekommande typfall.

Inskridanden mot sexklubbar på vilka det förekommer prostitution har ägt rum i ett rätt stort antal fall under 1970-talet. Sexklubbar finns företrädesvis i de största städerna. De är inte klubbar i vanlig mening. Allmänheten har tillträde, vanligen efter erläggande av inträdesavgift. Verksamheten består av pornografiska föreställningar (live-show, petting-show etc.) samt ofta visning av pornografisk film. För verksamheten krävs tillstånd enligt allmänna ordningsstadgan och om den bedrivs i enlighet med föreskrifterna i meddelat tillstånd är den givetvis helt legal.

Det har emellertid visat sig att även prostitution ofta ingått i verksamheten.⁸ Vanligen har det sexuella umgänget ägt rum i avskilda rum i direkt anslutning till klubben. De prostituerade kvinnorna har ofta varit anställda som "värdinnor" eller som "artister".

Det har också förekommit avslöjanden av inrättningar där prostitutionen inte varit förenad med klubbverksamhet utan mer uteslutande av bordellkaraktär. Både de bordellliknande inrättningarna och sexklubbarna med prostitution som service har varit av rätt varierande

⁶ Jfr s. 162 f.

⁷ Maschmann, Hans: Polisanmälda brott mot BrB 6: 7 i Sverige under år 1970. En orienterande undersökning. Uppsats vid Kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms universitet.

⁸ Jfr Olsson, Tore: Koppleribrottet i svensk och engelsk rätt. Uppsats i ämnet tillämpade studier i straffrätt vid juridiska institutionen i Lund.

storlek. Ibland har endast någon enstaka kvinna ägnat sig åt prostitution. I andra fall har ett betydande antal kvinnor varit inblandade och omsättningen bland dem har varit stor. Också förhållandet mellan klubb- eller bordellinnehavaren och de prostituerade kvinnorna har varierat. Ofta har det varit fråga om en rent affärsmässig uppgörelse mellan innehavaren och den prostituerade där man inte har kunnat finna belägg för någon form av påtryckning mot den prostituerade. Ibland har det rört sig om välordnade etablissemang där de prostituerade av allt att döma funnit sig väl tillrätta och varit nöjda med det sätt varpå verksamheten bedrivits. I en del fall har de prostituerade varit tvungna att överlämna rätt betydande summor pengar av sina inkomster till innehavaren. Det har hänt att underåriga utnyttjats i verksamheten. Ur ordnings- och sanitetssynpunkt har verksamheten ofta varit helt otillfredsställande. Ibland har även annan brottslighet varit förenad med klubbverksamheten.

Gemensamt för sexklubbarna med prostitution som ett inslag i verksamheten och de mer renodlade bordellerna är att polisingripandena praktiskt taget aldrig skett på grund av anmälan från prostituerade i klubben eller bordellen. Polisen har själv tagit initiativ till utredningen, ibland på grund av klagomål från störda grannar eller av någon liknande anledning. Den intensitet med vilken verksamheten bedrivits från polisens sida har varierat mellan olika polisdistrikt och inom samma distrikt i tiden.

Ofta är det svårt att styrka att prostitution verkligen förekommit. Om man inte vid en razzia kan göra direkta avslöjanden krävs att någon eller några av de prostituerade berättar om vad som förekommer. Någon gång har det också hänt att kunder till prostituerade berättat om sina upplevelser.

I något enstaka fall har klubb innehavaren oförblommerat berättat för polisen om vad som förekommit. Oftast har han emellertid försökt att freda sig från ansvar genom att påstå att han inte kände till att kvinnorna ägnade sig åt prostitution. Ibland har han t.o.m. visat upp anställningsavtal i vilka kvinnorna uttryckligen förbjudits att ägna sig häråt i klubblokaler. Har det väl kunnat styrkas att prostitution förekommit har det emellertid i regel inte varit möjligt för innehavaren att undgå ansvar för koppleri. Även om de prostituerade skött sin verksamhet självständigt har klubb innehavaren ansetts främja den genom att med vetskap om vad som försiggått upplåta rum till dem. Även om innehavaren inte betingat sig något vederlag för rummet eller enskilda prostitutionskontakter har han ansetts ha haft vinning av verksamheten genom att inkomsterna av inträdesavgifterna eller omsättningen varit större på grund av att prostitution ingått som ett led i vad klubben haft att erbjuda kunderna.

Ansvar för koppleri har i regel drabbat den som varit ägare till klubben eller förestått denna. Någon enstaka gång har en finansär som själv inte tagit del i skötseln fällts till ansvar. I ett sådant fall kunde inte styrkas att kreditgivaren vid tidpunkten för sitt engagemang hade insett att prostitution skulle förekomma i klubben. När han efter en tid hade fått vetskap härom — ansåg hovrätten — hade han haft ett "så-

dant ansvar för och sådan vetskap om den rörelse som bedrevs att han borde tillsett att verksamheten upphörde eller också uppsagt sina ekonomiska åtaganden". Genom att underlåta detta samt genom att uppbära inkomster från klubben ansågs han ha gjort sig skyldig till koppleri.

Det har hänt att personer som haft en mer underordnad ställning åtalats för medhjälp till koppleri. Det har gällt anställda som haft till uppgift att sköta filmning, städning, barsservering, telefonsvarande m.m. I regel har de anställda frikänts. Det har inte ansetts att de främjat koppleribrottet på sådant sätt att de gjort sig skyldiga till medhjälp till koppleri. I ett fall dömdes emellertid en man för att han med vetskap om att en lokal skulle användas som bordell hjälpte den kvinna som var innehavare med lån, arbetsinsatser och undertecknande av avtal. Lånet, 7.000 kr, var avsett att finansiera inredningen. Arbetsinsatserna bestod i att han under en månads tid arbetade som hantverkare för lokalens iordningställande och att han vissa tider arbetade som vaktmästare. Han undertecknade också ett avbetalningskontrakt avseende möbler till bordellen. Han dömdes även för koppleri för att han överlämnat 200 kr från en av de prostituerade till bordellinnehavarinnan som satt anhållen.

När prostitution bedrivs i mindre skala med endast någon eller några prostituerade brukar inrättningen kallas poseringsateljé. Lokalen är då vanligen en bostadslägenhet. Det har hänt att poseringsateljéer utvecklats till sexklubbar eller större bordeller. Utvecklingen har ibland också gått i motsatt riktning. Det har förekommit en rad åtal och domar avseende koppleri när prostitutionen förekommit i poseringsateljéer. Ansvar har i en del fall drabbat den kvinna som framstått som innehavare. I några fall har uthyraren av lägenheten fällts till ansvar. Det har rört sig om personer som hyrt ut ett flertal lägenheter till prostituerade, ofta till mycket hög hyra. I andra fall har en fästman till någon av flickorna dömts till ansvar för att han hjälpt till i verksamheten. Det har då liknat mål om sutenörskap.

Påföljden för koppleri i samband med klubb- eller bordellverksamhet har i allmänhet varit fängelse. Villkorlig dom och skyddstillsyn har emellertid också förekommit särskilt i fall när verksamheten bedrivits i mindre omfattning eller när gärningsmannen varit inblandad endast i mindre mån. Fängelsestraffens längd har varierat kraftigt även för tämligen likvärdiga handlingar. Till en del kan detta förklaras av utformningen av bestämmelsen om grovt koppleri. Vid bedömning av om grovt brott föreligger skall enligt lagtexten särskilt beaktas om gärningsmannen främjat otuktigt levnadssätt i större omfattning. I en del fall har domstolen endast konstaterat att verksamheten bedrivits under en inte helt kort tid samt att åtskilliga kvinnor varit inblandade och därmed funnit kriterierna för grovt brott uppfyllda. Påföljden har då vanligen blivit fängelse två år, ibland något längre. I andra fall har domstolen fäst sig vid att verksamheten skötts på ett för de prostituerade fördelaktigt sätt samt att dessa varit nöjda. Trots att många kvinnor varit inblandade har domstolen då funnit att brottet inte varit grovt. Sålunda erhöll de bägge personer som låg bakom och skötte den kanske

största bordellen i landet fängelse i fyra resp. tio månader.

Sutenörskap skiljer sig från de hittills behandlade formerna av koppleri genom att det föreligger en personlig relation mellan sutenören och den prostituerade. Sutenörskap är emellertid ingen enhetlig företeelse. I ett nyligen framlagt danskt betänkande om prostitution lämnas en redogörelse för prostituerade och sutenörer i Köpenhamn.⁹ Som sutenörer anses män som helt eller delvis låter sig underhållas av en eller flera prostituerade kvinnor. Det uppges att cirka 20 % av sutenörerna är aggressiva såtillvida som de driver kvinnorna till prostitution genom våld eller hot. 40 % betecknas som assisterande. De följer exempelvis med kvinnan, varnar henne för polisen, skyddar henne mot aggressiva kunder samt hjälper till att inkassera betalning. Återstoden — cirka 40 % — uppges vara passiva. De hjälper endast till genom att exempelvis passa barnen. De tar dock del av kvinnans inkomster.

De olika formerna av sutenörskap återfinnes i svenska polisutredningar och domar. Den aggressiva sutenören som med våld eller hot driver ut kvinnan i prostitution förekommer sällan. När så är fallet rör det sig emellertid om allvarliga övergrepp. Förutom för koppleri döms vederbörande ofta för misshandel, olaga hot eller olaga tvång.

Den assisterande eller passive sutenören gör sig inte på samma sätt skyldig till övergrepp mot den prostituerade. Parets livsstil kan emellertid vara sådan att den förutsätter fortlöpande stora inkomster av prostitution exempelvis för narkotikaförbrukning. Ibland kan det också vara så att mannen fordrar och också erhåller stora summor för ren lyxkonsumtion från den prostituerade utan att bruka våld eller hot.

I vissa mål som förekommit kan man inte finna belägg för att kvinnan varit föremål för någon påtryckning från mannens sida. Mannen och kvinnan kan i samförstånd ha kommit överens om att det bästa sättet att lösa en för dem svår ekonomisk situation är att kvinnan ägnar sig åt prostitution. I ett sådant fall hade två makar svårt att klara avbetalningarna på ett hus som de gärna ville behålla. Kvinnan började därför ägna sig åt gatuprostitution. Mannen skjutsade henne till staden och höll vakt utanför den lägenhet de hyrt för ändamålet. De förtjänade pengarna, som varje dag antecknades i parets kassabok, användes för betalning av gemensamma skulder på villan och på deras bil. De upptäcktes vid polisspaning. De skilde sig från andra liknande par genom att de omedelbart berättade för polisen vad de ägnade sig åt. Mannen ansågs ha främjat och utnyttjat sin hustrus otuktiga levnads-sätt för egen vinning. Han dömdes därför för koppleri.

I andra fall har kvinnan varit prostituerad redan när parterna träffades och fortsatt härmed. Ofta har det rört sig om långvariga förbindelser. Mannen kan ha haft förvärvsarbete. I ett fall rörde det sig om ett par som varit gifta i cirka 12 år. Kvinnan hade varit prostituerad före äktenskapet och fortsatte härmed med vissa avbrott. Mannen hade hela tiden varit taxichaufför. Mannen ansågs av tingsrätten ha främjat hustruns verksamhet "genom att vid vissa tillfällen skjutsa henne i bil till stadens centrum för att hon där skulle sammanträffa med män i sedeslöst syfte, genom att, i förekommande fall tillsammans med makarnas barn, lämna hemmet, när hustrun därstädes skulle emottaga män

⁹ Kriminalforsorgs-
udvalgets betänkning
om prostitution
(Betänkning 1973
nr 678).

i förut angivet syfte samt genom att inlösa checkar, som hustrun mottagit som betalning vid sin prostitution". Tingsrätten fann det visserligen inte styrkt att mannen för egen eller familjens del mottagit pengar som hustrun förvärvat genom prostitution, men ansåg ändå att mannen haft vinning av denna. Det framgick nämligen "att hustrun använt genom sedeslöst leverne åtkomna medel för bestridande av egna och barnens utgifter och inköp av möbler för familjens gemensamma bruk". Tingsrätten konstaterade också att det måste anses uteslutet att mannen under den långa tid som det var fråga om skulle ha funnit sig i att hustrun ägnat sig åt prostitution om han inte haft någon vinning av det. Mannen dömdes för koppleri till fängelse i tre månader. Hovrätten fann ej skäl ändra domen och högsta domstolen meddelade ej prövningstillstånd.

Den nämnda domen är ingen isolerad företeelse. I en annan hovrätt förekom exempelvis ett mål där man uttalade att vid bedömandet av vad mannen erhållit genom sin hustrus livsföring borde tagas i betraktande förutom ett kontant belopp som han mottagit även "den allmänna standardhöjning i form av bl.a. möbel- och bilinköp, vilken kommit honom till del och som möjliggjorts genom hustruns verksamhet". Tingsrätten hade även ansett att mannen gjort sig skyldig till koppleri genom att han vid bodelning i anledning av äktenskapets upplösning tillskiftats bilen. Hur hovrätten ställde sig till denna fråga framgår inte av domskälen.

Polisutredning och mål angående sutenörskap förekommer sällan. Normalt får det antagas föreligga sådan intressegemenskap mellan den prostituerade och hennes sutenör att den prostituerade saknar anledning att anmäla förhållandet för polisen eller yppa något om polisen själv tar initiativ till utredning. Det förekommer säkerligen också att den prostituerades tystnad bottnar i rädsla för sutenören.

En del polisanmälningar sker av prostituerade sedan hon blivit utsatt för misshandel eller liknande övergrepp. I andra fall har anmälan ett direkt samband med en brytning av gemenskapen. I de två sist nämnda fallen ägde äktenskapsskillnad rum i omedelbart samband med koppleriåtal. Vid en genomgång av polisanmälningarna för koppleri 1970 påträffades ett fall med en kvinna som sedan länge varit prostituerad. Vid flera tillfällen hade hon anmält den man för koppleri med vilken hon för tillfället sammanlevde, vilket ledde till polisutredning, åtal och dom för mannen medan kvinnan omedelbart upptog samlevnad med en ny man.

Även vid sutenörskap är fängelse den vanligaste påföljden. Det förekommer att villkorlig dom och skyddstillsyn ådömes. Ett exempel härpå är det ovan relaterade fallet med paret som gjorde avbetalningar på sitt hus. Ytterst sällan döms för grovt koppleri vid sutenörskap. Vid sådana tillfällen har i de fall sexualbrottsutredningen känner till gärningsmannen även dömts för andra brott mot person såsom olaga hot eller misshandel.

10.5 Behandlingen av frågan om prostitution och koppleri vid 1972 års riksdag

Samhällets inställning till prostitution och koppleri aktualiserades vid 1972 års riksdag genom tre motioner (1972: 59, 310 och 330).

I motion 1972: 59 hemställdes att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t begära utredning och förslag till ett system med statlig bordellverksamhet. Sedermera — under riksdagsdebatten — ändrades motionsyrkandet på så sätt att det i stället hemställdes att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära att en utredning tillsattes med uppgift att dels verkställa en kartläggning av prostitutionens omfattning och karaktär och av de prostituerade bakgrund, utbildning, levnadsförhållanden m.m., dels lägga fram förslag till åtgärder för att bekämpa de mänskligt förnedrande former under vilka prostitutionen för närvarande bedrivs.

I motionerna 1972: 310 och 330 hemställdes att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla dels om sådan ändring av 6 kap. 7 § BrB, att ”den blir tillämplig på var och en som ägnar sig åt att främja, underlätta, förmedla eller marknadsföra tillfällig könsförbindelse mot betalning” dels ock att socialstyrelsen gavs i uppdrag att utfärda nödvändiga anvisningar för socialbyråerna för att de skulle kunna vidtaga åtgärder för att anskaffa arbete, alternativt ge socialhjälp och förmå prostituerade att övergå till annan för såväl individen som samhället nyttig verksamhet.

Socialutskottet (SoU 1972: 36) hemställde att motionerna inte måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Utskottet avstyrkte motionen 1972: 59 med motiveringen att ”upprättandet av bordeller, som drivs eller godkänts av samhället, skulle innebära att samhället aktivt medverkade till att ett antal människor utnyttjades för en verksamhet som erfarenhetsmässigt ofta leder till både allvarliga psykiska skador och till livsvarig social missanpassning för dem”.

Ifråga om ingripanden mot sexklubbar och poseringsateljéer uttalade utskottet följande:

”I den mån det förekommer samlag eller eljest otukt mellan kunderna och dem som är anställda på en sexklubb eller poseringsateljé ger brottsbalkens regler om koppleri redan nu betydande möjligheter till straffrättsliga ingripanden mot både den som driver institutionen och anställda som tar aktiv del i verksamheten, låt vara att möjligheterna till ingripanden ofta kan begränsas av föreliggande bevisvärigheter. I viss utsträckning torde det också vara möjligt att med stöd av bl.a. hälsovårdslagstiftningen vidta åtgärder mot sexklubbar och poseringsateljéer. I fall då personer under 20 år tar del i verksamheten kan barnavårdsnämnden ingripa med stöd av barnavårdslagen. Även reglerna i smittskyddslagen om åtgärder till förhindrande av att venerisk sjukdom sprids bör beaktas i sammanhanget.

Trots att det således ingalunda saknas möjligheter att ingripa mot sexklubbar och poseringsateljéer har polisen och andra myndigheter uppenbarligen ganska länge stått sig avvaktande. Under det gångna året har dock, enligt vad chefen för justitiedepartementet uppgivit i svar på enkla frågor

den 2 i denna månad, antalet polisingripanden mot sexklubbar varit betydande. Det har också upplysts att en fortsatt intensiv polisiär övervakning av verksamheten pågår. Det finns därför anledning räkna med att de legala möjligheter som finns att bekämpa de aktuella formerna av prostitution kommer att tas till vara i väsentligt större utsträckning än hitintills. Då det gäller andra myndigheter än polisen kan inte bortses från att den omständigheten att lagstiftningen inte har varit inriktad på förekomsten av företeelser av den här aktuella typen kan ha föranlett osäkerhet om möjligheterna att ingripa."

Utskottet redogjorde även för sexualbrottsutredningens direktiv och uttalade i samband därmed följande:

"Enligt utskottets mening måste utredningen vid fullgörandet av sitt uppdrag självfallet beakta vilka konsekvenser som tillkomsten av sexklubbar, poseringsateljéer och liknande företeelser bör få för lagstifningen om sedlighetsbrott. I anslutning till det sist sagda vill utskottet framhålla att det ingalunda är givet att utvecklingen på alla punkter motiverar en liberalisering av lagstiftningen. Med utgångspunkt i att samhället även i fortsättningen måste ge ett långtgående skydd mot att människor hänsynslöst utnyttjas för prostitution kan det visa sig att rekvisiten för koppleribrott behöver få en annan utformning än för närvarande för att det skall bli möjligt att på ett effektivt sätt komma åt kopplare och sutenörer. Samtidigt bör påpekas att det i utredningsdirektiven ifrågasätts om det är rimligt att minimistrafket för grovt koppleri är så högt som fängelse i två år. Detta uttalande ställs enligt utskottets mening i en delvis annan belysning genom den senaste utvecklingen på området. Enligt utskottets mening bör emellertid utredningens förslag avvaktas innan ställning tas till de här behandlade frågorna."

Efter att ha erinrat om att även en sanering av reklamen för bordellverksamhet kunde vara av värde för att bekämpa prostitutionen anförde utskottet:

"Det är emellertid enligt utskottets bedömning uppenbart att i vart fall på längre sikt de effektivaste åtgärderna måste vara sådana som innebär att orsakerna till prostitution undanröjs. Att motiven många gånger är att söka i att de prostituerade haft svårigheter av social och ekonomisk karaktär torde vara ett faktum. Man har emellertid ingen entydig bild av bakomliggande orsaker. Både denna omständighet och det faktum att gatuprostitutionen till väsentlig del försvunnit och ersatts av andra former aktualiserar enligt utskottets mening frågan om en kartläggning av prostitutionens omfattning och karaktär och av de prostituerades sociala bakgrund, utbildning, levnadsförhållanden m.m. . . . Det bör framhållas att en kartläggning av olika problem kring prostitutionen, vilken kartläggning självfallet bör ske under medverkan av socialmedicinsk och annan expertis, skulle bli av betydelse inte bara för fortsatta överväganden rörande åtgärder för att förebygga att människor ägnar sig åt prostitution utan även för val av hjälpinsatser av den karaktär som tas upp i motionen 1972: 330 och som syftar till att hjälpa personer som redan dragits in i prostitutionen. Samtidigt måste emellertid slås fast att gällande barnavårds- och socialhjälpslagstiftning inte bara ger utrymme för utan även klart ålägger myndigheterna att bistå prostituerade lika väl som andra socialt missanpassade."

Utskottet ansåg sig kunna utgå från att frågan om en kartläggning av prostitutionen skulle bli föremål för noggrann prövning i annat samman-

hang. Det ansågs vidare inte erforderligt att socialstyrelsen gavs uttryckligt uppdrag att utarbeta sådana anvisningar till socialbyråerna som föreslagits i en av motionerna.

Utskottets hemställan bifölls i riksdagen med 303 röster mot 5.

10.6 Överväganden

Koppleribestämmelsen fyller olika funktioner och tillämpas även på en rad tämligen olikartade situationer. En viktig funktion är att allt organiserande av prostitution inklusive bordelldrif är straffbelagt genom bestämmelsen. Samhällets attityd till prostitution är därmed till stor del bestämd genom utformningen av koppleribestämmelsen.

Till bilden hör emellertid också att det inte är straffbelagt att ägna sig åt prostitution. Det finns visserligen teoretiska möjligheter att in-skrida mot vissa prostituerade med stöd av lagen (1964: 450) om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet. En förutsättning är att vederbörande "underlåter att efter förmåga söka försörja sig hederligt samt för ett sådant asocialt liv att uppenbar fara föreligger för allmän ordning eller säkerhet". I praktiken tillämpas emellertid inte lagen och riksdagen har för övrigt uttalat sig i riktning mot ett avskaffande av den. I övrigt kan direkta ingripanden mot en person för att han eller hon ägnar sig åt prostitution endast ske mot utvecklingsstörda med stöd av omsorgslagen och mot underåriga med stöd av barnavårdslagen. Enligt sistnämnda lag kan åtgärder vidtagas mot person som ej fyllt 20 år om han på grund av exempelvis "sedeslöst levnadssätt" är i behov av särskilda tillrättaförande åtgärder från samhällets sida. Rättelse skall i första hand söka åstadkommas genom förebyggande åtgärder i form av råd och stöd, förmaning och varning, föreskrifter angående den underåriges levnadsförhållanden samt övervakning. Om förebyggande åtgärder bedöms vara gagnlösa eller om sådana åtgärder vidtagits utan att medföra rättelse skall den underårige omhändertagas för samhällsvård. Det bör tilläggas att socialnämnds skyldighet att bedriva en aktivt uppsökande verksamhet i förhållande till socialt missanpassade inkluderar de prostituerade som kan räknas till denna kategori människor.

Prostitutionen är i allt väsentligt ett socialt problem. De viktigaste insatserna som samhället kan göra torde ligga på det sociala planet samt bestå i åtgärder för att på olika sätt bistå de prostituerade och hjälpa dem till en annan livsföring. Insatser av mer allmänt förebyggande karaktär har säkerligen också stor betydelse. En svårighet ligger i att närmare kännedom saknas om prostitutionens karaktär och de prostituerades utbildning, bakgrund, levnadsförhållanden m.m. Motsvarande uppgifter saknas om de prostituerades kunder. Bakgrunden till efterfrågan på prostitution är därmed dåligt belyst.

Förbudet mot bordeller och annan organiserad prostitution är vedertaget. En omprövning av förbudet förutsätter att samhällets attityd till prostitutionen i sin helhet tas upp till behandling. Sexualbrottsutredningen har inte ett så omfattande uppdrag. Det är för övrigt något av en tillfällighet att i ett kapitel som avhandlar sexuella övergrepp i BrB

influtit en bestämmelse som har denna för de övriga bestämmelserna väsensfrämmande funktion. Sexualbrottsutredningen har sålunda utgått från att en översyn av koppleribestämmelsen inte får leda till att förbudet mot bordeller och annan organiserad prostitution upphävs.

När det sedan gäller den andra huvudfunktionen hos koppleribestämmelsen nämligen att skydda prostituerade mot övergrepp från sutenörer har denna en större anknytning till sexualbrottsutredningens uppdrag. Inte heller här är det emellertid särskilt träffande att tala om sexuella övergrepp.

I skildringar av sutenörer och deras förhållande till prostituerade är det oftast den aggressive sutenören som med hugg, slag och hot driver den prostituerade ut på gatan som beskrives. Det förekommer sådana fall och det rör sig då ofta om mycket upprörande övergrepp. Utmärkande är emellertid att sutenören samtidigt gör sig skyldig till andra allvarliga brott mot person såsom misshandel eller olaga tvång. Koppleribestämmelsen behövs strängt taget inte för att möjliggöra inskrifanden i dessa fall.

Majoriteten av de män som sammanlever med prostituerade torde emellertid inte tillhöra denna kategori. Tidigare har nämnts att i ett nyligen avgivet danskt betänkande cirka 40 % uppgavs endast assistera den prostituerade i hennes verksamhet och lika många uppgavs förhålla sig passiva. Det är främst för dessa personer som koppleribestämmelsen — bortsett från bordelldrift och liknande företeelser — har självständig betydelse.

Vid övervägande i vilken omfattning dessa personer skall anses göra sig skyldiga till handlingar som bör bestraffas går det inte att bortse från att vuxna kan påföljdslost ägna sig åt prostitution. Det är inkonsekvent att låta en kvinna fritt få välja om hon vill vara prostituerad men anse att hon är utsatt för ett övergrepp så snart hon gör av med sina pengar eller får den minsta lilla hjälp i sin verksamhet.

Det hävdas ibland att det angivna resonemanget bör medföra att koppleribestämmelsen såvitt angår sutenörer kan upphävas helt. Enligt sexualbrottsutredningens uppfattning är detta att gå för långt. Det går inte att bortse från att förhållandet mellan den prostituerade och hennes sutenör ofta tar sig övergreppsliknande former utan att andra straffbestämmelser är tillämpliga. Ofta är parternas livsstil uppbyggd kring att den prostituerade dagligen överlämnar stora summor pengar till sin sutenör. Hon befinner sig då i realiteten i en tvångssituation där hon måste fortsätta med en verksamhet som ofta är psykiskt nedbrytande och ägnad att leda till social missanpassning.

Av förarbetena till den nuvarande lagstiftningen framgår att det närmast är de nu nämnda fallen man avsett att lagstifta mot. Gränsdragningen mellan dessa och andra mer godartade, som det saknas anledning att inskrida mot, är vanskelig. Vid utformningen av de nuvarande straffbestämmelserna har hänsynen till de bevisvärigheter som kan föreligga vid koppleri spelat stor roll. Man har bestämt vad som skall vara straffbart på ett sådant sätt att det skall bli möjligt att inskrida.

Det är utan tvivel så att det föreligger stora svårigheter att bevisa koppleri. Till allra största delen beror detta på att den prostituerade inte

vill medverka till att hennes sutenör blir åtalad och dömd. Skälen här-till varierar. Hon kan vara nöjd med sin relation och inte anse sig utsatt för något övergrepp. Även om hon anser sig utnyttjad vill hon kanske inte blanda in polisen. Ibland hyser hon säkerligen rädsla för repressalier.

Situationen med bevissvårigheter på grund av en intressegemenskap och personlig relation förekommer även vid andra brott. Det är så-lunda mycket vanligt att exempelvis alkoholister utsätter sina hustrur för misshandel eller olaga hot utan att detta polisanmäles eller utredes. Ofta sker en anmälan för att avvärja en akut farlig situation men åter-tas någon dag senare när hustrun vill återuppta sammanlevnaden. Vid våldtäkt har det visat sig att anmälningarna, när det finns en fast rela-tion mellan gärningsmannen och offret, genomgående avser mycket brutala övergrepp. De "lindrigare" våldtäkterna polisanmäles inte. I de nu nämnda situationerna disponerar kvinnan över om det skall bli ett rättsligt förfarande mot mannen. I vissa fall kan åtal enligt lag inte väckas utan kvinnans medgivande och väckes åtal är det omöjligt att styrka brottet om inte kvinnan medverkar.

Vid de nämnda övergreppssituationerna har man accepterat att bevis-svårigheterna i många fall leder till att gärningsmännen inte kan fällas till ansvar. Vid koppleri däremot har man låtit samma bevissvårigheter leda till en utvidgning av straffansvaret. Innebörden härav är att man "för att komma åt" allvarliga övergrepp straffbelagt även sådana hand-lingar som inte är övergrepp.

Vid den praktiska tillämpningen av koppleribestämmelsen är det, bort-sett från påföljdsvalet, ointressant om den prostituerade blivit utsatt för övergrepp. Så har avsikten varit och så tillämpas bestämmelsen. En nöd-vändig konsekvens av den tillämpade lagstiftningstekniken är också att domstolen blir tvungen att döma till ansvar i vissa fall då det är fullt klarlagt att den prostituerade inte blivit utsatt för övergrepp.

Till bilden hör också att den använda tekniken att "kommat åt" sute-nörer inte är effektiv. Med den vidsträckta tolkning som givits koppleri-bestämmelsen torde det i praktiken inte vara möjligt att sammanleva med en prostituerad utan att göra sig skyldig till koppleri. Likväl före-kommer åtal mot sutenörer mycket sällan. En förutsättning för att be-stämmelsen skall tillämpas är även med det vidsträckta straffansvar som föreligger idag att den prostituerade kvinnan är villig att berätta om sitt förhållande till sin sutenör. En sådan vilja föreligger sällan och om den föreligger behöver den inte ha sin grund i att den prostituerade blivit utsatt för övergrepp. Hon kan exempelvis har tröttnat på gemen-skapen.

Enligt sexualbrottsutredningens uppfattning bör inte de bevissvårig-heter som föreligger vid koppleri på samma sätt som i gällande rätt få påverka bedömningen av vilka handlingar som skall bestraffas. Det sagda innebär att det kriminaliserade området bör inskränkas. Straff-barheten bör inte som nu drabba alla handlingar som kan betecknas som främjande av prostitution och inte heller bör utnyttjande av prosti-tuerad anses som straffbart i den utsträckning som nu är fallet. Det är vidare angeläget att bestämmelsen ges en modern språkdräkt.

Huvudregeln bör vara att straffansvar för koppleri drabbar den som otillbörligen utnyttjar en prostituerad. Förfarandet måste framstå som otillbörligt. Den typiska straffbara situationen bör vara att gärningsmannen regelbundet uppbär stora summor pengar av en prostituerad. Däremot bör inte samlevnad med en prostituerad i sig grunda straffansvar. Detta innebär att den prostituerade måste kunna bidra till den gemensamma hushållningen och även i samma utsträckning som eljest är vanligt kunna överlämna pengar till den som hon sammanbor med utan att denne gör sig skyldig till något straffbart.

Ett otillbörligt utnyttjande av en prostituerad kan givetvis föreligga även i fall när det inte finns någon personlig relation till gärningsmannen. Ett typiskt exempel är när någon hyr ut lägenheter till prostituerade till hyror som ligger över den gängse hyresnivån. Även vid bordelldrift och annan organiserad prostitution torde förhållandena ofta vara sådana att ett otillbörligt utnyttjande av den prostituerades verksamhet föreligger.

I uttrycket utnyttja ligger att gärningsmannen bereder sig fördelar av ett eller annat slag. När det saknas ett sådant vinningsmoment som framstår som otillbörligt finns det i regel inte anledning att inskrida straffrättsligt.

Bordelldrift och annat yrkesmässigt främjande av prostitution bör på skäl som angivits i det föregående alltjämt vara straffbelagt. Det kan inte bortses från att sådan organiserad verksamhet kan bedrivas utan att det framstår som ett otillbörligt utnyttjande av de prostituerade. Dessa fall får därför nämnas särskilt i lagtexten. Straffansvaret bör vara begränsat till den som intar en ledande ställning till verksamheten.¹⁰

Enligt den nu gällande lagtexten drabbar ansvaret den som främjar eller utnyttjar annans "otuktiga levnadssätt". Sexualbrottsutredningen föreslår att ordalydelsen ändras så att straffansvaret drabbar den som otillbörligen utnyttjar att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot betalning. Därmed markeras att det måste röra sig om utnyttjande av en eller flera prostituerade.

Enligt gällande lag är det straffbelagt att förleda person under tjugo år till otuktigt levnadssätt. Det är ytterst sällan som denna bestämmelse tillämpas. Delvis beror detta på att det är svårt att bedöma om gärningsmannen haft ett sådant avgörande inflytande på den underåriges handlande att han skall anses ha förlett denne. I de fall där ett förledande föreligger torde också föreligga ett vinningssyfte hos gärningsmannen. Så har varit fallet i de mål om förledande till otuktigt levnadssätt som sexualbrottsutredningen har kännedom om. Sexualbrottsutredningen anser därför att bestämmelsen bör kunna avvaras. Det bör i sammanhanget framhållas att vid bedömande av om ett otillbörligt utnyttjande föreligger enligt förslaget till ny koppleribestämmelse bör beaktas om gärningsmannen använt påtryckningar för att förmå vederbörande att prostituera sig eller fortsätta härmed.

Den särskilda bestämmelsen om främjande av otukt där straffansvaret drabbar den som för att skaffa sig särskild vinning främjar en tillfällig könsförbindelse mellan andra fyller av allt att döma ingen funktion. Den normala påföljden borde vara böter. Enligt kriminalstatistiken har

¹⁰ Jfr specialmotive-
ringen s. 140 f.

emellertid hittills ingen person dömts till böter för brott mot 6 kap. 7 § BrB.¹¹ Straffansvaret drabbar främjande av tillfälliga sexuella förbindelser utan samband med prostitution. Bestämmelsen får anses vara en kvarleva från en tid då det ansågs vara en uppgift för strafflagen att motarbeta tillfälliga sexuella förbindelser. Den bör upphävas.

Straffskalan för koppleri bör vara densamma som nu, fängelse lägst en månad och högst fyra år. Vad därefter angår frågan om den nuvarande bestämmelsen om grovt koppleri bör behållas får sexualbrottsutredningen anföra följande. Av kriminalstatistiken framgår att domstol under åren 1965—1971 endast kan ha dömt en enda person till längre frihetsstraff än fängelse 25 månader för grovt koppleri. Även om man ansett grovt brott föreligga har man sålunda vid straffmätningen hållit sig inom straffskalan för normalbrottet. För tiden därefter känner sexualbrottsutredningen till ett enda fall där man över-skridit nämnda straffskala och dömt till fem års fängelse. Gärningsmannen dömdes emellertid dessutom för grov utpressning, misshandel m.m. Straffskalan för grovt koppleri synes därför inte svara mot ett reellt behov av straffrättsliga ingripanden. Utformningen av bestämmelsen har däremot medverkat till en ojämn straffutmätning i den praktiska rättstillämpningen. Tämligen likvärdiga handlingar har bedömts olika. I bestämmelsen anges att vid bedömande av huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen främjat otuktigt levnads-sätt i stor omfattning eller hänsynslöst utnyttjat annan. Domstolen har ibland endast konstaterat att rätt många kvinnor varit inblandade under en inte alltför kort tidsperiod och därmed bedömt brottet som grovt. I andra likartade fall har domstolen beaktat att kvinnorna av allt att döma behandlats väl och varit nöjda med det sätt som verksamheten bedrivits på. Fängelsestraffet har då bestämts till tid väsentligt under-skridande minimistraftet för grovt koppleri. Sexualbrottsutredningen anser att bestämmelsen om grovt koppleri bör upphävas. Vidare anser utredningen att den kanske viktigaste omständigheten vid bestämman-det av straff för koppleri är förhållandet mellan gärningsmannen och den eller de prostituerade som är inblandade. Är förhållandet gott talar detta, om frihetsberövande påföljd anses erforderlig, för ett kort fängelsestraff även i fall då många kvinnor är inblandade.

¹¹ Fr.o.m. 1972 görs en uppdelning i statistiken. Detta år dömdes en person för främjande av otukt till villkorlig dom.

11 Förförelse av ungdom

Bestämmelsen om förförelse av ungdom (6 kap. 8 § BrB) riktar sig mot den som genom att utlova eller giva ersättning skaffar eller söker skaffa sig en tillfällig könsförbindelse med en underårig. Åldersgränsen går i heterosexuella relationer vid 18 år och i homosexuella relationer vid 20 år. För brottet kan dömas till böter eller fängelse i högst sex månader.

Bestämmelsen saknade motsvarighet i äldre rätt och i straffrättskommitténs förslag till brottsbalk. Den har sin bakgrund i de diskussioner om prostitutionsproblemet som fördes på 1950-talet. Vid överläggningar i justitiedepartementets regi för översyn och samordning av åtgärder mot ungdomsbrottslighet väcktes vid en konferens om ungdomsprostitutionen¹ tanken att åtgärder borde vidtagas mot kunder till prostituerade.

Vid 1958 års riksdag behandlades vidare prostitutionsproblemet med anledning av två motioner (I: 151 och II: 175) i ämnet. I motionerna ifrågasattes bl.a. om inte prostitutionen borde kriminaliseras och därvid både kunden och den prostituerade drabbas av ansvar. Allmänna beredningsutskottet, vars utlåtande (1958: 17) godkändes av riksdagen, slog fast att prostitutionen var ett samhällsproblem av mycket allvarlig art inte minst med hänsyn till att den tenderade att sprida sig till lägre åldersgrupper. Utskottet fann det angeläget att stora ansträngningar gjordes för att komma till rätta med de problem som sammanhängde med prostitutionen samt att särskild vikt därvid borde fästas vid de yngre åldersgruppernas situation. Utskottet gick genom olika tänkbara möjligheter till reformer samt framhöll avslutningsvis att det kunde tänkas föreligga behov av ett flertal författningar på olika områden, av ändringar i strafflagstiftningen och av andra åtgärder än lagstiftning. Huvudsyftet borde enligt utskottet vara att åstadkomma ökade möjligheter till effektiva ingripanden vad gällde såväl det förebyggande arbetet som efterföljande omhändertaganden eller straffreaktioner beträffande parterna i prostitutionen.

I det 1958 till lagrådet remitterade förslaget till brottsbalk erinrade departementschefen om de nämnda överläggningarna om ungdomsbrottsligheten och om riksdagsbehandlingen av prostitutionsproblemet 1958. Departementschefen framhöll att åtgärder mot prostitutionen borde sättas in på flera olika områden samt att möjligheterna att komma till rätta med problemet genom strafflagstiftning inte borde överskattas.

¹ SOU 1959: 37 s. 212 ff.

För att bereda ungdom ökat skydd mot att dras in i prostitutionen föreslogs dock att brottstypen otukt med ungdom skulle omfatta även fall då någon mot vederlag övade sexuellt umgänge med annan i den ålder som angavs i bestämmelsen. Lagrådet framhöll att kriminaliseringen skulle bli tydligare om ifrågavarande fall bröts ut till särskild behandling. Lagrådet ansåg också att straffskalan i bestämmelsen otukt med ungdom var alltför sträng för den nya brottstypen. Ifråga om tillämpningen av bestämmelsen framhöll lagrådet att det måste fasthållas vid att den avsåg att vända sig mot utnyttjandet av ungdom i gatuprostitution eller under liknande förhållanden. I annat fall skulle stadgandet få en alltför vidsträckt tillämpning.

Bestämmelsen blev föremål för kritik under riksdagsbehandlingen. I motionen 1962 II: 650 yrkades att ansvaret begränsades till homoseksuella relationer och i motionen 1962 II: 654 att det straffbara området erhöll en klarare precisering. Motionerna avstyrktes av första lagutskottet (1LU 1962: 42). Utskotten hänvisade till lagrådets uttalande om att bestämmelsen vände sig mot utnyttjande av ungdom i gatuprostitution eller liknande förhållanden samt uttalade att det för lagrummets tillämpning borde krävas att fråga var om verklig ersättning. Mot denna målsättning fanns enligt utskottet intet att invända. Utskottet var inte enigt. I en reservation yrkades att bestämmelsen skulle utgå ur förslaget. Som motivering anfördes främst risken för utpressning mot de prostituerades kunder. Det framhölls dock också att polisundersökning och domstolsförhandling var ägnad att stämpla de unga som prostituerade och därmed försvåra deras resocialisering. Riksdagen antog emellertid utskottets hemställan.

Bestämmelsen om förförelse av ungdom tillämpas sällan. Antalet polisanmälningar under åren 1965—1967 uppgick visserligen till ett hundratal per år. Detta kan delvis antagas ha sin grund i att även andra brott förts till denna brottskategori vid statistikföringen. Efter omläggning av statistiken fr.o.m. 1968 sjönk antalet anmälningar markant. Under åren 1968—1973 varierade de mellan 6 och 27. År 1974 var anmälningarna så många som 146 beroende på uppdagandet, av en stor s.k. otuktshärva (jfr s. 144). Antalet dömda har varit mycket få. Åren 1965—1972 varierade de mellan 1 och 5 per år. I nästan samtliga fall bestämdes påföljden till böter.

I en undersökning vid kriminalvetenskapliga institutet vid Stockholms universitet har de polisanmälningar som ägde rum 1970 närmare analyserats.² Antalet anmälningar var 27. Ungefär hälften av anmälningarna hade polisen själv tagit initiativ till. Många anmälningar bedömdes vara fel statistikförda. Endast 15 anmälningar ansågs sålunda avse brottet förförelse av ungdom. Som resultat av anmälningarna dömdes två personer för förförelse av ungdom till 40 dagsböter vardera och en person för bl.a. otuktigt beteende och otukt med barn. Den ena av de personer som dömdes för förförelse av ungdom brukade få besök av två underåriga flickor som onanerade åt och hade samlag med honom mot kontant betalning. Flickorna var kända hos polisen. I det andra fallet rörde det sig om ett homosexuellt närmande mot en pojke. Gärningsmannen, som var granne till pojken, satte lappar med

² Maschmann, Hans:
En orienterande under-
sökning kring brottet
förförelse av ungdom.
Kriminalvetenskapliga
institutet, Stockholm
1973.

sexuella inviter på pojken moped. Pojken berättade om det inträffade för sina föräldrar. Något sexuellt umgänge kom aldrig till stånd.

Bestämmelsen om förförelse av ungdom har tillämpats så sällan att den inte kan antagas ha fyllt sin avsedda funktion att förhindra att ungdom utnyttjas i gatuprostitution eller under liknande förhållanden. Genom att bestämmelsen kommit till så liten användning kan den heller inte antagas ha varit förenad med de olägenheter som dess kritiker befarade.

Koppleribestämmelsen ger skydd mot att ungdom utnyttjas i prostitution. Det bör också erinras om de möjligheter som barnavårdslagen ger att ingripa för att få till stånd en ändring i en ung prostituerads levnadssätt. Det kan nämnas att i den danska straffeloven infördes 1961 en bestämmelse med samma innebörd som stadgandet om förförelse av ungdom. Denna upphävdes dock redan 1965. Slutligen kan tilläggas att riksåklagaren redan 1969 uttalade sig för ett avskaffande av bestämmelsen.³

Sexualbrottsutredningen anser att bestämmelsen om förförelse av ungdom bör upphävas.

³ Nordisk tidsskrift för kriminalvidenskap 1970 s. 209, jfr även Nelson, Alvar: Sedlighetsbrotten s. 257. Ingår i Israel J. (red.): Sexologi. 1970.

12 Specialmotivering

Rubriken till 6 kap. BrB

I avsnittet Allmänna överväganden har förordats att termerna sedlighet, tukt och otukt utmönstras ur lagen. Sexualbrottsutredningens förslag innebär att 6 kap. BrB erhåller rubriken "Om sexuella övergrepp".

1 och 2 §§

Den som medelst olaga tvång förmår annan till sexuellt umgänge döms enligt 1 och 2 §§ för sexuellt tvång, sexuellt tvång som är mindre grovt eller våldtäkt. Som nämnts i den allmänna motiveringen syftar uttrycket olaga tvång på brottet med samma namn (4 kap. 4 § BrB). I brottsbeskrivningen för olaga tvång preciseras de påtryckningsmedel som medför straffansvar. Det är misshandel, annat våld eller hot om brottslig gärning. Också hot att åtala eller angiva annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande är straffbara påtryckningsmedel, såframt tvånget är otillbörligt.

Som misshandel anses försättande i vanmakt eller annat sådant tillstånd (3 kap. 5 § BrB). Detta förfarande behöver därför inte som nu i 6 kap. 1 § 1 st. 2 p. omnämnas särskilt i lagtexten.

För att ansvar skall inträda krävs, liksom enligt 3–5 §§ i förslaget, att "sexuellt umgänge" skall ha ägt rum. Sexualbrottsutredningen har avsett att detta uttryck skall betyda detsamma som uttrycket "könsligt umgänge" i gällande rätt. En sådan anknytning till vad som gäller nu har stora fördelar. Innebörden av uttrycket könsligt umgänge blev utförligt belyst under förarbetena till BrB. Enligt sexualbrottsutredningens bedömning har tolkningen av uttrycket i den praktiska rättstillämpningen inte vållat några större problem. Ur saklig synpunkt finns det inte heller anledning att erinra mot en gränsdragning i överensstämmelse med gällande rätt.

Till belysning av uttrycket könsligt umgänge och därmed även uttrycket sexuellt umgänge i den föreslagna lagtexten kan följande ur förarbetena till BrB och praxis anföras.

Enligt straffrättskommittén räknades till könsligt umgänge handlingar "vilka typiskt sett avsåg att tillfredsställa eller uppväcka bådas eller enderas sexuella drift". Huruvida handlingen faktiskt medfört "direkt

tillfredsställelse" av könsdriften skulle däremot inte tillmätas någon betydelse och utredning om huruvida gärningsmannen haft sädesavgång skulle kunna underlåtas, vilket sades ha viss betydelse då förhör skulle hållas med barn. Beträffande de handlingar som kunde tänkas komma ifråga som könsligt umgänge anförde kommittén följande:

"Vad angår andra hithörande heterosexuella handlingar än samlag avses i första hand samlagsförsök och andra samlagsliknande åtgärder. För straffbarhet bör icke nödvändigtvis krävas att gärningsmannens och offrets könsdelar beröra varandra. I de fall där gärningen förövas av en man mot en kvinna är det t.ex. tillräckligt, att gärningsmannen med sitt könsorgan berör annan del av kvinnans kropp än hennes könsorgan. I regel måste fordras att direkt kroppslig beröring föreligger. Stundom bör emellertid könsligt umgänge anses äga rum även utan direkt kroppslig beröring mellan den enas könsorgan och den andras kropp. Som exempel kan nämnas den situation som förelåg i det i NJA 1950 s. 263 refererade rättsfallet (samlagsliknande handling med en flicka som vid tillfället bar underbyxor). Såsom könsligt umgänge bör vidare anses att gärningsmannen med munnen eller tungan berör den andras könsorgan eller denna företager motsvarande åtgärd med gärningsmannens könsorgan. Utanför det område som avses med begreppet könsligt umgänge bör däremot i regel falla att gärningsmannen fingrar på eller eljest flyktigt berör den andras yttre könsorgan. För att anses såsom könsligt umgänge torde beröringen i regel böra vara inriktad på en viss varaktighet. Vid bedömande huruvida en beröring av annans könsorgan med händerna skall anses innefatta könsligt umgänge eller om gärningen skall anses utgöra sådant otuktigt beteende som avses i 6 § bör betydelse tillmätas den föreliggande situationen i dess helhet. Sålunda kan exempelvis en man som lockat en flicka in i sin bostad och där under en icke alltför kort tidrymd med henne företager handlingar av ifrågavarande slag bliva att straffa jämlikt 3 § för otukt med barn. I fråga om homosexuella handlingar får gränsen mellan vad som skall hänföras till könsligt umgänge och vad som skall anses såsom sedlighets-sårande gärning dragas på likartat sätt som beträffande handlingar av heterosexuell natur. Såsom könsligt umgänge böra anses sådana förfaranden som motsvara normalt könsumgänge i heterosexuella förhållanden, i främsta rummet samlagsliknande handlingar såsom immissio in anum eller in os samt masturbatoriska åtgärder av skilda slag. Något krav på ejaculatio seminis såsom objektivt rekvisit för fullbordat brott bör icke uppställas."

Vid det fortsatta lagstiftningsarbetet utsattes det uppställda kravet på könsligt umgänge för kritik från olika utgångspunkter. Riksåklagarämbetet påpekade att kommittén i sina motiv icke berört det fall att offret rör vid gärningsmannens penis samt hävdade att oklarhet förelåg om en sådan gärning var att hänföra till könsligt umgänge eller till annan sedlighetssårande handling. RFSU framhöll att könsligt umgänge innefattade sexualhandlingar av mycket olika slag och farlighetsgrad samt förordade en restriktiv tolkning av uttrycket medan skolöverstyrelsen uttalade betänkligheter för det fall att gärningar som bedömdes som otukt i strafflagen i framtiden endast skulle bli att bedöma som otuktigt beteende. Departementschefen betonade att en skarp gräns icke kunde uppdragas mellan könsligt umgänge och otuktigt beteende utan att vid bedömningen av gärningen hänsyn fick tagas till den föreliggande situationen i sin helhet.

I riksdagen kritiserades uttrycket könsligt umgänge i två motioner (1962 II: 650 och II: 654). Motionärerna ansåg det oklart vilka förfaranden som kunde inrymmas under detsamma.

Första lagutskottet ansåg att det med hänsyn till den ingående belysning uttrycket könsligt umgänge erhållit i straffrättskommitténs betänkande fanns anledning antaga att de tolkningssvårigheter som kunde uppkomma i det praktiska rättslivet skulle bli mindre framträdande än de som visat sig vara förenade med klarläggandet av det i strafflagen använda uttrycket otukt.

Innebörden av uttrycket könsligt umgänge har varit föremål för prövning av högsta domstolen i ett antal fall. I Nytt juridiskt arkiv (NJA) 1967 B 21 bedömdes ömsesidig onani som könsligt umgänge och i NJA 1970 B 8 blev resultatet detsamma i fråga om en tilltalad som berörde en pojkes könsorgan samtidigt som han onanerade och vid något tillfälle sög på pojken penis. I NJA 1966 B 50 befanns en tilltalad övertygad om att vid en mångfald tillfällen ha med fingrarna, munnen och penis berört könsorganen på ett antal flickor. Förfarandena bedömdes som könsligt umgänge. Som otuktigt beteende ansågs däremot i NJA 1966 B 61 gärningar som innebar att den tilltalade vid ett antal tillfällen med handen strukit några flickor över könsorganen utan att föra något finger innanför blygdläpparna och utan att han haft erektion.

Enligt förslaget har olaga tvång till sexuellt umgänge delats upp på tre svårhetsgrader. Normalbrottet, sexuellt tvång (1 § 1 st.), har en straffskala med fängelse i minst sex månader och högst fyra år. Den lindrigaste brottstypen (1 § 2 st.) upptar böter och fängelse i högst ett år i skalan. För det grövsta brottet, våldtäkt (2 §), kan det dömas till fängelse i lägst två och högst tio år.

Straffskalorna har utformats med tanke på att flertalet fall skall bedömas som sexuellt tvång. Redan idag döms majoriteten av dem som erhåller fängelse som påföljd för våldtäkt, våldförande eller försök därtill till kortare frihetsstraff än två år.¹ Härtill kommer att brotten bör bedömas mildare än vad fallet är idag. I jämförelse med de påföljder som utdöms vid misshandel² framstår de vid våldtäkt eller våldförande utdömda straffen många gånger som omotiverat stränga. Särskilt gäller detta då kvinnan av allt att döma endast erhållit obetydliga fysiska eller psykiska skador.

I detta sammanhang bör påföljdsvalet i övrigt något beröras. Sexualbrottsutredningen har gjort den iakttagelsen att domstolarna även vid relativt lindriga övergrepp oftast ansett att hänsynen till allmän laglydnad krävt att gärningsmannen ådömts ett fängelsestraff. Synpunkten kan inte vara riktig. Den sociala kontrollen, utövad med andra medel än straffrättskipning är stark och sexuella övergrepp är relativt ovanliga. Sexuella övergrepp kan i det enskilda fallet te sig så allvarliga att ett strängt straff är motiverat men behöver inte alltid vara det. Framför allt då övergreppet framstår som en engångsföreteelse där offret får anses ha del i ansvaret för händelseförloppets utveckling bör påföljden för gärningsmannen kunna bestämmas till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Detta gäller även om brottet inte hänförs till den lindrigaste brottstypen. Bedöms gärningen som våldtäkt kan p.g.a. det höga straff-

¹ Jfr bilaga 1.

² Jfr NJA 1966 s. 503 och 1973 s. 221.

minimum för detta brott villkorlig dom eller skyddstillsyn komma ifråga endast i rena undantagsfall.

I lagtexten har särskilt angivits att den tvingades handlande före övergreppet kan motivera att gärningen hänförs till den lindrigaste brottstypen. Här åsyftas fall där den som blivit föremål för övergrepp mer eller mindre medvetet uppmuntrat till sexuella närmanden. Att så varit fallet behöver emellertid inte alltid medföra att brottet skall anses som mindre grovt. Andra faktorer kan föranleda annan bedömning.

Den i lagtexten angivna omständigheten är endast ett exempel på vad som talar för att brottet bedöms som mindre grovt. En faktor som alltid kommer in i bilden är arten och graden av det tvång som gärningsmannen brukat. De tvångsmedel som kan föranleda ansvar enligt ifrågavarande bestämmelser behöver inte vara av särskilt allvarlig beskaffenhet. Hit hör exempelvis när någon genom hot att åtala eller angiva annan för brott eller att om annan lämna menligt meddelande förmår denne till sexuellt umgänge såframt tvånget är otillbörligt. Sådana och andra fall där tvånget framstår som mindre allvarligt torde ofta kunna hänföras till den lindrigaste brottstypen.

I förarbetena till BrB nämndes att en omständighet som kunde föranleda att ett våldtäktsbrott skulle bedömas mildare och rubriceras som våldförande var att parterna var gifta, sammanboende eller tidigare haft sexuellt umgänge med varandra. Det har emellertid visat sig att, när sådana fall anmäls för polisen, kvinnan ofta varit utsatt för övergrepp under en längre tid eller att kraftigt tvång använts för att förnedra henne. Sådana omständigheter talar givetvis mot en mild bedömning av övergreppet.

Redan idag är det inte ovanligt att domstol dömer till kortare frihetsstraff än fängelse sex månader även då s.k. råntvång förekommit men brottet bedömts som våldförande. Vid en genomgång av personer dömda 1971 för frihetskränkande otukt bestående i olaga tvång till könsligt umgänge visade det sig att de som erhöll fängelse som påföljd lika ofta dömdes till kortare som längre tid än sex månader.

Enligt gällande rätt finns möjligheten att vid såväl våldförande som frihetskränkande otukt döma till kortast möjliga frihetsstraff, fängelse en månad. En nyhet i förslaget är att böter ingår i straffskalan för den lindrigaste brottstypen. Särskilt i de fall övergreppet föregåtts av petting kan böter framstå som en lämplig påföljd. Det kan här nämnas att böter också ingår i straffskalan för olaga tvång (4 kap. 4 § BrB).

Den grövre brottstypen, våldtäkt, har en straffskala med fängelse i lägst två och högst tio år. Vid bedömningen huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om gärningsmannen genom våld eller hot om våld eller på annat sätt visat synnerlig hänsynslöshet eller råhet. För åtskilliga av de brott som enligt gällande rätt rubriceras som våldtäkt innebär förslaget ingen ändring av rubriceringen.

Begreppet våldtäkt har i lagförslaget en vidare omfattning än i gällande lag. Medan det nu förutsätts att brottet begås av man mot kvinna, att det leder till samlag och att våld eller hot som innebär trängande fara kommer till användning kan under våldtäkt i paragrafens före-

slagna lydelse hänföras även homosexuella övergrepp, övergrepp av kvinna mot man, övergrepp där annat sexuell umgänge än samlag framtingats eller övergrepp där ett ringare hot kommer till användning. Det skulle kunna invändas att förslaget härigenom strider mot vad som kan anses vara allmänt språkbruk. Olägenheterna härav måste dock enligt utredningens mening anses vara ringa. Ändringen kan till stor del anses vara mera formell än verklig. Ett homosexuellt övergrepp skulle väl kunna tänkas ske med våld eller hot på sådant sätt att det måste bedömas som grovt. Det är svårare att tänka sig ett övergrepp av kvinna mot man som skulle betecknas som våldtäkt. Detsamma gäller då endast lindrigt hot använts som påtryckningsmedel.

Försök till sådant sexuell tvång som ej är mindre grovt och försök till våldtäkt är straffbelagt enligt förslagens 9 §. Sexuellt tvång som är mindre grovt har det ej ansetts erforderligt att straffbelägga på försöksstadiet.

Brott mot 1 och 2 §§ får enligt förslagens 10 § åtalas av åklagare endast om målsägande anger brottet till åtal eller åtal finnes påkallat ur allmän synpunkt. På denna punkt innebär förslaget ingen ändring av gällande rätt. Förslagens 10 § innehåller vidare en bestämmelse om åtalspreskription, vilken överensstämmer med 11 § 2 st. gällande lag.

3 §

För sexuell utnyttjande döms enligt 3 § den som har sexuell umgänge med annan under otillbörligt utnyttjande av att denne på grund av psykisk sjukdom, utvecklingsstörning eller av annan orsak befinner sig i hjälplöst tillstånd.

I förhållande till gällande rätt innebär bestämmelsen inte några större förändringar. Motsvarande handlingssätt är idag straffbara som frihetskränkande otukt. Vissa jämkningar av ordalydelsen har gjorts.

För straffansvar krävs att gärningen riktas mot någon som befinner sig i hjälplöst tillstånd. Ett sådant tillstånd kan föreligga till följd av exempelvis fysiskt handikapp, alkoholförtäring, psykisk sjukdom eller utvecklingsstörning. På skäl som redovisas i den allmänna motiveringen anges de bägge sist nämnda faktorerna i lagtexten. Det ligger i sakens natur att det måste röra sig om allvarliga störningar för att kravet på hjälplöst tillstånd skall vara uppfyllt.

För att ett handlande skall vara straffbart som sexuell utnyttjande krävs att det framstår som ett otillbörligt utnyttjande. I den allmänna motiveringen har beskrivits hur attityderna till sexualitet hos psykiskt sjuka och utvecklingsstörda förändrats. En strävan är att tillerkänna dem rätt till sexualliv på samma villkor som gäller för andra människor. Tolkningen av vad som skall anses som ett otillbörligt utnyttjande måste ske mot bakgrund härav. Tillämpningen av bestämmelsen bör reserveras för fall av klara övergrepp.

Innebörden av uttrycket sexuell umgänge har behandlats i specialmotiveringen till 1 och 2 §§.

Försök till sexuell utnyttjande har inte föreslagits bli straffbart.

Förslaget innebär inte någon ändring av gällande lag.

Samma åtalsregler som vid brotten sexuellt tvång och våldtäkt har föreslagits beträffande sexuellt utnyttjande (10 §).

För sexuellt utnyttjande kan dömas till böter eller fängelse i högst två år. I förhållande till gällande rätt innebär förslaget en mindre sträng straffskala. Straffmaximum har sänkts från fyra till två års fängelse. En nyhet är att böter ingår i straffskalan.

4 §

Enligt 4 § straffas den som har sexuellt umgänge med barn som ej fyllt 14 år. I ringa fall skall det dock inte dömas till ansvar. Vid bedömande huruvida ringa fall föreligger skall gärningsmannens och den underåriges ålder, utveckling och förhållande till varandra och det sexuella umgängets art särskilt beaktas.

I avsnitt 7.5.2 har motiven till bestämmelsen och dess avsedda tillämpning behandlats utförligt. Där har också straffskalan med böter eller fängelse i högst två år kommenterats.

Bestämmelsen gäller såväl heterosexuella som homosexuella handlingar. Bedömningen av om ringa fall skall föreligga har i den allmänna motiveringen belysts utifrån förhållandena vid heterosexuella förbindelser. Motsvarande överväganden får göras vid homosexuella relationer.

Innebörden av uttrycket sexuellt umgänge har behandlats i specialmotiveringen till 1 och 2 §§.

Försök till sexuellt umgänge med barn är straffbelagt enligt 9 §.

Ansvar skall enligt 8 § ådömas även om gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning antaga att barnet ej fyllt 14 år. Denna bestämmelse har kommenterats i den allmänna motiveringen.

Åtal får enligt 10 § väckas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal eller om åtal är påkallat ur allmän synpunkt. Bestämmelsen har motiverats i avsnitt 7.5.2.

5 §

Den som har sexuellt umgänge med eget barn, adoptivbarn, styvbarn eller annat barn som står under hans vård dömes enligt 5 § för sexuellt umgänge med barn i beroende ställning förutsatt att barnet ej fyllt 18 år. I ringa fall skall det dock ej dömas till ansvar. Vid bedömande av huruvida ringa fall föreligger skall beroendeförhållandets och det sexuella umgängets art särskilt beaktas.

Bestämmelsen är tillämplig på både hetero- och homosexuella handlingar.

Den föreslagna regeln har en snävare räckvidd än de bestämmelser som för närvarande ger ett straffrättsligt skydd för åldersgruppen 15–17 år i vissa heterosexuella relationer och åldersgruppen 18–19 år i motsvarande homosexuella relationer. Skälen till att straffansvaret bör begränsas har redovisats i den allmänna motiveringen.

För straffansvar krävs att en vårdrelation föreligger mellan den vuxne och den underårige. Det mest praktiska fallet är att relationen har en familjerättslig anknytning. Barnet kan emellertid också mer eller mindre tillfälligt genom vårdnadshavares eller samhällets försorg vara överlämnat till vård hos annan. Genom begränsningen till vård uteslutes en del relationer i vilka det idag är straffbart med sexuellt umgänge. Hit hör förhållandet mellan lärare och elev samt mellan övervakare och övervakad. Det kan visserligen sägas att det i många av dessa fall är olämpligt med sexuellt umgänge. Ingripanden mot sexualbrott skall emellertid ske utifrån synpunkten att handlandet innefattar ett övergrepp mot den unge. Det olämpliga med sexuellt umgänge i ifrågasatt situationer har mer sin grund i att det är svårörenligt med den uppgift som den vuxne har. Förhållandena kan vara sådana att han åsidosatt vad som åligger honom i hans tjänst och att förutsättningar därför föreligger att inskrida med disciplinära åtgärder.

Grunden för att inskrida straffrättsligt i vårdrelationer är att det erfarenhetsmässigt uppstår komplikationer med psykiska störningar för den unge i dessa fall. Ofta befinner sig den unge i en sådan situation att han i realiteten inte kan fritt avgöra om han vill ha sexuellt umgänge. De nämnda förhållandena är mest utpräglade i föräldra-barn-relationen. När vårdnadsförhållandet är mer "uttunnat" talar inte skälen med samma styrka för straffrättsliga ingripanden. Beroendeförhållandets art har därför angivits som en omständighet som särskilt skall beaktas vid bedömningen av om ringa fall föreligger. Också det sexuella umgängets art skall beaktas särskilt. I detta uttryck ligger att hänsyn skall tagas till hur det sexuella umgänget tillgått.

Innebörden av uttrycket sexuellt umgänge har behandlats i specialmotiveringen till 1 och 2 §§.

Försök till sexuellt umgänge med barn i beroende ställning är straffbelagt enligt 9 §.

Ansvar skall enligt 8 § ådömas även om gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning antaga att barnet ej fyllt 18 år. Normalt har gärningsmannen kännedom om barnets ålder i de relationer som kan bli föremål för straffansvar enligt 5 §. Det torde därför endast i sällsynta fall bli aktuellt att tillämpa 8 §.

Åtal får väckas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal. Undantag gäller för det fall åtal är påkallat ur allmän synpunkt (10 §).

För sexuellt umgänge med barn i beroende ställning kan dömas till böter eller fängelse i högst två år. Straffskalan är densamma som för brottet sexuellt umgänge med barn.

6 §

Som sexuellt ofredande bedöms enligt förslaget 6 § att någon, utan att det kan anses som sexuellt umgänge, sexuellt berör barn som ej fyllt 10 år.

Innebörden av uttrycket sexuellt umgänge har behandlats i special-

motiveringen till 1 och 2 §§. Det framgår där att inte alla handlingar med sexuell inriktning kan betraktas som sexuellt umgänge. Främst är det förhållandet med inte alltför långvariga beröringar av annans könsorgan. Sådant handlande blir att bedöma som sexuellt ofredande om det deltagande barnet ej fyllt 10 år. Det har ansetts att äldre barn erhåller tillräckligt skydd genom bestämmelserna om sexuellt umgänge med barn, försök till sådant brott och ofredande.

Försök till sexuellt ofredande har inte föreslagits bli straffbart. Förslaget innebär på denna punkt ingen ändring i förhållande till gällande rätt.

Ansvar skall enligt 8 § ådömas även om gärningsmannen inte insåg men hade skäligen anledning antaga att barnet ej fyllt 10 år.

Åtal får väckas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal. Undantag gäller för det fall åtal är påkallat ur allmän synpunkt (10 §).

Enligt den föreslagna straffskalan kan för sexuellt ofredande dömas till böter eller fängelse i högst ett år. Det är samma straffskala som gäller för motsvarande handlingssätt idag.

7 §

För koppleri döms den som yrkesmässigt främjar eller otillbörligen utnyttjar att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot betalning.

Med främja avses detsamma som i den nu gällande koppleribestämmelsen (se avsnitt 10.3). För att främjandet skall vara yrkesmässigt krävs att det inte framstår som tillfälligt samt att gärningsmannen har ett ekonomiskt intresse av sin främjande verksamhet. Typiskt sett drabbar straffbestämmelsen bordelldrift och annat organiserande av prostitution.

Det har visat sig att prostitution ofta förekommer på sexklubbar. Det sexuella umgänget äger rum i avskilda rum som vid klubben anställda "värdinnor" eller "artister" disponerar. Klubbägaren förnekar ofta att han känner till vad som förekommer. Han uppger att kvinnorna använder rummen för omklädning och vila. Ibland hävdar han att det är kvinnornas ensak om de vill ta emot kunder på rummen och att han inte tar någon befattning därmed eller har någon vinning av det. Ibland visar klubbägaren upp anställningsavtal i vilka kvinnorna förbjudits att ägna sig åt prostitution i klubblokalerna.

För att ansvar för koppleri skall inträda i berörda och liknande situationer måste givetvis krävas att klubbägaren känner till prostitutionen. Han måste också ha en sådan anknytning till denna att han kan sägas yrkesmässigt främja den. Om prostitutionen framstår som en del av vad klubben har att erbjuda och klubbägaren drar nytta härav genom exempelvis ökad omsättning föreligger ett yrkesmässigt främjande och detta oavsett vad klubbägaren och den prostituerade i formellt hänseende kan ha träffat avtal om.

I den allmänna motiveringen har framhållits att ansvaret för koppleri vid bordelldrift eller annan organiserad prostitution bör begränsas till den som intar en ledande ställning till verksamheten. Anställda personer

såsom exempelvis städerskor, uppassare, utkastare eller filmskötare kan i regel inte anses ha främjat koppleribrottet på sådant sätt att de skall dömas för medhjälp till koppleri (23 kap. 5 § BrB).

Om två eller flera prostituerade driver verksamhet i kompanjonskap innebär inte detta att de automatiskt skall anses yrkesmässigt främja varandras verksamhet. Det torde dock knappast vara praktiskt möjligt att driva prostitution i större skala med många prostituerade utan att någon enskild person framstår som ledande på sådant sätt att han yrkesmässigt främjar den.

Det är vanligt och säkerligen ofrånkomligt att kontakter mellan prostituerade och deras kunder tas på restauranger, nattklubbar och liknande ställen samt att det sexuella umgänget äger rum på hotellrum. Enbart härigenom har inte ägarna eller föreståndarna till klubbarna och hotel- len gjort sig skyldiga till yrkesmässigt främjande av prostitution. För att de skall fällas till ansvar för koppleri måste verksamheten i inte obetydlig omfattning vara avsiktligt inriktad på att tillhandagå de prosti- tuerade och deras kunder.

Om yrkesmässigt främjande av prostitution inte samtidigt innefattar ett otillbörligt utnyttjande innebär det inte något övergrepp mot den eller de prostituerade vilkas verksamhet främjas. Det finns då inte heller anledning att betrakta det som ett allvarligt brott. Såsom framhållits i den allmänna motiveringen bör det inte komma ifråga att döma till långa frihetsstraff i de fall förhållandet mellan gärningsmannen och inblandade prostituerade varit gott.

Vad sedan angår otillbörligt utnyttjande av att annan har tillfälliga sexuella förbindelser mot betalning har innebörden härav belysts i den allmänna motiveringen. De allvarliga övergreppen mot prostituerade företagna av sutenörer faller under denna formulering.

8-10 §§

Dessa bestämmelser innehåller endast smärre ändringar i förhållande till vad som gäller nu.

Bestämmelsen i 8 § innebärande att ansvaret för gärning som begås mot någon under viss ålder skall ådömas även den som inte insåg men hade skälig anledning antaga att den andre ej hade uppnått sådan ålder har en direkt motsvarighet i gällande lag.

Brott straffbelagda på försöksstadiet anges i 9 §. Brotten är sexuellt tvång som ej är mindre grovt, våldtäkt, sexuellt umgänge med barn och sexuellt umgänge med barn i beroende ställning. I förhållande till gäl- lande rätt innebär detta att vissa gärningar som idag bedöms som försök till våldförande kan bli straffria om de bedöms som mindre grova fall av sexuellt tvång. Andra sådana mindre grova fall av försök till sexuellt tvång – liksom för övrigt försök till sexuellt utnyttjande – är enligt gällande rätt att bedöma som försök till frihetskränkande otukt, vilket inte är straffbelagt. I dessa fall innebär sålunda förslaget ingen ändring av gällande rätt.

Bestämmelsen att åklagaren endast får väcka talan om det är påkallat

ur allmän synpunkt i de fall målsäganden inte anger brottet till åtal, vilken idag gäller vid brottstyperna våldtäkt, våldförande och frihetskränkande otukt, föreslås gälla vid de däremot svarande brottstyperna i förslaget, sexuellt tvång, våldtäkt och sexuellt utnyttjande (jfr avsnitt 5.2 s. 61). Därjämte föreslås på skäl som angivits i avsnitt 7.5.2 (s. 93) att bestämmelsen också skall gälla vid brottstyperna sexuellt umgänge med barn, sexuellt umgänge med barn i beroende ställning och sexuellt ofredande. Någon anledning att göra motsvarande utvidgning av bestämmelsen om åtalspreskription i 10 § 2 st. finnes inte.

Bilaga 1 Statistiska uppgifter om sedlighetsbrott

1 Inledning

Uppgifterna i denna bilaga grundas på material som återfinns i den officiella statistiken. Statistiska Centralbyrån redovisar fortlöpande sammanställningar av kriminalstatistik i olika publikationer. Polisstatistik för åren 1950–1966 återfinns i statistikserien Brott som kommit till polisens kännedom. 1950 utgavs statistiken i en särskild publikation, 1951–58 i Statistisk tidskrift och därefter åter som särskild publikation. Uppgifter om domstols- och åklagarstatistik finns fram till 1967 i "Brottsligheten". Fr.o.m. detta år lämnas uppgifter i publikationen Kriminalstatistik. Del 1 härav innehåller polisstatistik och del 2 domstols- och åklagarstatistik. Utförligare uppgifter om allvarligare kriminalitet ges sedan 1965 i publikationen Den grövre brottsligheten. Preliminära uppgifter om polisstatistik publiceras i Statistiska meddelanden, Nr R.¹

Polisstatistiken återger bl.a. vad som i en teknisk mening benämns polisanmäld brottslighet. Hit räknas all brottslighet som kommit till polisens kännedom oavsett om detta skett genom angivelse eller på annat sätt och som registrerats av polisen. Den polisanmälda brottsligheten får inte förväxlas med den verkliga brottsligheten. Skillnaden mellan verklig och registrerad brottslighet brukar benämnas dold brottslighet. Storleken av den dolda och därmed även den verkliga brottsligheten går inte att erhålla kännedom om genom kriminalstatistiken.

Förändringar av den registrerade brottsligheten kan men behöver inte bero på förändringar av den faktiska brottsligheten. Andra faktorer kan spela in. Människors attityder till brott kan ändras och deras benägenhet att göra polisanmälan kan öka eller minska. Vid vissa av sedlighetsbrotten är det straffbara området utformat på sådant sätt att det inte behöver finnas något offer i egentlig mening för kriminaliteten. Det finns då ofta inte någon som har intresse av att anmäla förhållandet för polisen. Upptäckt blir beroende av polisens eller andra myndigheters aktivitet. Förändringar i statistiken kan vara utslag av en ändrad inriktning av polisens arbete.²

¹ På grund av datatekniska svårigheter är den slutgiltiga statistiken kraftigt försenad. Per den 1 dec. 1975 föreligger publicerad kriminalstatistik del 1 för året 1970 och del 2 för året 1971. Utredningen har emellertid för vissa data fått tillgång till de slutgiltiga tabellerna från Statistiska Centralbyrån fram till och med året 1974.

² Jfr bilaga 3.

Tabell 1 Polisanmälda brott i hela riket 1950, 1955, 1960, 1965, 1973 och 1974.

Brott	1950	1955	1960	1965 ^a	1973	1974
Absoluta tal						
Brott mot BrB ^b	161 778	225 231	276 314	393 660	547 542	570 610
Brott mot person	12 665	15 101	15 985	24 165	35 641	40 436
Därav sedlighetsbrott	2 829	3 200	4 045	3 934	2 718	3 313 ^c
Brott mot förmögenheten	136 137	195 338	244 075	348 088	488 716	507 424
Brott mot allmänheten	4 161	5 986	7 507	9 712	10 181	10 236
Brott mot staten	8 280	8 566	8 601	11 695	13 004	12 314
Indextal						
Brott mot BrB	100	139	171	243	338	353
Brott mot person	100	119	126	191	281	319
Därav sedlighetsbrott	100	113	143	139	96	117 ^c
Brott mot förmögenheten	100	144	179	256	359	373
Brott mot allmänheten	100	144	180	233	244	246
Brott mot staten	100	104	104	141	157	149

^a Statistikomläggning år 1965.^b Exkl. fylleri och förargelseväckande beteende.^c 1974 års siffror för sedlighetsbrotten har påverkats kraftigt av att en s.k. otuktshärva i en landsortsstad föranledde inte mindre än 235 polisanmälda brott motsvarande 8 indexenheter. *Anmärkning.* Brott mot 5, 7, 18 och 19 kap. BrB (ärekränkning, brott mot familj, högmålsbrott och brott mot rikets säkerhet) ingår i totalsumman fr.o.m. 1965.

Tabell 2 Antalet 1973-74 i hela riket polisanmälda brott av vissa kategorier.

Brottstyp	1973	1974	Brottstyp	1973	1974
Mord, dråp	237	271	Koppleri	54	199
Misshandel	17 487	19 899	Förförelse av ungdom	15	146 ^a
Vållande till annans död	584	488	Tillgrepp av cykel	65 444	67 881
Olaga hot	5 891	6 297	Rån	2 150	2 096
Våldtäkt, våldförande	597	684	Checkbedrägeri	4 926	5 800
Heterosexuell otukt	328	536 ^a	Rattfylleri, ratt-onykterhet	18 322	15 002
Homosexuell otukt	103	121	Brott mot narkotikastrafflagen	20 859	18 840
Otuktigt beteende	1 621	1 627			

^a Varav 115 fall av heterosexuell otukt och 118 fall av förförelse av ungdom i ett och samma ärende.

Tolknigen av statistiken försvåras också av mer statistiskt-tekniska faktorer. Tidigare var insamlandet av uppgifter ordnat på sådant sätt att det fanns risk för dubbelbokföring. Statistikomläggningar och förändringar av inrapporteringsrutinerna har ägt rum vid ett flertal tillfällen och påverkat statistiken i okänd omfattning. Vid vissa sedlighetsbrott föreligger en oklarhet om vad som skall anses utgöra ett eller flera brott. Om en underårig flicka haft könsumgänge med tre olika män vid vardera tio tillfällen kan detta komma att registreras som tre eller trettio brott. En annan faktor som kan variera mellan polisdistrikt och i tiden är klassificeringen av brott. Ofta är det en omdömesfråga till vilken brottskategori en viss handling hänförs.

Ändringar av straffstadganden har genomförts vid ett flertal tillfällen.

Viktigast är ikraftträdandet av BrB. Ibland omöjliggör eller försvårar ändringarna jämförelser mellan olika tidsperioder.

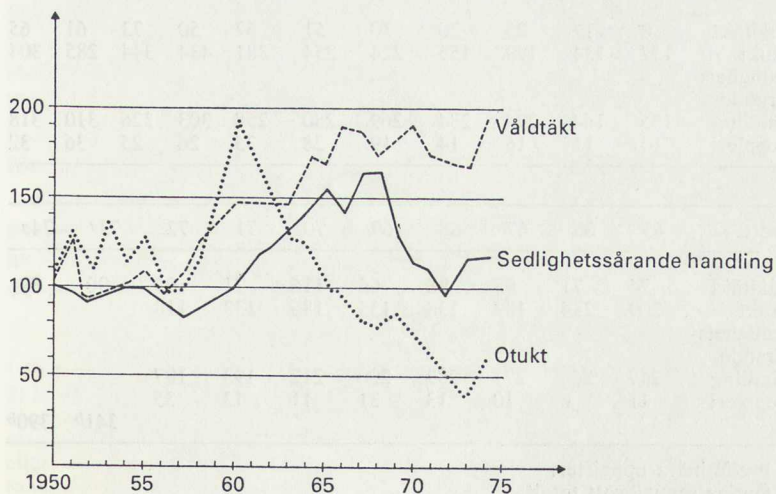
Av det sagda framgår att tolkningen av statistiken är vanskelig. Genom att sedlighetsbrotten är få kan i och för sig små felkällor få en relativt sett stor betydelse.

Sexualbrotten utgör i statistiken en i förhållande till annan brottslighet liten kategori brott och dess betydelse är i avtagande. Förhållandet framgår av tabell 1.

Sexualbrottens relativa betydelse kan också belysas genom en jämförelse med andra brottstyper. En sådan jämförelse görs i tabell 2.

2 De olika brottstyperna i polis- och domstolsstatistiken

Av tabell 1 framgår att de hos polisen registrerade sexualbrotten under de sista åren varit färre än tidigare. Bilden är emellertid inte enhetlig för alla typer av sexualbrott. De antalsmässigt dominerande sexualbrotten kan indelas i kategorierna våldtäkt, otukt och sedlighetssårande handling. Till våldtäkt har då räknats brott mot 15 kap. 12–15 a §§ SL och mot 6 kap. 1 § BrB. Till otuktsbrotten, dvs. incest, annan heterosexuell otukt och homosexuell otukt, har hänförs brott mot 18 kap. 1–10 a §§ SL och mot 6 kap. 2–5 §§ BrB. Som sedlighetssårande handling har ansetts brott mot 18 kap. 13 § SL och mot 6 kap. 6 § BrB (otuktigt beteende). Även om det förekommit vissa förändringar av det straffbara området har det antagits att sedlighetsbrotten indelade i de nämnda tre kategorierna i allt väsentligt är jämförbara. Den indexmässiga förändringen av polisanmälningarna med 1950 som utgångsår framgår av figur 1. Det kan nämnas att i absoluta tal var polisanmälningarna 1950 för våldtäkt 350, för otukt 1 058 och för sedlighetssårande handling 1 348.

Figur 1 Den indexmässiga förändringen av polisanmälningarna fr.o.m. 1950 för våldtäkt, otukt och sedlighetssårande handling.

Av figuren framgår att de polisanmälda våldtäkterna efter att ha legat på konstant nivå under första hälften av 1950-talet ökat markant. De polisanmälda otukterna har efter en kraftig uppgång i slutet av 1950-talet stadigt minskat under 1960-talet. Denna tendens har fortsatt under 1970-talet. Toppen nåddes 1960 då antalet anmälningar uppgick till 2 033. 1974 var antalet 657 varav dock 115 fall hänförde till ett och samma ärende. Antalet fall av sedlighetssårande handling höll sig tämligen konstant under hela 1950-talet, ökade därefter och har sedan slutet av 1960-talet visat en tendens att minska.

Förändringarna kan också iakttagas i statistiken över antalet dömda. Antalet dömda anges efter huvudbrott. När den tilltalade dömts för flera brott räknas det brott som har den strängaste straffskalan som huvudbrott. Vid lika straffskala har i princip brott mot BrB företräde. När en tilltalad samtidigt dömts för sexualbrott och brott med svårare straffskala redovisas sålunda inte den dömd bland sexualbrotten.^a Antalet dömda för våldtäkt, otukt, sedlighetssårande handling och koppleri 1930–1974 anges i tabell 3. Att koppleri redovisas först i denna tabell beror på att polisanmälningarna beträffande detta brott tidigare inte angavs särskilt i polisstatistiken.

Bland de dömda anges av redovisningstekniska skäl inte antalet strafffriförklarade enligt SL och antalet överlämnade till sluten psykiatrisk vård enligt BrB. Praxis kan här ha varierat mellan olika perioder. En annan faktor som påverkat siffrorna är åtalseftergifterna. Möjligheterna till åtalseftergift var inte lika stora förr som nu. Vissa statistiska uppgifter om antalet överlämnade till sluten psykiatrisk vård och antalet meddelade åtalseftergifter för tiden efter BrB:s ikraftträdande lämnas dock längre fram.

Tabell 3 Antalet dömda personer för våldtäkt, otukt, sedlighetssårande handling och koppleri 1930–1974.

Brott	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60	61	62	63	64
Våldtäkt	8	17	25	20	30	51	67	50	73	61	65
Otukt	137	134	199	155	224	254	381	434	344	285	304
Sedlighets-sårande handling	155	164	224	234	269	280	258	303	326	310	318
Koppleri	14	11	16	14	19	28	35	26	25	36	32

Brott	65	66	67	68	69	70	71	72	73 ^a	74 ^a
Våldtäkt	74	71	95	98	66	116	71	93	90	89
Otukt	209	234	189	138	135	136	133	118		
Sedlighets-sårande handling	247	266	271	289	200	212	193	197		
Koppleri	11	6	10	13	31	11	13	35		
									341 ^b	390 ^b

^a Preliminära uppgifter.

^b Övriga sexualbrott totalt.

Fram t.o.m. 1959 avser siffrorna genomsnittliga antalet dömda per år i femårsintervall. Ungefär samma tendenser för de olika brottstyperna kan iakttagas som beträffande polisanmälningarna. Därutöver framgår att antalet dömda under 1950-talet var markant flera än under de närmast föregående decennierna. Detta gäller även koppleri.

Statistiken säger normalt ingenting om orsakerna till förändringarna. Domstolsstatistiken antyder dock att ökningen av våldtäkterna delvis hänger samman med det ökade inslaget av utländska medborgare i Sverige. I figur 2 anges fördelningen av antalet dömda på svenska och utländska medborgare. Antalet för våldtäkt dömda utländska medborgare är anmärkningsvärt stort. Det bör dock noteras att en dömd utländsk medborgare inte behöver vara invandrare. Han kan vistas här mera tillfälligt som turist.

Inom grupperna otukt och sedlighetssårande handling ryms tämligen olikartade brottskategorier. Otukt kan vara heterosexuell eller homosexuell. Den kan rikta sig mot person över eller under 15 år. En speciell grupp av heterosexuell otukt utgör incestfallen. Sedlighetssårande handling kan bestå i exhibitionism eller sexuellt inriktad beröring av person som ej fyllt 15 år. Även annan handling som sårar tukt och sedlighet räknas dit. Det straffbara området var utformat på något annat sätt i SL. Då var bl.a. också olika förfaranden med pornografiska alster att hänföra till denna brottskategori.

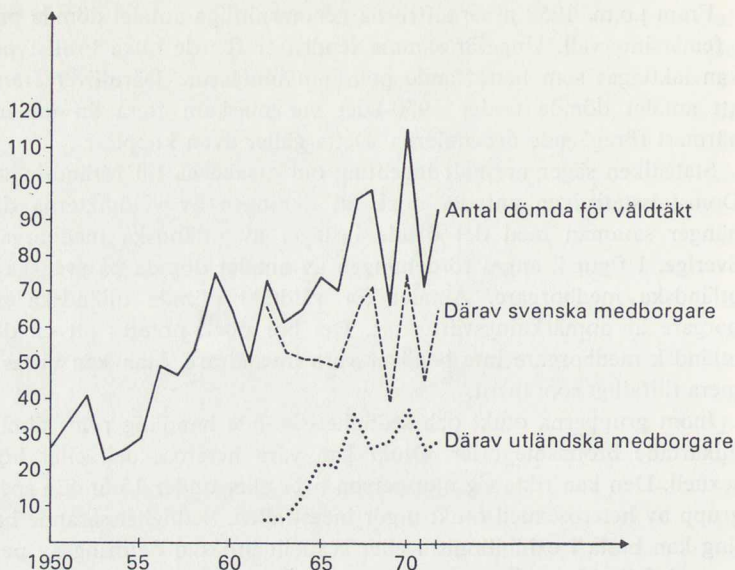
Statistiken över polisanmälningar skiljer inte mellan olika brottstyper på sådant sätt att det går att göra jämförelser under någon längre tidsperiod. Statistiken över uppklarade brott hos polisen ger här ett något bättre underlag för jämförelser.⁴ En jämförelse mellan polisanmälda och olika typer av uppklarade fall av otukt görs i figur 3.

Av figur 3 framgår att uppklaringsprocenten varit mycket hög för otuktsbrottens del. Det framgår också att den större delen av otuktsbrotten avser brott mot person som ej fyllt 15 år samt att majoriteten av sistnämnda brottskategori utgörs av heterosexuell otukt. I själva verket torde den markanta uppgången av polisanmälda otuktsbrott i slutet av 1950-talet och den därefter lika markanta nedgången under 1960- och 1970-talet i stort sett bero på förändringar av polisanmälningar inom kategorin heterosexuell otukt med person som ej fyllt 15 år. Domstolsstatistiken ger möjlighet till studium av denna brottstyp under längre tidsperiod. I figur 4 anges antalet dömda för heterosexuell otukt med person som ej fyllt 15 år 1930–1972 och andelen därav som dömts för otukt med flicka som ej fyllt 12 år 1930–1964.

En felkälla i figuren ligger i att 1930–1964 vissa fall av incest med person som ej fyllt 15 år inte medtagits bland de dömda. Antalet fall av incest (18 kap. 1–3 §§ SL) varierade under denna tid mellan 7 och 41 per år och en stor del av dessa fall får antagas ha avsett brott mot

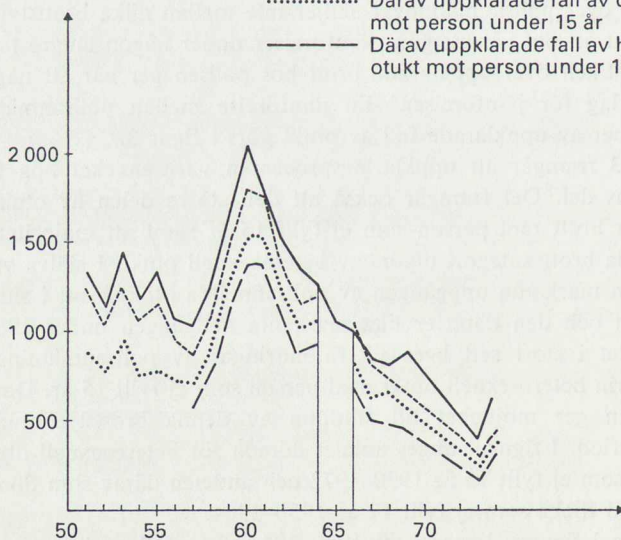
⁴ Som uppklarade brott räknas fall i vilka 1) brott konstaterats ej föreligga, 2) brott konstaterats ha blivit begånget av underårig, 3) beslut att tala å brottet ej meddelats, 4) beslut om åtal eller strafföreläggande meddelats, 5) gärningsmannen uppdagats men frågan om åtal förfallit p.g.a. preskription, dödsfall eller oanträffbarhet och anledning till ytterligare förundersökning icke funnits samt 6) angivelse saknas eller har återkallats då sådan krävs för åtal.

Figur 2 Antalet för våldtäkt dömda 1950–1972. Därav svenska och utländska medborgare 1962–1972.

Teckenförklaring

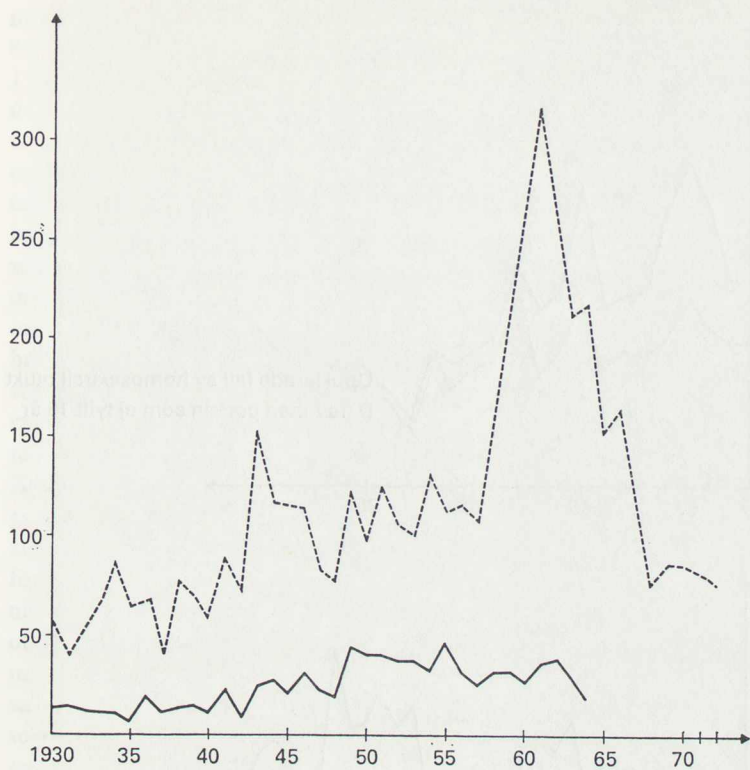
- Antal polisanmälda fall av otukt
- - - - - Antal uppklarade fall av otukt
- Därav uppklarade fall av otukt mot person under 15 år
- · - · - Därav uppklarade fall av heterosexuell otukt mot person under 15 år

Figur 3 Polisanmälda och olika kategorier uppklarade fall av otukt 1950–1973.

Anmärkning: För 1965 saknas tillgänglig jämförbar uppgift angående uppklarade brottsfall.

person som ej fyllt 15 år. Av figuren framgår att av dömda för heterosexuell otukt med underårig endast en mindre och tämligen konstant del avsett otukt med flicka under 12 år samt att den stora ökningen av dömda för otukt under senare delen av 1950-talet och den därefter följande minskningen avsåg ingripanden mot personer som haft köns-
 umgänge med barn i åldern 12–14 år. Ytterst få av dessa har varit kvinnor. Domar avseende heterosexuell otukt med barn riktar sig nästan undantagslöst mot män. Det är tänkbart att den kraftiga ök-

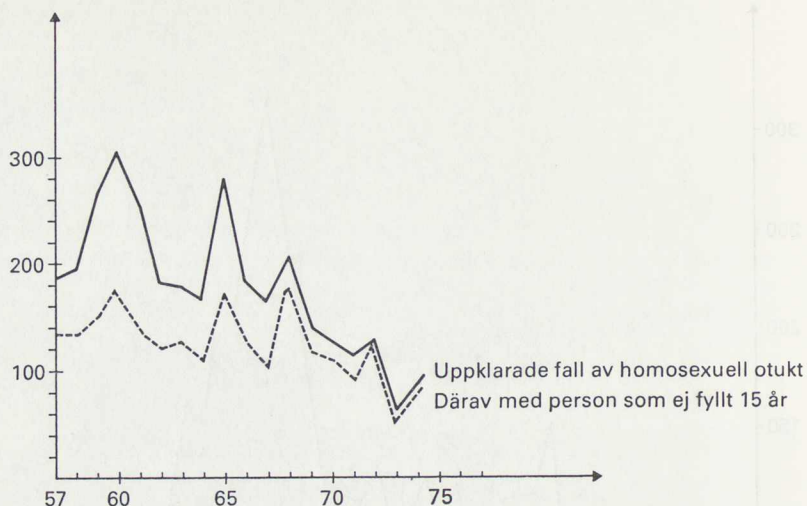
Figur 4 Antal dömda för heterosexuell otukt med person som ej fyllt 15 år 1930–1972. Därav med kvinna som ej fyllt 12 år 1930–1964.

Anmärkning. Siffrorna för tiden efter BrB:s ikraftträdande har erhållits genom att från det totala antalet dömda för otukt med barn (6 kap. 3 § BrB) har dragits antalet dömda för homosexuell otukt med barn under 15 år. Det är tänkbart att enstaka fall från sistnämnda kategori brott inte har avsett otukt med barn utan frihetskränkande otukt. I den mån så varit fallet är således siffrorna för heterosexuell otukt med barn under 15 år i motsvarande mån för låga.

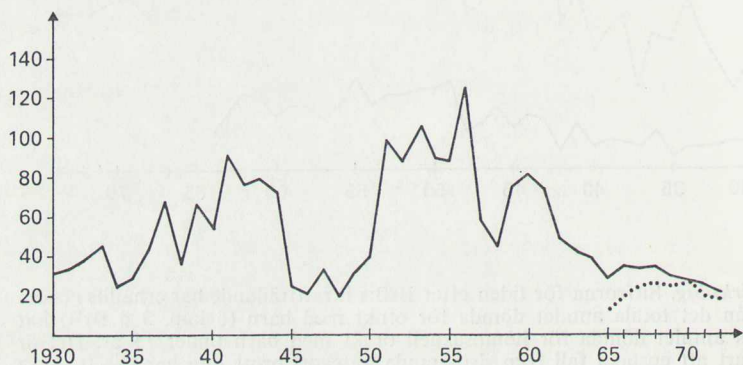
ningen i slutet av 1950-talet hade ett visst samband med de då rätt intensiva diskussionerna kring kriminalitet och prostitution bland ungdom (se ex. allmänna beredningsutskottets utlåtande 1958: 17 och SOU 1959: 37).

Homosexuell otukt utgör numera endast en mindre del av otuktsbrotten. Antalet uppklarade fall av homosexuell otukt under åren 1957–1974 redovisas särskilt i figur 5.

Av figuren framgår att de uppklarade fallen varierat mellan cirka 60 och 300 fall per år. Den del därav som riktat sig mot person som ej fyllt 15 år har under samma tid varierat mellan cirka 60 och 180 fall per år. Tendensen har varit att fallen minskat i antal. Mest utpräglad har denna tendens varit för brott riktade mot person som fyllt 15 år. Statistiken över antalet dömda personer ger möjlighet till jämförelser under en längre tidsperiod. Av figur 6 framgår att utvecklingen gått i vågor. Antalet dömda för homosexuell otukt har under tiden 1930–1972 varierat mellan 19 och 124 personer per år med toppar i början av

Figur 5 Uppklarade fall av homosexuell otukt 1957-1974. Däruv med person yngre än 15 år under samma tid.

Figur 6 Antal dömda för homosexuell otukt 1930-1972. Däruv med person som ej fyllt 15 år 1965-1972.

1940-talet och i början av 1950-talet. Anmärkningsvärt är att antalet dömda för homosexuell otukt under 1930-talet och början av 1950-talet var praktiskt taget lika många som de som dömdes för heterosexuell otukt med barn. Nedgången under 1940-talets senare hälft har säkerligen ett starkt samband med att frågan om homosexualitet efter avkriminaliseringen 1944 kom ur blickfältet fram till den upphetsade debatt kring homosexualitet och homosexuell prostitution som ägde rum i anslutning till de s.k. rättsaffärerna.

Incest utgör en mycket liten del av otuktsbrotten och statistiken här om är torftig. I polisstatistiken utgör inte incestbrotten en särskild brottskategori och i domstolsstatistiken är jämförelser mellan olika år svåra att göra. Ett av skälen härtill är att det straffbara området inskränkts vid skilda tillfällen. På SL:s tid redovisades brott mot 18 kap. 1-3 §§ i en klumpsumma. De viktigaste brottstyperna enligt dessa bestämmelser var otukt mellan personer i rakt upp- eller nedstigande släktskap, otukt mellan styvföräldrar och styvbarn samt otukt mellan syskon. Under åren 1930-64 varierade antalet dömda mellan 7 och 41 per år med ett

genomsnitt under 1930-talet av 25 personer, under 1940-talet av 20 personer, under 1950-talet av 22 personer samt under första hälften av 1960-talet av 28 personer. Det bör erinras om att de "straffriförklarade", vilka var rätt många vid incest, inte ingår bland dem som redovisas som dömda i statistiken. Registreringen efter huvudbrott utgör också ett osäkerhetsmoment i statistiken. När ena parten i ett incestförhållande är underårig är förfarandet också straffbart som otukt med barn. Fall av incest kan därför ha blivit registrerade under de allmänna bestämmelserna om otukt med barn. Detta gäller särskilt om den yngre var flicka och ej fyllt 12 år. Detta brott hade strängare straffskala än incestbrotten otukt mellan syskon och otukt mellan styvföräldrar och styvbarn. Även brottet otukt med barn som ej fyllt 15 år hade efter lagändringar 1937 strängare straffskala än otukt med syskon. Vid biologiskt släktskap i rakt upp- eller nedstigande led var dock incest alltid huvudbrott. Detta torde i motsats till andra incestbrott även ha varit fallet vid våldtäkt. Ändringarna av incestbestämmelserna i BrB medförde att färre kategorier av incest kom att hänföras under denna rubrik i domstolsstatistiken. En viss avkriminalisering ägde rum och könsumgänge mellan styvföräldrar och styvbarn fördes bort från incestbestämmelsernas tillämpningsområde. Detta omfattar numera endast otukt med avkomling och otukt med syskon. Vidare utgör alltid brotten otukt med barn och otukt med ungdom huvudbrott i förhållande till incest. När en förälder har samlag med eget barn som ej fyllt 18 år registreras sålunda inte brottet som otukt med avkomling. Inte heller registreras vid syskonincest brottet som otukt med syskon om en av dem inte uppnått 15 års ålder. Uppgifterna om antalet dömda personer enligt SL och BrB är därför inte jämförbara. Antalet dömda personer enligt domstolsstatistiken efter BrB:s ikraftträdande framgår av tabell 4. Närmare uppgifter om förekomsten och karaktären av olika typer av incest lämnas av utredningens expert professor Carl-Henry Alström i bilaga 6.

Tabell 4 Antal dömda personer för otukt med avkomling eller syskon 1965-72.

År	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Antal	4	7	9	6	3	—	2	2
Därav kvinnor	1	1	2	—	1	—	—	—

Anmärkning. När kvinnor döms är det i regel fråga om syskonincest i vilka fall även brodern normalt döms. Av de fem kvinnorna var fyra halvsyskon.

Vissa otuktsbrott som statistiskt sett är av underordnad betydelse har inte berörts i den tidigare framställningen. Det gäller annan heterosexuell otukt än incest med person som fyllt 15 år, dvs. fall som rymms under brotten frihetskränkande otukt och otukt med ungdom. Domar i mål om dessa brott avser emellertid också homosexuell otukt med person som fyllt 15 år. Det går därför inte att ur statistiken se hur många de heterosexuella fallen är. Följande tabell 5 kan dock tjäna till viss ledning.

Tabell 5 Antalet dömda för frihetskränkande otukt, otukt med ungdom och andelen därav som dömts för homosexuell otukt med person som fyllt 15 år, 1965–72.

Brott	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Frihetskränkande otukt	21	26	22	21	15	20	27	17
Otukt med ungdom	23	22	13	11	9	6	7	7
Homosexuell otukt med person som fyllt 15 år	17	15	9	8	6	1	7	4

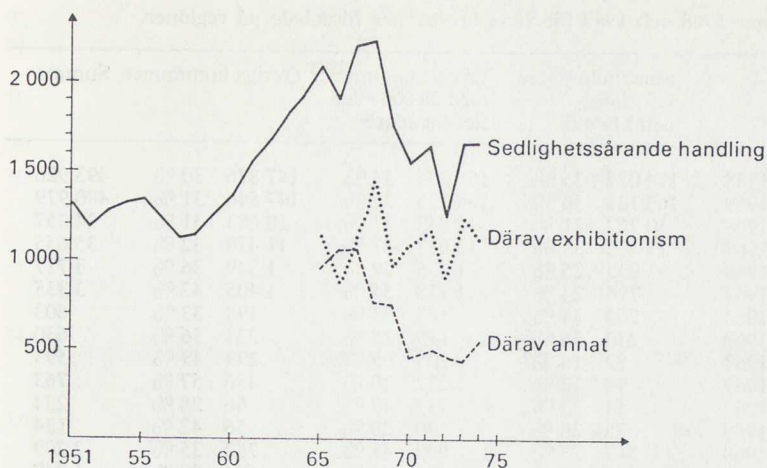
Homosexuell otukt med person som fyllt 15 år måste avse frihetskränkande otukt eller otukt med ungdom. Det får antagas att det helt övervägande antalet fall av homosexuell otukt med person som fyllt 15 år faller på brottet otukt med ungdom. Återstoden av domarna för otukt med ungdom avser heterosexuell otukt med ungdom i åldern 15–17 år. Antalet sådana domar är få. Det avser fall då den underårige står under gärningsmannens tillsyn vid skola, anstalt eller annan inrättning eller eljest står under hans övervakning, vård eller lydnad eller då gärningsmannen i annat fall utnyttjar den underåriges beroende ställning. Den viktigaste gruppen av dessa fall får antagas vara könsumgänge mellan styvfader och styvdotter. Det förtjänar i detta sammanhang nämnas att brottet i 18 kap 8 a § SL, som infördes genom lag 1937 (nr 242) och riktade sig mot man som förmådde kvinna i åldern 15–17 år till otukt genom grovt missbruk av överordnad ställning under tiden 1938–1964 endast föranledde fällande dom i sammanlagt fem fall, varav tre 1958. Frihetskränkande otukt omfattar en rad olika gärningstyper. Brottet kan bestå i homosexuella övergrepp mot person över eller under 15 år. Dessa fall måste emellertid vara mycket få. Hur antalet domar fördelar sig på olika gärningstyper framgår inte av statistiken.⁵ Könsligt umgänge med annan under otillbörligt utnyttjande av att denne är sinnessjuk eller sinnesslö torde dock utgöra en icke oväsentlig del av fallen. Det kan nämnas att för motsvarande brott enligt SL, som dock stadgade ett något vidsträcktare ansvar än BrB, dömdes i genomsnitt 13 personer per år under perioden 1960–1964.

Sedlighetssårande handling kan som nämnts uppdelas i exhibitionism och annat sedlighetssårande beteende. Statistiken över uppklarade brott skiljer visserligen mellan dessa handlingstyper men eftersom uppklaringsprocenten inte är så hög är dessa uppgifter inte så intressanta som beträffande otuktsbrotten. I statistiken över polisanmälda fall av sedlighetssårande handling görs först efter 1965 en uppdelning i olika handlingstyper. Utvecklingen framgår av figur 7.

Av figuren framgår att det totala antalet polisanmälda fall av sedlighetssårande handling höll sig tämligen konstant under 1950-talet, att det därefter skedde en ökning samt att fallen sedan slutet av 1960-talet visat en tendens att minska. Mest utpräglad har denna tendens varit för sådant sedlighetssårande handlande som ej utgör exhibitionism. Antalet dömda för sedlighetssårande handling har redovisats i tabell 3 (s. 146).

Brottet förförelse av ungdom har hittills inte berörts. Brottet infördes

⁵ I avsnitt 6.1 har lämnats en redovisning för hur de 1971 dömda för frihetskränkande otukt fördelade sig på olika gärningstyper.

Figur 7 Polisanmälda fall av sedlighetssårande handling 1951–1974. Därav exhibitionism och annat sedlighets-sårande handlande 1965–1974.

i BrB. Under åren 1965–1967 finns ingen tillförlitlig polisstatistik beträffande detta brott. Därefter har antalet polisanmälningar åren 1968–1974 varierat mellan 10 och 146 per år. Sistnämnda siffra är extremt hög. 118 av anmälningarna hänförde sig till ett och samma ärende. Antalet dömda för förförelse av ungdom framgår av tabell 6.

Tabell 6 Antal personer dömda för förförelse av ungdom 1965–1972.

År	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Antal	1	5	5	3	3	3	–	1

3 Polisanmälningarnas regionala fördelning, uppklaringsprocent m.m.

Av polisstatistiken framgår även hur polisanmälningarna fördelar sig på olika regioner. I tabell 7 redovisas fördelningen 1968 och 1969 mellan tre regioner, nämligen storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö, övriga kommuner med mer än 20 000 invånare samt återstående kommuner. Brottsbalksbroten fördelar sig tämligen jämnt mellan de tre regionerna. Om man beaktar även folkmängden finner man att den relativt sett högre brottslighet som de största kommunerna i genomsnitt uppvisar har motsvarighet när det gäller våldtäkt, koppleri och förförelse av ungdom men inte i fråga om övriga sedlighetsbrott.

Antalet uppklarade sedlighetsbrott 1974 och uppklaringsprocenten framgår av tabell 8. Termen uppklarade brott har förklarats ovan (s. 147 not 4). Med uppklaringsprocent menas relationen mellan samtliga under året uppklarade brott och antalet under samma år anmälda brott. Uppklaringsprocenten för sedlighetsbroten är i allmänhet hög. Särskilt gäller detta otuktbroten (jfr figur 3 s. 148).

Tabell 7 Antal polisanmälningar 1968 och 1969 för vissa brottstyper fördelade på regioner.

Brott		Stockholm, Göteborg och Malmö		Övriga kommuner med 20 000 eller fler invånare		Övriga kommuner		Summa ^a
Samtliga brottsbalksbrott	1968	174 077	35 %	166 284	34 %	147 876	30 %	493 926
	1969	163 141	34 %	168 135	35 %	147 546	31 %	480 979
Brott mot enskild person	1968	10 762	31 %	12 847	37 %	10 683	31 %	34 357
	1969	11 102	31 %	13 017	37 %	11 479	32 %	35 655
Sedlighetsbrott	1968	933	25 %	1 436	39 %	1 339	36 %	3 717
	1969	796	24 %	1 128	34 %	1 405	42 %	3 335
Våldtäkt	1968	203	34 %	198	33 %	198	33 %	603
	1969	230	36 %	175	28 %	224	36 %	630
Heterosexuell otukt	1968	92	16 %	205	5 %	293	49 %	593
	1969	94	12 %	232	30 %	436	57 %	763
Homosexuell otukt	1968	54	23 %	113	48 %	66	28 %	234
	1969	35	26 %	40	30 %	56	42 %	134
Otuktigt beteende	1968	517	23 %	909	41 %	782	35 %	2 209
	1969	392	22 %	670	38 %	684	39 %	1 747
Koppleri	1968	57	88 %	8	12 %	0	—	65
	1969	37	84 %	6	14 %	1	2 %	44
Förförelse av ungdom	1968	10	77 %	3	23 %	0	—	13
	1969	8	47 %	5	29 %	4	24 %	17

^a I summan ingår även polisanmälningar som i statistiken upptagits under rubriken "okänd region".
Anmärkning. Folkmängden fördelade sig med 18 %, 34 % resp. 48 % på de olika regionerna i nu nämnd ordning.

Tabell 8 Uppklarade sedlighetsbrott och uppklaringsprocent 1974.

Brott	Uppklarade brott			
	Totalt	Därav anmälda		Uppklaringsprocent
		samma år	tidigare	
Samtliga sedlighetsbrott	1 756	1 574	182	53,00
Våldtäkt	335	298	37	48,98
Heterosexuell otukt med barn under 15 år	303	289	14	66,16
Annan heterosexuell otukt	42	39	3	53,85
Homosexuell otukt med barn under 15 år	80	74	6	74,07
Annan homosexuell otukt	8	8	—	61,54
Otuktigt beteende	725	610	115	44,56
Koppleri	174	168	6	87,44
Förförelse av ungdom	89	88	1	60,96

Ätskilliga polisanmälningar avskrivs med konstaterande att brott ej förelegat. Fram t.o.m. 1967 redovisades uppgift härom i polisstatistiken. Särskilt vid våldtäkt och koppleri var en stor del av de uppklarade anmälningarna ej brott. Siffrorna för 1967 framgår av tabell 9. Till "ej brott" har inte hänförts brott som begåtts av underåriga.

I tabell 10 har de personer som "skäligen misstänkts" för sedlighetsbrott fördelats efter hur många brott de förövat. Av tabellen framgår att det är relativt vanligt att samma gärningsman vid heterosexuell otukt med barn under 15 år, homosexuell otukt och otuktigt beteende förövat flera brott. År 1968 hade sålunda 473 uppklarade fall av heterosexuell

Tabell 9 Uppklarade polisanmälningar 1967 och andelen därav som befunnits ej vara brott.

Brott	Uppklarade anmälningar	Därav ej brott	Procent
Våldtäkt			
mot kvinna under 15 år	67	25	37,31
mot kvinna 15 år eller äldre	393	129	32,82
Heterosexuell otukt			
med barn under 15 år	517	88	17,02
annan	136	21	15,44
Homosexuell otukt			
med barn under 15 år	106	9	8,49
annan	61	4	6,56
Otuktigt beteende			
exhibitionism	712	78	10,96
annat	836	103	12,32
Koppleri	49	18	36,73
Övriga brott mot 6 kap. BrB	75	17	22,67

Tabell 10 Personer som skäligen misstänktes för sedlighetsbrott efter antalet begångna brott, 1968, 1969 och 1970.

		Upp- klarade brott	För brotten misstänkta personer							Summa personer
			Antal begångna brott							
			1	2	3	4	5	6–		
Samtliga sedlighetsbrott	1968	1 979	946	68	21	12	13	39	1 099	
	1969	1 514	854	69	30	11	15	33	1 012	
	1970	1 642	1 038	57	30	12	10	30	1 177	
Våldtäkt	1968	198	225	2	–	1	–	–	228	
	1969	207	204	9	–	–	–	1	214	
	1970	263	286	4	3	2	–	–	295	
Heterosexuell otukt med barn under 15 år	1968	473	138	11	11	1	4	8	173	
	1969	456	139	23	11	8	7	16	204	
	1970	324	164	12	4	5	3	11	199	
Annan heterosexuell otukt	1968	37	42	3	–	–	–	–	45	
	1969	39	22	3	–	–	1	1	27	
	1970	42	36	2	2	1	–	–	41	
Homosexuell otukt med barn under 15 år	1968	170	32	3	1	2	1	6	45	
	1969	113	30	2	2	–	2	5	41	
	1970	110	42	4	4	1	1	4	56	
Annan homosexuell otukt	1968	34	10	1	1	1	–	1	14	
	1969	22	7	–	–	–	1	1	9	
	1970	19	8	1	1	–	–	1	11	
Otuktigt beteende	1968	1 025	471	47	8	6	8	23	563	
	1969	654	426	32	17	3	4	9	491	
	1970	845	471	34	16	3	6	12	542	
Koppleri	1968	33	21	–	–	1	–	1	23	
	1969	18	21	–	–	–	–	–	21	
	1970	24	28	–	–	–	–	–	28	
Förförelse av ungdom	1968	9	7	1	–	–	–	–	8	
	1969	5	5	–	–	–	–	–	5	
	1970	15	3	–	–	–	–	2	5	

otukt med barn under 15 år begåtts av 173 personer medan året därpå 456 brott hade förövats av 204 personer. 1968 hade 23 personer begått otuktigt beteende vid 6 eller fler tillfällen och de sammanlagt 1 025 uppklarade brotten fördelade sig på 563 personer. Året därpå hade nästan lika många personer (491) begått betydligt färre brott (654). Enbart statistiken över antalet polisanmälda och uppklarade brott ger därför lätt en missvisande bild av den registrerade brottslighetens storlek.

Tabell 11 anger de misstänkta lagöverträdarnas ålder vid tiden för brottet enligt polisstatistiken. Av de antalsmässigt mest betydande sexualbrotten har brottet heterosexuell otukt med barn under 15 år störst andel unga lagöverträdare. 1968, 1969 och 1970 hade 41, 46 resp. 44 % inte uppnått 20 års ålder. Motsvarande andel vid våldtäkt var 28, 21 resp. 22 % och vid otuktigt beteende 22, 24 resp. 22 %. Förövarna av homosexuell otukt var anmärkningsvärt gamla. Cirka hälften av dem var 35 år eller äldre.

Tabell 11 Personer som skäligen misstänktes för sedlighetsbrott efter ålder vid tiden för brottet, 1968, 1969 och 1970.

		Summa personer	Personer i ålder								
			-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50-59	60-
Samtliga sedlighetsbrott	1968	1 099	42	246	220	144	127	66	132	67	55
	1969	1 012	37	227	225	122	100	97	117	44	43
	1970	1 177	49	241	250	200	141	94	108	56	38
Våldtäkt	1968	228	10	54	69	23	31	18	19	4	-
	1969	214	9	36	61	45	28	11	13	8	3
	1970	295	15	49	78	66	34	27	20	6	-
Heterosexuell otukt med barn under 15 år	1968	173	9	62	33	9	13	8	14	8	17
	1969	204	12	81	51	9	6	10	14	7	14
	1970	199	7	80	44	10	6	16	15	14	7
Annan heterosexuell otukt	1968	45	4	12	14	4	2	4	4	1	-
	1969	27	1	6	3	3	2	7	2	1	2
	1970	41	-	14	7	5	2	6	4	3	-
Homosexuell otukt med barn under 15 år	1968	45	2	9	3	3	5	4	12	4	3
	1969	41	-	1	5	6	7	7	13	1	1
	1970	56	-	4	13	6	9	7	6	5	6
Annan homosexuell otukt	1968	14	-	2	-	1	4	1	-	5	1
	1969	9	-	-	-	1	2	1	5	-	-
	1970	11	-	2	1	1	2	1	3	1	-
Otuktigt beteende	1968	563	17	106	98	95	66	27	77	44	33
	1969	491	15	101	101	54	50	60	64	25	21
	1970	542	27	91	102	102	81	36	55	23	25
Koppleri	1968	23	-	1	3	8	6	3	2	-	-
	1969	21	-	2	4	4	5	1	4	1	-
	1970	28	-	1	5	10	5	1	2	4	-
Förförelse av ungdom	1968	8	-	-	-	1	-	1	4	1	1
	1969	5	-	-	-	-	-	-	2	1	2
	1970	5	-	-	-	-	2	-	3	-	-

4 Beslut att ej åtala för sedlighetsbrott

Åtalseftergift kan meddelas gärningsmännen enligt ett flertal lagrum. Åtal för otukt med barn och otukt med ungdom må sålunda enligt 6 kap. 11 § 3 st. BrB ej väckas i de fall det är ringa skillnad i ålder och utveckling mellan gärningsmannen och den mot vilken gärningen förövats med mindre åtal är påkallat ur allmän synpunkt. Skäl torde ofta föreligga att tillämpa denna regel. I den officiella statistiken redovisas emellertid inte sådana beslut och kunskap saknas därför om hur ofta bestämmelsen tillämpas.

Generella regler om när åtalseftergift får meddelas återfinns i 20 kap. 7 § 1 st. RB. Bestämmelsen omfattar fyra fall. Åtal får för det första underlätas om påföljden kan antagas bli böter och lagföring ej är påkallad ur allmän synpunkt. För sedlighetsbrottens del kan ett sådant åtalsbeslut endast bli aktuellt vid brotten otuktigt beteende och förförelse av ungdom och under åren 1965–1971 meddelades 19 sådana beslut beträffande otuktigt beteende. För det andra kan åtal underlätas i vissa fall om brottet i jämförelse med andra brott som gärningsmannen begått saknar nämnvärd betydelse med hänsyn till påföljden. Ärligen meddelas ett antal sådana beslut beträffande sexualbrott. 1969 var antalet 13, 1970 18 och 1971 12. Närmare 2/3 av besluten (30) avsåg brottet otuktigt beteende. Den tredje gruppen av fall då åtalseftergift kan meddelas enligt 20 kap. 7 § RB avser rena undantagssituationer då det av "särskilda skäl är uppenbart, att påföljd ej erfordras för att avhålla den misstänkte från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna ej heller eljest är påkallat att åtal väckes". Beslut om denna typ av åtalseftergift får endast meddelas av riksåklagaren. Av större intresse är den sista gruppen fall, som avser brott som uppenbarligen begåtts under inflytande av sådan själslig abnormitet som avses i 33 kap. 2 § BrB. Åtal får i dessa fall underlätas om slutet psykiatrisk vård eller vård i vårdhem eller specialsjukhus för psykiskt utvecklingsstörda kommer till stånd utan lagföring och åtal ej är påkallat av särskilda skäl. Åren 1965–1971 har i genomsnitt per år meddelats cirka 2 sådana åtalseftergifter för våldtäkt, 4 för otukt med barn och 11 för otuktigt beteende. Vid andra sexualbrott är denna typ av åtalseftergift ovanlig. Inslaget av psykiskt sjuka eller utvecklingsstörda bland förövarna av sedlighetsbrott kommer att belysas ytterligare i samband med redovisningen av antalet av domstol överlämnade till slutet psykiatrisk vård eller vård på specialsjukhus för utvecklingsstörda.^o

Beslut att underlåta åtal kan också meddelas med stöd av lagen (1964: 167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. Sådan åtalseftergift får meddelas person som ej fyllt 18 år. En förutsättning är att den underårige blir föremål för åtgärder enligt BvL i form av övervakning, omhändertagande för samhällsvård eller hjälp- eller stödåtgärder samt det kan antagas att detta är lämpligast för hans tillrättaförande. Åtalseftergift kan emellertid också meddelas om brottet uppenbarligen skett av okynne eller förhastande. När åtal är påkallat ur allmän synpunkt skall åtalseftergift inte meddelas. Åtalseftergifter för sexualbrott enligt 1964 års lag är inte så ovanliga. År 1965–1971 har

^o Jfr även bilaga 4.

i genomsnitt per år meddelats 5 sådana åtalseftergifter avseende personer som gjort sig skyldiga till våldtäkt eller frihetskränkande otukt. Antalet åtalseftergifter för brottet otukt med barn har under åren 1967–1971 varierat mellan 12 och 20 per år men var fler tidigare. Tendensen till minskning torde hänga samman med minskningen av polisanmälningarna av detta brott. För otuktigt beteende har det efter BrB:s ikraftträdande meddelats i genomsnitt 25 åtalseftergifter per år med stöd av 1964 års lag. Beslut att underlåta åtal för andra sexualbrott är ovanliga.

Innan åklagare meddelar beslut i åtalsfrågan inhämtar han som regel yttrande från barnavårdsnämnden om vilken åtgärd nämnden anser lämpligast att vidtaga. I kriminalstatistiken finns redovisat barnavårdsnämndens förslag till åtgärd beträffande personer, vilka åklagare med stöd av 1964 års lag beslutat ej åtala för sedlighetsbrott. Majoriteten av förslagen beträffande åtalsbeslut åren 1965–1971 avseende ungdomar som gjort sig skyldiga till våldtäkt har avsett inskrivning i ungdomsvårdsskola eller samhällsvård i annan form. I 25 % av fallen har dock nämnden föreslagit övervakning som den lämpligaste åtgärden. Samma förslag har ställts i hälften av de fall av annan heterosexuell otukt i vilka nämnden avgivit yttrande. Vid sistnämnda brott har nämnden i cirka 25 % av fallen ansett att ingen åtgärd var behövlig eller föreslagit att endast varning skulle meddelas den unge. I 15 % av fallen har föreslagits samhällsvård som åtgärd. I tre av de fyra fall av homosexuell otukt som förekommit har nämnden föreslagit att den underårige skulle ställas under övervakning. Ifråga om övriga sedlighetsbrott – nästan uteslutande otuktigt beteende – avser 43 % av förslagen "varning" eller "ingen åtgärd". Återstoden av förslagen fördelar sig tämligen jämnt mellan "övervakning" och "annan åtgärd". Endast undantagsvis har det föreslagits att den unge skulle beredas samhällsvård i dessa fall.

Om den som inskrivits vid ungdomsvårdsskola begått brott före utskrivningen skall åklagaren enligt 69 § BvL pröva om åtal lämpligen skall ske. Med stöd av denna bestämmelse underlåtes årligen åtal i något enstaka fall av sedlighetsbrott.

Slutligen kan nämnas att enligt 57 § NvL möjlighet finns att i vissa fall meddela beslut om att underlåta åtal beträffande den som är intagen å allmän vårdanstalt för alkoholmissbrukare. Sådana beslut är emellertid ytterst ovanliga vid sexualbrott.

5 Domar i mål om sedlighetsbrott

Vid domstol utmynnar en del av åtalen i frikännande dom. Andelen sådana domar i mål om sedlighetsbrott 1969–1971 framgår av tabell 12. Det visar sig att frikännande dom vid åtal för våldtäkt meddelades i 7,6 % av åtalen. Motsvarande siffra för annan heterosexuell otukt var 7,4 %. Inget av åtalen för homosexuell otukt utmynnade i frikännande dom medan för övriga sedlighetsbrott andelen frikända uppgick till 5,3 %.

I de mål där frikännande dom ej meddelas döms den tilltalade. Om

dessas mål finns en hel del information i kriminalstatistiken. I statistiken görs en uppdelning mellan grövre och lindrigare brottslighet. En person anses ha gjort sig skyldig till grövre brott om han dömts till någon av påföljderna villkorlig dom, skyddstillsyn, fängelse, ungdomsfängelse, internering eller överlämnande till vård enligt BvL (i vissa fall), vård enligt NvL (om för brottet är stadgat fängelse) eller öppen psykiatrisk vård. Lindrigare brott är brott som föranlett annan påföljd dvs. i huvudsak böter. Personer som överlämnats till sluten psykiatrisk vård eller till vård i specialistsjukhus för utvecklingsstörda redovisas ofta separat.

För grövre brott finns redovisat andelen utländska medborgare bland de dömda. Siffrorna för åren 1969–1971 har återgivits i tabell 13.

Andelen utländska medborgare är anmärkningsvärt hög. Tidigare har påvisats att ökningen av antalet dömda för våldtäktsbrott under 1960-talet till stor del kan förklaras av ökningen av antalet dömda utländska medborgare. Hela 33 % av dem som dömdes för våldtäkt 1969–1971 var utlänningar. Vid övriga sedlighetsbrott var inslaget av utländska medborgare inte lika markant. (Frihetskränkande otukt 18 %, otukt med barn 10 %, otukt med ungdom 16 %, otuktigt beteende 7 % och koppleri 19 %.) Den höga siffran för homosexuell otukt med person som fyllt 15 år (43 %) kan vara en tillfällighet.

Inslaget av kvinnor bland de dömda är litet. Det gäller för övrigt även bland dem som meddelats åtalseftergift för sedlighetsbrott. Under åren 1965–1971 fattades, såvitt framgår av kriminalstatistiken, endast ett beslut att ej åtala kvinna för sedlighetsbrott. Beslutet avsåg brottet otukt med syskon och meddelades med stöd av 1964 års lag. Under angivna tid dömdes en kvinna för frihetskränkande otukt med person som fyllt 15 år, åtta kvinnor för otukt med barn, fem för otukt med avkomling eller syskon, tre för otuktigt beteende och fem för koppleri.

Utförliga uppgifter om påföljder i mål om sedlighetsbrott finns med brotten indelade i kategorierna våldtäkt, annan heterosexuell otukt, homosexuell otukt och övriga sedlighetsbrott. Fördelningen av påföljder åren 1965–1971 framgår av tabell 14. De som dömts till fängelse har vidare i tabell 15 fördelats efter fängelsetidens längd. Viss ytterligare

Tabell 12 För sedlighetsbrott tilltalade personer och därav frikända, 1969–1971.

Brott	År	Tilltalade personer	Därav frikända
Våldtäkt	1969	83	10
	1970	136	7
	1971	83	6
Annan heterosexuell otukt	1969	128	9
	1970	135	12
	1971	129	8
Homosexuell otukt	1969	33	—
	1970	31	—
	1971	29	—
Övriga sedlighetsbrott	1969	254	17
	1970	246	14
	1971	214	7

Tabell 13 Andelen utländska medborgare dömda för grövre sedlighetsbrott 1969–1971.¹

Brott		Antal dömda	Därav utl. med.	Procent 1969–1971
Våldtäkt	1969	73	29	} 33 %
	1970	128	38	
	1971	77	26	
Frihetskränkande otukt	1969	18	2	} 18 %
	1970	21	5	
	1971	29	5	
Otukt med barn	1969	120	10	} 10 %
	1970	125	13	
	1971	110	13	
Otukt med ungdom	1969	11	1	} 16 %
	1970	6	1	
	1971	8	2	
Otukt med avkomling eller syskon	1969	3	–	} 0 %
	1970	–	–	
	1971	2	–	
Därav heterosexuell otukt med person under 15 år	1969	103	7	} 9 %
	1970	109	11	
	1971	106	12	
med person över 15 år	1969	86	29	} 31 %
	1970	140	41	
	1971	89	27	
Därav homosexuell otukt med person under 15 år	1969	30	3	} 12 %
	1970	30	4	
	1971	24	3	
med person över 15 år	1969	6	2	} 43 %
	1970	1	1	
	1971	7	3	
Otuktigt beteende	1969	53	5	} 7 %
	1970	54	5	
	1971	48	1	
Koppleri	1969	32	1	} 19 %
	1970	17	5	
	1971	14	6	

¹ Personer överlämnade till sluten psykiatrisk vård eller vård i specialistsjukhus för utvecklingsstörda har medtagits i denna tabell.

information finns tillgänglig om ådömda påföljder för varje brottstyp. Dessa uppgifter har inte här medtagits i tabellform.

Det bör återigen erinras om att registreringen i kriminalstatistiken sker efter huvudbrott. Valet av påföljd kan ha påverkats av att den dömde samtidigt dömts för andra brott. Domen kan också avse mer än ett huvudbrott. Påföljdsvalet påverkas också av sådana faktorer som tidigare kriminalitet och personliga förhållanden i övrigt.

I viss utsträckning förekommer det att påföljder döms i kombination. Särskilt vanligt är att den dömde jämte villkorlig dom, skyddstillsyn eller överlämnande till vård enligt BvL erhåller ett bötesstraff. Ibland

Tabell 14 Personer dömda till påföljd för sedlighetsbrott efter påföljdens art, 1965–1971

		Samt- liga	Böter	Fäng- else	Ung- doms- fäng.	In- tern.	Villk. dom	Sk.- till- syn	Vård BvL	Vård NvL	Sluten psyk. vård	Öppen psyk. vård	Ämb.- straff vård
Våldtäkt m.m. (1 §)	1965	87	—	40	9	3	3	13	6	—	13	—	—
	1966	78	—	45	5	1	3	9	8	—	7	—	—
	1967	107	1	58	5	5	2	12	12	—	12	—	—
	1968	112	—	60	5	4	3	18	8	—	14	—	—
	1969	73	—	41	3	3	6	10	3	—	7	—	—
	1970	129	1	83	5	3	4	18	2	—	13	—	—
	1971	77	—	50	2	—	8	5	6	—	6	—	—
Heterosexuell otukt, annan	1965	194	1	56	5	2	44	67	4	—	12	3	—
	1966	210	1	65	5	1	51	67	11	—	9	—	—
	1967	175	1	55	—	2	34	54	9	—	18	2	—
	1968	113	1	39	—	1	23	41	—	—	8	—	—
	1969	119	—	24	2	1	35	43	1	—	13	—	—
	1970	122	1	34	—	1	29	40	5	—	12	—	—
	1971	120	—	31	—	1	24	52	2	1	9	—	—
Homosexuell otukt	1965	35	—	8	—	2	3	14	—	—	8	—	—
	1966	39	—	5	—	1	4	21	—	1	6	1	—
	1967	39	—	12	—	1	3	16	—	—	7	—	—
	1968	37	—	8	—	—	5	20	—	—	4	—	—
	1969	33	—	7	1	—	5	16	—	—	4	—	—
	1970	31	—	4	—	1	6	14	—	—	5	1	—
	1971	29	—	6	—	1	4	11	—	—	7	—	—
Övr. sedlig- hetsbrott	1965	271	182	22	—	1	2	45	—	—	12	7	—
	1966	283	199	11	—	2	5	51	1	4	6	4	—
	1967	292	197	9	—	3	7	56	1	2	7	9	1
	1968	310	215	10	1	3	7	58	—	3	5	8	—
	1969	237	152	25	—	2	6	42	2	1	3	4	—
	1970	232	161	11	—	—	7	43	2	1	6	1	—
	1971	207	145	10	—	—	12	36	—	2	1	1	—

kombineras en skyddstillsyn med behandling i anstalt enligt 28 kap. 3 § BrB. Fall av påföljdscombinationer har inte medtagits i tabellerna.

Av tabellerna framgår att våldtäkt i allmänhet bedöms mycket strängt. I hela 65 % av fallen bestäms påföljden till fängelse, ungdomsfängelse eller internering. I 17 % av fallen ådöms villkorlig dom eller skyddstillsyn. Hela 11 % av gärningsmännen överlämnas till sluten psykiatrisk vård eller vård i specialistsjukhus för utvecklingsstörda. Med tanke på det höga straffminimum för våldtäkt, fängelse i minst två år, erhåller förvånansvärt många av dem som dömts till fängelse förhållandevis korta straff. 23 % av gärningsmännen ådöms fängelse i högst 6 månader, 55 % i högst 1 år och 76 % i högst 2 år. Huvudförklaringen måste ligga i att domstolarna rubricerar merparten av fallen som våldförande. En del av de kortare straffen avser dock säkerligen försök till våldtäkt där förhållandena varit sådana att minimistraffet för fullbordat brott ansetts böra underskridas.

Gruppen annan heterosexuell otukt består av ett antal sinsemellan tämligen olikartade brott. Det kan gälla frihetskränkande otukt, otukt

Tabell 15 Personer dömda till fängelse för sedlighetsbrott efter fängelsetidens längd, 1965–1971.

		Samtliga	1 mån.	2 mån.	3–4 mån.	5–6 mån.	7–12 mån.	13–24 mån.	25– mån.
Våldtäkt	1965	40	1	—	—	4	10	14	11
	1966	45	—	2	3	6	19	7	8
	1967	58	—	—	10	6	19	10	13
	1968	60	—	1	8	16	14	11	10
	1969	41	—	—	3	5	14	7	12
	1970	83	—	3	4	8	29	17	22
	1971	50	—	—	3	5	15	11	16
Annan hetero- sexuell otukt	1965	56	—	—	11	14	13	10	8
	1966	65	4	6	8	11	17	11	8
	1967	55	2	6	3	10	12	12	10
	1968	39	2	2	4	7	13	9	2
	1969	24	—	2	3	5	7	6	1
	1970	34	2	3	7	5	6	7	4
	1971	31	—	2	5	3	13	5	3
Homosexuell otukt	1965	8	—	—	1	2	3	2	—
	1966	5	—	—	3	2	—	—	—
	1967	12	1	1	3	4	3	—	—
	1968	8	—	—	1	1	3	3	—
	1969	7	—	—	1	4	2	—	—
	1970	4	—	—	2	1	—	1	—
	1971	6	—	—	2	1	3	—	—
Övriga sedlig- hetsbrott	1965	22	1	5	5	4	1	6	—
	1966	11	4	2	1	1	3	—	—
	1967	9	1	3	1	1	1	2	—
	1968	10	1	2	3	—	2	2	—
	1969	25	1	1	8	4	7	3	1
	1970	11	—	2	2	2	3	2	—
	1971	10	—	1	3	1	3	2	—

med barn, otukt med ungdom eller otukt med avkomling eller syskon. Majoriteten av brotten avser dock otukt med barn. Vid "annan heterosexuell otukt" utdöms inte frihetsberövande påföljd lika ofta som vid våldtäkt. 57 % av de dömda erhåller villkorlig dom eller skyddstillsyn och 31 % fängelse, ungdomsfängelse eller internering, 8 % överlämnas till sluten psykiatrisk vård eller vård å specialsjukhus för utvecklingsstörda. Kortare fängelsestraff utdöms än vid våldtäkt. Emellertid utdöms också en hel del långa frihetsstraff. 42 % av gärningsmännen erhöill fängelsestraff i högst 6 månader, 68 % i högst ett år och 88 % i högst två år. Hela 12 % erhöill alltså fängelse i minst 25 månader.⁷

Beträffande brottet otukt med avkomling eller syskon finns vidare uppgift om att av de 32 dömda personerna under tiden 1965–1971 21 erhållit villkorlig dom eller skyddstillsyn, 1 överlämnats till sluten psykiatrisk vård eller vård på specialsjukhus för utvecklingsstörda samt 1 överlämnats till öppen psykiatrisk vård.⁸ Det bör då erinras om att som incest registreras endast fall när avkomlingen fyllt 18 år eller syskonet fyllt 15 år. Motsvarande information beträffande övriga brottstyper inom kategorin "annan heterosexuell otukt" är ej tillgänglig.

⁷ Av bilaga 2 (s. 169) framgår att åtskilliga av de långa frihetsstraffen avser otukt med underårig avkomling.

⁸ Ytterligare information om påföljder vid incest lämnas i bilaga 2 och 6.

För homosexuell otukt dömdes 58 % till påföljderna villkorlig dom eller skyddstillsyn, dvs. ungefär samma andel som vid "annan heterosexuell otukt". En mindre andel, 23 %, dömdes till fängelse. Anmärkningsvärt många, 17 %, överlämnades till sluten psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för utvecklingsstörda. Uppdelas den homosexuella otukten i sådana handlingar som riktats mot person under resp. över 15 år kan man finna en klar skillnad i påföljdsvalet. Medan 21 % av dem som begått gärningen mot den yngre kategorin erhöi sluten psykiatrisk vård eller vård för utvecklingsstörda var motsvarande andel i den andra gruppen endast 5 %. De 50 personer som dömdes till fängelse för homosexuell otukt erhöi i allmänhet kortare straff än de som dömdes för de tidigare nämnda kategorierna brott. 60 % erhöi fängelse i högst 6 månader och 88 % i högst 1 år.

Beträffande kategorin övriga sedlighetsbrott nämligen otuktigt beteende, koppleri och förförelse av ungdom finns vissa uppgifter om varje brottstyp. För otuktigt beteende har således årligen mellan 70–75 % av de dömda erhöi böter som påföljd. Av återstoden har majoriteten erhöi villkorlig dom eller skyddstillsyn. Frihetsberövande i form av fängelse, ungdomsfängelse eller internering ådöms mycket sällan. Under perioden 1965–1971 har det hänt i 7 fall i genomsnitt per år och de sista 4 åren under perioden har antalet inte något år överstigit 5. Antalet överlämnade till sluten psykiatrisk vård eller vård å specialsjukhus för utvecklingsstörda liksom de som överlämnades till öppen psykiatrisk vård uppgick till i genomsnitt 5 per år.

Vid koppleri anses i regel allmänpreventiva skäl tala för frihetsberövande påföljd. Av de 94 som åren 1965–1971 dömts för detta brott har endast 30 % dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn. Någon enstaka person har erhöi sluten psykiatrisk vård eller vård å specialsjukhus för utvecklingsstörda eller överlämnats till vård enligt BvL. Återstoden har dömts till fängelse, ungdomsfängelse eller internering.

Påföljden för förförelse av ungdom bestäms i regel till böter. Denna påföljd valdes i 17 av de 20 fall som förekom under åren 1965–1971. Av återstående 3 fall erhöi 2 villkorlig dom eller skyddstillsyn.

Vid redovisningen av fängelsestraffens längd i tabell 15 ingår brotten otuktigt beteende, koppleri och förförelse av ungdom i kategorin "övriga sedlighetsbrott". Från förförelse av ungdom kan emellertid bortses i detta sammanhang. Av de övriga bägge brotten kan det antagas att otuktigt beteende genomgående leder till kortare straff och att de inte så få långa straff som utdömts sålunda i huvudsak avser koppleri.

Som framgått av den föregående framställningen och tabell 14 särbehandlas en stor del av dem som döms för sedlighetsbrott genom att de p.g.a. psykisk avvikelse överlämnas till sluten psykiatrisk vård eller vård å specialsjukhus för utvecklingsstörda eller öppen psykiatrisk vård. Siffrorna härom ger emellertid inte en fullständig bild av kategorin psykiskt avvikande bland de dömda. Domstol har möjlighet att döma den som begått brott under inflytande av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan därmed jämfästad själslig abnormitet till skyddstillsyn eller förklara att han skall vara fri från påföljd i stället för att överlämna honom till särskild vård (33 kap. 2 § BrB). Av dem som i tabell 14

Tabell 16 Personer vilka p.g.a. sedlighetsbrott överlämnats till sluten psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för utvecklingsstörda efter den själsliga abnormitetens art och antalet föregående sakfällningar för kriminalregisterbrott, 1965–1971.

Brott		Sinnes- sjuk- dom	Sinnes- slöhet	Jämst. m. sinnes- sjukdom	Ej an- givet	Summa	Därav för krim.-reg.-brott			
							ej dömda	dömda (antal ggr)	1	2
Våldtäkt	1965	6	3	4		13	2	6	1	4
	1966	1	–	6		7	2	3	–	2
	1967	3	1	8		12	5	3	1	3
	1968	5	2	7		14	4	3	5	2
	1969	–	1	5	1	7	2	3	1	1
	1970	2	–	11		13	4	2	2	5
	1971	1	–	5		6	2	1	–	3
Annan hetero- sexuell otukt	1965	4	4	4		12	9	–	3	–
	1966	4	2	3		9	5	1	2	1
	1967	5	1	12		18	9	2	4	3
	1968	3	–	5		8	3	3	–	2
	1969	2	3	8		13	8	1	–	4
	1970	3	2	7		12	4	5	–	3
	1971	4	–	5		9	6	1	–	2
Homosexuell otukt	1965	1	3	4		8	3	3	2	–
	1966	3	1	2		6	–	3	–	3
	1967	1	4	2		7	4	–	1	2
	1968	2	–	2		4	2	–	2	–
	1969	1	2	1		4	2	1	–	1
	1970	2	1	2		5	4	–	–	1
	1971	2	–	5		7	2	1	1	3
Övriga sedlig- hetsbrott	1965	5	1	6		12	6	3	1	2
	1966	2	2	2		6	2	3	–	1
	1967	1	3	3		7	2	3	2	–
	1968	1	–	4		5	2	1	2	–
	1969	1	–	2		3	–	1	–	2
	1970	3	–	2	1	6	3	–	2	1
	1971	–	–	1		1	–	–	–	1

angivits som dömda till skyddstillsyn har i genomsnitt ungefär två personer per år vid vardera av brotten "annan heterosexuell otukt" och otuktigt beteende avsett sådana fall. Under samma tid har 2 personer dömts för våldtäkt och 2 för homosexuell otukt till skyddstillsyn under angivna omständigheter. Ovanligare är att gärningsmannen förklaras vara fri från påföljd. Det har inträffat i tre fall av otuktigt beteende och ett fall av "annan heterosexuell otukt".

Det bör påpekas att samma gärningsman kan återkomma och dömas vid flera tillfällen. Beträffande dem som överlämnas till sluten psykiatrisk vård eller vård i specialsjukhus för utvecklingsstörda finns uppgift om antalet föregående sakfällningar dock utan specifikation av den tidigare brottslighetens art. Uppgift finns även om arten av den psykiska abnormitet som föranlett överlämnandet till särskild vård. Dessa fakta har för tiden 1965–1971 sammanställts i tabell 16. Av tabellen framgår att av de 234 personer som överlämnats till särskild vård har över hälften hänförs till kategorin "jäinställd med sinnessjukdom". Mest

dominerande har denna kategori varit vid brottet våldtäkt. Sammanlagt har cirka 15 % ansetts som sinnesslöa och 29 % som sinnessjuka. Av de överlämnade hade 41 % inte tidigare dömts för kriminalregisterbrott. Störst var inslaget av tidigare inte dömda inom kategorin "annan heterosexuell otukt" (54 %). Kraftigast belastade var de som dömts för våldtäkt. Endast 29 % var tidigare ostraffade och hela 28 % hade dömts vid tre eller flera tidigare tillfällen.⁹

⁹ Jfr bilaga 2 s. 172.

Bilaga 2 Kriminell belastning m. m. hos personer dömda för sedlighetsbrott

Uppgifterna i denna utredning grundar sig på innehållet i registerbesked som sexualbrottsutredningen erhöll genom uttag ur rikspolisstyrelsens person- och belastningsregister vid årsskiftet 1974/75. Uttaget gällde dels alla personer som dömdes för sedlighetsbrott 1971, dels alla som dömdes för otukt med avkomling eller syskon fr.o.m. 1.1.1965 till så kort tid före uttaget att domen hunnit antecknas i registret.

Syftet med utredningen har i första hand varit att erhålla en bild av den kriminella belastningen hos personer som dömts för sedlighetsbrott. Registerbeskeden innehåller emellertid även en del andra uppgifter av intresse. Vissa sådana redovisas också.

Av tabell 1 framgår antalet personer som dömdes 1971 för sedlighetsbrott uppdelade på lagrum. Även fall där sedlighetsbrottet inte utgör huvudbrott i kriminalstatistisk mening ingår i materialet. Samma person redovisas dock endast en gång. I den mån en person dömts för två olika sedlighetsbrott 1971 har han endast redovisats under den brottstyp som ansetts som allvarligast. Härvid har våldtäkt eller våldförande bedömts som det grävsta brottet och därefter de övriga brotten i den ordning de förekommer i 6 kap. BrB. Till jämförelse redovisas också i *tabell 1* statistiska centralbyråns domstolsstatistik för 1971. Det bör dock framhållas att medan uttaget ur person- och belastningsregistret avsåg personer som av tingsrätt, hovrätt eller högsta domstolen dömts för sedlighetsbrott så redovisas i statistiska centralbyråns statistik endast personer som ifrågavarande år dömts av tingsrätt.

En jämförelse mellan uttaget och statistiska centralbyråns statistik visar ganska små skillnader för de olika brotten. Det är således ett rätt litet antal personer som döms för sedlighetsbrott och som inte redovisas i den officiella statistiken p.g.a. att sedlighetsbrottet inte utgör huvudbrott. Av särskilt stort intresse i detta sammanhang är frekvensen av sammanträffanden mellan sedlighetsbrott och sådana allvarliga brott mot person som mord och dråp. Genomgången av personbladen visar att offret för sedlighetsbrottet avled vid två tillfällen. I ena fallet dömdes för mord och våldtäkt och i det andra för grovt vållande till annans död och våldtäkt.

Av tabell 1 framgår också att hälften av brotten mot 6 kap. 1 § BrB bedömdes som våldtäkt och hälften som våldförande. Vidare redovisas vissa uppgifter om vad de personer som dömts för otuktigt beteende har begått för slags brott. Endast 17 personer har med säkerhet

Tabell 1. Personer som dömts för sedlighetsbrott 1971 enligt uttag ur rikspolisstyrelsens person- och belastningsregister och enligt statistiska centralbyråns Kriminalstatistik 1971. Del 2. Domstols- och åklagarstatistik.

	Uttaget	SCB
Våldtäkt el. våldförande (1 §)	87	77
(Därav våldförande)	44)	—
Frihetskränkande otukt (2 §)	32	29
Otukt med barn (3 §)	110	110
Otukt med ungdom (4 §)	7	8
Otukt med avkomling el. syskon (5 §)	2	2
Otuktigt beteende (6 §)	204	194
(Därav st 1	17)	—
(Därav st 2	102)	—
(Ospecificerat	87)	—
Koppleri (7 §)	13	13
Förförelse av ungdom (8 §)	—	—
S:a	455	433

dömts för sedlighetssårande beröring av underårig (6 § 1 st). Hälften (102) har dömts för blottande eller annat beteende som sårar tukt och och sedlighet (6 § 2 st). Tyvärr innehåller många personblad ingen specifikation av om brottet hänförde sig till första eller andra stycket.

Incestmaterialet består av personer dömda åren 1965—1974. Hur domarna fördelar sig mellan de olika åren framgår av tabell 2.

Tabell 2. Personer dömda för otukt med avkomling eller otukt med syskon 1965—1974 enligt uttag ur rikspolisstyrelsens person- och belastningsregister.

År	1965	66	67	68	69	70	71	72	73	74
Antal dömda	14	12	15	9	8	3	7	8	11	8

Av de sammanlagt 95 dömda personerna hade 70 gjort sig skyldiga till otukt med avkomling och 25 till otukt med hel- eller halvsyskon. I den senare gruppen ingår sex syskonpar, då sålunda både system och brodern fälldes till ansvar.¹ I övrigt finns inga kvinnor bland de dömda. I incestmaterialet ingår alla fall när domstol åberopat incestbestämmelsen, således även fall som samtidigt bedömts som våldtäkt, frihetskränkande otukt, otukt med barn eller otukt med ungdom. Flertalet fall av otukt med avkomling ägde för övrigt rum med någon som ej uppnått sådan ålder att endast incestbestämmelsen var tillämplig. Det bör dock påpekas att domstolen inte behöver åberopa bestämmelsen om otukt med avkomling eller syskon i de fall gärningen samtidigt utgör brott enligt de nämnda stadgandena. Ett visst antal incestfall får därför antagas inte ingå i materialet.

Ett rätt stort antal utländska medborgare döms för sedlighetsbrott.² Av de antalsmässigt mest betydande brottstyperna var detta i vårt material fallet med 34 % av dem som dömdes för våldtäkt,³ 14 % av dem som dömdes för otukt med barn, 11 % av dem som dömdes för otukt med avkomling eller syskon och 7 % av dem som dömdes för otuktigt

¹ Av Carl-Henry Alströms genomgång av fallen, redovisade i bilaga 6, framgår att det endast förekom 9 fall av otukt med halvsyskon mellan svenska medborgare.

² Jfr s. 160.

³ Denna term betecknar här och i den fortsatta framställningen även våldförande.

beteende. I tabell 7 har de dömda fördelats på nationaliteter. Finländska medborgare utgjorde cirka hälften av utlänningsarna och cirka 18 % av det totala antalet personer som dömdes för våldtäkt. Övriga nationer var representerade med enstaka personer.⁴

I det följande lämnas endast uppgift om de antalsmässigt mest betydande brottstyperna i uttaget nämligen våldtäkt, otukt med barn, otukt med avkomling eller syskon samt otuktigt beteende.

Av intresse för bl.a. bedömningen av återfallsfrekvensen är påföljderna i de domar som föranledde uttaget. En sammanställning ges i tabell 8.⁵

Uppgift om påföljderna för dem som döms för otukt med avkomling eller syskon ingår inte i den officiella statistiken. De här sammanställda uppgifterna ger vid handen att nästan alla som döms för otukt med syskon erhåller icke frihetsberövande påföljd (22 av 25), vanligen i form av villkorlig dom eller skyddstillsyn. I bjärt kontrast härtill står påföljderna för dem som döms för otukt med avkomling. Många erhåller långa fängelsestraff. I genomsnitt dömdes det till längre fängelsestraff än för våldtäkt och till väsentligt längre fängelsestraff än för otukt med barn. En jämförelse med dem som under åren 1965—1971 (se bilaga 1 s. 161) dömts för annan heterosexuell otukt än våldtäkt visar att den i sammanhanget lilla gruppen otukt med avkomling svarat för i det närmaste hälften av alla fall då längre fängelsestraff än två år utdömts.

De som dömdes till fängelse avtjänade i regel inte hela straffet i anstalt. Genom villkorlig frigivning kunde vistelsen i anstalt väsentligt avkortas.

Tiden för vistelse i anstalt för dem som överlämnades till sluten psykiatrisk vård varierade i längd. Registerbeskeden innehåller emellertid inte fullständiga uppgifter på denna punkt. Beträffande de nio som gjort sig skyldiga till våldtäkt föreligger uppgift om intagning för samtliga. Tidpunkt för försöksutskrivning föreligger för tre personer och för ytterligare två lämnas uppgift om den slutliga utskrivningen. Försöksutskrivningarna ägde i samtliga fall rum efter mindre än ett års anstaltsvistelse (4 mån., 7 mån. och 8 mån.). De slutliga utskrivningarna skedde efter 1 år 9 mån. resp. 3 år 1 mån. Att uppgift inte lämnats om de återstående fyra personerna kan bero på att de vid tidpunkten för uttaget fanns kvar i anstalt. En av dem hade dömts för våldtäkt vid tre tillfällen, försök till våldtäkt vid ett och därjämte för grovt vållande till annans död. En annan hade dömts för mord och våldtäkt.

Av de 13 personer som överlämnades till sluten psykiatrisk vård efter att ha gjort sig skyldiga till otukt med barn finns uppgift om försöksutskrivning i 11 fall. Tiden varierade mellan två mån. och tre år med en median på sex månader. Beträffande en person saknas helt uppgift om verkställighet. Om den sista personen lämnas den uppgiften att han efter att ha återintagits i anstalt slutligt utskrivits efter 2 år 3 mån.

Av de 17 personer som gjort sig skyldiga till otukt med avkomling eller syskon finns uppgift om försöksutskrivning i 11 fall. Ingen av dessa personer vistades i anstalt mer än ett år. Mediantiden var fyra

⁴ Jfr Sveri, Britt: Utlämnings brottslighet. SvJt 1973 s. 279.

⁵ En mer utförlig statistisk redovisning av domstols påföljdsval ges i bilaga 1 s. 161 f.

mån. Ytterligare tre personer utskrevs slutligt efter fyra mån., ett år resp. tre år. Om en person som intogs 1974 saknas uppgift om någon form av utskrivning och om de återstående två personerna saknas alla verkställighetsuppgifter.

Av dem som överlämnades till sluten psykiatrisk vård efter att ha dömts för otuktigt beteende försöksutskrevs en person efter endast några dagar och en efter 11 månader. Beträffande den återstående saknas verkställighetsuppgifter. Det kan slutligen nämnas att några av dem som försöksutskrevs återintogs för vård i anstalt för kortare eller längre tid.

Utredningen bekräftar den i andra sammanhang gjorda iakttagelsen att vid allvarligare brottslighet kan en dom där gärningsmannen överlämnas till sluten psykiatrisk vård leda till väsentligt kortare tid i anstalt än om han döms till fängelsestraff.

Innan gärningsmannen döms till sluten psykiatrisk vård blir han föremål för en rättspsykiatrisk undersökning (RPU). Denna utmynnar i en rekommendation ifråga om påföljden. Konstateras att gärningsmannen är i behov av sluten psykiatrisk vård blir detta nästan undantagslöst domstolens påföljdsval. Ibland inhämtas dock socialstyrelsens yttrande över undersökningen. Oftast förordnar domstolen inte omedelbart om rättspsykiatrisk undersökning. Först låter man gärningsmannen genomgå sådan läkarundersökning som avses i 7 § lagen 1964 (nr 542) om personundersökning i brottmål (§ 7-undersökning). En sådan undersökning tjänar bl.a. syftet att utröna om det föreligger anledning att förordna om rättspsykiatrisk undersökning. Den personutredning som sker genom en § 7-undersökning och en rättspsykiatrisk undersökning är givetvis av stort värde som underlag för påföljdsbestämningen även i sådana fall då sluten psykiatrisk vård inte kommer ifråga. I registerbeskeden antecknas om § 7-undersökning eller rättspsykiatrisk undersökning verkställts. I följande tabell 3 redovisas omfattningen av sådana undersökningar i urvalen.

Av tabellen framgår att grovt räknat hälften av dem som dömdes för våldtäkt, otukt med barn och otukt med syskon blev föremål för § 7-undersökning eller RPU, 20 % för RPU och att som resultat härav 10 % överlämnades till sluten psykiatrisk vård. Otuktigt beteende upp-

Tabell 3. Personer dömda för våldtäkt, otukt med barn och otuktigt beteende 1971 samt för otukt med avkomling eller syskon 1965—1974. Förekomst av § 7-undersökning, RPU och överlämnande till sluten psykiatrisk vård.

	Summa personer	Därav med § 7-undersökning och/eller RPU	Därav med RPU	Överlämnade till sluten psyk. vård
Våldtäkt	87	46	17	9
Otukt med barn	110	54	27	13
Otuktigt beteende	204	34	4	3
Otukt med avkomling	70	67	42	15
Otukt med syskon	25	13	5	2

visar färre undersökta medan vid otukt med avkomling nästan alla undersökts. Beträffande otukt med barn finns ett klart samband mellan åldern på gärningsmannen och frekvensen undersökningar. Av 38 gärningsmän födda 1946 (ca 25 år vid domen) eller senare undersöktes 7 (18 %) på det ena eller andra sättet. Av övriga 72 gärningsmän undersöktes 47 (63 %). Siffrorna antyder att företeelsen otukt med barn har annan karaktär eller i vart fall uppfattas annorlunda om gärningsmannen är äldre.

I det följande lämnas uppgift om den kriminella belastningen hos personerna i urvalen. Redogörelsen ger emellertid endast en summarisk bild av denna. Uppgift lämnas endast om andra domar än dem som föranledde uttaget ur registret. Dessa domar kunde innehålla brott av högst skiftande svårhetsgrad. Inget försök har gjorts att värdera hur allvarlig kriminaliteten var och att systematisera materialet härefter. Domen avseende sedlighetsbrott, vilken föranledde uttaget, kunde innebära att gärningsmannen befanns skyldig till att ha begått brott vid ett flertal tillfällen och av annan typ än sedlighetsbrott. Redogörelsen ger ingen bild härav.

I person- och belastningsregistret antecknas inte bara domar utan även vissa typer av åtalsunderlåtelse, nämligen sådana som är meddelade med stöd av 20 kap. 7 § 1 st. 4. rättegångsbalken, lagen 1964 om unga lagöverträdare, 69 § barnavårdslagen och 57 § nykterhetsvårdslagen. När i fortsättningen talas om domar inkluderas häri även sådana beslut om åtalsunderlåtelse.

Uppgift om bötesförvandlingar och strafförelägganden har inte medtagits. Det har medfört den "inkonsekvensen" att brott som i och för sig hade kunnat "gå på" strafförelägganden har beaktats när vederbörande dömts av domstol. Registerbeskeden innehåller inte fullständiga uppgifter om föregående kriminalitet. Efter 10 år räknat från tidpunkten för dom på skyddstillsyn, villkorlig dom eller överlämnande till särskild vård upptages inte domen i beskeden. Detsamma gäller ifråga om dom på fängelse, ungdomsfängelse och internering räknat från frigivningen eller övergången till vård utom anstalt. Har person begått nytt brott som föranleder anteckning i registret innan tiden gått ut för den föregående anteckningen räknas dock de 10 åren från den sista domen resp. frigivningen eller övergången till vård utom anstalt.

Vid bedömningen av hur många som återfallit i brott bör erinras om den relativt korta observationstiden. Urvalet avser personer som 1971 dömdes för våldtäkt, otukt med barn eller otuktigt beteende. Incestmaterialet består av personer dömda åren 1965—1974 i enlighet med vad som angivits i tabell 2. För dem som erhållit frihetsberövande på följd har möjligheterna att begå brott under viss tid varit begränsade. Endast domar som vid årsskiftet 1974/75 införts i rikspolisstyrelsens person- och belastningsregister har kunnat beaktas.

I tabell 9 anges antalet föregående och efterföljande domar för de olika brottstyperna. I följande tabell 4 har de viktigaste resultaten sammanfattats.

Tabellen visar att de som dömts för sedlighetsbrott har en anmärkningsvärt hög kriminell belastning. Särskilt hög är den vid våldtäkt.

Tabell 4. Personer dömda för våldtäkt, otukt med barn och otuktigt beteende 1971 samt för otukt med avkomling 1965—1974. Andel i procent med föregående och efterföljande domar.

	Antal pers.	Med dom före %	Med dom efter %	Med dom före och/eller efter %
Våldtäkt	87	57	49	70
Därav sv. mb.	57	75	53	81
Otukt med barn	110	47	33	57
Otukt med avkomling eller syskon	95	27	14	34
Otuktigt beteende	204	45	36	56

Hela 70 % hade dömts vid annat tillfälle och knappt 50 % hade återfallit i kriminalitet efter våldtäktsdomen. Det stora inslaget av utländska medborgare "förskönar" dessutom siffrorna för totalurvalet. En hel del av utlänningarna "har inte haft tillfälle" att dömas tidigare i Sverige beroende på att de flyttat hit i vuxen ålder. Vidare meddelade domstolen beträffande 13 utlänningar beslut om förvisning ur riket i våldtäktsdomen. En del av dessa förvisningar har dock säkerligen inte kunnat verkställas. I fyra fall har utlänningar sålunda trots förvisningen dömts ånyo. Beträffande två utlänningar finns antecknat att de lämnat Sverige utan dom på förvisning.

De som dömts för otukt med avkomling eller syskon skiljer sig markant från de övriga grupperna genom sin lägre belastning.

Arten av kriminalitet i övriga domar har angivits i tabell 10. För de viktigaste brottstyperna sammanfattas resultatet i följande tabell 5.

Det visar sig att vid våldtäkt, otukt med barn eller otukt med avkomling eller syskon, de som fällts till ansvar vid annat tillfälle, då betydligt oftare dömts för förmögenhetsbrott eller trafikbrott än för sedlighetsbrott eller annat brott mot person. Sålunda var det bland dem som dömts för våldtäkt tre gånger så vanligt att de vid annat tillfälle dömts för förmögenhetsbrott än för sedlighetsbrott. De som dömts

Tabell 5. Personer dömda för våldtäkt, otukt med barn och otuktigt beteende 1971 samt för otukt med avkomling eller syskon 1965—1974. Förekomst hos dem av vissa typer av brott i andra domar.

	Antal pers.	Därav som dömts för			
		Brott mot person ^a (3—5, 7 kap. BrB) %	Sedlighetsbrott (6 kap. BrB) %	Förmögenhetsbrott (8—12 kap. BrB) %	Trafikbrott %
Våldtäkt	87	28	16	53	41
Otukt med barn	110	17	16	39	30
Otukt med avkomling eller syskon	95	11	6	16	21
Otuktigt beteende	204	20	32	32	29

^a Exkl. sedlighetsbrott.

för otuktigt beteende hade jämförelsevis oftare dömts för sedlighetsbrott. Det relativt sett stora antalet personer i detta urval som dömts för ofredande förvånar. Förklaringen kan ligga i att domstolen i stället för att döma för otuktigt beteende dömt för ofredande.

Samma bild av förekomsten av olika typer av brottslighet erhålles om det totala antalet domar som gärningsmännen var belastade med fördelas på olika arter av kriminalitet (tabell 11).

Ett närmare studium av dem som vid annat tillfälle dömts för sedlighetsbrott ger, vid handen följande. I våldtäktsurvalet förekom 14 sådana personer. Elva av dem hade dömts för våldtäkt, tre för otukt med barn och fem för annat sedlighetsbrott. Av de elva som dömts för våldtäkt ytterligare en gång var tre utländska medborgare som återfallit i detta brott. Från dessa bortses i det följande. De återstående 11 personerna, som alltså var svenska medborgare och som dömts för våldtäkt 1971 och för sedlighetsbrott vid ytterligare något tillfälle, var hårt belastade. Förutom domen 1971 hade de i genomsnitt dömts vid åtta olika tillfällen. I genomsnitt hade de vid två tillfällen dömts för sedlighetsbrott, vid ett tillfälle för annat brott mot person och vid fem tillfällen för förmögenhetsbrott. Endast två personer hade inte dömts för förmögenhetsbrott. Siffrorna kan jämföras med den stora gruppen på 61 personer som hade dömts någon annan gång än 1971. Denna grupp hade dömts vid i genomsnitt 4 tillfällen förutom 1971. Vid i genomsnitt något mer än två tillfällen hade de dömts för förmögenhetsbrott.

I urvalet av dem som 1971 dömts för otukt med barn hade 17 (15 %) vid något annat tillfälle dömts för sedlighetsbrott. En hade återfallit genom att begå våldtäkt, 13 hade gjort sig skyldiga till otukt med barn och nio till något annat slags sedlighetsbrott, vanligen otuktigt beteende eller otukt med ungdom. Det framgår genom lagrumshänvisningar att åtminstone sex personer gjort sig skyldiga till homosexuell otukt. Det kan erinras om att otukt med barn kan avse såväl heterosexuella som homosexuella handlingar. De som dömts för otukt med barn 1971 och för sedlighetsbrott ytterligare en gång hade bortsett från domen 1971 dömts vid i genomsnitt cirka 3,5 tillfällen. Vid cirka 2 tillfällen i genomsnitt hade de dömts för sedlighetsbrott och vid lika många tillfällen för förmögenhetsbrott. Sex personer (1/3) hade över huvud ej dömts för förmögenhetsbrott. Därmed uppvisade ifrågavarande grupp en betydligt lägre kriminell belastning än motsvarande urval ur våldtäktsmaterialet. I hela urvalet fanns det fem personer som bortsett från 1971 dömts för sedlighetsbrott vid mer än tre tillfällen. Fyra av dessa ingick i den tidigare nämnda gruppen som dömts för homosexuell otukt.

I incesturvalet hade sex personer sedlighetsbrott i sin bakgrund. Ingen hade dömts för sedlighetsbrott efter 1971. Av de sex hade två tidigare dömts för otukt med barn. Två hade dömts för otukt med styvbarn (18 kap. 2 § 2 st. SL). Av de återstående två hade en person tidigare dömts för otukt med avkomling och en för otukt med syskon. Den sistnämnda domen föll 1952. Den dom som föranledde uttaget avkunnades 1973 och avsåg otukt med avkomling. Gärningsmannen hade bortsett från domen 1973 dömts vid fem olika tillfällen, däribland för

brott mot person vid ett tillfälle och för förmögenhetsbrott vid ett annat. Övriga fem hade endast dömts vid ett tillfälle förutom det som föranledde uttaget. I en av domarna fälldes till ansvar för förmögenhetsbrott.

De som dömdes för otuktigt beteende hade i större utsträckning än de övriga dömts för sedlighetsbrott vid annat tillfälle. Detta var fallet med 66 av 204 personer (32 %). Det visar sig att sedlighetsbrottet då nästan alltid avsett ytterligare fall av otuktigt beteende. Dock hade sju personer dömts för våldtäkt varav en efter domen på otuktigt beteende. Endast två personer hade dömts för otukt med barn. Av de 63 personer som vid annat tillfälle blivit dömda för otuktigt beteende hade hälften blivit detta vid endast ett tillfälle. Tio personer hade förutom 1971 dömts för otuktigt beteende vid fem eller fler tillfällen. Av de 63 personer som dömts för otuktigt beteende vid minst ett tillfälle förutom 1971 hade 33 dömts för förmögenhetsbrott och 23 för annat brott mot person än sedlighetsbrott. Ytterligare domar på sedlighetsbrott innebar inte i samma mån som vid våldtäkt en ökning av även andra typer av brottslighet.

I diskussionen kring kriminalisering av blottande spelar argumentet att blottare i regel är ofarliga men ibland kan återfalla till allvarigare sexualbrott en viss roll. Med hänsyn härtill är det av intresse att påpeka att varken våldtäktsurvalet eller urvalet med otuktigt beteende såvitt framgår av registerbeskeden innehåller någon person med sådan utveckling. I våldtäktsurvalet fanns tre personer som dömts för otuktigt beteende före våldtäktsdomen 1971. En av dem var redan överlämnad till sluten psykiatrisk vård p.g.a. en annan våldtäkt när han dömdes för otuktigt beteende. En annan hade en åtalseftergift avseende frihetskränkande otukt i sin bakgrund när han dömdes för otuktigt beteende, misshandel, förmögenhetsbrott och trafikbrott i samma dom. Den siste slutligen dömdes 1971 för våldtäkt med avkomling. Han hade fem domar med homosexuell otukt i sin bakgrund. I två av dem dömdes också för otuktigt beteende, som sannolikt bestått i sedlighetssårande beröring. I urvalet om 204 personer dömda för otuktigt beteende 1971 hade endast en person återfallit genom att begå våldtäkt. Denne hade dömts vid sju tillfällen före domen 1971 och vid sex tillfällen därefter. Endast 1971 och då han dömdes för våldtäkt avsåg domarna sedlighetsbrott. Mestadels (11 ggr) hade han dömts för förmögenhetsbrott.

En annan fråga som ofta är föremål för debatt är utskrivningen av dem som överlämnats till sluten psykiatrisk vård. Det görs ibland gällande att farliga personer skrivs ut alltför lättvindigt och att allmänheten därigenom utsätts för onödiga faror. I urvalen av dem som dömts för våldtäkt, otukt med barn och otukt med avkomling eller syskon, fördelade sig återfallen mellan dem som överlämnats till sluten psykiatrisk vård och övriga dömda på sätt framgår av tabell 6.

Tabellen utvisar att i de olika urvalen är återfallsfrekvensen i andra brott än sexualbrott högre bland de personer som inte överlämnats till sluten psykiatrisk vård än bland dem som erhållit denna påföljd. Andelen återfall i sexualbrott är ungefär densamma för de olika grupperna. Det kan nämnas att den person som på nytt dömdes för våldtäkt efter

Tabell 6. Personer dömda för våldtäkt och otukt med barn 1971 samt för otukt med avkomling eller syskon 1965—1974. Återfall bland dem som överlämnats till sluten psykiatrisk vård jämfört med dem som erhållit annan påföljd.

	Antal personer	Därav med återfall	Därav med sexualbrott	Därav våldtäkt
Våldtäkt				
Överlämnade t. sluten psyk. vård	9	1	1	1
Övriga	78	42	8	6
Otukt med barn				
Överlämnade t. sluten psyk. vård	13	4	2	1
Övriga	97	32	9	—
Otukt med avkomling eller syskon				
Överlämnade t. sluten psyk. vård	15	—	—	—
Övriga	80	13	—	—

Tabell 7. Personer dömda för sedlighetsbrott 1971 och otukt med avkomling eller syskon 1965—1974. Nationalitet.

Medborgare i	Dömda enligt 6 kap. ^a							
	1 §	2 §	3 §	4 §	5 §	6 §	7 §	S:a
Sverige	57	26	96	4	85	190	7	465
Finland	16		9	1	6	9		41
Marocko	6							6
Västtyskland	1	3	1					5
Österrike	1					2	1	4
Danmark	1				2			3
USA	1						2	3
Jugoslavien	1		1			1		3
Italien			1				1	2
Norge		1			1			2
Algeriet	1							1
Dominikanska republiken	1							1
England		1						1
Grekland						1		1
Holland							1	1
Libanon				1				1
Nigeria							1	1
Polen					1			1
Spanien			1					1
Sydafrika	1							1
Turkiet		1						1
Ungern			1					1
Statslös el. okänt				1		1		2
S:a	87	32	110	7	95	204	13	

^a 1 § (våldtäkt, våldförande), 2 § (frihetskränkande otukt), 3 § (otukt med barn), 4 § (otukt med ungdom), 5 § (otukt med avkomling eller syskon), 6 § (otuktigt beteende) samt 7 § (koppleri).

Tabell 8. Personer dömda för våldtäkt, otukt med barn och otuktigt beteende 1971 samt för otukt med avkomling eller syskon 1965—1974. Påföljder.

	Böter	Villk. d. Inter- skyddst. öpp. psyk. vård enl. BvL el. NvL	Inter- nering el. ung- doms- fängelse	Sluten psyk. vård	Fängelse i månader				Summa
					—11	12—23	24—35	36—	
Våldtäkt		17	1	9	19	21	14	6	87
Otukt med barn		74	2	13	14	3	4	—	110
Otukt med avkomling eller syskon		41	1	17	3	12	11	10	95
Därav m. avkomling		19	1	15	3	11	11	10	70
Därav m. syskon		22	—	2 ^a	—	1	—	—	25
Otuktigt beteende	138	54	2	3	5	2	—	—	204

^a Bägge dömdes samtidigt för våldtäkt.

Anmärkning: Gärningsmannen kan samtidigt ha dömts för andra brott.

Tabell 9. Personer dömda för våldtäkt, otukt med barn och otuktigt beteende 1971 samt för otukt med avkomling eller syskon 1965—1974. Tidigare och efterföljande domar.

Personer med följande antal domar	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10—	Summa personer
<i>Våldtäkt</i>												
Med dom före	37	19	8	7	—	3	5	2	—	4	2	87
Därav sv. mb.	14	13	7	7	—	3	5	2	—	4	2	57
Därav utl. mb.	23	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	30
Med dom efter	44	21	13	4	1	1	2	—	—	1	—	87
Därav sv. mb.	27	14	8	3	1	1	2	—	—	1	—	57
Därav utl. mb.	17	7	5	1	—	—	—	—	—	—	—	30
Med dom före och/eller efter	26	20	8	9	3	6	5	—	4	2	5	87
Därav sv. mb.	11	13	3	7	2	6	5	—	4	2	5	57
Därav utl. mb.	14	8	5	2	1	—	—	—	—	—	—	30
<i>Otukt med barn</i>												
Med dom före	58	14	14	7	1	5	3	2	4	1	1	110
Med dom efter	74	19	10	3	3	1	—	—	—	—	—	110
Med dom före och/eller efter	47	18	12	11	2	2	4	4	6	1	3	110
<i>Otukt med avkomling eller syskon</i>												
Med dom före	69	14	6	—	1	1	—	1	—	—	3	95
Med dom efter	82	6	3	1	3	—	—	—	—	—	—	95
Med dom före och/eller efter	63	17	6	—	—	4	1	1	—	—	3	95
<i>Otuktigt beteende</i>												
Med dom före	112	28	21	6	4	7	6	11	1	4	4	204
Med dom efter	130	41	14	8	7	2	2	—	—	—	—	204
Med dom före och/eller efter	90	35	19	14	5	7	5	5	5	7	12	204

Tabell 10. Personer dömda för våldtäkt, otukt med barn och otuktigt beteende 1971 samt för otukt med avkomling eller syskon 1965—1974. Art av kriminalitet hos dem som dömts före eller efter ifrågavarande dom.

	Våldtäkt (87 personer)			Otukt med barn (110 personer)			Otukt med avkomling el. syskon (95 personer)			Otuktigt beteende (204 personer)		
	Med dom före	Med dom efter	Med dom och/ efter	Med dom före	Med dom efter	Med dom och/ efter	Med dom före	Med dom efter	Med dom och/ efter	Med dom före	Med dom efter	Med dom före och/ eller efter
Summa personer	50	43	61	52	36	63	26	13	32	92	74	114
Därav som dömts för												
Brott mot person ^a												
(3—5, 7 kap. BrB)	20	8	24	15	8	19	7	4	10	31	19	40
Sedlighetsbrott (6 kap. BrB)	10	9	14	10	11	17	6	—	6	47	34	66
Våldtäkt	5	7	11	—	1	1	—	—	—	6	1	7
Otukt med barn	3	1	3	10	6	13	2	—	2	2	—	2
Incest	—	—	—	—	—	—	4 ^c	—	4	—	—	—
Otuktigt beteende	3	1	4	4	4	6	—	—	—	44	33	63
Annat	3 ^b	—	3	4	1	5	—	—	—	1	—	1
Brott mot förmögenheten												
(13—15 kap. BrB)	9	—	9	3	—	43	12	8	15	57	31	65
Brott mot allmänheten												
(13—16 kap. BrB)	9	—	9	3	—	3	—	1	1	6	1	7
Brott mot staten (16—20 kap. BrB)	6	5	11	4	1	4	3	—	3	16	4	18
Brott mot varusmuggningslagen	1	1	2	—	—	—	—	1	1	1	—	1
Narkotikabrott	1	1	2	3	2	4	—	—	—	2	—	2
Trafikbrott	26	21	36	23	14	33	12	9	20	41	31	60
Övriga brott	7	3	10	7	2	9	5	—	5	10	7	16

^a Exkl. sedlighetsbrott.

^b Därav 1 person med ospec. sedlighetsbrott.

^c Två av fallen utgör inte incest enl. BrB (se s. 173).

Tabell 11. Förekomst av vissa typer av brott i övriga domar mot personer dömda för våldtäkt, otukt med barn och otuktigt beteende 1971 samt för otukt med avkomling eller syskon 1965—1974.

	Summa personer	Därav med andra domar	Antal sådana domar	Därav med			
				Brott mot person (3—5, 7 kap. BrB) %	Sedlighetsbrott (6 kap. BrB) %	Förmögenhetsbrott (8—12 kap. BrB) %	Trafikbrott %
Våldtäkt	87	61	262	13	10	65	36
Otukt med barn	110	63	239	15	16	60	25
Otukt med avkomling eller syskon	95	32	118	12	5	55	40
Otuktigt beteende	204	114	482	14	34	46	22

att första gången ha överlämnats till sluten psykiatrisk vård efter ny rättspsykiatrisk undersökning inte erhöll samma påföljd utan dömdes till fängelse. Av de sex som 1971 erhöll annan påföljd och som återfallit i våldtäkt var det endast en person som vid återfallet överlämnades till sluten psykiatrisk vård. Det bör betonas att det inte går att draga några mer vittgående slutsatser av de här redovisade siffrorna. Urvalet är litet och en bedömning av utskrivningarna kan sannolikt göras bättre genom en granskning av individuella fall än genom sådan statistik som redovisas här. Siffermaterialet ger dock en anvisning om att de ofta uttalade farhågorna över den utskrivningspolitik som bedrivs är överdrivna.

Bilaga 3 Några kriminologiska synpunkter på sexualbrottsligheten

av Knut Sveri

1 Inledning

Det existerar knappast något brottsområde som har blivit föremål för kriminologernas intresse i samma utsträckning som sexualbrotten. Litteraturen är sålunda mycket omfattande och svåröverskådlig.¹ Intresset för just sexualbrotten tillkom i början av seklet och i första hand genom freudianismens intåg inom psykiatri och psykologi.² Som en konsekvens av detta blev sexualbrottens kriminologi ett specialområde för klinisk psykiatrisk/psykologisk forskning och större delen av litteraturen en redovisning och tolkning av enskilda, ofta ganska exceptionella, fall.

De olika psykoanalytiska skolorna har spelat en utomordentligt stor roll för västerländsk kultur och för våra insikter om individens utveckling och reaktionssätt. Dessa förtjänster förringas inte av att det ur andra synvinklar kan finnas anledning till kritik av det undersökningsmaterial som man har använt sig av när det gäller sexualbrottsligheten.

I och med att det kliniska materialet huvudsakligen består av fall som har utsorterats via polis, åklagare och domstolar därför att lagöverträdaren eller hans brottsliga handling verkar "egendomlig", blir fallen inte representativa för alla lagöverträdare inom samma brottskategori. Detta medför, att den bild man får av sexualbrottsligheten och -brottslingarna domineras av särskilt seriösa brott med ofta extremt abnorma brottslingar.³ Det kan tyvärr inte förnekas, att resultatet av detta har blivit, att allmänheten fått en missvisande bild av sexualbrottens farlighet, med de konsekvenser detta haft för reformarbetet inom kriminalpolitiken.

Man kan även tillägga, att den större delen av de undersökningar som här åsyftas tillkom under en period, då man saknade mera ingående kunskap om människors sexualbeteende i allmänhet. Den första banbrytande insatsen kom här så sent som 1948 med Kinsey och hans med-

¹ Karpman, Benjamin, *The Sexual Offender and His Offences*, N.Y. 1954, har 300 referenser för åren 1912-51. Hans bibliografi omfattar emellertid endast arbeten på engelska språket - den tyskspråkiga är betydligt mera omfattande.

² För denna utveckling se Karpman, op. cit. s. VII-IX och s. 3-292.

³ Korn, Richard R. & Lloyd W. McCorkle, *Criminology and Penology*, N.Y. 1959, s. 158-67 och Gibbons, Don C., *Society, Crime, and Criminal Careers*, New Jersey 1968, s. 377-381.

arbetare.⁴ Dessa kunde i sin rapport visa, att mycket av det som tidigare ansetts vara "pervert" och "abnormt" var beteenden som förekom rätt allmänt. Undersökningen ledde till ett ökat forskningsintresse från sociologiskt håll för studier av mer representativ art, något som även har börjat avspiegla sig i den kriminologiska litteraturen. Man har sålunda i USA kunnat påvisa en betydande diskrepans mellan strafflagarnas extremt puritanska hållning på sexuallivets område och det faktiska beteendet hos majoriteten av befolkningen.⁵ Systematiska undersökningar av sexualbrott anmälda till polisen har visat, att det föreligger många missuppfattningar beträffande hur t.ex. våldtäkt och otukt med barn vanligtvis går till och vilka skador som offret erhåller.⁶ Några påtagliga resultat av dessa kriminologiska studier har dock inte kunnat spåras på lagstiftningssidan i USA.

I kapitel 3 har visats hur olika lagstiftningen på sexualbrottens område är i olika länder. Detta förhållande medför, att det är praktiskt taget omöjligt att jämföra de statistiskt redovisade frekvenserna av sexualbrott länderna emellan. I tillägg till de definitionsmissiga problemen kommer dessutom svårigheter som rör allmänhetens benägenhet att anmäla sådana brott och myndigheternas benägenhet att registrera och utreda dem. Några komparativa data skall därför inte presenteras i det följande.

I stället kommer att redovisas några konklusioner hämtade ur den internationella kriminologiska litteraturen beträffande våldtäkt och sexuella övergrepp mot barn, vilka är de brottstyper som allmänt har störst intresse.⁷ Mera ingående kommer att redovisas några svenska undersökningar. Ett särskilt avsnitt ägnas skadeverkningar av sexualbrott.

2 Våldtäkt

Av utländska undersökningar är den mest omfattande utförd av Amir på ett material från Philadelphia för åren 1958 och 1960. Utgångsmaterialet var polisanmälda fall. Sedan han bortsorterat fall av "statutory rape" (dvs. samlag med flicka under 16 år med hennes samtycke)

⁴ Kinsey, Alfred C. m.fl., *Sexual Behavior in the Human Male*, Philadelphia 1948 och *Sexual Behavior in the Human Female*, Philadelphia 1953.

⁵ Så sent som under 50-talet hade 16 amerikanska stater dödsstraff för "Statutory rape" (dvs. samlag med kvinna under "the age of consent" utan hot eller våld) med kvinna under 18 – och i Tennessee 21 år. Se Bloch, Herbert & Gilbert Geis, *Man Crime, and Society*, N.Y. 1962, s. 294.

⁶ Amir, Menachem, *Patterns of Forcible Rape* i Clinard, Marshall B. & Richard Quinney, *Criminal Behavior Systems*, N.Y. 1967, s. 60–75.

⁷ Endast undersökningar av vetenskapligt värde och av intresse för utredningen har medtagits. Dessa kriterier har medfört, att debattskrifter har utslutits, exempelvis Gladys Denny Schultz, *How Many More Victims?* (Phil., 1965) och Susan Brownmiller, *Against Our Will* (London 1975). Böcker av denna typ – närmast att beteckna som sensationspräglad journalistik – saknar vetenskapligt värde (bortsett från värdefull dokumentation). Samtidigt ger de emellertid intressanta inblickar i hur konfliktartat sexproblemet har blivit i det amerikanska samhället.

återstod 646 fall med 1 292 gärningsmän. Att antalet gärningsmän översteg antalet offer berodde på att det i endast 370 fall var en ensam gärningsman medan två förekom i 105 fall och tre eller flera i 171 fall.

Det förhållandet, att en så stor del av brotten förövades i grupp hade samband med ålder, ras och bostadsområde. De flesta grupp-våldtäkter var förövade av färgade i åldern 10–20 år mot flickor i samma ålder och ras från samma bostadsområde. Vita unga män var å andra sidan oftare ansvariga för de fall där två gärningsmän deltagit i brottet. Gruppvåldtäkterna var i allmänhet planerade handlingar och riktade sig oftast mot flickor som gärningsmännen inte var direkt bekanta med. Offrens fysiska skador var genomgående små, vilket givetvis hade samband med gruppens överlägsna fysiska styrka. Å andra sidan blev offren ofta utsatta för upprepade samlag och ytterst förnedrande behandling. Angreppen ägde oftast rum på någon mörk gata eller på någon annan folktom offentlig plats.

Beträffande de övriga våldtäkterna, dvs. de med en ensam gärningsman, var dessa i de uppklarade fallen oftast förövade mot kvinnor i ungefär samma ålder som gärningsmannen och efter en kortare eller längre tids bekantskap mellan denne och offret. De mest brutala våldtäkterna angavs förekomma i den grupp av fall där offret och gärningsman bodde nära varandra och var väl bekanta med varandra. Dessa brott skedde i allmänhet i offrets eller gärningsmannens bostad eller i bil.

Gärningsmännen vid våldtäktsbrotten i allmänhet var oftast i åldrarna 15–25 år, tillhörde de lägsta socialgrupperna och i 50 % av fallen var gärningsmännen registrerade för tidigare brott. Endast 20 % av de tidigare dömda hade emellertid registrerats för våldsbrott, varav endast en mycket liten del för sexualbrott.

Offren å sin sida var i 19 % av fallen registrerade för brott, de flesta för någon typ av sexualbrott (prostitution o.dyl.). Flertalet (65 %) hade ej utsatts för fysisk brutalitet i någon nämnvärd grad och hälften av dem hade inte gjort något motstånd alls.

Av de 646 registrerade brotten var 23 % ouppklarade. Tyvärr ger Amir endast några mycket ofullständiga informationer om dessa fall, men det framgår att de oftast var enmansbrott förövade av (troligen) något äldre gärningsmän, att de oftast var av "explosiv" art utan föregående bekantskap och att gärningsmännen oftare var påverkade av alkohol än i de övriga relaterade fallen.

Det är intressant att konstatera, att den bild av våldtäktsbrotten som här presenterats från USA i sina huvuddrag stämmer överens med en undersökning från Östtyskland 1960–67.⁸ Det heter här, att huvuddelen av gärningsmännen var mellan 18–25 år (142 fall) och att det i 33 % av dessa fall rörde sig om grupp-våldtäkt. "Bekantskapssituationen" verkar även i Östtyskland vara rätt vanlig i det det anges att brottsling och offer var bekanta i 40 % av fallen – och i tillägg till dessa fanns en del fall där "bekantskapen" inletts omedelbart före brottet. Halvparten av offren och 75 % av gärningsmännen var alkoholpåverkade.

Att gärningsmännen tidigare var straffade förekom i nästan samma utsträckning som i det amerikanska materialet, nämligen i 40 % av

⁸ Gewalt- und Sexualkriminalität, Staatsverlag der Deutschen Demokratischen Republik, Berlin 1970.

fallen, och även här var de tidigare brotten ytterst sällan sexualbrott. Beträffande gärningsmannens sociala bakgrund tycks även i Östtyskland förhållandet vara att de kommer från samhällets lägre sociala skikt.

På sexualbrottsutredningens uppdrag har utförts en undersökning av samtliga fall av våldtäkt/våldförande anmälda till Stockholmspolisen år 1970 – inalles 132 fall.⁹ Dessa ger en mycket brokig bild av såväl själva händelseförloppet vid våldtäkt som fallens processuella öde.

Fördelen med att utgå från polisanmälda och inte endast avdömda fall är att man får med även de ouppklarade brotten. På så sätt blir materialet mer representativt emedan man kan utgå från att de ouppklarade fallen oftare är fall där gärningsman och offer är obekanta med varandra än i de uppklarade fallen. Polisens möjligheter att klara upp ett fall ökar givetvis betydligt när gärningsman och offer har haft kontakt med varandra före brottstillfället.

Det är emellertid uppenbart, att inte heller de polisanmälda fallen ger oss det totala antalet faktiskt förekommande våldtäktsfall. Hur stor del som aldrig kommer till polisens kännedom är det emellertid svårt att uppskatta.¹⁰ Man kan väl emellertid utgå ifrån att de rena överfallsbrotten är bättre representerade i polismaterialet än de fall där parterna var bekanta med varandra.

Å andra sidan är förhållandet att man bland de anmälda våldtäktsfallen hittar rätt många fall där det är tvivelaktigt huruvida verkligen våldtäkt eller våldtäktsförsök föreligger. För det första kan det ofta vara tveksamt huruvida en händelse skall anses som våldtäktsförsök eller exempelvis otuktigt beteende, ofredande eller misshandel. Och för det andra inträffar det rätt ofta att polisen och åklagaren anser att något brott inte objektivt kan konstateras. Av de 132 anmälningarna har 22 ärenden (17 %) avslutats med att de avskrivits som "gärningen ej brott" eller "brott ej styrkt". Även bland de övriga fallen finns en del, som verkar vara tvivelaktiga ur juridisk synvinkel.

Gör man en genomgång av fallen visar det sig att man kan dela in dem i tre huvudgrupper beträffande själva brottsituationen. För det första har man de fall, där gärningsmannen och offret tidigare är helt obekanta med varandra och där våld från gärningsmannens sida omedelbart tillgrips (överfallssituationen). Därefter har man de fall, där gärningsman och offer har inlett en bekantskap kort tid före brottet och där det föreligger en direkt tidssekvens mellan bekantskapens inledande och brottet (uppraggningsituationen). Och slutligen har man de fall där gärningsman och offer är bekanta med varandra sedan tidigare (bekantsituationen).

Av de 132 anmälda fallen utgöres 35 st. (27 %) av överfall i en eller

⁹ Linderholm, Ulf, Våldtäkter som kommit till polisens kännedom i Stockholm 1970. Kriminalvetenskapliga institutets skriftserie nr 33, 1973.

¹⁰ Stickprovsundersökningar av totalbefolkningen ("offerundersökningar") ger så låga svarsfrekvenser att våldtäktsfallen inte går att behandla statistiskt (se exempelvis U.S. Dept. of Justice, LEAA, National Crime Survey, Crime in the Nations Five Largest Cities, Washington D.C., April 1974, och Crimes and Victims, A report on the Dayton-San-Jose Pilot Survey of Victimization, Washington D.C., June 1974). Vid bedömningen av de låga svarsfrekvenserna bör, såsom också framhålles i rapporterna, beaktas att många kvinnor sannolikt inte velat uppges att de blivit utsatta för våldtäkt.

annan form. Det "klassiska" våldtäktsöverfallet, där gärningsmannen nattetid ligger och lurar på sitt offer i en park eller på en avskild plats och plötsligt kastar sig över offret, förekommer i 30 av fallen, varav 2 förövades genom intrång i offrets bostad och de övriga i parkområden, på gatan eller (i 4 fall) i portgång. De "icke-klassiska" fallen refererar sig till 4 fall där flickor med våld har släpats in i bilar och 1 fall av överfall på spärrvakt i tunnelbanan.

Endast fyra av dessa 35 fall har lett till dom. I ett fall har målet lagts ner av polisen och i ytterligare ett har flickan avstått från anmälan.¹¹ I de övriga fallen, 29 st., är gärningsmannen okänd och brotten följaktligen ouppklarade.

Offren är i allmänhet mycket unga flickor, 60 % av dem är under 21 år. Om gärningsmännen föreligger det i de flesta fall mycket dåliga informationer emedan händelserna oftast sker i mörker och mycket snabbt.

Det är intressant att konstatera, att endast i tre av de 30 "klassiska fallen" har gärningsmannen lyckats i sitt uppsåt.¹² Det vanliga är, att gärningsmannen griper tag i kvinnan, lyckas kanske få henne omkull, river i kläderna och kladdar på kroppen, men ger upp inför motstånd och skrik. Han avlägsnar sig därefter springande. Ofta avbryts det hela när kvinnans skrik medför att någon förbipasserande ingriper. Utifrån de beskrivningar som föreligger i anmälan, kan det oftast vara svårt att utröna om gärningsmannens syfte var att tilltvinga sig samlag (dvs. om det verkligen föreligger försök till våldtäkt) eller om det var fråga om exempelvis misshandel eller ofredande.

I de fyra fallen där flickor med våld dragits in i bilar rör det sig i två fall om fullbordad våldtäkt, förövade av två resp. fyra män. Annars är gruppvåldtäkter, som tycks vara rätt vanliga i USA och Östtyskland, sällan förekommande. Av de 35 överfallsbrotten rör det sig om totalt 6 fall.¹³

Beträffande alkoholpåverkan hos gärningsmännen är informationerna mycket otillförlitliga. Det är å andra sidan helt klart, att åtminstone fyra av de äldre offren var uppenbart berusade.

Nästa grupp har ovan karaktäriserats som "upprägningsfall". Med detta uttryck förstås, att gärningsman och offer har knutit en kontakt innan brottet förövades, men att de inte känner varandra så väl att det är naturligt att kalla dem "bekanta". I allmänhet knyts kontakten på restauranger, pubar, järnvägsstationer eller på gatan. Även fall av lifande flickor som utsätts för övergrepp kan föras hit. Kontakten sker

¹¹ Dessa två fall illustrerar hur olika polisanmälningarna i våldtäktsfall kan se ut. I det första fallet hade en sannolikt prostituerad kvinna diktat ihop en våldtäkts historia för att bli av med sin "fästman". I det andra rör det sig om en ung flicka som blir överfallen på gatan av två ynglingar. Hennes uppgifter bekräftas av rättsläkarens undersökning. Flickan nekar emellertid att bistå polisen emedan hon tyckte hela händelsen var så otäck att hon önskar glömma det hela.

¹² Jämte det sista fallet i föregående not rör det sig om dels en fullbordad våldtäkt genom intrång i sängkammare via en öppen balkongdörr (fallet ouppklarat) dels ett överfall på gata med knivhot (åtal, 3 års fängelse).

¹³ Den yngsta flickan i överfallsgruppen var 13 år när hon av 4 ynglingar blev indragen i bil, förd till en barack och våldtagen av tre av pojkarna (fallet ouppklarat).

sålunda frivilligt från offret sida. Hon följer med gärningsmannen – exempelvis till hans eller hennes bostad eller hotellrum – och vid någon tidpunkt sker ett sexuellt närmande från gärningsmannens sida som avvisas av offret, varefter han tillgriper våld eller hot om våld.

Antalet anmälda fall i Stockholm 1970 som kan hänföras till denna grupp är 41 (31 % av samtliga anmälningar). I en del fall är det emellertid svårt att bilda sig någon välgrundad uppfattning av vad som inträffat p.g.a. att kvinnan som en följd av kraftig alkoholberusning har mycket dimmiga föreställningar om händelseförloppet. (Inte mindre än halvparten av kvinnorna hade förtärt alkohol före händelsen.) I några andra fall verkar kvinnans anmälan påhittad. Skälen till detta kan vara olika, såsom att det är en prostituerad som anmäler sin kund därför att han inte vill betala överenskommet pris eller en flicka som hittar på en våldtäktshistoria för att förklara för sina föräldrar eller sin fästman varför hon varit borta från hemmet över natten. I 8 fall har polisen avskrivit brotten med påskriften "brott ej styrkt" eller "ej brott".

I motsats till de rena överfallssituationerna lyckas gärningsmannen i uppragningsfallen oftare uppnå samlag, nämligen i något över halvparten av fallen (56 %). I vart femte fall förekommer mer än en misstänkt.

Det våld som förekommer är av mycket varierande art. Lindrigast är det givetvis i de fall där kvinnan ger med sig inför en ren hotelse (exempelvis: "Han hade så elaka ögon, att jag inte vågade göra motstånd"). Där kvinnan gör kraftigt motstånd kan mycket omfattande misshandel bli följden och skadorna i enskilda fall bli allvarliga. I materialet redovisas dock endast två fall där de fysiska skadorna är mera allvarliga än blåmärken o.dyl. I det ena fallet blev resultatet bl.a. ett spräckt näsben. I det andra rörde det sig om en kvinna som först misshandlades kraftigt och som för att undkomma fick klättra nedför en takränna och därifrån föll och skadade benet. Det bör framhållas att "lindrig" misshandel ibland pågick under många timmar och var då säkerligen mycket påfrestande.

Beträffande offren är dessa genomgående äldre än i överfallsgruppen. Endast i 6 av de 41 fallen var flickan under 18 år – det rör sig i samtliga dessa fall om unga flickor som tagit emot lift av bilburna män. Åldern för de övriga var koncentrerad till 18–30 år.

Att just denna åldersgrupp av kvinnor blir utsatt för övergrepp som är sexuellt motiverade, är mycket lätt förståeligt. De är i allmänhet ensamstående, förvärvsarbetande och ute för "att roa sig och träffa en karl". Helt naturligt söker de sig då till dansrestauranger, diskotek, folkparker, o.dyl. Familjesociologiska undersökningar har visat, att en betydande del av alla bekantskaper mellan könen som sedan leder till familjebildning inleds på detta sätt.

Många såväl män som kvinnor är beredda att inleda sexuellt umgänge efter kort bekantskap, ofta är detta säkerligen den enda avsikten med kontaktsökandet. I allmänhet avlöper det hela utan större komplikationer. I de fall som leder till övergrepp mot kvinnan har parterna på något sätt missuppfattat varandras intentioner. Det sexuella spelets regler har inte följts.

Platsen för brottet är antingen mannens eller kvinnans bostad (24 fall), hotellrum (2 fall), bilar i förbindelse med liftning (12 fall) och tältläger (1 fall).

Med undantag för 3 av liftningsfallen finns det någon bestämd person misstänkt i samtliga fall. Detta betyder dock inte att resultatet blir åtal i alla dessa fall: I 13 av fallen anser polisen att brottet inte är "styrkt", dvs. att det inte finns tillräckligt med bevis för att våld eller hot har förekommit, i 4 fall avstår kvinnan från att begära åtal och i 12 fall återtar hon sin anmälan innan åtal väckts. Det är således endast 9 fall som går till domstol, där åklagaren lägger ned åtalet i ett fall och ett annat ogillas av domstolen.

De återstående 7 fallen ger en ganska bra bild av de typiska uppragningsfallen. I ett av fallen rör det sig om två ungdomar som över-talar två flickor att följa med i bil till en skogsbacke där en av flickorna (16 år) våldtas efter vinförtäring. Fallet överförs till barnavårdsnämnden. Det nästa fallet rör sig även om liftning, men denna gång av en sannolikt prostituerad kvinna. Gärningsmannen kör till en ödsligt be-lägen plats där de har samlag varefter han tar hennes handväska och sliter ut henne ur bilen. Mannen blir senare fast för ytterligare tre likadana brott, alla förövade mot prostituerade. Han döms då till sluten psykiatrisk vård. De följande två fallen rör sig om gruppvåldtäkter för-övade i vardera fallet av två män. I båda fallen har parterna träffats på restaurang och flickorna följt männen hem till deras bostad. Domar-na löd på mellan 10 månader och 1 år och två månaders fängelse. I de resterande tre fallen träffades parterna på restaurang i två och på centralstationen i ett fall varefter kvinnorna följde männen till bostad eller hotellrum. Dessa kvinnor utsattes för lindrig misshandel och män-nen tycks ställa sig ganska oförstående till åtalet (i ett av fallen lämnade gärningsmannen sitt telefonnummer till kvinnan sedan han följt henne till tåget på morgonen – han hoppades att de skulle få träffas igen). Straffen blev i dessa fall dels villkorlig dom, dels 2–3 månader fängelse.

Den sista något så när enhetliga gruppen rör sig om de fall där parterna är *bekanta* med varandra sedan tidigare. I samtliga dessa fall finns – givetvis – en klart utpekad misstänkt person. Totalt rör det sig om 27 fall (20 % av anmälningarna) som förts till denna grupp.

I 17 av dessa fall är mönstret tämligen exakt detsamma. Parterna, i samtliga fall över 25 års ålder, är sedan länge bekanta med varandra, de träffas hemma för att ha en trevlig kväll, mannen dricker alkohol (i 90 % av fallen) och ofta även kvinnan. När han så vill ha samlag med henne nekar hon och ett mer eller mindre kraftigt gräl med till-hörande våldsamheter utbryter. I ungefär halvparten av fallen lyckas mannen i sitt uppsåt. Som man kan förvänta sig, leder sällan dessa fall till åtal, utan kvinnan tar tillbaka sin anmälan kort tid därefter. I materialet är det därför endast ett enda fall som har lett till dom. Detta fall skulle för övrigt lika gärna ha kunnat uppfattas som ett upprag-gningsfall i det parterna träffades på restaurang och endast var bekanta med varandra från arbetet. Mannen dömdes till två månaders fängelse för våldförande sedan rätten funnit att kvinnans beteende varit sådant, att det var ägnat att inge honom uppfattningen att hon inte hade något

emot intimt umgänge med honom.

I 6 fall rör det sig om gifta (4) eller förlovade (2). Mönstret är här likartat det föregående, men det finns något mera av ett hämndmotiv från mannens sida i två av fallen. Ett av dessa, för övrigt det enda som ledde till åtal och dom på 6 månader för otukt och misshandel, hade till innebörd att gärningsmannen tvingade kvinnan att klä av sig, låta sig fotograferas etc.

Bland de fyra återstående fallen, som samtliga ledde till åtal, finns för det första ett fall med klart hämndmotiv. Flickan, som övergivit sin fästman, uppsöks i sin våning av fästmannen och dennes kamrat som under många timmar misshandlar henne med olika tillhyggen (bl.a. betong), skjuter med startpistol, tvingar henne till upprepade samlag, etc. Männen döms till 2 år och sex månaders resp. 3 år och sex månaders fängelse. I det nästa fallet misshandlas och våldtas en 17-årig flicka efter ett s.k. party av en bekant och dennes kamrat. Straffet blev 2 års fängelse för våldtäkt. De två sista fallen rör sig dels om en man som förgriper sig på sin elva-åriga systerdotter – han döms till sluten psykiatrisk vård – dels om en man som våldtar sin 75-åriga värdinna och för detta döms till 3 år och sex månaders fängelse.

De återstående 29 anmälningarna låter sig inte inpassas i den indelningen som här använts. I de flesta fall rör det sig om berusade kvinnor med mycket suddigt minne om vad som skulle ha inträffat och där det saknas något som helst bevis för att det skulle vara fråga om brott (18 fall). I de övriga har uppenbart någon typ av milt våld tillgripits, men flickorna – ofta i övre tonåren – tar tillbaka anmälan. Ibland synes de inte riktigt klara över om de var villiga till förförelsen eller inte. I något fall rör det sig om flickor som uppsökt båtar i hamnen för att köpa sprit.

Endast ett fall leder till åtal och dom fast det finns en utpekad misstänkt person i 12 av fallen. Detta fall är emellertid intressant, därför att det visar att även en prostituerad har rätt till personligt integritetsskydd – och kan få det. Det rör sig här nämligen om en prostituerad kvinna som sökt sig till Slussen för att skaffa sprit till eget bruk. Tillsammans med två manliga ”kompisar” drar hon sig tillbaka till en plantering för att konsumera spriten. Mot hennes vilja har så de två männen samlag med henne, för vilket de var och en blir dömda till 1 år och sex månaders fängelse samt förvisning ur riket på 10 år.

Det är mycket svårt att sammanfatta resultaten av den undersökning av polisanmälda våldtäktsfall i Stockholm år 1970 som här har refererats. Skälen till detta är två, nämligen dels att brotten är så olika till sin karaktär dels att anmälningarna ofta är så diffusa till sitt innehåll beroende på att kvinnan, som säger sig vara brottsoffer, inte kan redogöra för händelseförloppet. Ofta står även ord mot ord – mannen säger att kvinnan frivilligt var med om samlaget medan kvinnan säger att hon våldtogs – och om inga övriga bevis finns kan mannen inte övertygas mot sitt nekande.

Det verkar emellertid förhålla sig så, att de klassiska överfallssituationerna endast undantagsvis leder till fullbordade våldtäkter och att de fysiska skadorna på offret i allmänhet är små.

Fullbordad våldtäkt sker oftast då parterna känner varandra, antingen genom att de har träffats omedelbart innan under socialt accepterade former eller därför att de sedan länge är gifta eller bekanta med varandra. Det är här de fysiska skadorna på offret blir störst. Det händer mera sällan att mycket unga flickor utsätts för denna typ av brott. Till bilden hör att många av dessa kvinnor själva tycks medverka till att bygga upp den sexuella atmosfär som utlöser den brottsliga handlingen.

Slutligen skall nämnas, att förvånansvärt många anmälningar riktar sig mot utlänningar. Speciellt vanligt är detta i uppragningsfallen, där närmare 2/3 av de misstänkta är utlänningar. Det är svårt att säga huruvida siffrorna ger någon riktig bild av utlänningarnas och svenskarnas faktiska beteende inom detta brottsområde. Å ena sidan vet vi att många utlänningar lever i en slags baracktillvaro och har svårt att få kontakt med svenska kvinnor. Ett sätt för dem att lösa sina sexuella behov skulle därför vara "att ragga flickor". Om de dessutom har uppskruvade och felaktiga föreställningar om hur lätt tillgängliga de svenska kvinnorna är kan den beskrivna våldsanvändningen lätt inträffa och följas av polisanmälan. Men å andra sidan kan det tänkas att kvinnorna lättare går till polisen när det rör sig om ett övergrepp från en utlänning än när det rör sig om en svensk. Det faktum, att kvinnorna tar tillbaka de flesta anmälningar riktade mot svenskar, medan de sällan gör det beträffande utlänningar, kan tyda på detta. I så fall är utlänningarna överrepresenterade i materialet hos polisen. Att de är det bland de fall som kommer inför rätta är nämligen alldeles säkert.

3 Sexuella övergrepp mot barn

Det finns knappast några brottsliga handlingar som allmänheten anser vara mera motbjudande än sexuella övergrepp mot barn. I Kutchinskys undersökning av den Köpenhamnska befolkningens uppfattning om det straffvärda i olika sexuella handlingar fann han, att praktiskt taget samtliga respondenter (93 %) ansåg att "antastande av 4-årig flicka" var en "kriminell handling".¹⁴ Medan det för de övriga sexuella övergrepp som respondenterna fick ta ställning till, rådde betydande oenighet, var det samstämmighet beträffande sexualbrott mot barn. Att resultatet skulle bli detsamma i Sverige, kan man anse för självklart.

Oavsett vad som kan vara skälet till den allmänt negativa attityden till sexuella närmanden till barn – såväl psykologiska som kulturella element ingår säkerligen – kan man säga, att det råder fullständig enighet om att barn har krav på straffrättsligt skydd mot övergrepp. Med denna utgångspunkt kan det i och för sig sägas vara onödigt att presentera någon kriminologisk utredning om dessa brott. En sådan kan nämligen knappast påverka lagstiftaren till någon ändrad ståndpunkt eller motivera några påtagliga modifikationer i lagens regler.

Å andra sidan är det av ett visst intresse att ge en bild av vad vi vet om hur denna brottslighet ter sig i praktiken och vad man har kunnat redovisa beträffande dess skadeverkningar. Framför allt kan det vara av betydelse att påvisa, hur olika de handlingar är, som går in under

¹⁴ Den fråga som ställdes var huruvida följande handling var "kriminell": "En främmande man tar ner en 5-årig flicka i källaren och vidrör henne mellan benen." Kutchinsky, Pornografi och Sexualbrott, Stockholm 1972, s. 173, jfr s. 122–123.

lagens otuktsbegrepp. Det mest frapperande är nämligen hur varierande dessa sexuella beteenden är: Det kan röra sig om såväl homo- som heterosexuella kontakter, om samlag, samlagsliknande handlingar, onani, beröring av könsdelarna m.m. och detta mot barn från förskoleåldern till puberteten såväl frivilligt som under tvång och med bekanta eller obekanta gärningsmän i olika åldrar.

De undersökningar som föreligger, försöker givetvis att ta hänsyn till alla dessa olika förhållanden, men tyvärr är ingen undersökning så omfattande, att man har tillräckligt stort material till en ordentlig klassifikation ens av huvudtyperna. Detta medför, att de konklusioner man kan dra nödvändigtvis blir mycket allmänt hållna.

En annan svårighet är, att mörkertalet beträffande dessa brott säkerligen är mycket högt. Den nedgång i otuktsanmälningarna till polisen som man finner i polisstatistiken sedan 1960 (bilaga 1), behöver därför inte motsvaras av någon nedgång i den reella brottsligheten. I stället kan den bero på ett större överseende från offrens eller deras föräldrars sida med de lindrigaste typerna av otukt.¹⁵ I så fall är mörkertalet idag större än tidigare och representativiteten av de polisanmälda fallen dubiös. Även detta gör, att de undersökningar man har knappast tillåter allt för specifika konklusioner.

De heterosexuella brotten finns analyserade av Elsa-Brita Nordlund och i en undersökning utförd av Helle Laurén för sexualbrottsutredningen.¹⁶ Av utländska undersökningar av särskilt intresse finns två engelska, Gibbens/Prince och Benton.¹⁷ Av amerikanska undersökningar ger Kinseyinstitutets rapport värdefull information, speciellt om gärningsmännen, medan en mera detaljerad beskrivning beträffande brotten finns redovisad i en av McCaghy utförd studie från Wisconsin.¹⁸

Man återfinner i samtliga dessa undersökningar att offren delar sig i två relativt distinkta *åldersgrupperingar*. Dels finns det en koncentration av småflickor i åldrarna omkring 5–9 år dels en grupp flickor i åldern 12–14 år. De senare har mycket sällan varit utsatta för några övergrepp i egentlig mening, utan det rör sig om samtyckefall, där flickorna själva inte alls är intresserade av att polisen inblandas. Av Lauréns 25 fall i åldrarna 12–14 år var det endast fyra fall där samtycke ej förelåg. Överhuvudtaget är själva polisanmälan sällan något som sker på flickornas initiativ, utan det rör sig i allmänhet om att föräldrar eller myndigheter anser att flickornas manliga sällskap är olämpligt för dem. Föräldrar – och speciellt fäder – står oftast bakom anmälningarna som

¹⁵ Kutchinsky anser att en motsvarande nedgång i den danska statistiken är reell och har samband med den lättare tillgången på pornografi. Likgiltigt om detta är riktigt eller inte, är det viktigt att fastslå, att det ökade pornografiutbudet uppenbarligen inte har medfört någon ökning i antalet övergrepp mot barn.

¹⁶ Elsa-Brita Nordlund, SOU 1953: 14, bilaga 3. Helle Laurén, Medelgrova sexualbrott mot flickor under 15 år (polisanmälda i Stockholm, Göteborg och Malmö 1970). Kriminalvetenskapliga institutet, Stockholm 1973.

¹⁷ Gibbens, T. C. N. & Prince, Joyce, Child Victims of Sex Offenders (Institute for the Study and Treatment of Delinquency), London 1963. Burton, Lindsay, Vulnerable Children, London 1968, p. 87–169.

¹⁸ Gebhard, Gagnon, Pomeroy, Christenson, Sex Offenders, Philadelphia 1965. McCaghy, Charles H., Child Molesters (i Clinard, Marshall B. & Quinney, Richard, Criminal Behaviour Systems, N.Y. 1967).

är motiverade med att flickornas sällskap missbrukar sprit eller narkotika och för ett oordentligt liv. Oftast är detta högst berättigade anklagelser (de flesta "pojkvänner" är kända hos polisen från tidigare) och det verkar som om en polisanmälan är en sista utväg för att få barnet ur det dåliga sällskapet. När myndigheterna – oftast polisen – själva tar initiativet, är detta när flickorna hittas i knarkarkvartar, poseringsateljéer el.dyl.

Annorlunda förhåller det sig med barnen i åldern under 10 år. Här är det vanligtvis föräldrar som anmäler förhållandet till polisen. I motsats till vad som är fallet beträffande de äldre flickorna, är det här i 2/3 av fallen fråga om sexuella övergrepp förövade av för barnet obekanta personer. I och med att det oftast rör sig om barn i 3–6-årsåldern, är det meningslöst att i dessa fall tala om "samtycke". Detta kan endast förekomma undantagsvis för barn som närmar sig 10-årsåldern.

I Lauréns undersökning redovisas följande informationer beträffande barnen under 10 år.

Beröringssättet var i 5 av de 19 fall, som rörde barn mellan 3 och 6 år, samlag eller samlagsförsök. I 14 fall inskränkte brottet sig till manipulationer, antingen av flickans kropp eller av mannens könsorgan.¹⁹ För de 8 flickor i undersökningen som var mellan 7 och 10 år var beröringssättet samlag i 6 fall och annat i 2 fall.

Det må understrykas, att det med "samlag" här endast menas att mannens och kvinnans könsorgan har berört varandra. Regelrätta samlagsförsök har emellertid uppenbarligen förekommit i några av småbarnsfallen emedan 4 av 3–7-åringarna efteråt hade genital blödning. Och i ytterligare 2 fall har blödning konstaterats som resultat av manipulationer.

Med undantag för dessa fall var de fysiska skadorna antingen mycket ringa eller inte konstaterbara. Men det är värt att påpeka, att nästan alla småflickor känt smärta, t.ex. genom att gärningsmannen hållit fast dem.

För brotten mot småbarnen var brottsplatsen utomhus eller i hiss/trappuppgång i närheten av flickans bostad. Lockbeten – i form av pengar, karameller eller vädjan om hjälp ("visa vägen", "rasta hunden" el.dyl.) – förekom allmänt. Det rör sig sålunda vanligtvis om kortvariga kontakter, där den främmande mannen får med sig barnet till ett ställe där de inte kan iakttas. Annorlunda förhåller det sig med de fall, där flickor i 10–14-årsåldern är inblandade, i det detta såsom ovan redovisats genomgående rör sig om samtyckefall. Det är här inte fråga om helt tillfälliga kontakter, utan parterna är oftast bekanta med varandra.

I Nordlunds undersökning från slutet av 40-talet finns ett betydande antal fall där det sexuella beteendet har *upprepats* mellan flickorna och gärningsmännen. För de äldre flickorna bekräftas som synes detta av Lauréns undersökning, vilket givetvis är helt naturligt. Det som förvånar, är att dessa s.k. frekvensfall även dominerar bilden i Nordlunds undersökning beträffande småflickorna. Hon fann faktiskt fler frekvensfall i åldersgruppen 5–9 år än fall av isolerad kontakt. Detta tycks även vara fallet i de utländska undersökningarna. Sålunda tyder informationerna hos McCaghy och i den tidigare refererade östtyska

¹⁹ Huruvida brottet skall bedömas som otukt med barn eller otuktigt beteende är på anmälningsstadiet flytande.

undersökningen på att en större del av de till polisen rapporterade fallen rör sig om frekventa sexualhandlingar mellan småflickor och nära bekanta eller släktingar som gärningsmän. Till bedömning av hur detta förhåller sig i Sverige idag, fordras ett större material än det föreliggande.²⁰

De informationer som föreligger beträffande *gärningsmännen* är mycket ofullständiga. Skälet till detta är, att nästan halvparten av småbarnsantastarna är okända. Av Lauréns undersökning framgår, att de män som förekommer i de av polisen uppklarade fallen genomgående hade en kraftigt negativ social och psykisk belastning, något som även är fallet beträffande dem som anmälts för otukt med tonårsflickor.

Generellt kan man säga, att det rör sig om ensamstående män, många med alkohol- eller droguesvär i kombination med psykiska problem. Åldersmässigt finns den högsta frekvensen under 30 år, men ålderskurvan är kraftigt utdragen.

Inte mindre än 3/4 av de 36 män som förekom i Lauréns material från Stockholm var tidigare registrerade för brott, varav dock de flesta för annat än sexualbrott. Det är emellertid klart, att det finns en mindre grupp småbarnsantastare med upprepade sexualbrottslighet av samma art.

De homosexuella otuktsbrotten är även redovisade i den refererade litteraturen, men har inte omfattats av samma intresse som den heterosexuella brottsligheten. I syfte att få en något bättre bild av homosexuella otuktsbrott mot barn under 15 år, har sexualbrottsutredningen sammanställt vissa uppgifter om de till polisen anmälda brotten år 1970 i hela riket.

Enligt polisstatistiken detta år förekom 61 anmälningar med totalt 146 brott. I 10 av fallen har flera pojkar varit inblandade och i flera fall rör det sig om upprepade sexualhandlingar med samma pojke (eller pojkar). Beteendet rör sig i 22 fall om onani, 15 fall om fellatio, 5 fall om coitus mellan pojkens lår och ett fall av analcoitus. De övriga 18 fallen fördelade sig på 9 fall försök (eller otuktigt beteende) och 9 fall där inget sexuellt förekommit. Brotsplatsen var oftast gärningsmannens eller pojkens hem och i över halvparten av fallen var gärningsmannen bekant med pojken från tidigare.

Antalet pojkar uppgår till 84, varav halvparten var 13 eller 14 år och de övriga fördelar sig på åldrarna 5–11 år. Endast i 6 fall har hot eller våld förekommit och totalt säger sig endast 11 pojkar ha varit rädda. Några fysiska skador av betydelse har inte rapporterats.

Gärningsmännen uppgår till 55 män, varav 12 är okända. I 12 fall avskrevs saken på efterforskningsstadiet. Av de övriga 31 finns indikationer på psykiska abnormtillstånd hos 17 (10 av dessa hade vårdats på mentalsjukhus). Ungefär 2/3 hade tidigare kriminell belastning, men endast en liten del för sexualbrott. På samma sätt som beträffande

²⁰ Skulle resultatet av en sådan undersökningen ge vid handen att det bland de polisanmälda fallen faktiskt föreligger en minskning av frekvensfallen, kan flera förklaringar tänkas. Exempelvis: Medför den bättre bostadsstandarden mindre risker för sexuella frestelser av inneboende eller släktingar? Anmäls färre sådana fall därför att man inte vill blanda in myndigheterna? Bedöms flera fall som otuktigt beteende och ej som otukt med barn? Är barn tillsynen – speciellt i städerna – mera intensiv?

heterosexuell otukt med minderårig tycks det dock finnas en liten grupp män fixerade vid småpojkar som sexualobjekt.²¹

4 Skadeverkningar av sexualbrott

Sexualbrott i form av våldtäkt och övergrepp mot barn kan tänkas medföra två typer av skadeverkningar, nämligen dels en allmän ängslan och otrygghet hos medborgarna, dels individuella skadeverkningar hos den som utsatts för övergrepp.

Den förstnämnda typen av skadeverkningar är inte så mycket beroende av den faktiska risken att bli brottsoffer som människors upplevelser av att de själva eller deras anhöriga kan bli föremål för övergrepp. Skadeverkningar av detta slag förekommer kanske oftast till följd av annan brottslighet såsom exempelvis väskryckning, misshandel eller rån. Otrygghetskänslan hos människor kan tänkas påverka umgängesformer, rörligheten på kvällstid, barnpassning m.m. Närmare kunskap hur det därmed förhåller sig föreligger emellertid inte.

Vad särskilt gäller sexualbrotten bör en överdriven otrygghetskänsla kunna motverkas genom saklig upplysning. Uppgifter om den faktiska risken att bli utsatt för övergrepp, dessa övergrepps karaktär och skadeverkningarna för offren är av betydelse. En utveckling mot en mer avspänd inställning till sexuallivet är också ägnad att motverka oberättigade skrämselföreställningar.

Den andra typen av skadeverkningar refererar sig till skador som brottsoffren varit utsatta för. Såsom framgått av det tidigare redovisade materialet är det relativt sällan fråga om fysiska skador av någon omfattning. I allmänhet förorsakar skadorna inte några bestående men. Till bilden hör dock att det årligen inträffar enstaka fall av mord och dråp i förbindelse med sexualbrott.

En genomgång av den existerande litteraturen ifråga om psykiska skador visar, att detta är ett problemområde som inte har blivit föremål för särskilt stort intresse. Det är dessutom mycket komplicerat att handskas med, speciellt därför att man nästan alltid saknar informationer om brottsoffrets psykiska status före övergreppet och därför har svårt för att bestämma huruvida eventuella psykiska abnormtillstånd har inträffat efter övergreppet eller om de förelåg redan innan detta inträffade.

Denna kritik kan sålunda riktas mot en nyligen publicerad undersökning av *offren för våldtäktsbrott i Danmark* – för övrigt troligen den enda existerande undersökning av detta problem.²² Materialet omfattar 12 vuxna kvinnor som för 1 1/2 till 13 år sedan blivit utsatta för våldtäkt eller (oftast) våldtäktsförsök. Efter samtal med dessa kvinnor konkluderar rapporten med att 9 av kvinnorna under någon tid efter överfallet varit i ett förlängt chocktillstånd med uttalad ångest, och att 4 har blivit kraftigt neurotiserade.

De kvinnor som ingick i undersökningen hade spårats via gärningsmän som blivit föremål för psykiatrisk undersökning. De utgjorde 12 av en undersökningspopulation på 36 som frivilligt ställde upp för ett

²¹ Jfr *Sexual Offences, A report of the Cambridge Department of Criminal Science*, London 1957, s. 302–316.

²² Emma Vestergaard, *Om voldtægts ofre*, Nord. Tidsskr. for Kriminalvidenskab, 1974, s. 151–179.

samtal. Nästan samtliga kvinnor hade blivit föremål för våldtäkt eller försök därtill sedan de överfallits. Man kan inte utesluta att de 12 är specialfall. De kanske i någon mån skyller sina aktuella problem på den händelse som inträffade långt tillbaka i tiden. Det finns heller inga övertygande bevis för att deras psykiska problem inte förelåg före våldtäkts händelsen.

Dessa invändningar betyder inte att man vill förneka att psykiska skador kan bli en följd av en överfalls situation, men endast att det fortfarande är outrett under vilka betingelser och hur ofta bestående skador förekommer.²³

Medan det sålunda är dåligt beställt med undersökningar av psykiska skador som en följd av våldtäkt mot vuxna kvinnor, finns det å andra sidan flera undersökningar som rör barn som offer för sexuella övergrepp. Även om undersökningspopulationerna oftast är små och speciella, ger dock dessa undersökningar vissa resultat av generellt värde.

Den första mera noggrant utförda undersökningen presenterades 1934 av den norska läkaren Augusta Rasmussen.²⁴ Materialet omfattade 54 barn som i åldern 9–13 år varit utsatta för sexualbrott. Undersökningen, som utfördes 20–30 år efter händelsen, visade att endast 8 av de 54 hade dålig anpassning och att det heller inte för dessa 8 förelåg något samband mellan brottet och deras senare problem. Rasmussen fann sålunda, att tidigare förekommande påståenden – huvudsakligen grundade på teoretiska resonemang – om betydelsen av traumatiska sexualupplevelser för förekomsten av hysteri och ångestneuroser var betydligt överdrivna.

En annan intressant iakttagelse som presenteras i Rasmussens undersökning var, att det vid brottstillfället i hela 35 av de 54 fallen inte förelåg något motstånd mot den sexuella handlingen eller ens någon protest. I de flesta av dessa fall var barnet sedan tidigare bekant med gärningsmannen och kom från hem som var klart otillfredsställande ur emotionell synvinkel.

Dessa resultat visar, att man står inför två typer av sexualhandlingar med barn. Å ena sidan har man den rena "överfallssituationen" som riktar sig mot normala, välanpassade barn, medan man å andra sidan har brott som riktar sig mot emotionellt undernärda barn som är mycket kontaktsökande. De senare låter sig lätt "förledas" (begreppet är inte helt adekvat, ofta är det barnet själv som tar initiativet till den första fysiska kontakten) och får därmed även sina egna kontaktbehov tillfredsställda. Detta förhållande påvisas i en undersökning från USA, omfattande 73 flickor i åldern 4–16 år (varav 30 mellan 4–9 år).²⁵ Inte mindre än 44 av flickorna (varav 18 i 4–9-årsåldern) hade själv tagit initiativet till kontakten och strävat efter att den skulle fortsätta. Gärningsmannen var oftast en granne eller en bekant till familjen och barnen försökte hemlighålla förhållandet inför föräldrarna. För de yngsta bestod sexualhandlingar i smekningar, inte i samlagsliknande handlingar.

Det verkar sålunda sannolikt, att en stor del av sexualbrotten mot barn har samband med svårigheter i barnets hemmiljö. Detta understryks bl.a. av Gibbens/Prince i deras undersökning av sexualbrott mot

²³ De forskningsetiska problemen är påtagliga vid efterundersökningar av denna typ.

²⁴ Acta Psychiat. et Neurol., København 1934, Vol. 9, s. 351–434.

²⁵ Weiss, J. m.fl., A study of girl sex victims. The Psychiatric Quarterly, Vol. 29, 1955, s. 1–27.

barn i London, vilket sålunda stöder de resultat Rasmussen och Weiss, m.fl. kommit fram till.²⁶

Den av Gibbens/Prince gjorda efterundersökningen visar också, att skadeverkningarna är minst och förvinner snabbast i de fall där gärningsmannen tidigare är obekant för barnet, men att de ökar ju närmare relationerna är. Störst problem uppkommer sålunda i incestuösa förbindelser.

Den mest omfattande efterundersökningen har utförts i England av Lindy Burton.²⁷ Hon använde sig av en rad psykoanalytiskt orienterade tester på en grupp barn som i åldern 5–15 år varit utsatta för sexuella övergrepp. Undersökningen omfattar totalt 41 barn och utmärkes av att den har en kontrollgrupp på 154 barn i samma ålder. Testen företogs vid två tillfällen med ca 2 års mellanrum. Minst tre år hade då passerat sedan brottstillfället.

Undersökningen bekräftar de ovan relaterade resultaten. Jämförd med kontrollgruppen avviker inte offergruppen utom på en punkt, nämligen genom att barnen i denna var mera påtagligt kontaktsökande. Burtons konklusion är, att sexuella övergrepp mot barn inte tycks ha någon speciell skadlig effekt för barnens personlighetsutveckling.

Samma konklusion har den danska läkaren Kai Tolstrup kommit till i en undersökning av 11 barn som varit intagna på en barnpsykiatrisk klinik.²⁸ Han säger, att han inte har påträffat något fall, där ett psykiskt friskt barn har blivit psykiskt sjukt som en följd av sexualbrott.

Sammanfattningsvis kan man säga, att det lyckligtvis verkar förekomma ganska sällan, att barn får varaktiga psykiska skador som en följd av sexuella övergrepp. Sannolikheten för att sådana skador skall uppkomma verkar vara mindre beträffande övergrepp från främlingar än från någon i barnets bekantskapskrets. Ofta kan efterföljande händelser såsom polisförhör, läkarundersökningar, rättegångar och föräldrareaktioner vara ägnade att förstora eventuella psykiska skadeverkningsar eller vara huvudorsaken till uppkomsten av sådana skador.

²⁶ Gibbens/Prince, s. 13.

²⁷ Lindy Burton, *Vulnerable Children*, London 1968.

²⁸ Kai Tolstrup, Om skadeverkningsar av sädighetsförbrydelser mod piger, *Juristen* 1969 s. 253. De undersökta barnen var de enda som under en 18-årsperiod varit intagna på kliniken p.g.a. svårigheter i samband med ett sexuellt övergrepp eller som under samma period eljest hade ett misstänkt sådant övergrepp i anamnesen.

Bilaga 4 Rättspsykiatriska synpunkter på sexualbrottslingarna

av Yngve Holmstedt

Åren 1968–1969 dömdes sammanlagt 1 034 personer i Sverige för sexualbrott. Under samma år undersöktes 131 rättspsykiatriskt, dvs. cirka 12 % av samtliga. Om endast vålds- och otuktsfallen räknas – 487 dömda personer – undersöktes 109 fall, motsvarande 22 % av dessa som gjort sig skyldiga till mer allvarliga typer av sexualbrott. De sista 30 åren har i stort sett en femtedel av dessa vålds- och otuktsbrottslingar undersökts rättspsykiatriskt. Under åren 1968–1969 särbedömdes av rättspsykiatriska skäl 53 av ovannämnda 109 undersökta (se tabell 1 och 2 s. 210). Av de särbedömda – 9 sinnessjuka, 9 sinnesslöa, 35 ”jämfästllda” enligt brottsbalkens terminologi (33 kap. 2 §) – erhöU 40 personer slutet psykiatrisk vård och 7 vård på speciaUjukhus för utvecklingsstörda. Resultatet av samtliga rättspsykiatriska undersökningar i landet gällande alla kategorier brottslingar åren 1968–1969 (1 650 fall, av vilka de särbedömda fördelade sig på 246 sinnessjuka, 72 sinnesslöa och 527 ”jämfästllda”) visar avsevärd avvikelse från resultatet av undersökningen av de sexualkriminella endast i så måtto att de utvecklingsstörda (”sinnesslöa” med brottsbalkens terminologi) är överrepresenterade bland sexualbrottslingarna.

Eftersom sålunda endast cirka en femtedel av de personer som döms för otukt och våldtäkt (cirka en tiondel av samtliga sexualbrottslingar) undersöks rättspsykiatriskt blir redovisningen av rättspsykiatriska material missvisande. Endast en liten del av hela antalet blir ju belyst. I sådant material är dels psykiskt avvikande överrepresenterade, dels personer som begått grövre brott än genomsnittligt, dels troligen också mer recidivbenägna. Ibland presenteras dessa urvalda material utan att det klart utsågs att det gäller en icke-representativ grupp. Vanligt är också att enstaka, speciellt anmärkningsvärda fall vad avser brutalitet eller särskilt svår sexualpatologi skildras i internationell litteratur (massmördaren Kürten, ”Jack the Ripper”).

Varje rättspsykiater löper sålunda risken att övervärdera brutalitet, vådlighet och sexualpatologi hos sexualbrottslingarna i allmänhet – om nämligen ej denna urvalseffekt alltid håUes levande.

Sedan 1950 har jag undersökt ett par hundra sexualbrottslingar. Mitt material är alltså ej alls representativt. Tabellarisk redovisning medför därför risk för allvarliga missuppfattningar. Jag har därför avstått från detta förfarande. Svårare fall är klart överrepresenterade. Dock har en

enskild rättspsykiaters erfarenhet tvivelsutan intresse. Det är ju särskilt de gravare fallen av vålds- och övergreppstyp som bereder samhälle och enskilda speciella bekymmer.

Först några ord om ordinär och avvikande sexualutveckling, om ordinärt, för svagt, av sjukdom raserat och för strängt sexualtabu. Vilka krafter som styr individens sexuella utveckling från barndom till vuxenhet är ännu något omstritt. Den sexuella utvecklingen är ju en del av personlighetsutvecklingen. Kromosomalt arv, konstitution, hormoner har sista decennierna kommit något i skymundan till förmån för en mera dynamisk uppfattning. De första årens betydelse för grundläggande av individens sexuella mönster i sund eller avvikande riktning har alltmer betonats. Nyckelorden i detta primärgruppskraftspel heter kärlek och fasthet och ordinär och positiv sexuell normtrygghet hos fostrarna. Därmed är förutsättningarna givna för barnet att tillägna sig en identifikatoriskt uppbyggd harmonisk vuxenroll, inklusive könsroll. En problematisk barndomsmiljö, framför allt en auktoritär och förbudspräglad sådan utan tillräcklig kärlekskompensation vid nödvändig frustrering av barnets krav, innebär risker för att inslag av ångest och inre tvång kan leda också sexuallivet i avvikande banor. De trevande utslagen av sexuell drift hos barnet, nyfikenhetsmanifestationer, etc. skall givetvis mötas med kärleksfull förståelse, men i den mån sadistiska antydningar eller annan skadeverkan gentemot andra spåras bör även detta behov, liksom t.ex. aggressionsberedskapen hos barnet ansas, tuktas av fostraren. Kärlekskompensation från fostrarens sida i samband med dessa nödvändiga förbud, denna tygling av vitaldrifterna, skapar då "lagom hämning och tabu". Tabu och hämning hör i vår kultur knappast till honnörsorden och dock representerar båda viktiga realiteter, nödvändiga för draglig kollektiv och familjär samlevnad. Slapphet och intresselöshet alstrar för litet hämning och tabu. Kärlekslös förbudsmentalitet inför barnets naturliga sexuella nyfikenhetsmanifestationer innebär risk för att ångest tidigt inmängs i barnets inställning till egen och andras sexualitet. Mycket starka tabu men också risk för stark protest gentemot tabu, "antitabu" uppkommer. Grogrunden för framväxande av avvikande sexuella drag är då given. Fixering vid eller regression till infantil-sexuella småbarnsnivåer kan bli resultatet. Mer eller mindre tvångsmässiga, stereotypa fastlåsnings vid ritualbetonade sexuella mönster av perversionstyp uppkommer då.

Olika kulturer under olika tidsskeden har haft vitt skilda sexuella tabuinställningar. Incest-tabu är dock universellt, men intensiteten har varierat starkt. Inställningen till incest, blodskam, under de sista tvåhundra åren uppvisar en tämligen representativ tabuförändring. 1734 års missgärningsbalk stadgade i 9 paragrafer, motsvarande olika former av incest, mycket stränga straff, även dödsstraff. Sålunda dömdes ett 60-tal vuxna människor till döden för blodskam, män och nästan lika många kvinnor, under 1700-talets sista hälft. 1864 års strafflag inrymde fem incestparagrafer. 1937 minskades antalet till tre. I brottsbalken slutligen, ikraftträdande 1965, finns endast en paragraf kvar i kapitel 6, nämligen 5 §, stadgande straff för incesthandlingar mellan vuxna (förälder-barn och helsyskon-helsyskon). Det gäller alltså i princip frivilliga

handlingar mellan vuxna. Barns sexuella integritet värnas genom de fyra första paragraferna i 6 kap.

Det ter sig ju snarast otroligt att man bara för sex generationer sedan i vårt land dömde så många till döden för handlingar som i dag av kanske de flesta ej anses böra straffbeläggas alls. Orsaken till denna drastiska värde- och normförändring är framför allt att söka i den fortgående förskjutningen av tonvikten från *synd* till *övergrepp* vid bedömning av det skadliga och alltså förbjudna av olika sexuella handlingar. Frivilliga sexuella handlingar mellan vuxna tolereras och accepteras. De anses ej skada varken enskild eller samhälle. Lagstiftning gentemot homoseksuella handlingar mellan vuxna hävdades 1944. Frestelsen till incest torde för övrigt – liksom för så många andra ”avvikande” och ”förbjudna” sexuella handlingar – avtaga i takt med förbudens uppmjukning eller avlägsnande. Ordinärt och adekvat utvecklat incest-tabu – såsom det uppkommer i och med faderns samspel i familjen kring dotterns vård och fostran som spädbarn, småbarn och barn (och liknande samspel i moderns relation till sonen respektive syskonen inbördes) – medför i allmänhet fullt tillräcklig hämning gentemot brottsfrestelse. Egentligen är det felaktigt att tala om tabu gentemot incest i normalfallen inom vår kultur. Den primära incestuösa frestelsen torde vara alltför obetydlig eller rent av obefintlig för att behöva stävjas genom förbud. Risk uppkommer däremot om t.ex. fadern länge hindras sammanträffa med den lilla dottern. Krigsfångar under andra världskriget löpte denna risk, såsom ett par fall vid Statens rättspsykiatriska klinik i Stockholm visar.

Såsom skildrats innebär tidig ångestnämning hos barnet kring det sexuella risk för fastlåsning vid en eller flera perversa sexualmönster. Den sexuellt avvikande kan te sig besatt, trollbunden av sin speciella ångestbetingade och ångestdirigerade ceremoni. I och med detta sjukliga tvång talar man om en perversitet i egentlig mening.

Som ett av alla känt exempel på en sådan ångeststyrd tvångsritual kan exhibitionismen, som den klassiske blottaren är hemfallen åt, kort skildras. Det rör sig om en yngre man som framför allt under perioder av olust, depression och nedsatt kondition tvingas söka lindring, tröst genom att ta sin tillflykt till barndomens sexualtrotsande. Han visar den erigerade penis för en kvinna som han överraskar, och med eller utan onani får han i allmänhet orgasm under iakttagande av hennes reaktioner. Handlingen har infantil-symbolisk innebörd av att ”våga göra det förbjudna”, skrämma. Även infantilt inslag av att ”förneka kastrering”, demonstrera virilitet finns ibland. Sedan orgasm sålunda snabbt uppnåtts försvinner han ofta längs en väl planerad reträttväg. Han vill givetvis ej ha samlag under denna ritual – ceremonien är i allmänhet en pseudokommunikation på distans. Småbarnsnivån markeras av att han oftast ter sig helt hjälplös då det gäller att skildra vad han upplever som blottare. Han kan för övrigt motsvara vuxenrollens krav beträffande arbete och gemenskapsliv. Han kan fungera normalt sexuellt samman med hustrun t.ex. Tekniskt och intellektuellt vet han vad som skett vid exhibitionismen men ord och begrepp för sitt kvarlevande ångestpräglade rebelliska småbarns-jag har han inte, känslo-

mässig inlevelse i sitt eget agerande som blottare saknas. Han kan inte känslomässigt identifiera sig med den person som också är blottare.

Han vill ej ha annat än denna distans-kontakt. Skulle en modig kvinna närma sig flyr han. Egendomligt nog kan också dessa män vid sidan om ha ett normalt sexualliv, hustrun vet i allmänhet ej om deras eskapader. Typiskt är att "vanlig, normal" sexualitet, i dessa fall alltså samlag med hustrun, icke kan ersätta exhibitionisternas eller andra utpräglat perversa individers specialceremoni. Samlag kan ge dem, som alla andra, dels största tänkbara kroppsliga och själsliga intimitet, ömhets- och kärleksutbyte, dels största möjliga vållustupplevelse, dels slutligen vegetativ spänningslindring bland annat genom körtelsekretuttömning vid orgasmen. Men den infantil-sexuellt betingade och kvarlevande ångesten, orsakande och underhållande perversionen minskas inte eller mycket obetydligt. Den ångesten – numera på vuxenstadiet, registrerbar som en svårdefinierbar, "omotiverad", spänning med olika grader av oro, rastlöshet, olust och nedstämdhet – kanaliseras bara genom specialceremonien. Typiskt nog synes också behovet att leva ut perversionsceremonien ifråga öka under perioder av nedsatt fysisk och psykisk kondition medan det mindre ångestinjängda sexualbehovet ger sig mera tillkänna vid episoder av ökad vitalitet.

Alla slags sexuella beteenden, även perversa, framhålls ofta även av initierade personer numera som naturliga och normala. Sådana tendenser är i och för sig högst vällovliga i den mån de kan minska olusten, skräcken och äcklet för det sexuellt annorlunda, göra folk mer förstående och toleranta och därmed göra de avvikandes lott lättare. Benhård och intolerant moralisering är härvidlag grym och meningslös – ingen människa, frisk eller sjuk, väljer sin sexuella inställning. Grundmönstret formas ju i tidiga barnaår, då vi är tämligen hjälplöst beroende av vår miljö. Men tendensen att skildra alla slags sexualbeteenden som normala bottnar mindre i kunskap om de sexuella avvikelsernas natur än i andra omständigheter. Tidigare generationers hyckleri, dubbelmoral och fastlåsta, falska schema angående vad som ansågs rätt och orätt, sunt och skadligt, friskt och sjukt i sexuell mening har med nödvändighet utlöst en stark pendelreaktion åt andra hållet. Denna antiviktorska reaktion har varit verksam i mer än 50 år – och är det än. Ett just nu kraftigt verkande motiv till att man gärna uppfattar alla slags avvikelser på det sexuella området som naturliga ligger vidare säkert däri att man inte skiljer mellan *smärre "perversionstendenser"*, som är mycket vanliga, snarast förekommande hos alla människor, och verkliga perversioner. De förra har visserligen sannolikt samma ursprung som de senare, alltså tidiga ångestinslag i de infantilsexuella upplevelserna, vilka ju snarast rutinmässigt drabbar alla barn. Men av olika skäl, skillnader i ärftliga anlag, hematmosfär, fostrans art, normer, föräldrarnas intima liv och deras lämplighet som identifikationsobjekt, nummerordning i syskonskaran och framför allt graden av kärlekskompensation efter besvikelser blir "perversionensinslaget" synnerligen olika hos olika människor – modifierationer under pubertetsåren och senare inräknade.

Ångestinslagets styrka och barnets utvecklingsnivå då det drabbas

svårast avgör i det enskilda fallet enligt denna psykodynamiska perversionsteori dels om en verklig perversion utvecklas eller ej, dels vilken av de olika perversionerna eller perversionstendenserna som fixeras. Varje introspektivt normalbegåvad människa, som inte är alltför ömtålig och tvingas tränga bort alltför mycket ur medvetandet=det för henne outhärdliga, kan sålunda konstatera en eller flera sådana tendenser hos sig själv. Dit hör "lust att blotta sig och titta", att manipulera med könsorganen, att använda andra slemhinnor än könsorganens som friktionsobjekt, etc. – allt ofta ingående som mer eller mindre väsentliga sexuallekar före det egentliga samlaget såsom förspel. Men skillnaden mellan dessa tendenser och perversion är mycket stor.

Perversionen har mycket mera av tvång, nödvändighet. Den perverse är besatt, förhäxad, trollbunden av sin specialceremoni. Perversionen är icke på samma sätt som annan sexualitet integrerad i personligheten, den ter sig ofta som en främmande kropp som lever sitt eget liv, då och då mer eller mindre tvingande sin bärare att fullfölja ritualen. Vissa perversa med starkt tvång jämsides med en stark anti-auktoritär rebellism tycks dock identifiera sig med sina specialböjelser – att göra det mest förbjudna, att häda, att delta i häxsabbatliknande orgier bör ju ha maximalt lustvärde för dem. Den antiauktoritära rebellen – givetvis både den sexuellt genomsnittlige och den avvikande – har ju "anti-tabu" som topp i sin värdehierarki. Och enär det sexuella hittills omgärdats med mest tabuisering av auktoriteten ter det sig logiskt att kränkning av just sexualtabu får förstarangsplats bland rebellens frigörelse- och proteststrävanden. Följaktligen omhuldas och adlas perversioner och perversionstendenser – egna och andras – också av sexualnormala rebeller av detta slag. Jag undrar om inte detta förklarar mycket av sista årens antitabuistiska sexualkampanj, denna gloriifiering av perversiteter och pornografi.

För att nu återgå till perversionshandlingen, så är denna stel, föga formbar, knappast anpassningsbar efter partnerns önskingar, såsom normalt är fallet – i den mån nu en partner eller frivillig sådan alls förekommer. Symbolvärdet "att göra det förbjudna", låt vara i allmänhet knappast klart medvetet, tycks vara väsentligt som motivinslag vid alla perversiteter, säkert också vid de ovannämnda statistiskt sett normala tendenserna till "småperversioner ingående i förspelen", även om här motivinslaget är obetydligt.

Sexuell nyfikenhet och intresse för pornografi har likaså alla människor – men detta har mycket litet att göra med den pornografi-besattes allt uppslukande passion, en perversion i egentlig mening. Dessa svåra, tvångsrituellt präglade perversioner ger i själva verket sin bärare en utpräglad psykisk särställning. Liksom redan praxis utformats så att särbedömning sker av lagbrytare som utfört brotten under inflytande av liknande tvångsmässig ritual, av kleptomani, av fetischister som stjäla sina fetisch, av seriepyromani, episodiskt besatta av sin obetvingliga eldsanläggningsceremoni, synes det mig rimligt att också dessa svårast perverterade lagbrytare straffrättsligt särbedöms.

Orsaken till att så pass ingående dynamiska synpunkter på de

sexuella perversionerna här kommit till uttryck är att dessa spelar en stor och ödesdiger roll också för många av de mest recidiverande sexualbrotten.

Kvinnliga sexualbrottslingar är mycket sällsynta. Av olika skäl, bland annat skillnad i biologisk utrustning och funktion, men även sammanhängande med traderad kvinnoroll, är frekvensen försvinnande liten, långt mindre än de ca 5–10 % som brukar anges som kvinnlig brottsandel generellt sett. Ingen kvinna ingår i mitt sexualbrottsmaterial. Intressant är att den vanligaste manliga tvångsperversionella fixeringen, som tar sig kriminella uttryck, blottningen, exhibitionismen, ej är känd för kvinnors vidkommande. Fall av blottning av de kvinnliga genitalia såsom en ceremoni av tvångs-, tröst- och trotsmässig innebörd, motsvarande mannens exhibitionism, har aldrig undersökts av mig eller övertygande skildrats i vetenskaplig litteratur. De exhibitionistiska tendenser som anses utmärka kvinnan har helt annan upprinnelse, syftning och innebörd. De ingår normalt i det erotiska samspillet. De har ej alls den tvångsperversionella bilden av antitabuceremoni med sexualångest i bakgrunden, som tröst- och trotsaktion syftande till spänningslindring.

Hos vissa sinnessjuka kvinnor med aggressivt och sexuellt impulsivt frisläppt undan konvention och förbud förekommer stundom blottning av genitalia, men då i anslutning till icke kontrollerbar sexuell spänning och ej som perversionsritual av ovannämnda tungt symboliska karaktär. Blottning såsom skamlös gest av antitabuistisk kränkingsinnebörd torde väl dock också kvinnor teoretiskt sett kunna frestas utnyttja liksom männen med sin exhibitionistiska ångestlindringsritual. Skillnaden synes vara att den aggressiva och kastrationsnegerande komponenten, som torde vara dynamiskt verksam vid manlig exhibitionism helt saknas vid teoretiskt tänkbar handling av motsvarande slag hos en kvinna. Penisblottande innebär infantil-dynamiskt bland annat demonstration av angreppsberedskap, vulvablottande ter sig snarast som en inbjudande gest, helt obrukbar i perversionell symbolmening.

Invandrarsituationen har sista decennierna medfört speciella svårigheter. Främmande etnisk bakgrund ger anledning till svåra missförstånd, normkollisioner och brott mot vår sexuallagstiftning. Den sydalpiska människans syn på mans- och kvinnoroll, familjeliv, etc. medför stor risk för normkollisioner och lagöverträdelser på detta område. Mannens dyrkan av modern, system, hustrun, den rena och goda kvinnan å ena sidan, föraktet för den "syndiga", sexuellt lösaktiga å den andra parallellt med äganderättsinställning till den kvinna han bundit vid sig är en gynnsam jordmån för brott. För våldtäkt, då en nordisk kvinnas flirtmönster missförstås, för våld då svartsjuka och kränkning av stolthet och ära spirar ur dessa missförstånd. Våldtäkt, svartskudedåd, olaga hot, grov misshandel är sålunda överrepresenterade. (Se fall 1.)

Sexualbrotten har alltid ansetts som kanske mer än andra brott ha psykopatologisk upprinnelse. Framträdande sakkunniga t.ex. Aschaffenburg och Kinberg ansåg att alla sexualbrottslingar borde rättspsykiatriskt undersökas. Olika rättspsykiatriska material – med det viktiga

förbehåll som angivits inledningsvis angående materialens representativitet – Wimmer, Kinberg, Rylander har medfört följande ungefärliga psykiatriska skattning av rättspsykiatriskt undersökta sexualbrottslingar. 1/3 betecknas som psykiskt utvecklingsstörda, 1/4 som neurotiker och psykopater, 1/5 som sinnessjuka. Såsom ovan visats är det dock endast en liten del av alla sexualförbrytare som undersöks, ca en tiondel. Undersökningsresurserna är otillräckliga.

Följande schematiska gruppering av sexualbrottslingarna har jag använt sedan ett 20-tal år. Främst avser den att underlätta bedömning av vådlighet och recidivrisk prognostiskt, ävensom av bästa behandlingsalternativ. Dessa fyra grupper särskiljes genom olikheter ur psyko-sexuell utvecklings- och mognadssynpunkt och därmed sammanhängande skillnader i förhållande till sexuellt tabu. *Grupp O* motsvarar "lagom tabu", adekvat, mild kulturneurotiskt ångestinslag. Lagom hämningsinslag och adekvat integrering och legering mellan primitiva behov och sekundära behov fram till sexuell mognad. *Grupp I* motsvarar *tabu-underskott*, dålig integrering, primärt bristfällig sexuell mognad. *Grupp II* motsvarar ett *raserat tabu-mönster*, en sekundär avhämning, orsakad av hjärnskada, hjärnsjukdom, giftinverkan, åldrande, sinnessjukdom. *Grupp III* motsvarar *tabu-överskott* eller *anti-tabudominans*. Stark ångestmängning infantilt. Den antitabuära försvarshållningen innebär perversionell fastlåsnings vid ritual, tvångsmässighet, besatthet, trollebundenhet, trots- och tröst-innebörd.

Grupp O utgörs alltså av sexuellt sett helt vanligt folk med viss trygghet i könsroll, behov av relativt stadig sexualpartner, frånvaro av tvångsmässig fixering vid viss sexualritual (en viss plasticitet alltså). Brottstfrestelse (till övergrepp mot barn och vuxna) kan uppkomma vid avhållsamhet, dålig kondition (rus t.ex.) eller speciella situationer. Vålds- och recidivtendens ringa.

Grupp I utgörs av personer med för litet av gängse traderad sexualtabu. De är uppfostrade i känslomässigt torftig eller eljest avsevärt avvikande miljö. Uppfostrarna har saknat tid, intresse, förmåga att ge sina barn förmånen av detta lagom av sexualtabu och sexualhämning. Framför allt under perioder av sexuell abstinens kan dessa göra sig skyldiga till surrogatbetonade sexualövergrepp gentemot barn, vuxna eller äldre kvinnor, innebärande otukt eller våldtäkt. Deras förmåga av driftskontroll, deras behov av nyanserat samspel med partner, även på andra personlighetsplan än det rent vegetativa sexuella, är mindre än genomsnittets. Å andra sidan ter de sig icke fixerade i vissa handlingsmönster sexuellt, tvärtom. Under livsperioder då de har samliv med passande sexualobjekt är de helt fridsamma sexuellt sett, detta till skillnad från *grupp III*.

Grupp II utgörs av personer vilka som regel utvecklats ordinarie sexuellt. De har alltså tillägnat sig genomsnittligt sett sedvanligt mått av gängse tabu och hämning inom denna sfär, möjliggörande adekvat driftskontroll. Men somatiskt eller psykiskt sjukdomstillstånd, kronisk alkoholism, hjärntraumata, för tidigt eller patologiskt åldrande har avtrubbat eller destruerat dessa högre, kontrollerande instanser. Den sinnessjukes, den kroniska alkoholists, åldringens sexualövergrepp

mot barn blir möjliga. Handlingarna är ofta puerilt lekpräglade och med lek-samspel med objektet.

Personer tillhörande grupp II har alltid i mycket stor utsträckning särställt rättspsykiatriskt (sinnessjuka, hjärnskadade, framför allt kroniska svåra intoxicationstillstånd, främst alkoholister och praesenila och senila demensfall).

Grupp III motsvaras av personer med starkt sexuellt ångestinslag sedan tidig barndom och med denna ångest som fortlevande central, sexualdynamisk faktor. Tabuöverskott, sexualångest, sexualambivalens tar sig hos dessa personer mycket olika uttryck. På det icke kriminella området finns personer med sexualneuros, med impotens och frigiditet, med erotomani, donjuanism och nymfomani. Tvångsonani och annan icke kriminell fixering vid en speciell sexualritual, t.ex. vid fetischism, hör också hit. De sexuella perversionerna ingår i denna grupp. Grupp III omfattar de farligaste, mest recidivbenägna individerna. Alla inom gruppen är dock ej vådliga – t.ex. den klassiska exhibitionisten. Alla perversa ter sig dock tvångsmässigt fixerade vid speciella, individuellt olika ceremonier, motsvarande sexuell ångestfixering vid respektive regression till tidig infantil sexualnivå. På grund av den bristfälliga integreringen av sexualiteten är kontrollen från högre personlighetsnivåer obetydlig. Samliv och samlag med ömhetsinslag med en partner, som vederbörande är engagerad av personligt – och många sexuellt perversa har denna mogna samspelsmöjlighet – har föga eller ingen brotts-hämmande effekt, till skillnad från personer i grupp I. Vådligast är våldtäkter av serietyp, där övergreppen robotmässigt kommer att likna varandra, ibland med dödande av offret som resultat av antingen "överskjutande våld" vid offrets motstånd eller i panik inför risk för upptäckt om offret sedan skulle vittna.

Såsom framhållits är de perversionella brotten, alltså de ångest- och tvångsstyrda gärningarna av ritualtyp prognostiskt mest ogynnsamma. Det må sedan gälla övergrepp gentemot vuxna eller barn, flickor eller pojkar. För prognostisk bedömning i det enskilda fallet beträffande risk för recidiv och vådlighet spelar, utom gruppstillhörigheten, en rad faktorer en stor roll. Allmän kulturell nivå, idealbildning, samvetsfunktion och moral, integrations- och mognadsnivå samt framför allt intelligensnivå är härvid betydelsefulla.

Innan temat "det förbjudnas lockelse", småperversioner och den rigida fastlåsnings i perversion, lämnas må ytterligare några exemplifieringar på protest gentemot förbud, olika former av anti-tabu, anges. För många människor ter sig uppväxttidens påtvungna relativa sexualabstinens som urtypen för maktövergrepp. Den personligt upplevda vanmakten och nesligheten föder protest- och revoltstämningar. Kampen för frihet, "sexuell frihet", kan vara livet ut. Förnedringstidens surrogatlösning, onanin, blir då gärna symbolen för detta ovärdiga beroendetillstånd. Samlaget kommer däremot att framstå som tecknet på den vuxnes rätt. Erotomaner av båda könen kan bland annat ha denna protest-dynamiska bakgrund. Men även andra för barnet ambivalent upplevda förbud, att stjäla, att säga fula ord, att slåss, att leka med elden kan då och sedermera i livet föda trots- och tröstbehov,

utan att därför nödvändigtvis tvångsmässig besatthet, obetvinglig seriemässighet behöver uppkomma såsom skildrats för persioner i egentlig mening såsom en produkt av stark ångest inför det infantilsexuella förbudet. Lika litet som många erotomaner behöver betraktas som tvångsfixerade. Smuggling, snatteri i varuhus, verbal eller fysisk aggressivitet, koprolali, lust att leka med eld, kan för en person med endast måttlig anti-tabuladdning gentemot förbuden vara tillfyllest såsom viktiga symboliska trotsmanövrer, markerande hans frihet, självständighet, tröstande honom att ej bli kvävd i alla förbuds och regleringars tvångströja. Hemmafrun i förort, isolerad och småbarnsomgiven, den strikte ämbetsmannen i sin trista vardagsrutin, arbetaren vid löpande bandet kan uppleva sådana småöverträdelser som snatteri och smuggling som förlösande känslouladdningar – på infantilsymbolisk nivå. Först då ambivalensen till förbudet är än större, ångesten mer markerad, är grogrunden given för att eldsåsättningen, snatteriet skall få sådan tyngd, liknande personlighetsförnyelse, "frälsning", att serietendensen, besattheten kring ceremonien präglar personen. Den genuine pyromanen, den äkta kleptomanen, besatt av sin förlösande symbolhandling har skapats i och med den första så präglade, banande upplevelsen av det för honom maximalt förbjudna. Exakt samma skeende som skildrats för den äkta sexuella persionens uppkomst.

På samma sätt kan ovannämnda småsnattare, småsmugglare analogiseras med den småpersionelle, såsom ovan berörts.

De småpersionella, de flesta hypersexuella, de småsnattande, de småsmugglande är dock ej alls prisgivna åt sina speciella böjelser. De kan avstå, om nämligen andra väsentliga värden och behov hotas. Den fixerade antitabuära ceremonien har ej alls denna plasticitet. Mekanisering, robotisering, omänskliggörande, ritualpräglning karakteriserar dessa svåra fall med ångestdirigerad kanalisering av "det förbjudna". Den tvångspersionelle pedofilen, serievåldtäktsmannen, kleptomanen, seriepyromanen – liksom för övrigt också de svåraste fallen av barnmisshandlare – utgör exempel på dessa tragiska fall av obönhörligt ångest- och tvångsbesatta människor.

Kleptomaniens och pyromaniens dynamiska bakgrund bör kompletteras. Många psykiaters, inklusive min egen tämligen omfattande erfarenhet beträffande dessa tillstånd, talar för att både starka aggressiva och sexuella krafter är i rörelse. Seriekleptomanen, i allmänhet en kvinna, och seriepyromanen, i allmänhet en man, har oftast alltför starka tabun både beträffande aggression och sexualitet. De ter sig alltså vanligen som starkt aggressions- och sexualhämmade. Den uppdamda starka driften av sexuell och aggressiv innebörd kanaliseras så genom de förlösande symbolhandlingarna, innebärande tungt laddade antitabuära skeenden, givetvis undandragna medveten insyn och bearbetning. Spänningslättningen efter den allra första handlingen ifråga tycks vara så befriande och förlossande att gärningsmannen sedan ter sig som ett tämligen hjälplöst offer för fortsatt seriemässig utlevelse i enlighet med det mönster som den första handlingen uppritat.

Sammanfattande synpunkter på våldtäkt, övergrepp mot barn (hetero- och homosexuella övergrepp), blottning.

Våldtäkt. Som bekant är denna handling av synnerligen skiftande art. Tilltvingat samlag med tidigare sexualpartner, samlag sedan en kvinna tillåtit intimitet av annan art, men motsätter sig samlag, subkultursamlag av typ raggarvåldtäkt och soldatvåldtäkt, pubertetstafatta våldtäktsförsök, invandrades våldtäkt, överfallsvåldtäkter m.fl. representerar i själva verket vitt skilda skeenden och brottstyper, trots att rubriceringen är gemensam. Åren 1954–1963 undersöktes rättspsykiatriskt ca en tredjedel av de dömda, och av de undersökta särbedömdes ca en tredjedel. Ca en tiondel av dömda kom till sluten psykiatrisk vård. Av 4 360 polisanmälda dömdes 594 personer, av vilka 63 strafffriförklarades. I Kriminologiska Centralarkivet återfanns 175 fall, 52 av dessa var straffria, 13 var recidivister, 13 dömdes till internering ("förvaring"). Av de 52 straffria var 19 psykiskt utvecklingsstörda (37 %), 1 psykoinfantil, 9 hjärnskadade, 12 "psykopater", 11 sinnessjuka. Senare år har ungefär hälften av de undersökta särbedömts rättsligt, tro-
ligen sammanhängande med att rättspsykiatrisk undersökning numera reserverats för mera uppenbart psykiskt avvikande. Våldtäktare ter sig ju helt olika alltefter mina angivna tabugrupper. I grupp O finns våldtäkter under speciella omständigheter, längre tids avhållsamhet, rusavhämning, dålig kondition, m.m. Våldsintensitet och recidivbenägenhet ringa. För grupp I gäller liknande faktorer, men tabuhindret är ju lättare att övervinna. Grupp II innefattar en del yngre mentalt sjuka, medan äldre avhämningsfall ju icke har sexuell kapacitet.

Grupp III slutligen innefattar de svåraste, farligaste, mest recidivbenägna fallen. Fall av våldtäkt i serie är exemplifierat. Gemensamt med andra perversa ceremonier karakteriseras seriebrotten inom denna grupp av den skildrade fixeringen eller regressionen till infantil, från den mognare personligheten frikopplad aktivitet. Den agerande personlighetsnivån är så avkapslad och primitiv att introspektiv bearbetning av vuxentyp icke är möjlig. Nivån tillåter ej kommunikation med en annan människa – dessa brott är aldrig uttryck för samspel med någon annan, sker aldrig i samarbete med medbrottsling. Brotten är urladdningar av uppdämd olust och ångest, kortslutningshandlingar. Brottstendensen visar periodicitet. Dels tillhör dessa brott den sexuellt aktivaste åldern – i stort sett mellan 15 och 45 år – dels ökar brotten under perioder av svårigheter, konflikter, depression, detta till skillnad från normalsexualitet. En våldtäktsbrottsling tillhörande grupperna O, I, II eller III ter sig alltså fundamentalt olika både i sin aktivitet och beträffande farlighet och recidivtendens. I grupp O och I finns ansatser till samspel på olika personlighetsplan. Det är fråga om surrogatbetonade tillfällighetshandlingar och icke alls ångestdynamiskt fixerade eller rituella sådana. Samhällsingripande är ofta tillräckligt – brotts-
hämning etableras. Det är vid brott med våldstendenser inom grupp III som hormonbehandling bör tas upp till diskussion. Beträffande ett tiotal fall av dödande av offren i samband med sexualdelikt har jag rättspsykiatriskt undersökt gärningsmännen. Intet av fallen kan betecknas som renodlat "lustmord". Sadistiska inslag har dock i flera fall konstaterats. Men dödande har i allmänhet skett i panik efter samlaget i rädsla för att offret skulle ställa gärningsmannen till an-

svar, eller som "överskjutande våld", oavsiktligt, vid betvingandet. Sadistiska inslag har dessutom föfunnits vid ytterligare ett tiotal våldtäktsfall.

Heterosexuella övergrepp mot barn. Fall tillhörande grupp O och I är sällsynta, surrogatbetonade tillfällighetsdelikt, vanligen under rusavhämning, mycket sällan våldsbetonade. Mycket psykoinfantila män förekommer i dessa grupper. Fall tillhörande grupp II är vanligare framför allt hos alkoholiserade, avtrubbade och äldre personer, men även där relativt beskedliga, oftast lekbetonade och ej alls sällan med ömsesidig lek- och lustkaraktär. Fall tillhörande grupp III motsvarar de tvångsmässigt pedofila, trolldundna, formligen besatta av fantasier kring sexuell lek med barn. Sexuell lek av vitt skild natur, ibland med sadistisk-masochistiska inslag.

Homosexuella övergrepp mot barn. Först några reflektioner kring homosexuell problematik. Det är vanskligt att diskutera homosexualitet. Man menar så olika saker, man skiljer inte t.ex. på homosexuella handlingar (som kan utföras surrogatmässigt i vissa undantagssituationer också av heterosexuella) och homosexuell läggning. Hela området är starkt känsloladdat. Om homosexualitet är övervägande eller exklusivt medfödd eller förvärvat vet man ej säkert – det mesta talar dock för att arvet, hormonerna, kromosomerna spelar föga eller ingen roll, barndomssituationen så mycket större. Liknande krafter tycks inverka som vid uppkomsten av andra sexualavvikelser. Hit hör sålunda balansen mellan den manliga och kvinnliga principen i hemmiljön, ångestinslaget i upplevelsen av den egna sexuella rollen etc. Viktigt är att skilja mellan en form av homosexuell, mogen läggning och en mer tvångsmässig som är robotmässigt fixerad vid vissa kroppsdelar respektive ceremonier. Bara denna senare form bör betecknas som en slags perversion – där är tydligen ångestinslaget stort, det opersonliga i sexualceremonien typiskt. Vid den första formen finner man personlig förälskelse, rik sexualvariationsmöjlighet, långvariga förhållanden, alldeles som vid lycklig kärlek mellan två personer av motsatt kön.

Dessutom finns en grupp män som aldrig utvecklats personlighetsmässigt, inklusive sexuellt, utöver en prepubertuell nivå, alltså uttalat psykoinfantila män, vilka snarast har kvar prepubertuellt betonade sexuella pojkmonster, förekommande i vissa pojkgäng, av ömsesidig onanityp. De upplever sig ej som homosexuella, accepteras ej heller av homosexuella som sådana. De bör ej heller betecknas som homosexuella.

Samma bedömningar som angivits ovan angående heterosexuella delikt mot barn gäller i stort sett för denna kategori. För övrigt har jag undersökt flera fall tillhörande alla grupperna, som haft båda könen till sexualobjekt. Numera saknas enligt psykiatrisk erfarenhet anledning att ha särlagstiftning för homosexuella övergrepp. Det gäller som huvudregel för delikt mot barn utan våldsinslag att det framför allt är uppståndelsen, skrämseln kring händelsen efteråt, som kan skada barnet.

Exhibitionism, blottning. Denna handling är mycket vanlig – mörkertalet är här tveklöst synnerligen stort. Också beträffande övriga

sexualdelikt försvårar eller omöjliggör som bekant mörkertalet kunskap om det verkliga antalet straffbara handlingar. Tidigare har grupp-III-typen, den klassiska exhibitionismen skildrats. Men blottning förekommer också i de andra grupperna. Egentligen banalt och självklart – sexuella handlingar innebär ju nästan alltid också att könsorganen blir synliga. Beteckningen blottning kan därför i polisiära och juridiska sammanhang komma till användning, då det är fråga om gärningar av helt annan innebörd än klassisk exhibitionism, denna distansbetonade harmlösa ritual, motsvarande perversionstväng, grupp III. Handlingar med blottande av genitalia finns representerade också i grupp O, I och II. Lekbetonade eller aggressiva närmanden, i allmänhet av surrogatkaraktär, kan komma ifråga.

Samma erfarenheter som i USA och i Danmark har gjorts i Sverige, också av mig, att enstaka farliga sexualförbrytare, till en början missbedömts, också av erfarna psykiatriker, som harmlösa exhibitionister. Som allmän viktig regel gäller att personer som blottar sig, men i sina sexuella yttringar tar avsteg från distanshållningen, med ord, åtbörder och närmanden, framför allt om sadistiska inslag finns med i bilden, skall underkastas rättspsykiatrisk analys.

Ovan berörda, tidigt framförda önkemål att sexualbrottslingar borde rättspsykiatriskt undersökas kvarstår fortfarande. Tillgången till framför allt initierade psykiatriska bedömare är dock alltför liten för att detta önskemål skulle kunna realiseras. Misstänkt sinnessjuka och psykiskt utvecklingsstörda bör självklart undersökas rättspsykiatriskt. I övrigt bör kvalificerade våldsfall, de grövre mot barn riktade brotten och fall av blottning, varvid avsteg från mönstret med distanskommunikation tages, leda till § 7-undersökning.

Behandlingsmöjligheterna för sexualbrottslingar måste betecknas som otillfredsställande. De som med hittillsvarande praxis hamnar på straffanstalter räknas till strykklassen bland internerna. Strafflidandet blir alltså större än genomsnittligt. Sexualförbrytare tillhörande grupperna O och I är ju ej särskilt avvikande sexuellt sett – brotten är oftast tillfällighetshandlingar av surrogattyp. Brottsbämning kan i bästa fall uppnås genom samhällsinsingripandet – förhoppning om ökad frivård gör sig starkt gällande hos alla initierade – och recidivrisken så bli minimal, utan speciell behandling. Beträffande grupp II behöver dessa patienter gängse psykiatrisk behandling för sitt grundlidande. Fallen tillhörande grupp III slutligen är ju dels de svåraste och mest recidivbenägna, men samtidigt ofta också mest svårbehandlade. Medvetenhetsnivån, introspektions- och identifikationsförmågan lämnar i allmänhet mycket övrigt att önska. Och det är ju dessa tre faktorer som är väsentliga för radikal psykoterapeutisk bearbetning av psykisk problematik. Psykoterapi av olika slag, inklusive medikamentell behandling, är dock alltid nödvändiga åtgärder. För de mest våldsbenägna, framför allt de därtill starkt recidivbenägna, bör driftsnedsettande behandling prövas. Tidigare har man i vissa länder, framför allt Danmark, men även i mindre utsträckning i Sverige använt kastrerande operation vid de allra svåraste våldsfällen, 5–10 årligen i Sverige. Resultaten är mycket goda beträffande hävande av recidivrisk. Oförmåga till samlag

uppkommer vanligen. Bortfallssymtomen är för övrigt icke av svårare art.

Emellertid har senare år endast ett par fall årligen i Sverige underkastats kastrerande operation. Man har använt hormonbehandling i stället. En ersättning för denna operation, vilken ju i princip är frivillig, liksom behandling med kvinnligt könshormon, som gav en del besvärande bisymtom, finnes numera sedan några år att tillgå ett modifierat kvinnligt könshormon, antiandrogen, som dock ännu endast i få fall använts i Sverige. Fortsatt försöksverksamhet pågår. Resultaten är lovande. Preparat för injektionsbruk har dock tyvärr ännu ej syntetiserats. I de fall då patientens samarbetsvilja beträffande medicineringen kan betvivlas bör nämligen injektionsbehandling komma till användning (i allmänhet en gång per månad).

Fallbeskrivningar

Fall 1

30-årig, från föräldrahem i Balkan-bergsby, extremt modersbunden, mönsterson, arbetande med järnflit utan tidigare anmärkning. Debil, skolsvårigheter. Till Sverige 3 år före brottet, ambitiöst strävsam med trenne arbeten, tidningsutbärning, hotellgårdskarl, diskplockare, sparande, sändande flera hundra kronor per månad till den hjärtsjuka modern. Träffade 18-årig kvinnlig, nordisk arbetskamrat, uppvaktade henne höviskt med bl.a. sight-seeing kring Stockholm i sin ägandes bil. Erotiska närmanden i bilen samma kväll, till en början med flickans medgivande, så småningom tilltvingande sig ett hafsigt samlag i bilen. Flickan kördes hem, en äldre arbetskamrat till henne anmälde övergreppet. Dömdes för våldtäkt till 2 års fängelse och utvisning i underrätt, fastställt av hovrätt. Först genom Högsta Domstolen § 7-undersökning och rättspsykiatrisk undersökning. Enligt rättspsykiatrisk undersökning förutom utvecklingsstörningen helt missförstått samlagssituationen. Hade ridderligt medels konversationslexikon bett få fara till flickans hemland för att hos hennes föräldrar anhålla om hennes hand. Hennes medgivande till och deltagande i flirt, kyssar, smekningar tog han som uttryck för en fin flickas kärlek, hennes motstånd mot samlag vore endast en ärlig flickas rimliga reaktioner, hörande till gängse giljarmanövrar i hans kulturkrets. Han visade sig icke alls kunna inse att han begått ett brott enligt svensk lag. Som ett barn flydde han i gravaste hypokondriska fixeringar, därmed avlastande sin oro, som framför allt rörde hans omtanke om modern. Denna skulle dö om hennes älsklingsson kom åter fängelseblek och hade haft med polisen att göra. Utlåtandet utmynnade i förslag om "jämsstäldhet", vårdbehov. Högsta Domstolen dömde honom för våldförande till sluten psykiatrisk vård, utvisningsbeslutet hävdades. Grupp O.

Fall 2

45-årig hälsing, skogsarbetare. Från barnrikt, armodspräglad lantarbetarhem. Två yngre bröder straffriförklarats såsom sinnesslöa, tilltalade för otukt med småpojkar och småflickor. Barnen utan tillsyn nattetid i järnspiselrummet. Föräldrarna varken tid eller resurser för adekvat sexuell fostran. Sexuallek mellan syskonen. Tiggeri, svält, umbäranden. "Inte värt man ligger för länge på morron, för dom som kommer sist upp finns inga kläder kvar." Kvarsittare i skolan. Ostrafad tidigare. Tilltalad för otukt med 9-årig debil flicka, dotter till den kvinna han sammanbott med några år. Kvinnan troligen vetat om relationen, men sedan de blivit osams anmält otukten för polisen. Intelligenskvot 64, skrytsamt och omdömeslöst pratsam och högljudd, aningslöst avslöjande total okunnighet om gängse moral och tabun. Surrogatbetonad sexuallek, snarare än grymt övergrepp. Dom: såsom sinnesslö särbedömd, slutet psykiatrisk vård. Grupp I.

Fall 3

25-årig lantarbetare. Sen utveckling, slumbetonat hem, barnen utan tillsyn. Vanart, ungdomsvårdsskola, egendomsbrott. Dömd för våldtäkter tre gånger under liknande situationer: efter dans sommartid slagit följe med tidigare ej bekant kvinna, efter viss tolererad flirtkontakt påträngande och tilltvingat sig samlag i skogsområden. Internerad. Debil, infantil, som ett hjälplöst barn, ringa driftskontroll. Bedömdes först som en farlig serie-våldtäktare, men sedan han funnit lämpligt sexualobjekt (fast sällskap på längre sikt) fridsam sexuellt sett för kvinnor. Grupp I.

Fall 4

75-årig f.d. torpare från Dalarna. Tidigare alltid en harmonisk, dugande, lugn, humoristisk yrkesman och familjefar – 9 barn. Självklart utan poliskontakt tidigare. Monogamt fint äktenskap, hustrun numera sjuklig, därför celibat några år. Han och hustrun i undantagsstuga sedan äldste sonen övertagit torpets skötsel. Nu otukt med ett par 7-åriga flickor, tydligen mera ömsesidig, "frivillig" sexuallek än övergrepp i strikt mening. Om samlagsförsök var ju ej tal. Begynnande senil demens. I och med polisingripande och samhällsreaktion för övrigt har hans tidigare väletablerade adekvata sexualtabun, som destruerats av hjärnfunktionsrubbnings genom åldrandet, restituerats. Han var blödigt självanklagande och i överensstämmelse med gängse stränga tabun upplevde han sig som niding även om han kunde ge uttryck för sin förvåning över att flickorna inte alls behövt "förföras", tvärtom. Särbedömd rättsligt, jämställd. Kunde överlämnas till slutet vård kort tid – fick bo hos sina barn på annan ort. Grupp II.

Fall 5

30-årig resemontör. Från s.k. tatarfamilj, tidigt omhändertagen av frikyrklig, from familj med mycket stränga sexualtabun. Accepterade helt sin frigida mors och sina fina systrars avståndstagande från det förbjudet sexuella. Inympad med rädsla för vad han uppfattade som sin egen inneboende tatar-betonade syndiga sexualdrift. Gifte sig med frigid kvinna, 4 barn, aldrig glad sexuallek med henne, coitus sällan, enbart i barnalstringssyfte. Skamset några gånger under alkoholrus tvingats medge sin uselhet sexuellt: hade samlag med kvinnor han betalade och kunde då uppleva sin starka sexualitet med största ambivalens. Nu tilltalad för fyra våldtäkter under få månaders tidsrymd under exakt likadana förhållanden. Efter arbetets slut på annan ort efter krogbesök och alkoholförtäring per cykel färdats i skogsområde, prejat mötande kvinna, utan minsta ord eller annat mänskligt kontaktförsök hårdhänt släpat in henne i skogen och brutalt tilltvingat sig samlag. Endast hans våldsamhet och kvinnornas panik och apati torde ha hindrat ändå värre våda. Han var tacksam bli gripen och bad om kastrering. Rättspsykiatrisk undersökning mynnade ut i förslag om särbedömning och vård. Han dömdes emellertid till 6 års fängelse, men erhöll nåd efter två år och kastrerande operation hade utförts. Båda makarna enbart nöjda med ingreppet – hans förmåga till samlag hade till bådas belåtenhet upphört. Grupp III.

Fall 6

30-årig lagerarbetare från en stad i mellansverige. Efter brytning vid 20 års ålder med en kvinna, som hade fullföljt hans mors hängivenhet, alltid ytterst frekvent aggressivt, sadistiskt angripit kvinnor, till en början väsentligen som exhibitionistiska seanser, men sedan i tilltagande grad med sadistiskt betonade övergrepp, skrämsel, angrepp, sparkar, slutligen våldtäkter. Detta trots att han hade fast sällskap med en kvinna, som ej visste om hans mycket svåra, sadistiskt präglade, polymorfa perversitet. Han hade redan vid 20 års ålder första gången dömts för dessa vid den tiden mindre allvarliga kvinnoangrepp (närmast av typ exhibitionism) och straffriförklarats, som termen då lydde, och överförs till sluten psykiatrisk vård. Under frigång, under försöksutskrivningar har han sedan dess ständigt återfallit i alltmer grymma övergrepp, kulminerande i våldtäkter, bl.a. sedan han sparkat en kvinna medvetslös. Han är starkt psykoinfantil, uselt integrerad mögnadsmässigt, dubbelmänniskobetonad med å ena sidan en snäll, barnafrom mammas-gosse-attityd, å andra sidan gravt sexuellt polymorft pervers. Hans ångestdrivna serieattacker gentemot kvinnor domineras av sadistiskt färgad aggressivitet. Exhibitionismens infantila symbolmening av "kastrationsnegerande" och "trotsande av det mest förbjudna" kommer i hans fall i bakgrunden i jämförelse med de mera påtagliga sadistiskt aggressiva inslagen. Han bedömdes som jämställd och vårdbehövande, kastrerande operation indicerad. Grupp III.

Fall 7

40-årig man utan yrke. Mycket ogynnsam uppväxt med tidig bestående pedofil fixering. Sedan puberteten nästan ständigt omhändertagen på mentalsjukhus eller på straffanstalter för ständiga recidiv i otukt eller otuktigt beteende med ca 10-åriga flickor, mera sällan pojkar i samma ålder. Obetvingligt ångestdirigerad som en robot att omedelbart efter frigivning återfalla i enlighet med sina alldeles speciella beteenden. Helt dominerad och besatt av denna pedofila perversion, hela livsföringen präglad av denna. Trots detta ej särbedömd rättsligt, utan efter sejourer på mentalsjukhus i ungdomen mestadels internerad. Psykoterapi utsiktslös, även försök med behandling med kvinnligt köns-hormon slagit slint. Betydligt mindre våldsbegången än eftersträvande beröringskontakt med barnens kropp och könsdelar. Grupp III.

Fall 8

30-årig sjukpensionär från mellansverige. Farföräldrafostrad. Alltid skygg, vanartig, sexualfixerad. Till pojkhem och efter blottning till sjukhus för asociala utvecklingsstörda. Ständigt sexuellt aktiv, med småpojkar, småflickor, även vuxna män. Sedan några år utskriven från sjukhuset, boende hos farmodern och sista året i egen lägenhet. Alltmer tilltagande ångestdriven perversionell tvångsaktivitet, kulminerande i otukt med två flickor i 5-årsåldern, dräpte båda sedan de börjat skrika – dåden med ett par veckors mellanrum. Oförmögen vuxenleverne utanför anstalt – endast intresserad av westernfilmer och tvångsmässig sexualitet, tvångsonani, tvångsceremoniel med barn. Sålunda polymorft pervers, men knappast "lustmördare", även om sadistiska inslag spåras i hans sexuella närmanden till barn. Dödat i rädsla att bli fast. Farmodern skildrar hans monumentala hjälplöshet, hans nästan totala oförmåga av inlevelse i offrens situation, hans spädbarnsaktiga oförmåga att ångra då hon skildrar hans reaktion framför hennes TV kvällen efter ett av dråpen. Han var helt oberörd inför mordplatsen, poliser, folksamling. "Då jag sa honom hur kan människor göra så mot små flickor, svarade han" – "det är inte alls svårt farmor, det finns mycket sten däruppe på berget", pekande ut platsen på TV-bilden. Särbedömd som sinnesslö. Vårdomhändertagen. Kastreringsoperation. Grupp III.

Tabell 1 Personer som begått sexualbrott, dömda och rättspsykiatriskt undersökta 1968 och 1969. Bedömning i det rättspsykiatriska utlåtandet samt domstolens påföljd för de undersökta (jfr bilaga 1 tabell 14 s. 161).

Samtliga dömda	Rätts-psyk. under-sökta	Därav		Därav med påföljden										
		Ej särbe-dömda	Sinnes-sjuka	Sinnes-slöa	Jäm-ställda	Böter	Fängelse	Ung-doms-fängelse	Inter-nering	Villk. dom	Skydds-tillsyn	Sluten psyk. vård	Öppen psyk. vård	
Våldtäkt	185	37	18	3	4	12	—	14	1	1	—	1	20 (4) ^a	—
Heterosexuell otukt (annan)	232	51	26	3	3	19	—	13	—	—	—	18	20 (2)	—
Homosexuell otukt	70	21	12	3	2	4	—	7	—	—	1	6	7 (1)	—
Övriga sedlighetsbrott	547	22	14	—	3	5	1	1	1	—	1	12	5 (1)	1
Summa	1 034	131	70	9	12	40	1	35	2	1	2	37	52 (8)	1

^a Siffrorna inom parentes anger antalet personer som överlämnats till vård i specialsjukhus för utvecklingsstörda.

Tabell 2 Personer som begått våldtäkt och otukt, dömda och rättspsykiatriskt undersökta 1968 och 1969. Bedömning i det rättspsykiatriska utlåtandet och domstolens påföljdsval för de undersökta. Antal personer samt procent av de dömda och av de rättspsykiatriskt undersökta.

Antal dömda	Antal rätts-psyk. under-sökta	Därav		Därav med påföljden										
		Ej särbe-dömda	Sinnes-sjuka	Sinnes-slöa	Jäm-ställda	Böter	Fängelse	Ung-doms-fängelse	Inter-nering	Vilk. dom	Skydds-tillsyn	Sluten psyk. vård	Öppen psyk. vård	
Personer	487	109	56	9	9	35	-	34	1	1	1	25	47 (7) ^a	-
% av de dömda	100	22	11	2	2	7	-	7	-	-	-	5	10 (-)	-
% av de rättspsy-kiatriskt undersökta	-	100	51	8	8	32	-	31	1	1	1	22	44 (6)	-

^a Siffrorna inom parentes anger antalet personer som överlämnats till vård i specialsjukhus för utvecklingsstörda.

Bilaga 5 Utlåtande angående homosexualitet

av Bertil Hansson

Utformningen av BrB 6: 3, 6: 4 och 6: 6 första stycket måste innebära, att sexuella handlingar mellan vuxna och barn eller ungdom anses innebära en fara för den unga parten, och att homosexuella sådana handlingar anses innebära en större fara än heterosexuella handlingar. Som grund för den år 1944 genomförda förändringen i sexualbrottslagstiftningen låg den nämnda uppfattningen, och någon ändring ansågs ej böra göras vid tillkomsten av BrB.

Följderna av sådana sexuella förbindelser för den unga parten har undersökts av A. Rasmussen (1934) i Norge och L. Bender och medarbetare i U.S.A. (Bender, L.—Blau, A. 1937, Bender, L.—Paster, S. 1941, Bender, L. Grugett, A. E. 1952).

Rasmussen undersökte personer, som varit utsatta för sexuella handlingar från vuxna i barndomen. Vid undersökningstillfället, 20 år eller mera efter de sexuella handlingarna, var de vuxna. Det visade sig, att det övervägande antalet (46 av 54) inte hade haft några anpassnings- eller utvecklingsproblem av betydelse. 8 av probanderna, alltså en tämligen hög andel, visade vid undersökningen otillfredsställande tillstånd — tre var psykotiska, en "hysterisk", en "mycket nervös" och tre prostituerade. Rasmussen anför emellertid omständigheter, som starkt talar för att det sexuella traumats roll för den ogynnsamma utvecklingen varit åtminstone tveksam, då hon kunde påvisa andra omständigheter av sådan art, att de i och för sig mycket väl kunde förklara den ogynnsamma utvecklingen.

Bender och hennes medarbetare studerade barn, som haft avvikande sexuella upplevelser. I de flesta fallen rörde det sig om heterosexuella handlingar från vuxna, men en del av barnen hade också haft homosexuella erfarenheter. Bender och hennes medarbetare rapporterar, att barnen visade anmärkningsvärt litet initial ångest, men att sådan kunde utveckla sig i samband med polisutredning och domstolsförhandlingar. På lång sikt anser sig författarna kunna konkludera, att de problem, som flera av barnen onekligen fick i fortsättningen, sannolikt inte haft samband med det sexuella traumat. Hennes material utgjordes av barn, som hänvisats till psykiatrisk vård i samband med att de sexuella handlingarna upptäckts, och i många fall förelåg det mycket allvarliga missförhållanden av olika slag i deras miljö. Som en omständighet värd

att beakta noterar Bender, att inte något av de barn, som haft upplevelser av homosexuell natur, utvecklat något homosexuellt mönster i fortsättningen.

De risker, som man speciellt räknat med i homosexuella sammanhang, torde bestå i risken för "förförelse", alltså risken för att en ung och sexuellt omogen människa genom homosexuella förbindelser skulle fixeras i ett homosexuellt mönster. Som nämnts, fann Bender och hennes medarbetare ej belägg för en sådan utveckling i sina undersökningar. Skäl finnes dock att undersöka, vad man hittills kan säga sig veta om orsakerna till uppkomsten av homosexualitet.

Man kan säga, att det har uppställts tre typer av teorier för uppkomsten av homosexualitet hos människan: Den genetiska teorin, psykologiska teorier, hormonella teorier.

1. Den genetiska teorien får stöd i flera undersökningar. Familjär förekomst beskrivs (t.ex. av Kenyon 1967) i en utsträckning, som bestämt antyder ett genetiskt underlag. Den klassiska undersökningen på detta område har annars gjorts av Kallmann (1952). Han har undersökt tvillingar, som utvalts så, att den ene tvillingen var homosexuell. I de 40 enäggiga paren fann han konkordans i 100 %, medan konkordansgraden i de 45 tvåäggiga paren var låg. Kallmanns undersökning har visserligen kritiserats, och det torde vara klart, att den är behäftad med vissa metodiska fel. Dessa kan dock knappast förklara hela den markanta skillnaden i konkordans mellan en- och tvåäggiga tvillingpar. Även andra genetiska undersökningar har givit resultat, som klart antyder, att en genetisk faktor eller genetiska faktorer är av betydelse för den sexuella inriktningen, även om det eventuellt krävs sammanträffande med faktorer av annat slag, för att en manifest homosexualitet skall uppstå.

2. De psykologiska teorierna för uppkomsten av homosexualitet baserar sig i stort sett på Freuds sexualteori, som han uppställde i arbetet *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* (1905). En förutsättning för Freuds och andra psykologiska teorier är antagandet om en primär bisexualitet, vilket antagande Freud själv har betecknat som en grundval för sin teori. Detta antagande har på senare tid ifrågasatts (se t.ex. Stoller 1972). Freuds teori har vidare utvecklats av senare forskare, tillhörande den psykoanalytiska skolan, och den teori, som nu är den mest omfattade inom denna skola, har skarpast utformats av Bieber och medarbetare (1962). Teorien är rätt komplicerad, men avgörande är en speciell familjekonstellation med en överbeskyddande moder och en fientlig och bestraffande, svag och ointresserad eller frånvarande fader. Bieber finner dock inte denna konstellation i 100 % hos sina homosexuella patienter, och han finner motsvarande situationer i ganska hög frekvens hos en kontrollgrupp av heterosexuella, neurotiska patienter. Schofield (1965) har gjort en omfattande sociologisk undersökning av olika grupper av homosexuella män (en grupp, som befann sig i fängelse för homosexuella brott, en grupp, som befann sig i psykoterapi på grund av problem med anknytning till deras homosexualitet, och en grupp "normala" homosexuella, som varken befann sig i fängelse eller var patienter), och han har jämfört grupperna med kontrollgrup-

per. Han har bl.a. undersökt olika bakgrundsfaktorer, som skulle kunna tänkas ha varit av betydelse för undersökningsfallens homosexuella utveckling. Han fann, att hans homosexuella grupper skilde sig från kontrollgrupperna i det avseendet, att fadern saknats i hemmet under sonens uppväxttid i högre frekvens. Skillnaden är emellertid tämligen liten, särskilt i fråga om gruppen "normala" homosexuella, starkare framträdande i den kriminella och i den neurotiska gruppen. Detta minskar värdet av det gjorda fyndet, då "the absent father" är en i psykiatriska sammanhang berömd person, och det förefaller rimligt att räkna med denna faktor som tämligen ospecifik, endast disponerande för psykiska eller sociala svårigheter. Gebhard och medarbetare skriver också i sitt monumentala arbete "Sex Offenders" (1965), att deras grupp homosexuella sexualförbrytare hade dåliga relationer till fadern i högre frekvens än någon annan grupp, som de undersökte. Detta fynd får emellertid mindre slagkraft, när man finner, att denna grupp också var den, som hade de sämsta relationerna till modern. Flera andra undersökningar har givit likartade resultat, dvs. antydningar om att relationerna mellan barn och föräldrar kan vara av betydelse för uppkomsten av homosexualitet, men inga övertygande bevis.

En inlärningspsykologisk teori har framförts av Harper (1963). Han antar, att en sexualfientlig attityd framför allt från moderns sida kan medföra en rädsla för heterosexuella lekar och senare heterosexuellt beteende, medan homosexuellt beteende inte blir lika tabubelagt och kontakten med barn av samma kön underlättas. Teorien får ett visst stöd av iakttagelserna, att homosexualitet är vanligare i kulturer med en restriktiv attityd till sexualiteten över huvud taget men ovanligare i kulturer med en mera permissiv attityd.

Gemensamt för de psykologiska teorierna för förklaring av homosexualitet är, att man måste antaga, att de faktorer, som bestämmer utvecklingen måste utöva sina verkningar mycket tidigt under utvecklingen — senast före utgången av den s.k. oedipala perioden, dvs. i stort sett före skolålderns inträde — och att det rör sig om förhållanden inom familjen eller primärgruppen. Ingen är tydligen beredd att antaga, att mer eller mindre tillfälliga homosexuella erfarenheter skulle kunna ge upphov till en fixering i homosexuellt beteende. Det skall dock nämnas, att Giese (1964), som själv var homosexuell och hade mycket omfattande och ingående kännedom om de homosexuellas liv, räknar med att homosexuell initiation kan vara av betydelse för inriktningen av det overta sexuella beteendet i homosexuell riktning. Detta kan enligt Giese vara värdefullt, då det underlättar den unges identitetsbildning, vilken är viktig för hans fortsatta psykiska och sociala anpassning.

En omständighet, som utgör ett stöd för uppfattningen, att eventuella psykologiska faktorer måste utöva sin verkan mycket tidigt, är det faktum, att det enligt nästan samstämmig uppfattning är ytterst svårt eller helt omöjligt att med psykologiska metoder påverka den sexuella inriktningen, när den väl har blivit manifest. (Detta utesluter ej, att det i vissa fall kan vara möjligt att t.ex. med beteendeterapi förstärka heterosexuellt och försvaga homosexuellt beteende.)

3. De hormonella teorierna bygger ännu på mycket osäker grund.

Vissa undersökningsresultat tyder på att det finns mindre olikheter i hormonutsöndringen mellan homosexuella och heterosexuella män. Om dessa olikheter kan vara orsak till homosexualiteten eller ett resultat av denna är emellertid ännu en öppen fråga. En forskningslinje, som har givit intressanta resultat, då det gäller vissa arter av försöksdjur, är en neuro-endokrinologisk forskning. Man har funnit, att det sexuella beteendet hos dessa djur styres av funktionen hos vissa strukturer i den främre delen av mellanhjärnan. Funktionen av dessa strukturer bestäms i sin tur av hormonell påverkan under bestämda, kritiska perioder av fosterutvecklingen. Om denna hormonella inverkan uteblir, uppstår det olika former av intersexuella individer eller avvikande sexuellt beteende. Det är naturligtvis äventyrligt att dra slutsatser från djur till människa, då det gäller sexuellt beteende, och man kan ju av etiska skäl ej göra experiment på människa i detta avseende. Emellertid visar vissa naturliga experiment (vissa spontant uppträdande kromosomala avvikelser, komplikationer till nödvändig hormonbehandling av gravida kvinnor) i vissa fall mot att människans sexuella beteende åtminstone i viss utsträckning kan påverkas av hormonella skeenden under fosterlivet. En god sammanställning av hittillsvarande forskningsresultat på detta nya forskningsområde finnes hos Gadpaille (1972).

Sammanfattningsvis kan alltså sägas, att säkra kunskaper om orsakerna till homosexuellt beteende hos människa saknas. Argument kan framföras för att genetiska faktorer, psykologiska faktorer och eventuellt neuroendokrina faktorer kan vara av betydelse. Det kan hända, att det krävs ett sammanträffande av flera faktorer, för att manifest homosexualitet skall uppstå. (Det kanske skall påpekas, att Freud aldrig förnekade betydelsen av konstitutionella faktorer för uppkomsten av störningar av olika slag, ehuru han mest intresserade sig för de psykologiska faktorerna.)

Allmänt kan dock sägas, att de faktorer, som kan vara av betydelse i detta fall måste inverka mycket tidigt — i konceptionsögonblicket, då det gäller de genetiska faktorerna, under fosterstadiet, då det gäller de hormonella faktorerna, eller under de första barnaåren, då det gäller de psykologiska faktorerna. I de åldrar, då hittillsvarande lagstiftning ger skydd mot homosexuella men ej mot heterosexuella handlingar, är alltså enligt samstämmig uppfattning den sexuella inriktningen redan fastställd och omöjlig att påverka i varje fall enbart genom homosexuella kontakter.

Litteratur

- Bender, L.—Blau, A.: *Am. Journal of Orthopsychiatry* 7 (1937), 500.
- Bender, L.—Grugett, A. E.: *Am. Journal of Orthopsychiatry* 22 (1952), 825.
- Bender, L.—Paster, S.: *Am. Journal of Orthopsychiatry* 11 (1941), 730.
- Bieber, I. m.fl.: *Homosexuality*, New York 1962.
- Freud, S.: *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Wien 1905.
- Gadpaille, W. J.: *Archives of General Psychiatry* 26 (1972), 193.
- Gebhard, P. H. m.fl.: *Sex Offenders*, New York 1965.
- Giese, H.: *Der homosexuelle Mann in der Welt*, Stuttgart 1964.
- Harper, R. A.: *Advances in Sex Research* (Ed. H. G. Beigel), New York 1965.
- Kallmann, F. J.: *Journal of Nervous and Mental Diseases* 115 (1952), 283.
- Kenyon, F. E.: *Acta psychiatrica scandinavica* 3 (1967), 224.
- Rasmussen, A.: *Acta psychiatrica et neurologica scand.* 9 (1934), 351.
- Schofield, M.: *Sociological Aspects of Homosexuality*, London 1965.
- Stoller, R. J.: *Archives of General Psychiatry*, 26 (1972), 207.

Bilaga 6 Yttrande angående incestpara- grafen 6 kap 5 § BrB av Carl-Henry Alström

I

Med incest menas sexuellt umgänge mellan nära släktingar och med incest-tabu förbud mot sådana förbindelser. Förbudet vad avser förbindelser inom "kärn"-familjen, dvs. mellan föräldrar-barn och mellan syskon synes vara universellt och gälla såväl civiliserade som s.k. primitiva samhällen. Uppgifter om historiska undantag från denna regel förändrar ej detta förhållande. Förbudet har i varierande grad varit utsträckt till andra grupper av besläktade, biologiskt eller genom giftermål befryndade. Även i vårt land har sådant förekommit. Förbud mot kusingiften försvann ur svensk lag 1845, straff mot sexuell förbindelse svägersvägerska försvann 1937 och mellan änkling och vuxen styvdotter 1947, för att nämna några exempel. Äktenskap mellan halvsyskon kan sedan 1974 ingås mot dispens och sexuell förbindelse mellan ogifta halvsyskon bestraffas ej, de kunna således utan straffrättlig påföljd leva tillsammans i ett fritt förhållande om deras dispensansökan om giftermål eventuellt skulle avslås. I vissa stater i U.S.A. är kusingiften i våra dagar tillåtna, i andra ej och upplösas genom publikt rättsligt ingripande om de eventuellt ingåtts.

I s.k. primitiva samhällen kan förekomma mycket komplicerade och svåröverskådliga schemata över för giftermål "förbjudna" grupper. Detta har varit föremål för intensiva studier av etnografer och antropologer sedan lång tid tillbaka. Denna forskning har dock tvingats till resignation vad gäller incesttabuts uppkomst. På svenska finnes bl.a. av Kinberg och medarbetare (1943) en ambitiös redogörelse för denna forsknings historia och utveckling. Straffen ha också varierat från tid till tid och från samhälle till samhälle, från inget officiellt ingripande alls över böter till dödsstraff. En av de största för incest avrättade grupperna i vårt land under 1600-talet var sväger-svägerska (Alström 1973). I Sverige avskaffades dödsstraffet för incest 1864, men ännu samma år dömdes av 4 personer åtalade och dömda för incest 2 till döden av underrätterna. Någon avrättning för incest har dock ej skett i Sverige under det århundradet, men frihetsstraffen voro stränga.

Kvar står att det föreligger ett universellt förbud, uttalat eller i lag uttryckt mot incest inom den s.k. "kärn"-familjen. Lösningen till att

förstå detsamma ligger utan tvekan på det psykologiska planet, olika straffsatser och rättsliga ingripanden torde vara efterrationaliseringar, i sig själva av sekundär betydelse. De kunna ledas tillbaka till religiösa föreställningar och påbud, vilka liksom profana rättsliga påbud i våra dagar ävenledes äro att betrakta som efterrationaliseringar. Utsträckningen av incesttabu till 7:de släktled motiverades med att Gud vilade sig på 7:de dagen efter att ha skapat världen.

I den fortsatta diskussionen avses med incest sexuell förbindelse främst mellan föräldrar-barn och mellan bror-syster. Den torde vara sällsynt om också betydligt vanligare än vad officiell statistik rörande legalt beivrad incest ger vid handen. Kinberg och medarbetare (1943) referera för Sverige den legala incestfrekvensen 0,5 per 100 000 inv. per år, för andra europeiska länder tal svängande kring detta, lägst för Danmark 0,2 på 100 000, högst för Tyskland 1,3 på 100 000. Lägre tal refereras av Weinberg (1955) från USA och av Maisch (1973) från Tyskland. Stürup (1960) fann vid en noggrann inventering från Danmark att legalt beivrade fall på 100 000 vuxna män åren 1938 resp. 1955 var för större städer 5 resp. 8, för mindre städer 9 resp. 16, för landsbygd 21 resp. 14. Stürups beräkningssätt är givetvis i sammanhanget mest adekvat. De återgivna fluktuationerna torde inte återspegla verkliga sådana av incest ute i samhället. Stürups siffror ligger verkligheten närmare än tidigare refererade, med reservation även här för stora "mörker"-tal.

Den verkliga frekvensen incest ute i samhället känna vi ej. Tillförlitliga intervjuundersökningar saknas. Kinsey (1948, s. 588) anger i sitt stora arbete "Sexual Behaviour in The Human Male" att heterosexuell incest förekommer oftare "in the thinking" hos kliniker och socialarbetare än i verkligheten. Hans fall, skriver han, representera alla socialgrupper, men äro så få att några slutsatser ej kan dragas. Det är dock att beklaga att Kinsey inte anger antalet fall, ty även ett lågt sådant vore givetvis av intresse att få veta. Kinsey kritiserar slutsatser dragna från selekterade grupper. Som exempel må nämnas en undersökning av Stransky (1933) som intervjuade 174 kvinnliga patienter, vilka sökt för neurotiska besvär. Av dessa angav 5 % incest eller incestförsök, främst från fäder. Endast ett fall följdes av åtal. En sådan frekvens torde vara för hög men det är att märka att Kinsey och medarbetare senare i "Sexual Behaviour in The Human Female" (1953 s. 117—120) giva siffror med vars hjälp — reservation för svårighet att tolka tabellerna — kan beräknas sexuellt närmande från fäder eller bröder, dvs. incest, till cirka 1 % av de intervjuade kvinnorna före puberteten. Märkligt nog avhandlas inte incest av förf., termen t.o.m. lyser med sin frånvaro i detta arbete från 1953. Däremot avhandlas på flera sidor sexuell kontakt med djur, främst hundar. Märkligt nog ha 1,5 % av de intervjuade kvinnorna — representerande den vita befolkningen — haft sådan kontakt före puberteten, och 3,6 % efter denna.

I "Sex Offenders" publicerat 1965 från Kinsey-gruppen av Gebhard och medarbetare diskuteras däremot mycket ingående incest, utgörande cirka 8 % av de av förf. analyserade 2 111 avdömda sexualbrotten hos vita män. Antalet incestfäder är 137, en mycket heterogen grupp, varav

knappt 1/5 hade relation till döttrar eller styvdöttrar som voro 16 år och äldre. Incestbröder äro ett fåtal. För en kontrollgrupp omfattande 477 vuxna vita män redovisas 0 % far-dotter incest, 0,2 % bror-syster, samt coitus med kusin 3,4 %, vilket senare anges som incest. Med all reservation för svårigheten att siffermässigt analysera Kinseygruppens olika serier, torde dock siffrorna vunna på den kvinnliga serien (från 1953) komma verkligheten närmast. Den legalt beivrade incesten även i USA med de där gällande hårda straffen, är en bråkdel av de verkligen inträffade. Majoriteten av incestfallen synes gälla minderåriga kvinnor.

II

Den legalt beivrade incesten är visserligen sällsynt men de mest ingående kunskaperna om incestrelationen är vunna på rättspsykiatriskt undersökta material. Det mest omfattande och noggrant analyserade, torde vara det av Kinberg och medarbetare (1943) publicerade. Den största gruppen i detta är far-dotterincest — 86 fäder med en eller flera döttrar, därefter bror-syster — 26 bröder, och ett fåtal mor-son — 2 fall. Denna relativa fördelning återfinnes i de flesta undesökningar. Då man i gångna tider talade om incest avsågs i allmänhet vuxna personer. I företagna undersökningar av legalt beivrad incest från våra dagar visar sig i far-dottergruppen, att de kvinnliga kontrahenterna ha en förvånansvärt låg ålder. I Kinbergs material är 15 % av döttrarna under 11 års ålder vid incestens början; fall ned till några års ålder redovisas, median och genomsnitt ligger vid 13 år. Majoriteten av fäderna är mellan 30—50 år gamla. Liknande siffror redovisas av tyska författare och samma förhållanden fann Alström (1973) likaledes på ett svenskt rättspsykiatriskt material omfattande 246 incestfäder och 65 incestbröder. De få fallen av mor-son incest, till antalet 4, voro också här av särpräglad natur och bortses ifrån.

Det av Alström (1973) redovisade materialet av far-dotter incest bestod av vid Kriminologiska centralarkivet, Rättspsykiatriska kliniken, Stockholm, 246 konsekutivt registrerade fäder hänvisade till rättspsykiatrisk undersökning under åren 1934—52. En vägrade medverka, har dock medtagits enär tillräckliga uppgifter erhöles via dotterns rättspsykiatriska undersökning. Vid efterforskning framkom att 5 fäder frikändes eller åtal nedlades. I samtliga fall fann Alström vid genomgång av akterna så stor sannolikhet för att incest förelegat att de medtogs i undersökningen. I ett nedlagt fall förelåg t.ex. graviditet med partus, där incestdottern avled före det målet avgjorts. I ett fall hade fadern först erkänt, sedan nekat. Härmed är ingen kritik utsagd mot respektive domstolars och åklagares ställningstagande, det var präglat av humanitet och åtgärderna synnerligen förnuftiga. Det är endast ur statistisk synpunkt det må sägas, att i åtskilliga andra fall kunde mer bärkraftiga skäl tyckas föreligga för ev. frikännande än i dessa fem. Beräkningar ha också gjorts med och utan de 5, skillnaden är negligerbar. Vid vissa beräkningar, t.ex. vid jämförelse avseende påföljd, ha de uteslutits. De ha ju inte erhållit någon påföljd. — I undersökningen har uteslutits ut-

ländska medborgare på mer tillfällig vistelse i Sverige. De voro få under denna period.

Fäderna i de 246 familjerna ha haft sexuell förbindelse med en eller fler döttrar. Vid incestens början var 2/3 av fäderna under 45 år, endast 1/5 voro över 50 år. Döttrarna voro vid incestens början minder- och underåriga, liksom i Kinbergs undersökning ned till en förvånansvärt låg ålder, och endast 7 % voro över 18 år. Incesten hade i regel börjat med s.k. petting, som blivit alltmer avancerad eller redan från början varit det, och som i 2/3 av förbindelserna synes ha utvecklats till verkliga samlag. En vanlig utveckling var, att ett från början positivt förhållande bröts då dottern kommit upp i puberteten och vänt sig ut mot jämnåriga. Ofta med svartsjuka från fadern som följd. — I nära 1/2 av förbindelserna hade dessa varat 3 år och längre, och 5 % hade varat mer än 10 år. Det är alltså fråga om rätt långvariga förbindelser. Det synes knappast möjligt, att en majoritet av förbindelserna kunnat upprätthållas så lång tid med grovt våld från fädernas sida. Skildringarna vid domstolsförhandlingar präglas emellertid av en allmän "nedklassning" av fäderna och incesten som sådan. Det är märkligt, att om också en minoritet, dock 10 % av döttrarna mot en sådan press kunnat vittna om positiva förhållanden till sina fäder och vid förhören sökt skydda fadern. Utan tvekan ha fäderna utnyttjat sin auktoritet, men att detta skett under brukandet av grovt våld var av allt att döma ej vanligt, vad gäller fysiskt sådant ovanligt. Det var då fråga om särpräglade fall, som skilde sig från gruppen i övrigt. Brutalitet och familjedespotism finnes omvittnad hos ca 1/3. Emellertid större delen av incestfäderna synes icke ha brutala tendenser, 36 % ha betecknats som "beskedliga" och mer saktmodiga. Nära 10 % har särskilt betecknats som "normala", vad nu det egentligen kan innebära, i varje fall ha några nedvärderande omdömen ej givits.

Socialt-ekonomiskt var incestfäderna vid åtalstiden en selektion nedåt, dock ej så utpräglad som Kinberg och medarbetare fann i sitt material hämtat från åren 1929—37. De jämföra sitt klientel med de berömda s.k. "vargbarnen" påträffade i Indien (Kinberg et al., s. 321, 323), beskrivna av Kellogg (1931, 1934) m.fl. Det förelåg emellertid en högre frekvens av trångboddhet, alkoholism och kriminalitet hos incestfäderna som grupp jämfört med den allmänna populationen, varvid standardisering för ålder, civilstånd, bostadsort och vad gäller arbetets tillhörighet till näringsgren skett. Frekvensen personer med "ospecificerad verksamhet" såsom diversearbetare var högre än i den allmänna populationen, 16 % mot 1—2 % (Folkräkningen 1950, del VI). Till stor del är dock gruppen arbetare väl yrkesutbildad, och av samtliga fäder ha 2/3 positiva arbetsvitsord. De nämnda faktorerna kunna ej rimligtvis sättas på något enkelt sätt i samband med incesten — ty majoriteten av incestfäderna voro *icke registrerade i straffregistret*, cirka 3/4. Och majoriteten hade *icke alkoholproblem*, cirka 4/5. Och drygt 1/2 av incestfamiljerna kunde *ej* betecknas som *trångbodda* (Johansson och Borgnäs, Bostäder och boendeförhållanden i Sverige 1945—1960, s. 161). Med trångboddhet avses mer än 2 personer boende per rumsenhet. Så definierad var 1945 cirka 1/4 av alla hushåll som förestods

av gifta samboende män trångbodda i den allmänna befolkningen.

Den kriminalitet, som förekom registrerad före åtalet för incest var vanligtvis egendomsbrott med kortare straffpåföljder. Även våldsbrotten voro av enklare slag givande påföljder från 1 till några månaders fängelse eller straffarbete i samtliga 6 registrerade fall. Av intresse är att notera, att de före inceståtalet registrerade sedlighetsbrotten voro få, till antalet 7. I ett fall förelåg tidigare incest med dotter, i 1 fall otukt med minderårig styvdotter "vid något tillfälle" — påföljd 3 års straffarbete, i 4 fall otukt med minderårig flicka med påföljd frihetsstraff 1 till 6 månader. Ett fall av horsbrott då hustrun var gravid, medförande 5 månaders fängelse, villkorlig dom, vittnar om en svunnen tidsepok.

Vid utredningarna framkom s.k. pedofila tendenser dvs. sexuell dragning till minderårig hos ytterligare ett tiotal fäder, utöver de ovan nämnda, vilka dömts härför. Vid den senare mycket långa uppföljningen förekom i kriminalregistret ytterligare 7 fall av otukt med minderårig, varav 2 med styvdotter. Pedofila tendenser i vanlig bemärkelse föreligga inte hos den stora majoriteten av incestfäderna och kan inte förklara hurusom incestspärren genombrytes. Bundenheten till deras minderåriga döttrar synes vara av annat slag och undergår en utveckling då döttrarna bli äldre som ej är karaktäristisk för pedofili. I åtskilliga fall förelåg positiva förhållanden till äldre döttrar.

Av 59 kända och analyserade graviditeter vid far-dotter incest avbrytes 9 med legal abort, 3 med spontan eller illegal. Dödfödsel eller död i anslutning till förlossningen sker i 10 fall och i ytterligare 2 fall dödas barnen omedelbart efter förlossningen. I 3 fall avlida barnen efter dagar till några veckor efter förlossningen. I 32 fall äro barnen livsdugliga. Borträknas legala aborter och barnamord sluta således 1/3 av graviditeterna fatalt, till synes spontant. De båda fallen av barnamord representera på ett tragiskt sätt den oerhörda psykiska press, som en incestgraviditet innebär. I båda fallen förelåg positivt förhållande mellan far och dotter.

I båda fallen var hustrun död, dottern s.a.s. trätt i hennes ställe, "leva som i äktenskap", god ekonomi, ej trångbott, socialt skötsamma, frånsett incesten ej kriminalitet. Påföljden blev 7 års straffarbete för den ene incestfadern, resp. strafffrihet och psykiatrisk sluten vård för den andre, vilket märkligt nog med tanke på övriga fall från den tiden, ej blir längre än 2 år i sluten vård och 2 år som försöksutskrivnen i arbete. Trots uruselt intelligenstestresultat och klassning som djupt oligofren vid undersökningen vid åtalet, sköter han sig på sjukhuset på ett föredömligt sätt, duktig och omtyckt, visar initiativ och god ekonomisk förmåga även efter utskrivningen från sjukhuset, vilket står i skärande kontrast till testresultatet.

Påföljden av incestbrottet blev för de incestfäder som förekom i straffregistret betydligt allvarligare än för övriga brott. Av de 241 dömda blev 54 % straffade. Av dem erhöll 9 % villkorlig dom och av de övriga nära hälften mer än 4 års straffarbete eller fängelse, och 1/3 av dessa återigen avtjänade så långt frihetsstraff, dvs. 15 % av samtliga straffade. Det skall dock framhållas, att under den 22 år långa perio-

den en förändring mot kortare strafftider skedde. Alla med villkorlig dom återfinnas således inom periodens senare hälft. Straffade och strafffria förekomma i samma utsträckning i straffregistret före inceståtalet, dvs. 3/4 förekom icke i straffregistret. Av 110 straffriförklarade fick 3 öppen psykiatrisk vård, för 1 har handlingar ej kunnat uppsåras. Av övriga 106 tillbringade 35 % i sluten psykiatrisk vård mer än 4 år, 15 % mer än 9 år, 1/2 av dessa senare mer än 15 år. Ej så få blevo steriliserade eller kastrerade.

I den redovisade gruppen far-dotter incest från tidsperioden 1934—55 var 11 procent av döttrarna över 20 år vid incestens slut. Majoriteten av dem voro alltså minder- och underåriga. I den brottsbalk, som trädde i kraft 1965 avhandlas incest endast i 6 kap. 5 §, den gäller vuxna personer och avser samlag. Se Beckman, Holmberg et al. (1968). Den stora majoriteten av incestförbindelser, med minder- och underåriga, som i tidigare undersökningar kunde nås via officiell statistik, är sedan 1965 svårtillgänglig för undersökning. Dessa fall dömas nu enligt paragrafer, som beakta den kvinnliga partens minder- och underårighet samt beroende eller vårdnadsställning i förhållande till den manliga, och då oberoende av biologiskt släktskap eller ej. Detta är logiskt och rimligt. Enligt officiell statistik och via registerdata skulle således det tidigare minder- och underåriga incestmaterialet ej kunna spåras. Att en stor del dock kan det, beror på att domstolarna likväl ibland åberopa incestparagrafen i dessa fall. En analys av det genom sexualbrottsutredningens försorg insamlade incestmaterialet, dömt enligt 6 kap. 5 §, visar för den sista 10-årsperioden, 1965—74, emellertid, att det till strukturen ej skiljer sig från tidigare bearbetade vad gäller döttrarnas ålderssammansättning. Vid den beivrade incestens början var 73 % av döttrarna under 15 år, 4 % var 18 år och över. Vid incestens slut var en majoritet, drygt 80 % av döttrarna under 18 år och i 30 % av samtliga *far-dotter relationer* hade fullbordat coitus ej förekommit. Av samtliga 64 *fäder* som registrerats enligt 6 kap. 5 § hade 22 % gjort sig skyldiga till avancerad petting, men fullbordat samlag hade ej förekommit. I 3 fall hade incestrelationer — registrerade under en 10-årsperiod — resulterat i graviditet.

Så gott som samtliga fäder hade förutom enligt 6 kap. 5 § registrerats enligt 3 § eller 4 § på grund av dotterns ålder och därmed fått strängare straff. Åtta fäder hade emellertid dömts enbart enligt 6 kap. 5 § vad avser incesten, men 5 av dessa skulle ha dömts som majoriteten enär incestdöttrarna var under 15 resp. 18 år. Endast i 3 fall var incestdottern över 18 år — nämligen 23, 26 resp. 30 år gamla — och endast för dessa, dvs. för 5 % av samtliga fäder vore incestparagrafen 6 kap. 5 § enligt lagens mening uteslutande tillämplig.

Under perioden 1965—74 blev av 38 rättspsykiatriskt undersökta och dömda incestfäder 1/3 straffria, resten straffade. Av de senare fick 1/5 villkorlig dom eller skyddstillsyn, övriga vanligtvis fängelse. Ca 1/2 av de senare dömdes till mer än 2 års frihetsstraff men endast 1/4 avtjänade så långt straff. — Av 13 "straffria" fick 1 öppen och 12 sluten psykiatrisk vård. Vårdtiden var för 2 mellan 1—2 år, för övriga mindre än 1 år, i regel skedde försöksutskrivning mycket snart efter intag-

ningen på sjukhuset. — Av 26 incestfäder, icke rättspsykiatriskt undersökta, fick 10 villkorlig dom eller skyddstillsyn, resten frihetsberövande. Hälften av dessa dömdes till strafftider 2 år och mer, villkorlig frigivning tillämpades i stor utsträckning. Två personer avtjänade 2—3 år, endast en person avtjänade hela strafftiden.

De båda rättspsykiatriskt undersökta materialen av far-dotterincest för perioderna 1934—55 och 1965—74 synes till sin struktur icke skilja sig mycket. Läggas till det senare även de icke-rättspsykiatriskt undersökta blir det inte heller någon egentlig skillnad. Detta gäller fädernas resp. döttrarnas ålder, alkoholproblem och kriminalitet bland fäderna — något högre frekvens registrerade i kriminalregistret under den senare perioden. Den senare periodens incestfäder synes ekonomiskt och bostadsmässigt vara i bättre läge än den tidigare periodens. Detta torde dock återspegla den förändring som skett i hela samhället.

Vad som påtagligt förändrats är påföljden. Under den tidigare perioden fick de straffria mycket långa vårdtider i sluten vård, under den senare perioden kan vårdtiden räknas i månader. En påtaglig lindring har också skett för de straffade vad gäller påföljden. Dock ej lika påtaglig, ty även under den senare perioden utdömas fleråriga frihetsstraff. Man kan ej värja sig för intrycket, att vad gäller de straffade en viss nyckfullhet i fråga om de utdömda straffens stränghet föreligger. Till synes analoga fall kan i ett område av landet dömas till både avsättning från tjänst och strängt straff, i en annan del av landet bestämmes särskilt att avsättning ej skall ske, i båda fallen hade vederbörande mycket positiva vitsord från sina tjänster.

I ett fall kan påföljden bli skyddstillsyn och sociala stödåtgärder, i ett annat dömes till flerårigt frihetsstraff. Viss variation i fråga om rättspsykiatriskt bedömande är ofrånkomlig, enstaka fall bli redan i samband med den rättspsykiatriska undersökningen föremål för engagerad och framgångsrik terapi, t.o.m. s.k. familjeterapi. I flesta fall saknas dock resurser till något sådant. De något skiftande kriminalpolitiska åtgärderna gentemot de straffade liksom de psykiatriska gentemot de straffriförklarade är fullt begripliga med tanke på hur sällsynta dessa fall äro, därmed givande mycket begränsat erfarenhetsunderlag såväl för den enskilda domstolen som för den enskilda läkaren.

I hela 10-års materialet 1965—74 finnes endast 9 bröder registrerade enligt incestparagrafen för förbindelse med en eller flera systrar, samtliga helsyskonförbindelser. Endast en syster hade åtalats, detta syskonpar var i 35- resp. 40-årsåldern då de träffas, kortvarigt positivt förhållande utvecklas, avbrytes då myndigheter till synes motvilligt taga upp anmälan — båda få villkorlig dom. Båda ha positiva sociala vitsord, ingen kriminalitet varken före eller under 9-årig observationstid. — I 7 fall dömes till skyddstillsyn. — Två fall av incestgraviditet anmäles från sjukhusen då kvinnan vid förhör efter förlossningen erkänner incest, en är 18 år gammal; en är 14 år gammal och hennes incestbroder 17 år vid åtalets väckande. — I ett fall dömes 22-åring för incest samt för våldtäkt resp. försök därtill i spritpåverkat tillstånd av 17-årig syster. Han föredde efter värnplikten i samband med påtagliga alkoholproblem en egendomligt snabb asocial utveckling med huvudlösa små-

stölder och bedrägerier. Detta brytes vid åtalet, då han dömes till sluten psykiatrisk vård vilken varar ett år, därefter försöksutskriften under ett år. Sjukhuskontakten med psykoterapi och socialt stöd torde utan tvekan för hans del möjliggjort den positiva sociala utveckling som skedde och därefter under ytterligare 8 års observationstid ingen kriminalitet. — Så gott som samtliga fall voro åtalade i 10-årsperiodens början, endast 2 under de sista 5 åren. Det kan bero på slumpen, men kan också tyda på att fall av incest mellan helsyskon i stigande utsträckning tagas om hand på annat sätt än genom åtal. Det allmänna intrycket av denna lilla serie är, att domstolarna sökt handlägga dessa fall på ett för parterna skonsamt sätt, och med åtgärder som i fortsatta utvecklingen visat sig gynnsamma.

I skarp kontrast härtill står den stränga behandling av de 65 bröder rättspsykiatriskt undersökta under 22-årsperioden 1934—55, även om en humanisering kan skönjas mot slutet av den perioden. Ej rättspsykiatriskt undersökta — kan skattas till ett 30-tal — ha ej blivit uppspårade och uppföljda. Av de 65 rättspsykiatriskt undersökta blev en frikänd på sitt nekande, av 21 till straff dömda erhöll 10 villkorlig dom, 6 fängelse under 2 år, resten mellan 2—5 år. Endast 2 avtjänade dock så långt straff som 4—5 år. Av de 43 "straffria" överlämnades 5 till öppen psykiatrisk vård, 38 till sluten sådan. För de senare har journalerna kunnat spåras till resp. sjukhus i 36 fall. Vårdtiderna blev påfallande långa, för drygt hälften mer än 5 år, för 7 mer än 10 år varav 4 mer än 20 år. Detta kan synas något egendomligt, enär så gott som alla i sina journaler få övervägande positiva vitsord. Det var alltså på den tiden "förmånligare" att dömas till fängelse än erhålla "strafffrihet". Av de straffriförklarade förekom vid observationens slut 23 % i kriminalregistret för andra brott än incesten, av de straffade 19 %. Observationstiden var mycket lång, 15 till 36 år vid 1970 års uppföljning. Ett fall av sexualbrott (otukt med styvbarn) tillkom genom den senare jämfört med 1960 års. Vid 1970 hade 84 % av bröderna kommit över 40 års ålder, de flesta av dem över 50. Vid incestens slut var 1/3 av systrarna över 18 år och 70 % 15 år och äldre. Av 10 spårade graviditeter slutade 4 fatalt med dödfödsel eller död strax efter förlossningen.

Av de 36 uppspårade, på sjukhus vårdade, blev 2/3 steriliserade, ingrepp som då vanligen sattes som villkor för utskrivning eller försöksutskrivning. Ej sällan föreslogs redan i de rättspsykiatriska utlåtandena sterilisering. Jämförelsevis få fall av kvinnor blevo emellertid även vid den tiden åtalade, därför ej heller rättspsykiatriskt undersökta, och om så skedde vanligen mildare bedömda än bröderna, ej blott på grund av att de voro yngre. En ung kvinna, 19 år, blev dock redan under den rättspsykiatriska undersökningen övertalad till sterilisering och överförd till sjukhus där ingreppet gjordes, alltså före det dom avkunnats i målet.

Vid studium av akten är det svårt att hitta annat skäl till operationen än att hon varit med om incest. Åtgärden måste betraktas som ett övergrepp. Jämför påföljderna för denna unga kvinna, fängelse 3 månader som avtjänas, med villkorlig dom för den tidigare refererade

ca 35 år gamla kvinnan tillhörande perioden 1965—74. Ingen av dem förekom varken före eller efter incesten i kriminalregistret. Observationstiden för den yngre var 22 år, för den äldre 9 år. Socialt positiv utveckling förelåg hos båda.

Vid jämförande studium av akterna för incestfallen bror-syster under de två perioderna 1934—55 och 1965—74 är det som att se in i två vitt skilda världar. Man skulle kunna tro, att det tidigare materialet vore särskilt kriminellt belastat. Så är det emellertid inte, enär 90 % ej förekommer i straffregistret före åtalet för incest. För smärre tillgrepp hade 4 erhållit villkorliga domar med en till några månaders fängelse i 3 fall och 6 månaders straffarbete i ett fall, då 19-åring bl.a. tillgriper motorbåt vilket bedömes som "grov stöld å sabbatstid". Straffarbete i 9 månader hade en erhållit för förfalskning av släktings sparbanksbok, denne blir i fortsättningen under 28 års observationstid 3 ggr dömd för bedrägeri och förfalskning av mindre slag. En hade dömts till 3 års straffarbete för dråp, begånget i berusat tillstånd. Han hade fortsatta alkoholproblem, för vilka han dock blev föremål för hjälpåtgärder. Under den fortsatta nära 30 år långa observationstiden förekommer han ytterligare en gång i straffregistret med fängelse i 3 månader för misshandel begånget i alkoholpåverkat tillstånd. För övrigt synes han socialt ha kunnat sköta sig.

III

I vissa europeiska länder saknas straffbestämmelser för incestförbindelser mellan vuxna. Detta framhölls av Kinberg och medarbetare 1943. De ansåg att detta borde vara förhållandet även i Sverige, enär de inte kunde finna något skäl att kriminalisera dylika förbindelser enbart på grund av parternas släktskap. Analys av tillgängliga data, som exempelvis de ovan redovisade materialen, visar också huru ytterligt sällsynta sådana legalt beivrade fall äro. De sakna helt praktisk betydelse, fränsett det individuella meningslösa lidande som åsamkas dessa få personer genom åtalet och varom akterna nogsammt bära vittnesbörd.

Incestrelationer däremot där den kvinnliga parten är minder- eller underårig inordnas 1965 i brottsbalken på ett naturligt sätt i den grupp, där den kvinnliga parten, oberoende av släktskap, är i beroende eller vårdnadsställning; straff utmätas med hänsyn härtill. Då det gällde sådana incestfall — med underårig — framhöll Kinberg och medarbetare det meningslösa, och från deras utgångspunkter orimliga med straffrättsliga åtgärder. Straffet mot den manlige parten betraktade de som en "primitiv hämnadeakt" från samhällets sida. De framhöll också, och med rätta, att all uppståndelse i samband med inceståtalet kunde förorsaka döttrarna mer skada än själva incesten. Den var inlagrad i en familjesituation, som i stället i sin helhet skulle ha varit föremål för stöd och hjälpåtgärder från olika sociala myndigheter, såväl av terapeutiskt som profylaktiskt slag.

Kinbergs och medarbetares bearbetning ligger snart 40 år tillbaka i tiden, den måste ses s.a.s. ur historisk synpunkt. Deras förordande av överförande till psykiatrisk vård kunde i praktiken få mer skadlig

effekt än "straff". Och detta beroende på att sjukhusvården vid den tiden som regel blev mycket lång jämfört med de trots allt kortare fängelsestraffen. Deras diskussion om sterilisering av s.k. oligofrena är också ett barn av sin tid. Rättpsykiatrin hade emellertid då "trubbiga" instrument till förfogande vid sin människobedömning, för att inte tala om de kriminalpolitiska och socialpolitiska möjligheterna. Bortsett härifrån var Kinberg och medförfattare i viktiga avseenden långt före sin tid med sina reformförslag. Det första systematiska försöket att helt ersätta straff med behandling kom långt senare. Det synes ha inletts under 1960-talet i Canada vid McGilluniversitetet i Montreal, då incestfamiljer gavs sociala stödåtgärder och psykoterapi omfattande hela familjen. Det publicerade materialet är visserligen litet, men tillvägagångssättet och resultatet synes lovande (Kennedy och Cormier 1969). Man får emellertid inte glömma att vad gäller vårt land, så har sedan 1940-talet en betydande utveckling skett. Vi ha haft tillkomsten av psykiatriska kliniker, barn- och ungdomspsykiatriska kliniker och öppna mottagningar. Vi ha haft tillkomsten av familjerådgivningsbyråer för barn, ungdom och vuxna. Det har skett en utökning av sociala vårdresurser på flera fronter. Många fall av sexualbrott mot minderåriga, däribland incestfall, torde i dag ej gå till åtal. De fångas i stället upp på nämnda nivåer med möjlighet till omedelbart och skonsamt omhändertagande. Även om detta helt systematiskt genomfördes, kan dock räknas med ett mindre antal fall där åtal ej kan undvikas, t.ex. på grund av annars svårbemästrade behandlingsproblem. Även kriminalpolitiskt har en betydande utveckling skett under sista decennierna mot ett alltmer nyanserat påföljdssystem, som ej stod till buds vid 1940-talets början.

IV

Vid släktgiften ökar statistiskt sett risken för s.k. recessiva sjukdomar bland avkomman. Två personer, själva friska men som äro heterozygoter dvs. ha anlaget för en sådan sjukdom i enkel dos, kan få barn med anlaget i dubbel dos, ett från vardera föräldern. Av barnen kan förväntas att 1/4 på så sätt äro homozygoter och få sjukdomen i fråga. De släktgiften som man ur samhällets synpunkt i praktiken har att räkna med är kusingiften, som torde kunna skattas till ca 1 % av samtliga giften, något olika i olika regioner av landet. Åkesson har i bilaga 7 av Familjelagssakkunnigas betänkande, SOU 1972: 41, givit en instruktiv översikt av dessa förhållanden. Risken för halvsyskon resp. helsyskon likom far-dotter, är 2 resp. 4 ggr större än kusinförbindelser att få sjuka barn. Rent teoretiskt kan vi påstå, att risken för barn med recessiva sjukdomar är större för kusingiften än för giften mellan obesläktade i befolkningen. Trots många undersökningar som generellt visat "en förhöjning av såväl dödlighet som sjuklighet bland barn födda i kusin-äktenskap" så, vi citera Åkesson, "är det av vikt att betona, att statistiskt signifikanta avvikelser endast har observerats i mycket stora serier: skillnaderna är om än signifikanta relativt små".

Att jämföra siffror erhållna från olika serier kan också vara vanskligt. År 1967 publicerade Kumar och Swaminathan en studie av en

indisk population med högt ingifte. De uppgav att 15 % av graviditeterna i en kusingiftesgrupp slutade med abort eller dödfödsel mot 3 % i en grupp icke besläktade. Den senare siffran är t.o.m. påtagligt lägre än genomsnittet för hela Indien enligt officiell statistik. Orsaken härtill förmodas av författarna vara en jämförelsevis högre medicinsk och social standard i det undersökta området. Av data i författarnas arbete kan uträknas, att antalet graviditeter per kusinfamilj är 4,7 och per familj icke besläktade 4,2. Det kan vidare med hjälp av data i deras tabeller ses, att de okritiskt accepterat en felräkning på en decimal vad gäller obesläktade familjer, där i själva verket 30 % av alla graviditeter slutade med abort eller dödfödsel, ej 3 % som de beräknat. Drages även ifrån senare döda ha kusinfamiljerna i genomsnitt 3,1 barn per familj, icke besläktade 2,6 barn per familj, som komma upp i vuxen ålder. Av det förhållandet, att kusingiften visar sig endast ha 1/2 så många dödfödsel och aborter som icke besläktade, får man icke draga slutsatsen att genetisk effekt av släktgiften ej skulle föreligga. Om den också är liten, så är det rimligt antaga att den finns där. Det kan vara så att författarnas material är olämpligt som studieobjekt, orsakssambandet kan vara beslöjat av miljöfaktorer. Kusingiftena torde — som i Sverige i gångna tider (Alström 1958) — i större utsträckning rekryteras ur ett ekonomiskt bättre ställt socialskikt än de obesläktade. Några slutsatser kunna ej dragas, förrän man standardiserat grupperna med hänsyn till sociala förhållanden.

Vi återgå till den ovan tidigare förda diskussionen rörande den genetiska effekten av olika släktskapsgrader. Vad gäller risken för incestgraviditeter mellan halvsyskon resp. mellan syskon, skulle vi alltså endast behöva multiplicera den visserligen osäkra men låga faktorn — på empirisk väg skattad — med 2 resp. 4. Men så enkelt blir det inte, ty det befruktade ägget i en incestförbindelse har, alldeles bortsett från den genetiska faktorn, ej samma chans att utvecklas till ett friskt barn som t.ex. i kusingiften. Modern till incestbarnet är utsatt för ett socialt tryck av samma slag, som den ogifta modern vid t.ex. sekelskiftet, men kan sägas utan överdrift, mycket hårdare. Vid sekelskiftet var ännu 1/3 av alla mord i landet s.k. barnamord, begångna av unga ogifta kvinnor på sina nyfödda barn. Frekvensen provocerade aborter bland dessa unga ogifta gravida vet vi ej, endast att den kan skattas som mycket hög. Att "misslyckade" abortförsök med åtföljande fosterskador måste ha resulterat i defekta och sjuka barn är rimligt. Att hänföra allt detta till genetisk "mindervärdighet" hos en socialt sedimenterad befolkningsgrupp är ej rimligt.

Ovan angivna förhållanden, det sociala tryckets effekt, måste man ha klart för sig, då man skall bedöma de små serier av incestbarn, som finnas publicerade, se t.ex. Morton & Neel (1967), Seemanova (1972). Det finnes övernog skildringar av incestbarn med helt normal utveckling, hög intelligens och social kapacitet. Vi behöva inte gå tillbaka ända till Kleopatra, resultatet av generationers syskongifte, för att visa det.

Sådana helt "normala" finnas representerade i alla incestbarnserier. Men utan tvekan har incestgraviditeter en starkt förhöjd frekvens av

aborter, dödfödda, defekta och sjuka barn. Sådana material äro, ur genetisk-teoretisk synpunkt beklagligt nog, av ovan nämnda skäl olämpliga till studier av ingiftets genetiska effekt. Emellertid, dessa material äro ytterligt små, och ur populationsgenetisk synpunkt sakna de helt betydelse.

Den absoluta majoriteten recessivt sjuka ute i samhället födes av icke besläktade föräldrar. I familjer, där ett sådant barn fötts, är risken 1/4 för att nästa barn ävenledes skall vara sjukt. Trots denna höga arvsrisk är det otänkbart att här kriminalisera fortsatt barnalstring, än mindre sexuellt umgänge. Den "arvsbiologiska" risken, vad gäller recessiva sjukdomar och det är sådana det här är fråga om, är hos nära besläktade i genomsnitt vida mindre. Och skulle de nu mot förmodan föda ett recessivt sjukt barn, så finnes ej anledning att med hänsyn till deras släktskap sätta dem kriminalpolitiskt i särställning bland alla familjer i samhället med sådan risk, och bland vilka de äro i försvinnande minoritet.

Ovanstående diskussion kan synas omständlig, dessutom av enbart akademiskt intresse. Den försvarar dock sin plats, ty av alla eftertionaliseringar, alltfrån de gamla etnografernas förklaringsförsök vilka slutat i resignation, så är det "arvsbiologiska" argumentet det sista tillskottet i den långa raden av eftertionaliseringar. Man har t.o.m. velat förklara incesttabuts uppkomst med att redan våra tidiga förfäder observerat ingiftets ogynnsamma effekt. Det är inte rimligt att de gjorde det. Incesttabut är mycket starkt även hos s.k. primitiva folk, som ej ha sambandet mellan samlag och barnafödande klart för sig. Malinowski (1952) ger groteska exempel härpå. De gamla semitiska folken hade av allt att döma detta samband klart. I deras utläggningar av incesttabut talas emellertid ingenstades i Bibeln om avkommans beskaffenhet. Där- emot talas med starkt emotionellt engagemang om "blottandet av blygd" dvs. själva samlaget.

V

Ett faktum är, att en universell kraftig spärr mot incest i "kärn"-familjen — i vissa länder än i dag omfattande även kusiner — förekommer. Alla skäl talar för att den är av djupgripande psykologisk natur, starkt emotionellt laddad. Vissa författare tala om vidskeplighet, men det för inte heller den vetenskapliga diskussionen framåt, är snarast uttryck för en irriterad resignation över att ej ha funnit gåtans lösning. Det, som hållit denna spärr vid liv i mänsklighetens historia, kan inte vara de högeligen varierande straffsatserna. Här är inte platsen till utläggning av olika psykologiska teorier. Några iakttagelser från kibbutzer i Israel är dock av intresse att referera, naturiakttagelser, som kunna väsentligt bidra till den teoretiska diskussionen. Barnen leva där i stora grupper i mycket intim kontakt med varandra, precis som syskon i en vanlig familj. Några restriktioner med avseende på sexuella lekar och samliv barnen emellan utövas ej av de vuxna, tvärtom är en mycket liberal attityd därvidlag rådande från de vuxnas sida. Shepher (1972) har studerat 2 769 äktenskap och inget av dessa hade ingåtts mellan personer,

som vuxit upp i samma grupp sedan födelsen. I 13 fall hade äktenskap ingåtts mellan personer i samma grupp, men i samtliga av dessa hade ett avbrott skett i gruppstillhörigheten. Shepher drar den rimliga slutsatsen, att det synes föreligga en kritisk period mellan födelsen och 6 års ålder i människans liv, under vilken präglas det mönster som i vuxen ålder gör sig gällande vid val av sexualpartner. En studie av Spiro från 1958 av kibbutzbarnens utveckling och beteende ur sexualpsykologisk synpunkt belyser på ett intressant sätt bakgrunden till Shephers fynd.

Allt talar sålunda för att brottsbalkens incestparagraf 6 kap. 5 § vilken gäller vuxna helt saknar betydelse som spärr mot incest. Den är en eftersläpande eftertionalisering av en betydligt effektivare spärr, som är utav djupare liggande psykologisk natur. Tanken, att med avskaffandet av denna straffbestämmelse — den sista i en rad påbud, som bäst förstås ur historisk synpunkt — en kraftig ökning av t.ex. sexuella bror-systerförbindelser skulle inträffa, är ej rimlig. I praktiken kommer således i fråga förbindelser mellan syskon, som träffat varandra först i vuxen ålder, och där kärleksförhållanden av vanligt mänskligt slag kunnat utvecklas. Dessa fall äro ytterligt få, sakna helt praktisk betydelse, men exempel finnas, där incestparagrafens tillämpning har förorsakat personliga och meningslösa tragedier. Vuxna personer varmt fästade vid varandra förbjudas att träffa varandra, t.o.m. att vistas på samma ort.

Sammanfattningsvis må framhållas, att rationella skäl till incestparagrafens bibehållande i svensk strafflag saknas. Varken arvshygieniska eller socialpsykologiska sådana kunna uppåddas. Incesttabu är av djupgående psykologisk natur och straffsatser torde vara eftertionaliseringar utan preventiv betydelse. Däremot har det hittillsvarande samhällsingenripandet vid incest kunnat vara till stor skada för de fåtaligt förekommande individuella parterna. Vid sexuell förbindelse med minder- eller underårig bör hänsyn tagas till dennas beroende och vårdnadsställning oberoende av släktskap. Ett sådant, nämligen släktskap, kan dock medföra särskilda komplikationer, som äro i särskilt behov av psykoterapi och sociala stödåtgärder. Straffrättsliga åtgärder böra i görigaste mån undvikas, då dessa medföra risk för skadeverkningar. En serie undersökningar i vårt land ha visat att den allmänna utvecklingen alltmer också gått i den riktningen.

Litteratur

- Alström, C. H. (1958): First-cousin marriages in Sweden 1750—1844 and a study of the population movement in some Swedish subpopulations from the genetic-statistical viewpoint. *Acta genet.* (Basel) 8, 295—369.
- Alström, C. H. (1973): Incest från biologisk-genetisk och socialpsykologisk synpunkt. KVA Information. Meddelanden från Kungl. Vetenskapsakademiens sekretariat, 1973/7.
- Beckman, N., C. Holmberg, B. Hult & I. Strahl (1968): *Brottsbalken jämte förklaringar*, Bd I. P. A. Norstedt & Söner, Stockholm.
- Gebhard, P. H., J. H. Gagnon, W. D. Pomeroy & C. Christenson (1965): *Sex Offenders*. Heineman, London.
- Johansson, B. & L. Borgnäs (1968): Bostäder och boendeförhållanden i Sverige 1945—1960. Monografiserie 3. Statistiska Centralbyrån och Bostadsstyrelsen, Stockholm.
- Kellogg, W. N. (1931): More about the "Wolf children" of India. *Amer. Journ. Psychol.* 43, 508—509.
- Kellogg, W. N. (1934): A further note on the "Wolf Children" of India. *Amer. Journ. Psychol.* 46, 149—150.
- Kennedy, M. & B. M. Courmier (1969): Father-daughter incest. Treatment of the family. *Laval Medical*, Vol. 40, 946—950.
- Kinberg, O., G. Inghe & S. Riemer (1943): *Incestproblemet i Sverige*. Natur & Kultur, Stockholm.
- Kinsey, A. C., W. B. Pomeroy & C. E. Martin (1948): *Sexual Behaviour in the Human Male*. Saunders, Philadelphia & London.
- Kinsey, A. C., W. B. Pomeroy, C. E. Martin & P. H. Gebhard (1953): *Sexual Behaviour in the Human Female*. Saunders, Philadelphia & London.
- Maisch, H. (1973): *Incest*. André Deutsch Limited, London.
- Malinowski, B. (1952): *The sexual life of savages in North-Western Melanesia*. Routledge & Kegan Paul LTD, London.
- Morton, S. A. & J. V. Neel (1967): Children of Incest. *Pediatrics*, Vol. 40, 1: 55—62.
- Seemanova, E. (1972): Children of incest. Referat av arbete från Tjeckoslovakiska Vetenskapsakademin i Science, Newsweek, October 9, 1972.
- Sherpher, J. (1972): Who Marries Who, Marriages of second-generation kibbutz adolescents and adults. *Scientific American*, Dec. 1972, p. 43.
- Simson, G. & F. Geerds (1969): Straftaten gegen die Person und Sittlichkeitsdelikte in rechtsvergleichender Sicht. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München.
- Spiro, M. E. (1958): *Children of the Kibbutz*, Cambridge, Mass.
- Squires, P. C. (1927): "Wolf Children" of India. *Amer. Journ. Psychol.* 38, 313—315.
- Stransky, E. (1933): Zum Inzestproblem. *Wien. Med. Wschr.* 83, 1197.

- Stürup, G. K. (1960): Law and Contemporary Problems, Vol. 25, No. 2.
- Sushil Kumar, R. A. P. & M. S. Swaminathan (1967): Consanguineous marriages and the genetic load due to lethal genes in Kerala. *Ann. Hum. Genet.*, London, Vol. 31, 141—145.
- Weinberg, S. K. (1955): Incest Behaviour. Citadell Press, New York.
- Åkesson, H. O. (1968): Medicinsk genetik. Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Åkesson, H. O. (1972): Yttrande angående psykisk sjukdom och släktskap såsom äktenskapshinder. Familj och äktenskap 1. SOU 1972: 41.
- Sveriges officiella statistik (1955): Folkräkningen 1950, del VI; folkmängden efter yrke, hushåll. Statistiska Centralbyrån, Stockholm.

Statens offentliga utredningar 1976

Kronologisk förteckning

1. Arbetsmiljölöag. A.
2. Bakgrund till förslag om arbetsmiljölöag. A.
3. Rapport i psykosociala frågor. A.
4. Internationella konventioner inom arbetarskyddet. A.
5. Säkerhetspolitik och totalförsvär. Fö.
6. Deltidsanställdas villkor. Ju.
7. Deltidsarbete 1974. Ju.
8. Regionala trafikplaner — länsvisa sammanfattningar. K.
9. Sexuella övergrepp. Ju.

Statens offentliga utredningar 1976

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor. 1. Deltidsanställdas villkor. [6] 2. Deltidsarbete 1974. [7]
Sexuella övergrepp. [9]

Försvarsdepartementet

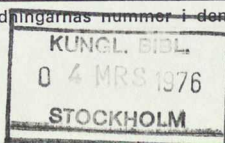
Säkerhetspolitik och totalförsvar. [5]

Kommunikationsdepartementet

Regionala trafikplaner — länsvisa sammanfattningar. [8]

Arbetsmarknadsdepartementet

Arbetsmiljöutredningen. 1. Arbetsmiljölöslag. [1] 2. Bakgrund till förslag om arbetsmiljölöslag. [2] 3. Rapport i psykosociala frågor. [3] 4. Internationella konventioner inom arbetarskyddet. [4]

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISSN 0375-250X
ISBN 91-38-02703-8